

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอัศรพล อ่อนประทุม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2556

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

CULTURAL LANDSCAPE CHANGE OF MUANG RENUNAKORN,
NAKHON PHANOM PROVINCE

Mr. Akkraphol Onprathum

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning Program in Urban and
Regional Planning

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2013

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม
โดย	นายอัครพล อ่อนประทุม
สาขาวิชา	การวางแผนภาคและเมือง
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุขฎิ ทายตะคุ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.วราณศิลป์ พีระพันธุ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุขฎิ ทายตะคุ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ระหัตถ์ ใจจนประดิษฐ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(นายประเสริฐ ฤทธิ์สำเริง)

อัครพล อ่อนประทุม : การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม.
(CULTURAL LANDSCAPE CHANGE OF MUANG RENUNAKORN, NAKHON PHANOM
PROVINCE) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผศ.ดร.ดุชนฎี ทายตะคุ, 254 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2384-2554) 2) ศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครในแต่ละช่วงเวลา 3) วิเคราะห์สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

จากการวิจัยพบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครมีพัฒนาการจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทกลายเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทและมีปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงตามลำดับดังนี้ ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2384-2500) คนได้ปรับตัวให้เข้าสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและฤดูกาลด้วยการทำนาข้าวอาศัยน้ำฝนและสวนชนบทที่ผสมกลมกลืนกับป่าโปร่งและ ป่าบุ่งอยู่ล้อมรอบพื้นที่ตอนซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีสภาพเป็นเรือนผู้ไทเกาะกลุ่มอยู่ตามลานบ้าน มีวิถีชีวิตเรียบง่ายแบบชนบทยึดถือฮีตสิบสองคองสิบสี่จารีตประเพณีของชาวผู้ไทอย่างเคร่งครัดโดยมีพระธาตุเรณูเป็นศูนย์กลาง เกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านชาวนาผู้ไท ช่วงที่ 2 (พ.ศ.2501-2531) คนเริ่มเข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเพื่ออำนวยความสะดวกมากขึ้นจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการพัฒนาเศรษฐกิจโดยภาครัฐ เกิดเป็นภูมิทัศน์ถนนที่มีบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้และตลาดเรือนแถวเกาะตัวอยู่ย่านใจกลางชุมชนพื้นที่โดยรอบยังคงเป็นนาข้าวและสวนชนบทที่ผสมกับไร่พืชเศรษฐกิจ โดยวิถีชีวิตยังคงลักษณะความเป็นชนบทที่มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมผู้ไทและสังคมของชาวนาในลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านพัฒนา และช่วงที่ 3 (พ.ศ.2532-2554) คนเข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่และการปรับให้เข้าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมากขึ้น พื้นที่ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนจากอาคารบ้านเรือนสมัยใหม่ วิถีชีวิตมีความเป็นเมืองมากขึ้นจากอาชีพการค้าและการบริการภายในชุมชน พื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่โดยรอบมีรูปแบบการผลิตที่เข้มข้นขึ้นและเน้นเพื่อการค้า การดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวผู้ไทที่มีความเป็นชนบทจึงพบเห็นได้น้อยลง แต่สังคมชาวผู้ไทเมืองเรณูนครยังคงมีพระธาตุเรณูเป็นศูนย์กลางสำคัญและยึดเหนี่ยวกันด้วยวัฒนธรรมประเพณีที่มีรากฐานมาจากฮีตสิบสองคองสิบสี่และวิถีชีวิตชาวนา เกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทที่มีหน้าตาไม่แตกต่างจากเมืองอื่นทั่วไปในยุคปัจจุบันและอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญเสียเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทของชาวผู้ไทไปอย่างสิ้นเชิง

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงมีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ภายนอกที่มากกระทบต่อเมืองเรณูนครทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นผลกระทบเกี่ยวเนื่องกันและยังเกิดการต่อเนื่องกันมาในแต่ละช่วงเวลามีสาเหตุดังนี้ 1) นโยบายการวางแผนจากภาครัฐเพื่อเปลี่ยนบ้านเรณูให้เป็นเมืองในฐานะสุขภาพิบาลตำบลและเทศบาลตำบลตามลำดับ 2) การปลูกฝังแนวความคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยให้กับชาวผู้ไทในช่วงการพัฒนาประเทศหลัง พ.ศ.2500 3) การพัฒนาและปรับปรุงเส้นทางคมนาคมขนส่งทางถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031และถนนเชื่อมต่อกภายในชุมชนเมืองเรณูนคร 4) การปรับตัวของชาวผู้ไทให้สอดคล้องกับกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม 5) การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อยู่รอบพื้นที่ชุมชนเมืองเรณูนคร 6) การยืมรูปแบบอาคารในชุมชนเมืองและนำวัสดุจากภายนอกท้องถิ่นเข้ามาใช้ในวิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนคร

ภาควิชา..... การวางแผนภาคและเมือง..... ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา..... การวางแผนภาคและเมือง..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา..... 2556.....

5274177225 : MAJOR URBAN AND REGIONAL PLANNING

KEYWORDS : CULTURAL LANDSCAPE / DEVELOPMENT / RURAL / RURBAN

AKKHRAPHOL ONPRATHUM : CULTURAL LANDSCAPE CHANGE OF MUANG
RENUNAKORN, NAKHON PHANOM PROVINCE. ADVISOR : ASST.PROF.DOOSADEE
THAITAKOO, Ph.D., 254 pp.

The objectives of this thesis are 1) studying cultural landscape change of Muang Renunakorn from past to present (1841-2011); 2) studying change phenomenon of cultural landscape in Muang Renunakorn in each period; and 3) analyzing causes of cultural landscape change in Muang Renunakorn.

From this research it is found that cultural landscape of Muang Renunakorn has developed from rural cultural landscape to rurban cultural landscape as following changes; during first period (1841-1957), people adjusted themselves to natural environment and seasons. They grew rice depending on rainwater. Their orchards located harmoniously with sparse and swamp forests surrounded by upland where villages consist of Phu Thai houses gather together. They have simple life and adhere in Phu Thai's Heat Sib Song Kong Sib See (traditional rituals all year (twelve months) and fourteen practices) where Renu Relics is a center of their belief. This becomes Phu Thai farmers' cultural landscape. Second period (1958-1988), people managed natural environment to facilitate from infrastructure and economic development by government sector. This phenomenon created road landscape where brick and wood houses and row houses market can be found in the center of community. Meanwhile, the nearby area still was rice fields and orchards mixed with industrial crop. Their lifestyle was rural characteristics based on Phu Thai culture and peasant society with cultural landscape of development villages. Third period (1989-2011) people manage natural environment applying advanced technology and adapting to capitalism economy. The community has changed apparently. Modern building and urbanized lifestyle can be found from business and services in the community. The nearby agricultural area has intensive production and focusing on business. Phu Thai traditional lifestyle can be less found, however, Phu Thai people in Muang Renunakorn still have Renu Relics as their important center and bound by culture and tradition derived from Heat Sib Song Kong Sib See and farmer lifestyle. This phenomenon causes rurban cultural landscape similar to other cities in modern era. They are risky to lose their Phu Thai cultural landscape uniqueness of completely.

The causes of such changes have connected with external incidents affected to Renunakorn. The changes of cultural landscape have affected relatively and subsequently have occurred in each period. Such changes consist of 1) government plans to change Renunakorn to town as sanitation district and district municipality, respectively; 2) indoctrinating concept of modern development to Phu Thai people during nation development period after 1957; 3) transportation routes development and improvement, which is 2031 highway and roads connecting to Muang Renunakorn; 4) Phu Thai's adjustment to meet capitalism economy; 5) changes of natural environment adjacent to Muang Renunakorn; and 6) borrowing building styles in urban area and bringing in materials from outside to use in Phu Thai Renunakorn's lifestyle.

Department : Urban and Regional Planning ..... Student's Signature .....

Field of Study : Urban and Regional Planning ..... Advisor's Signature .....

Academic Year : 2013 .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีจากความช่วยเหลือและความกรุณาจากบุคคลหลายท่าน ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ดุซงกี ทายตะคุ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นอย่างสูงที่กรุณาสละเวลาให้คำปรึกษา คำแนะนำ ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์และตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พีรพันธุ์ รองศาสตราจารย์ ดร. ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์ รองศาสตราจารย์ ดร.ระหัตร์ โจนประดิษฐ์และคุณประเสริฐ ฤทธิสำเร็จ เป็นอย่างสูงที่กรุณาสละเวลาให้คำปรึกษา ช่วยให้คำแนะนำและเสนอแนะข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขวิทยานิพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์มากขึ้น รวมถึงภาพถ่ายในอดีตอันทรงคุณค่าและเป็นภูมิเมืองของเรณูนคร

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทุกท่านที่อบรมสั่งสอนประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้เป็นแนวทางสำคัญในการจัดทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ และเจ้าหน้าที่ธุรการประจำภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองทุกท่านที่คอยช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในเรื่องการศึกษาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาและขอขอบพระคุณรุ่นพี่ฝั่งเมืองที่ใจดีทุกคน โดยเฉพาะคุณวิลาวัณย์ คุณธนาพร คุณนุชรีย์ ที่ช่วยดูแลและแนะนำมาโดยมาตลอดเจ้าหน้าที่ฝั่งเมืองนครพนม เจ้าหน้าที่สำนักงานเทศบาลตำบลเรณูนครโดยเฉพาะ คุณประเพ็ญพร หน่วยงานราชการระดับอำเภอและพี่น้องชาวผู้ไทอำเภอเรณูนครทุกท่านสำหรับความกรุณาในการให้ข้อมูลเป็นอย่างดี โดยเฉพาะคุณยายบุญยืน คุณยายสุวิพันธ์ อ.ชัยปดินทร์ อ.อัมพรและคุณแม่ลำไย และคุณปิติที่ร่วมเดินทางสำรวจพื้นที่มาโดยตลอด

ขอขอบคุณรุ่นพี่ เพื่อนและรุ่นน้องใจดีทุกท่าน โดยเฉพาะคุณพิสิทธิ์ คุณอลงกต คุณอภิรมย์ คุณฤทธิไกร คุณนพพงษ์ คุณชัยวัฒน์ คุณจักรพรรดิ คุณพนมกร คุณศุภวุฒิ ขอขอบคุณเพื่อนโรงเรียนทุกสถาบันและโรงเรียนวัดเขมาภิรตารามโดยเฉพาะคุณตมฤกษ์วัศร์ คุณนิกรและคุณวันทนาและขอขอบคุณเพื่อนและน้องภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองทุกคนที่คอยให้กำลังใจและช่วยเหลือผู้วิจัยทุกอย่างเสมอมา โดยเฉพาะคุณกฤติยา คุณชัชชัย คุณธิดารัตน์ คุณวิสุทธิ์ คุณวิลาวัณย์ คุณวาริกาและคุณปณต และขอขอบพระคุณอาจารย์และเพื่อนนิสิตรุ่นเอ 14 ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และเพื่อนชาวหอ 13 แห่ง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยเฉพาะคุณธีรยุทธ คุณณัฐฤกษ์คุณ คุณธนตรี คุณณัฐโชติ คุณอภิวัฒน์ คุณศิริมิตร และคุณเวณิกา ที่สละเวลาทำงานมาช่วยทำแผนที่และงานกราฟฟิคอย่างตรงตามตลอดจนน้ำใจที่มีต่อผู้วิจัยมาโดยตลอด

ขอขอบกราบพระคุณอย่างยิ่งในความรักและผูกพันสำหรับคุณพ่อคุณแม่และพี่น้องของผู้วิจัยทั้งครอบครัวอบอุ่นและครอบครัวใหญ่สารที่คอยดูแล ห่วงใยและเป็นผู้สนับสนุนอย่างเป็นทางการด้านงบประมาณในการวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงอย่างน่าภาคภูมิใจ

ท้ายสุดนี้ หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีข้อบกพร่องหรือผิดพลาดประการใด ผู้เขียนขออภัยเป็นสูงในข้อบกพร่องและข้อผิดพลาดทั้งหมด และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวิทยานิพนธ์นี้คงจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่สนใจทุกท่าน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฏ
สารบัญแผนภูมิ.....	ณ
สารบัญแผนที่.....	ด
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	2
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	2
1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่.....	2
1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา.....	6
1.5 วิธีการและขั้นตอนดำเนินการวิจัย.....	6
1.6 แหล่งที่มาของข้อมูล.....	7
1.6.1 ข้อมูลปฐมภูมิ.....	7
1.6.1 ข้อมูลทุติยภูมิ.....	7
1.7 นิยามศัพท์.....	8
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
บทที่ 2 แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	9
2.1.1 ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	9
2.1.2 องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	10
2.1.3 การตั้งถิ่นฐานและการตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	12
2.1.4 ลักษณะของชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนชาวบ้าน.....	15
2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับคติความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมผู้ไท.....	15
2.2.1 วัฒนธรรมฮีตสิบสองคองสิบสี่.....	16
2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง.....	19
2.3.1 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม.....	19

	หน้า
2.3.2 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม.....	20
2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	21
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	23
2.5.1 งานวิจัยการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น.....	23
2.5.1 งานวิจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม.....	23
2.6 สรุปแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในการศึกษา.....	24
2.7 กรอบแนวความคิดการวิจัย.....	25
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	27
3.1 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย.....	27
3.1.1 องค์ประกอบที่รวมขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	27
3.2 ข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	28
3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ.....	28
3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ.....	30
3.3 การสร้างชั้นข้อมูลเพื่อเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง.....	30
3.4 การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง.....	31
บทที่ 4 ประวัติศาสตร์เมืองเรณูนคร ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไท และภูมิลักษณะของพื้นที่ศึกษา.....	32
4.1 ประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญของเมืองเรณูนคร.....	32
4.1.1 สรุปประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญของเมืองเรณูนคร.....	41
4.2 ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไท.....	43
4.2.1 การกำเนิดชาติพันธุ์ผู้ไทและการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน.....	43
4.2.2 สรุปภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไท.....	51
4.3 ภูมิลักษณะของพื้นที่ก่อนการตั้งถิ่นฐาน.....	52
4.3.1 ลักษณะทางภูมิประเทศและทรัพยากรธรรมชาติ.....	52
4.3.2 สรุปภูมิลักษณะของพื้นที่ก่อนการตั้งถิ่นฐาน.....	59
บทที่ 5 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร.....	60
5.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500).....	60
5.1.1 เหตุการณ์สำคัญ.....	60
5.1.2 ความสัมพันธ์ของเมืองเรณูนครกับพื้นที่โดยรอบ.....	61

	หน้า
5.1.3 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน.....	64
5.1.4 พื้นที่ชุมชน.....	69
5.1.5 พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์.....	82
5.1.6 พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ.....	91
5.1.7 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี.....	98
5.1.8 สรุปการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500)	111
5.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531)	115
5.2.1 เหตุการณ์สำคัญ.....	115
5.2.2 ความสัมพันธ์ของเมืองเรณูนครกับพื้นที่โดยรอบ.....	119
5.2.3 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน.....	120
5.2.4 พื้นที่ชุมชน.....	124
5.2.5 พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์.....	135
5.2.6 พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ.....	141
5.2.7 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี.....	146
5.2.8 สรุปการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531).....	152
5.3 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554)	158
5.3.1 เหตุการณ์สำคัญ.....	157
5.3.2 ความสัมพันธ์ของเมืองเรณูนครกับพื้นที่โดยรอบ.....	157
5.3.3 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน.....	159
5.3.4 พื้นที่ชุมชน.....	163
5.3.5 พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์.....	178
5.3.6 พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ.....	182
5.3.7 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี.....	186
5.3.8 สรุปการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554).....	195
5.4 สภาพปัญหา ศักยภาพ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเอกลักษณ์ ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร.....	200

	หน้า
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	223
6.1 สรุปผลการศึกษา.....	223
6.1.1 สรุปการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร.....	223
6.1.2 สรุปสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	225
6.2 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเมืองเรณูนครในเชิงอนุรักษ์.....	228
6.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป.....	237
รายการอ้างอิง.....	238
ภาคผนวก.....	244
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	254

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
4.1	ลำดับประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญของเมืองเรณูนคร.....	32
4.2	ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ภายนอกกับการเปลี่ยนแปลงของเมืองเรณูนคร.....	42

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา.....	5
2.1	รูปแบบผังชุมชนของ J.E. Spencer.....	12
4.1	ลักษณะของชาวผู้ไทเมืองวัง เมืองเซโปน ประมาณ พ.ศ.2409 - 2433.....	46
4.2	การแต่งกายของชายและหญิงชาวผู้ไทเรณูนคร.....	48
4.3	รูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านเรือนของชาวผู้ไท.....	49
4.4	ลักษณะของพื้นที่ศึกษาตามสภาพฤดูกาลของภูมิภาค.....	57
4.5	ลักษณะสภาพภูมิลักษณะของพื้นที่ศึกษา.....	59
5.1	เส้นทางความเชื่อมโยงกับเมืองต่างๆ ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	62
5.2	เมืองในพื้นที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมร่วมสองฝั่งโขงและแอ่งสกลนคร.....	64
5.3	สภาพทางสัญจรของชุมชนช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	71
5.4	ภาพถ่ายเส้นของ Delaporte, 1873 แสดงภูมิทัศน์การรวมกลุ่มเรือนแบบ “คุ่ม”.....	73
5.5	ลักษณะทางกายภาพของระบบที่ว่างและทางสัญจรช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	75
5.6	สภาพทางสังคมภายในคุ่ม ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	76
5.7	ส่วนประกอบของตัวเรือนนอนผู้ไทดั้งเดิมช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	78
5.8	กะเท็บและหัวลอย ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	79
5.9	ลักษณะใต้ถุนของเรือนผู้ไทดั้งเดิม ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	80
5.10	องค์ประกอบของเรือนผู้ไทและลักษณะของเรือนกะเท็บ ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	81
5.11	วัดธาตุนเรณู ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	83
5.12	ตำแหน่งและขอบเขตวัด ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	84
5.13	องค์ประกอบทางกายภาพของวัด ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	87
5.14	ลักษณะของสวนชนบทแบบสวนผสมป่า ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	91
5.15	กรรมวิธีการผลิตผ้าฝ้ายพื้นบ้าน.....	92
5.16	หญิงสาวในเขตมณฑลอุดร (ภาคอีสานตอนบน) กำลังดักน้ำป้อนอกหมูบ้าน.....	93
5.17	วิถีชีวิตประจำวันของชาวผู้ไท ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	99
5.18	วิถีชีวิตชานาตามฤดูกาลช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	100
5.19	การทำบุญข้าสะ.....	102
5.20	พิธีใส่บาตรข้าวเหนียวในงานบุญช่วงเข้าพรรษา ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	103
5.21	บุญเดือนสิบเอ็ดและบุญเดือนสิบสองช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	105
5.22	การบูชาเล่าข้าวและการลงช่วง.....	106
5.23	บุญเดือนหกหรือบุญมหาชาติ ช่วงที่ 1 บ้านเรณู.....	109

ภาพที่	หน้า	
5.24	การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร.....	122
5.25	ภูมิทัศน์ถนน ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร.....	125
5.26	บรรยากาศการค้าและการท่องเที่ยว.....	126
5.27	ลักษณะของการเกิดบล็อถนน.....	129
5.28	รูปแบบสถาปัตยกรรมและผังบริเวณบ้านเรือนในช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร.....	132
5.29	การเปลี่ยนแปลงบริเวณริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031หน้าวัดธาตุเรณู ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร.....	134
5.30	สถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทางกายภาพของวัดธาตุเรณู ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร.....	136
5.31	หลักบ้านและป่าห่อเจ้าปู่ถลา.....	137
5.32	การเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรม ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร.....	139
5.33	ภูมิทัศน์เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร.....	143
5.34	การเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร.....	145
5.35	การเปรียบเทียบบรรยากาศวิถีชีวิตแบบชนบทในช่วง 1 กับช่วงที่ 2.....	147
5.36	บรรยากาศของการทอผ้าและการรวมกลุ่มของผู้หญิง ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร.....	148
5.37	การเปรียบเทียบบรรยากาศวิถีชีวิตก่อนและหลังมีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พ.ศ.2522...	150
5.38	วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร.....	151
5.39	การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร.....	161
5.40	ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ถนนและอาคารบ้านเรือนทางหลวง แผ่นดินหมายเลข 2031บริเวณหน้าวัดธาตุเรณู.....	165
5.41	ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ถนนและอาคารบ้านเรือน ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2105 บริเวณห้าแยกเรณู.....	165
5.42	ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ถนนและอาคารบ้านเรือน ถนนเรณูสามัคคี.....	166
5.43	ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ถนนและอาคารบ้านเรือน ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 ช่วงระยะวัดธาตุเรณู – วัดปัจฉิมมาวาส.....	166
5.44	สภาพพื้นที่ชุมชนเก่า ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร.....	168
5.45	สภาพพื้นที่ชุมชนใหม่และย่านชานเมือง ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร.....	170
5.46	ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเรือนร้านค้าและการปฏิสัมพันธ์ของ คน.....	171

ภาพที่	หน้า	
5.47	ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของอาคารที่อยู่อาศัยแบบพื้นดิน.....	172
5.48	ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ภายในซอยสันติราษฎร์.....	172
5.49	ระบบที่ว่างและทางสัญจร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร.....	173
5.50	ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของอาคารเรือนแถว.....	177
5.51	บ้านเรือนริมถนนและลำข้าวในฝั่งบริเวณบ้านเรือน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร.....	178
5.52	ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ลานวัดธาตุเรณู.....	179
5.52	ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าหอยเจ้าปู่ถลา.....	180
5.53	ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของสวนชนบทเป็นส่วนป่าเศรษฐกิจ.....	183
5.54	พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร.....	184
5.55	พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร.....	186
5.56	วิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนคร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร.....	189
5.57	งานบุญประเพณีในปัจจุบันที่มีรากฐานมาจากฮีตสิบสองคองสิบสี่ ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร.....	194
5.58	สภาพปัญหาของพื้นที่ชุมชน.....	201
5.59	สภาพปัญหาของพื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์.....	203
5.60	สภาพปัญหาของพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ.....	204
5.61	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ ด้านการตั้งถิ่นฐาน.....	206
5.62	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ ด้านคติความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณี.....	207
5.63	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ด้านเกษตรกรรม	208
5.64	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ ด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ประเภทเรือนผู้ไทประยุกต์.....	209
5.65	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ ด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ประเภทลำข้าวและเถียงนา (ขวาล่าง)...	210
5.66	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ ด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ประเภทเรือนแถว (ล่าง) และบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้สมัยเก่า (บน).....	211
5.67	องค์ประกอบขนาดเล็กที่สะท้อนบรรยากาศความเป็นชนบท.....	212

ภาพที่		หน้า
5.68	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ประเภทสิ่งก่อสร้างทางศาสนาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ.....	213
5.69	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ด้านสินค้าพื้นเมืองและอาหาร.....	214
5.70	สิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมผู้ไท.....	215
5.71	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ด้านศิลปวัฒนธรรมและการแสดงพื้นบ้าน.....	216
5.72	ผังการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคตของเทศบาลตำบลเรณูนคร.....	221

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
2.1	กรอบแนวความคิดการวิจัย.....	26

สารบัญแนบที่

แนบที่		หน้า
1.1	ที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา.....	3
1.2	ขอบเขตพื้นที่ศึกษา.....	4
4.1	ลักษณะทางธรณีวิทยาของจังหวัดนครพนม.....	53
4.2	คุณลักษณะของชุดดินในตำบลเรณูและตำบลโพทอง.....	54
4.3	แผนที่โบราณระวางบ้านเรณู (เมืองเว).....	56
4.4	แสดงลักษณะพืชพรรณในพื้นที่ศึกษา.....	58
5.1	การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ระยะเวลา พ.ศ.2384-2481 ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500).....	67
5.2	การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ระยะเวลา พ.ศ.2481-2496 ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500).....	68
5.3	รูปแบบผังชุมชน ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500).....	70
5.4	ระบบที่วางและทางสัญจร ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500).....	74
5.5	พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500).....	90
5.6	พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500).....	97
5.7	ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500).....	112
5.8	เส้นทางแทรกซึมและพื้นที่การปฏิบัติงานของกลุ่ม ผกค. พ.ศ2514.....	116
5.9	จุดเกิดเหตุวันเสียดังกล่าว.....	117
5.10	การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531)	121
5.11	รูปแบบของผังชุมชน ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531).....	123
5.12	ระบบที่วางและทางสัญจร ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531).....	130
5.13	พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531).....	140
5.14	พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531).....	134
5.15	ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531).....	144
5.16	การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554).....	160
5.17	รูปแบบของผังชุมชน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554).....	163
5.18	ย่านภายในชุมชน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554).....	164
5.19	ระบบที่วางและทางสัญจร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554).....	174
5.20	การกระจายตัวของรูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านเรือน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554).....	175

แผนที่	หน้า
5.21	พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554)..... 181
5.22	พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554)..... 185
5.23	ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554)..... 196
6.1	การจำแนกพื้นที่เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาเมืองเรณูนครในเชิงอนุรักษ์..... 234

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้ใช้วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเข้าไปเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ธรรมชาติ(Natural Landscape) เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตเมื่อเวลาผ่านไปภูมิทัศน์ธรรมชาติได้กลายเป็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” (Cultural Landscape) (Carl Sauer, 1964 อ้างถึงในฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2532: 32) หมายถึง ผลลัพธ์ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สะท้อนถึงวิวัฒนาการทางสังคมและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ภายใต้ข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนดรูปแบบร่วมกับแรงผลักดันทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมทั้งจากภายนอกและภายใน (P.J Fowler, 2002: 18) สื่อถึงความหลากหลายของกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ สะท้อนออกมาเป็นเทคนิคการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน ตามคุณลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่มนุษย์ตั้งถิ่นฐานอยู่และความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับจิตวิญญาณ (UNESCO, 2011: online) และมีความเปลี่ยนแปลง (Change) เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ถูกเปลี่ยนแปลงโดยมนุษย์ทำให้พื้นที่นั้นเกิดคุณค่าขึ้นมา ทั้งนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นต่อเนื่องตลอดเวลาจึงสังเกตเห็นได้ยาก แต่ผลของการเปลี่ยนแปลงนั้นก่อให้เกิดชั้นทางประวัติศาสตร์ (Layers of History) ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (หทัยา สิริพัฒนากุล, 2550)

การพัฒนาประเทศภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มาถึงปัจจุบัน พบว่าปัญหาในชนบทโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ยังมีความยากจนและปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ส่งผลให้ประชากรส่วนใหญ่เข้ามาเป็นแรงงานจำนวนมากในกรุงเทพฯ จนเกิดปัญหาอื่นตามมา เช่น ปัญหาชุมชนแออัด คนเร่ร่อนในเมือง เป็นต้น (ธนากรโลก, 2543) หรือการปรับเปลี่ยนอาชีพและวิถีชีวิตเพื่อความอยู่รอดในสมัยนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่าต้องมีปัญหาหรือการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติจนไม่สามารถดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมได้

จำเป็นต้องมีการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพราะมีความสำคัญต่อการอธิบายปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแง่ของการพัฒนาพื้นที่เพื่อความสมดุล และยั่งยืน ด้วยแนวคิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากความเข้าใจต่อพื้นที่และใช้วิธีการที่เหมาะสมในการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมไม่ให้มากเกินไปจนเกิดความจำเป็น ช่วยเปิดโอกาสให้ธรรมชาติได้ปรับตัวเข้าสู่ความสมดุล รวมถึงคาดการณ์ผลที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตทั้งทางด้านบวกและด้านลบด้วย

เมืองเรณูนครจึงเป็นพื้นที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เนื่องจากเป็นเมืองของชาวผู้ไท ที่อยู่ในวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว มีจำนวนประชากรมากเป็นอันดับสองรองจากกลุ่มชาวลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความเด่นชัดในด้านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประกอบกับมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานอันยาวนานและเคยเป็นพื้นที่สำคัญในแง่ของการพัฒนาชนบทของรัฐบาลเพื่อปราบปรามคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ในช่วงภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และปัจจุบันที่มีลักษณะสภาพชุมชนเป็นแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท

1.2 คำถามการวิจัย

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เนื่องจากสาเหตุหรือปัจจัยใดบ้าง”

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 ศึกษาพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2384-2554)

1.3.2 ศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครในแต่ละช่วงเวลา

1.3.3 วิเคราะห์สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

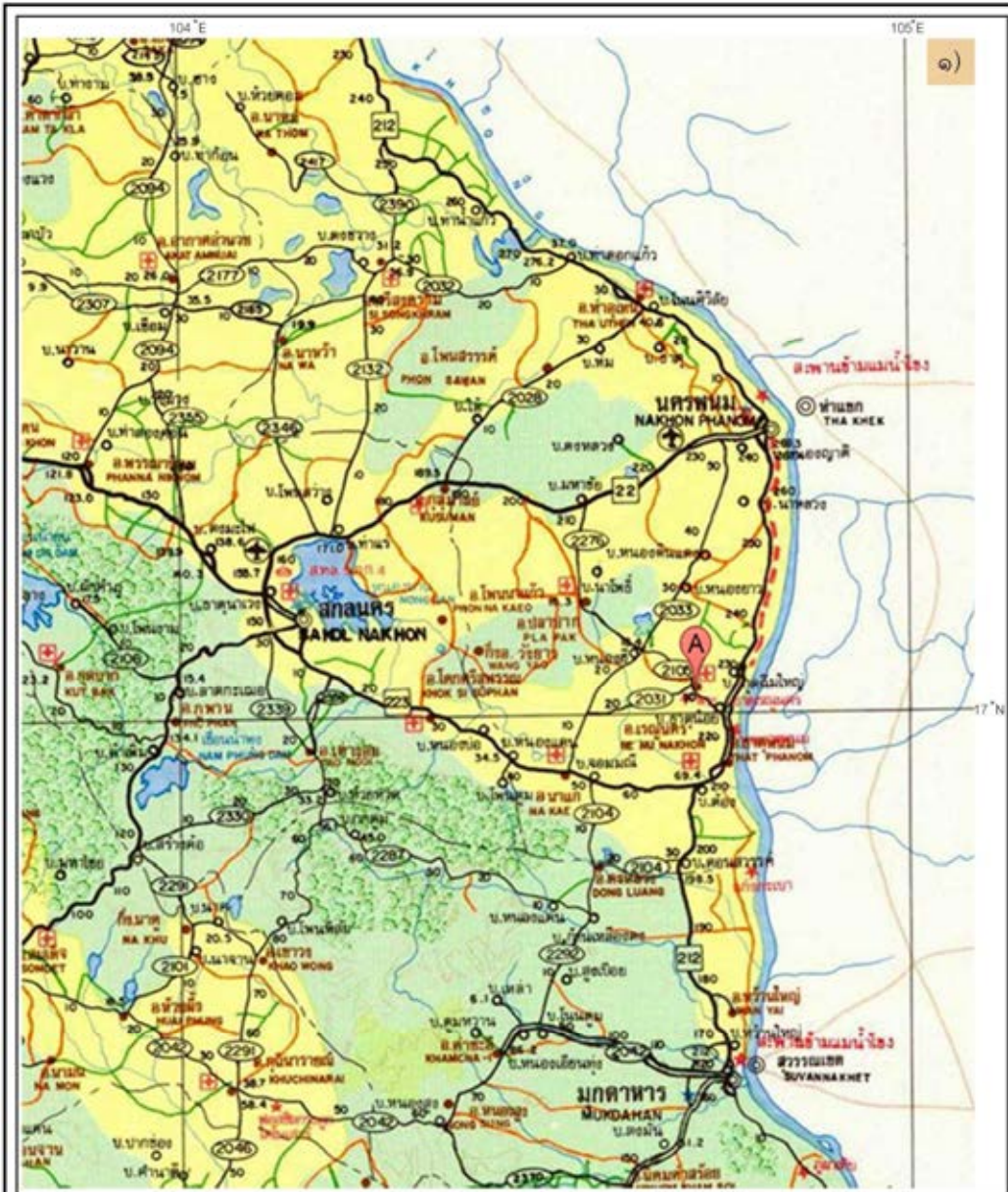
พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำโขงชายแดนไทย-ลาวประมาณ 7 กิโลเมตรตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 อยู่ห่างจากพระธาตุพนมและตัวอำเภอธาตุพนมไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 15 กิโลเมตรและห่างจากตัวจังหวัดนครพนมไปทางทิศใต้ประมาณ 51 กิโลเมตร การเดินทางโดยเครื่องบินใช้สนามบินจังหวัดสกลนครและสนามบินจังหวัดนครพนมแล้วต่อรถยนต์ การเดินทางโดยรถยนต์จากตัวจังหวัดนครพนมใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 212 ถึงบ้านธาตุน้อยแล้วต่อทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 หรือใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2033 ผ่านบ้านหนองฮี อ.ปลาปากและทางหลวงแผ่นดิน 2105 ส่วนการเดินทางจากตัวจังหวัดสกลนครใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 223 ผ่าน อ.นาแก ใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2033 และ 2031 หรือผ่าน อ.ธาตุพนมใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 212 และ 2031

การศึกษาครอบคลุมบริเวณพื้นที่ชุมชนเทศบาลตำบลเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนมและพื้นที่เกี่ยวข้องโดยรอบของพื้นที่เทศบาลตำบลเรณูนคร รวมประมาณ 7 ตร.กม ดังมีรายละเอียดของพื้นที่ศึกษาดังนี้

เทศบาลตำบลเรณูนคร	ชุมชนในเขตเทศบาลจำนวน 9 ชุมชน
มีขนาดพื้นที่ประมาณ 2.5 ตร.กม	
องค์การบริหารส่วนตำบลเรณู	ชุมชนบ้านโพนเสาเอ้ หมู่ที่ 3 และ 11
มีขนาดพื้นที่ประมาณ 2.0 ตร.กม.	
องค์การบริหารส่วนตำบลโพนทอง	ชุมชนบ้านโพนทอง หมู่ที่ 9
มีขนาดพื้นที่ประมาณ 2.5 ตร.กม.	

ประชากรในพื้นที่เขตเทศบาลตำบลเรณูนครส่วนใหญ่เป็นชาวผู้ไท มีจำนวน 5,091 คนและจำนวน 1,518 หลังคาเรือน มีการประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมที่สำคัญคือ การทำนา และอาชีพนอกภาคการเกษตรที่สำคัญคือ การค้าบริการในพื้นที่ การเร่ขายของและการทำงานนอกพื้นที่ และรับราชการ โดยมีสัดส่วนการประกอบอาชีพทั้งนอกและในภาคเกษตรกรรมอย่างใกล้เคียงกัน

แผนที่ 1.1 ที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา

สัญลักษณ์

ตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา

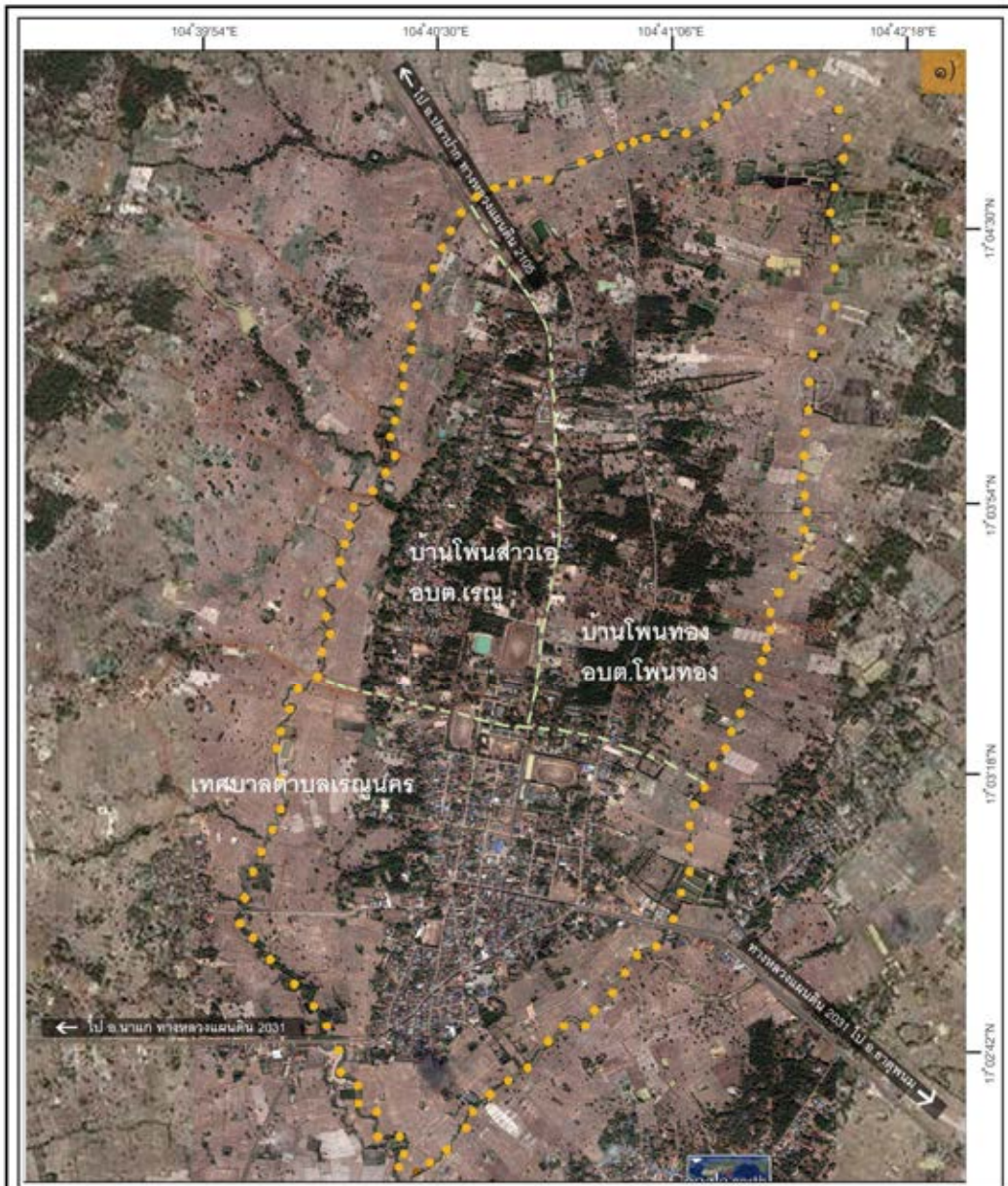
การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายจักรพล อ้อบประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ๑) แผนที่แสดงทางหลวงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกรมทางหลวง, 2547 และ ๒) Google Maps, 2012:

แผนที่ 1.2 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

สัญลักษณ์

ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเจริญนคร จังหวัดนครพนม

นายจักรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางผังภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ๑) แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียม Google Earth, 2006 และ ๒) ERSI Map, 2011: online

ภาพที่ 1.1 สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา
ที่มา : สํารวจโดยผู้วิจัย 11 สิงหาคม 2554

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.4.2.1 สืบค้นประวัติศาสตร์ในเมืองเรณูนครตั้งแต่ พ.ศ.2384 – พ.ศ.2554 และสืบค้นภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทและภูมิลักษณะของพื้นที่ก่อนที่ชาวผู้ไทจะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นเมืองเรณูนคร

1.4.2.2 ศึกษาลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครใน 3 ช่วงเวลาช่วง คือ ช่วงที่ 1 บ้านเรณู ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนครและช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร เพื่อดูลำดับพัฒนาการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

1.4.2.3 วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบที่รวมขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงจากช่วงหนึ่งไปสู่อีกช่วงหนึ่ง

1.4.2.5 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์สำคัญภายนอกที่เข้ามากระทบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเมืองเรณูนครในด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมและส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

1.5 วิธีการและขั้นตอนดำเนินการวิจัย

1.5.1 ศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสรุปกรอบแนวความคิดงานวิจัย

1.5.2 เก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจของพื้นที่ศึกษา ประวัติศาสตร์ พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ศึกษา เพื่อทำความเข้าใจกับสภาพพื้นที่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

1.5.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

1.5.4 สืบค้นภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทและภูมิลักษณะของพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในช่วงที่ 1 และสืบค้นประวัติศาสตร์ของพื้นที่เพื่อนำไปสู่การแบ่งระยะเวลาในการศึกษาลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลาและเพื่อวิเคราะห์สาเหตุการเปลี่ยนแปลง

1.5.5 ศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 2 และช่วงที่ 3 เพื่อนำมาสู่การวิเคราะห์เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบที่รวมขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้ง 3 ช่วงเวลา

1.5.6 ประมวลผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลานำทั้งหมดมาเปรียบเทียบกัน ในรูปแบบเชิงบรรยายการเปรียบเทียบจากแผนที่ ภาพร่างและภาพถ่ายเพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่ชัดเจน และผลของการเปลี่ยนแปลงนั้นมีสิ่งใดได้แปรสภาพไปจากเดิมที่มีทั้งยังคงเหลือ ส่วนที่หายไป ส่วนที่เกิดขึ้นใหม่ และส่วนที่ถูกทดแทนใหม่ประกอบกับการวิเคราะห์สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงจากลำดับเหตุการณ์สำคัญที่แสดงปัจจัยที่มากกระทบและผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในชุมชนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

1.5.7 สรุปผลการวิเคราะห์เพื่ออธิบายลักษณะของการเปลี่ยนแปลงและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนครให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและเป็นตัวอย่างสำหรับเมืองอื่นที่มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้ต่อไป

1.6 แหล่งที่มาของข้อมูล

1.6.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

1) การสำรวจภาคสนาม (Field Survey) การสำรวจสภาพปัจจุบันในลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ศึกษา

2) การสังเกตการณ์ (Observation) โดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมเพื่อติดตามเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพตามฤดูกาลและงานเทศกาลประเพณีในพื้นที่ศึกษา

3) การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก

3.1) การสัมภาษณ์ บุคคลสำคัญ (Key Informants) ในที่เกี่ยวกับลักษณะคติความเชื่อและภูมิปัญญาต่างๆในวิถีชีวิตที่เคยเกิดขึ้นในอดีตและการเปลี่ยนแปลงในระยะเวลาต่อมา

1.6.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

1.6.2.1 ข้อมูลเอกสารประวัติศาสตร์ ข้อมูลสถิติ และเอกสารราชการ ได้แก่

- 1) หอสมุดประชาชน จังหวัดนครพนม
- 2) สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม
- 3) เทศบาลตำบลเรณูนคร อำเภอเรณูนคร
- 4) สำนักงานเกษตรอำเภอเรณูนคร
- 6) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมผู้ไทเรณูนคร บ้านผู้ไทของอาจารย์ชัยปดินทร์ สาลีพันธุ์
- 7) หอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี กรุงเทพมหานคร
- 8) ศูนย์วิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 9) ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.6.2.2 แผนที่ แผนที่โบราณ แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศและภาพถ่ายในอดีต ได้แก่

- 1) แผนที่ดิจิทัล ((MapInfo/ArcView) มาตราส่วน 1 ต่อ 2500 เมืองเรณูนคร พ.ศ. 2547 ของสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองนครพนม กระทรวงมหาดไทย
- 2) แผนที่โบราณระวางบ้านเรณู (เมืองเว) สสำรวจ พ.ศ.2481 ของกองแผนที่โบราณ กรมแผนที่ทหาร
- 3) แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศระวางเมืองเรณูนคร จำนวน 3 ปี คือ พ.ศ. 2495-2496 และ พ.ศ. 2516ของกรมแผนที่ทหาร
- 4) แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมระวางเมืองเรณูนคร จำนวน 1 ปี คือ พ.ศ.2549 ของ Google Earth
- 5) ภาพถ่ายเมืองเรณูนครในอดีตและภาพถ่ายในอดีตที่ใกล้เคียงกับเมืองเรณูนคร โดยเก็บรวบรวมจากผู้คนในพื้นที่ชุมชนและนักวิชาการที่เข้าไปศึกษาวิจัยเมืองเรณูนครและเมืองอื่นในภาคอีสานอดีต

1.7 นิยามศัพท์

กิ่งเมืองกิ่งชนบท (rurban) พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2524 (อ้างถึงในLearners.in.th, 2012: online) ได้ให้ความหมายของคำว่า กิ่งเมืองกิ่งชนบท เป็นคำรวมคำศัพท์ rural (ชนบท) และ urban (เมือง) เข้าด้วยกัน ใช้บรรยายลักษณะความสัมพันธ์ในชุมชนแบบที่เป็นชนบทผสมกับหมู่บ้านหรือเมืองเล็ก มักเป็นสภาพที่พบในชุมชนชนบทที่อยู่ติดกับเมือง

ในงานวิจัยครั้งนี้คำว่ากิ่งเมืองกิ่งชนบทนั้นหมายถึงพื้นที่ซึ่งมีสภาพทางกายภาพและวิถีชีวิตเป็นแบบชนบทผสมกับแบบเมือง ยังรวมไปถึงลักษณะการประกอบอาชีพของคนในพื้นที่ยังมีทั้งภาคเกษตรกรรมผสมกับภาคอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมอยู่อย่างใกล้เคียงกัน อีกทั้งมีลักษณะเป็นพื้นที่แบบโตเดี่ยวไม่ได้เป็นพื้นที่ขยายตัวของเมืองใหญ่เหมือนกับชานเมือง

พื้นที่ชุมชน หมายถึง พื้นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยมีโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนประกอบด้วยรูปแบบของผังชุมชน ลักษณะของย่านในชุมชน ที่ว่างและทางสัญจร รูปแบบสถาปัตยกรรมและผังบริเวณบ้านเรือน

พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ หมายถึง พื้นที่รอบนอกชุมชนประกอบด้วย ประเภทของการใช้ประโยชน์ที่ดินด้านเกษตรกรรม พื้นที่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้อง

พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หมายถึง พื้นที่ศูนย์รวมทางด้านจิตใจของคนในชุมชนเชื่อมโยงกับความเชื่อทางพุทธศาสนาและ/หรือความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี มีการประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมของชุมชน ประกอบด้วย ตำแหน่งที่ตั้ง ลักษณะทางกายภาพและรูปแบบสถาปัตยกรรมของสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้อง

สวนชนบท (Vernacular Gardens) หมายถึง สวนที่มีรูปแบบที่ไม่เป็นแบบแผนชัดเจน เน้นการใช้สอยในชีวิตประจำวัน มีการปรับเปลี่ยนภูมิประเทศเดิมน้อยมาก มุ่งประโยชน์ใช้สอยในแง่ของการเลือกใช้พืชพันธุ์และการใช้พื้นที่เป็นหลัก (อานันตี วัฒนเนสก์และกุลศรี สุริยเดชสกุล, 2549: 59)

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.8.1 ทราบถึงลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนครที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิม

1.8.2 ทราบถึงปรากฏการณ์และผลของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนครในแต่ละช่วงเวลา

1.8.3 ทราบถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิทัศน์วัฒนธรรมและวางแผนพัฒนาเมืองเรณูนคร รวมถึงเป็นตัวอย่างสำหรับเมืองอื่นที่มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้ต่อไป

บทที่ 2

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

2.1.1 ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

Carl Sauer, 1925 (The Morphology of Landscape, 1925: 22 อ้างถึงใน กุลวดี หันทาชีวะ, 2552: 13) ได้อธิบายแนวความคิดว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดจากการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ธรรมชาติโดยกลุ่มคนในวัฒนธรรมหนึ่ง ในที่นี้วัฒนธรรมคือตัวแทน ธรรมชาติคือสื่อกลาง ผลลัพธ์คือภูมิทัศน์วัฒนธรรม”

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2532: 31-32 ได้อธิบายถึงการศึกษาเกี่ยวกับภูมิศาสตร์มนุษย์ของคาร์ล ซาเออร์ ว่า “การที่จะเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์และสภาพแวดล้อมในสถานที่หนึ่งๆนั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบทางด้านวัฒนธรรม หรือผลงานของมนุษย์ที่มีอยู่ในกลุ่มสังคมนั้นๆในแต่ละสมัยเพื่อการปรับตัวและการอยู่ดีกินดีของมนุษย์ คำว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) จึงเกิดขึ้น ซึ่งหมายถึงพื้นที่อันเกิดจากผลรวมของปัจจัยด้านกายภาพและวัฒนธรรม สันฐานภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Morphology of Cultural Landscape) และพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงมีส่วนซึ่งถึงคุณสมบัติแห่งความเปลี่ยนแปลงที่นักภูมิศาสตร์ใช้ประเมินกิจกรรมของมนุษย์ โดยยึดเอาแนวความคิดหลัก 2 อย่างคือการศึกษาพื้นที่ซึ่งมนุษย์ได้เข้ามาดัดแปลงและครอบครองแล้ว และตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่จากสิ่งต่างๆที่พบเห็น องค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือที่มนุษย์เราใช้ในการปรับปรุงสภาพแวดล้อม ซึ่งจะแตกต่างกันไปแต่ละหมู่ แต่ละเผ่าของมนุษย์ เนื่องจากกาลเวลาในการพัฒนาสิ่งเหล่านี้ต่างกัน วิธีการเข้าใจเรื่องทั้งหมดจึงขึ้นอยู่กับการศึกษาชุมชน แต่ละหมู่แต่ละเผ่าโดยอาศัยปัจจัยเวลาเป็นเกณฑ์”

O'Hare, 1997 (อ้างถึงใน วรณช จ่าปานิล, 2552: 11) กล่าวว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นสภาพแวดล้อมที่ถูกดัดแปลง แบ่งประเภทและมีการแปลความหมายโดยมนุษย์ชาติ เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้าง การจัดวางพื้นที่ที่มีขนาดต่างๆ และเริ่มมีส่วนประกอบของวัฒนธรรมซ้อนทับลงบนพื้นที่ภูมิทัศน์ธรรมชาติ เป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาระหว่างมนุษย์และธรรมชาติเป็นที่ตั้งผ่านช่วงเวลา แสดงให้เห็นว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นมีการเคลื่อนไหวอย่างเป็นพลวัตมากกว่าหยุดนิ่งอยู่กับที่ มีกิจกรรมเคลื่อนไหวมากกว่าเงียบสงบ มีชีวิตชีวาที่มีการอยู่อาศัยมากกว่าหยุดนิ่ง”

สภายุโรป, 2000 (อ้างถึงใน หัททยา สิริพัฒนามกุล, 2550: 2) ได้กำหนดความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ใน European Landscape Convention 2000 ว่า “เป็นพื้นที่ซึ่งมนุษย์รับรู้ได้ โดยอัตลักษณ์ของพื้นที่เป็นผลมาจากการกระทำ และปฏิกริยาระหว่างปัจจัยทางธรรมชาติและปัจจัยที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ โดยมีการกล่าวถึงการกระทำที่เกิดจากมนุษย์ในอดีตซึ่งเน้นย้ำถึงประเด็นความสำคัญในเรื่อง “วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลง”

เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551: 83-84 ได้กล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า “สภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกิดจากการจัดการของมนุษย์เพื่อให้เกิดการดำรงชีวิตอยู่โดยปกติสุขในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้น แต่ทว่ามนุษย์ก็มีข้อจำกัดในด้านต่างๆ ทั้งในแง่เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงชีวิต ศาสนา ความเชื่อ ทำให้การจัดการต่อพื้นที่เป็นไปได้อะดับหนึ่งเท่านั้น รวมไปถึงขีดจำกัดการรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ก็เป็นปัจจัยหนึ่งให้มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติได้อย่างจำกัด ผลลัพธ์ของการดำเนินไปของวัฒนธรรมมนุษย์บนธรรมชาติแวดล้อมนี้เองที่เป็นความหมายของคำว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม”

นวนัฐ โอศิริ, 2551: 12 ได้กล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ โดยผ่านกาลเวลาจากอดีตสู่ปัจจุบัน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงไม่ใช่ภาพนิ่งที่สวยงามหากแต่มีพัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเช่นเดียวกับวัฒนธรรมและธรรมชาติ การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมทำให้เราสามารถเข้าใจประวัติศาสตร์ และระบบความเชื่อของมนุษย์ในแต่ละวัฒนธรรม ตลอดจนวิธีการปรับตัวของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติในแต่ละท้องถิ่น”

คณะกรรมการมรดกโลก, 2008 (อ้างถึงใน เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551: 22) ได้จำแนกประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเชิงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีเปลี่ยนแปลงว่า “ภูมิทัศน์ที่วิวัฒนาการมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง และหรือศาสนา และมีพัฒนาที่สืบเนื่องมาจวบจนปัจจุบันผ่านความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในพื้นที่นั้นๆ เช่น ภูมิทัศน์ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของรูปทรงและองค์ประกอบที่รวมขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม

1) ภูมิทัศน์ที่หยุดนิ่ง (Relict landscape) เป็นซากภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ถูกทิ้งร้างหรือหมดพัฒนาการลงตามความเสื่อมสลายของพื้นที่

2) ภูมิทัศน์ที่ยังเคลื่อนไหวต่อเนื่อง (Continuing landscape) เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดินในอดีตและยังคงพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนวิถีชีวิตแบบจารีตประเพณีพัฒนาตามกาลเวลาเข้าสู่สังคมร่วมสมัย”

จากแนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของคณะกรรมการมรดกโลกขององค์การยูเนสโก องค์กรอื่นๆ และนักวิชาการ ล้วนให้ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไปในทิศทางเดียวกัน คือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติโดยมนุษย์ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ใช้คติความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีของตนเองเข้ามาจัดการภูมิทัศน์ธรรมชาติ ภายใต้ข้อจำกัดของธรรมชาติจนเกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมก็ไม่ได้หยุดนิ่งแต่เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อไปอีกตามยุคสมัย โดยแนวความคิดดังกล่าวเป็นแนวความคิดหลักของการวิจัยการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

2.1.2 องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

นวนัฐ โอศิริ, 2551: 48-57 ได้นำเสนอองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบพื้นฐานไว้ดังนี้

“องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบพื้นฐานประกอบด้วย

1) การตั้งถิ่นฐานและระบบที่ว่าง

1.1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านพื้นถิ่นในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทย โดยพื้นฐานแล้วหมู่บ้านพื้นถิ่นเป็นสังคมเกษตรกรรม การเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านหรือชุมชนจึงต้องพึ่งพาอาศัยแหล่งน้ำและพื้นดินสำหรับเพาะปลูกเป็นหลัก

1.2) ระบบที่ว่างและทางสัญจร

ลักษณะการวางผังบริเวณหมู่บ้านแต่ละแห่งจะแตกต่างกันไปตามกลุ่มวัฒนธรรมและภูมิภาค ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ภูมิศาสตร์ วิธีการผลิต แบบแผนประเพณี และระบบความเชื่อ โดยทั่วไปแล้วการ

วางแผนบริเวณหมู่บ้านนั้นมีความหมายเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยเย็นสบายรวมทั้งเอื้ออำนวยต่อวิถีชีวิตและพิธีกรรมในชุมชน

2) สถานที่ประกอบพิธีกรรม

ชุมชนพื้นถิ่นมีวิถีชีวิตผูกพันกับระบบความเชื่อใหญ่ๆสองระบบ คือ ศาสนาพุทธและอำนาจเหนือธรรมชาติ ระบบความเชื่อทั้งสองนี้ปรากฏให้เห็นชัดเจนในการวางแผนบริเวณหมู่บ้าน หรือนัยหนึ่งคือ สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อ

2.1) ลานกลางบ้าน คือ ลานโล่งบริเวณศูนย์กลางหมู่บ้าน ในเชิงวัฒนธรรมลานกลางบ้านเป็นสัญลักษณ์ของจิตวิญญาณของชุมชน ในช่วงเวลาปกติลานกลางบ้านจะเป็นที่ที่มีกิจกรรมประจำวันเกิดขึ้น เช่น ลานตากข้าวปลาอาหารแห้ง ตลาดนัด ที่พบปะชุมชนของชาวบ้าน สนามเด็กเล่น และลานกีฬา ลานกลางบ้านมีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ ศาลากลางบ้านและต้นไม้ใหญ่ โดยทั่วไปศาลากลางบ้านเป็นอาคารโถง ผนังหุ้มด้วยผ้า ต้นไม้ใหญ่มักจะเป็นตระกูลไทร โพ กร่าง

2.2) หอผี คือ โครงสร้างไม้ยกเสาสูง 4-6 เสา มีลักษณะคล้ายเรือนพักอาศัยขนาดย่อมส่วนตั้งอยู่ชายขอบของหมู่บ้าน เชื่อกันว่าหอผีเป็นที่สิงสถิตของเจ้าที่หรือผีคุ้มครองอาณาเขต (territorial spirit) และมีหน้าที่ควบคุมดูแลอาณาบริเวณหมู่บ้านและผู้อาศัยทุกคน

2.3) ศาสนสถาน วัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญที่สุดในชุมชนพุทธของภูมิภาคต่างๆโดยทั่วไปแล้ววัดจะประกอบด้วยเขตพุทธาวาส อันประกอบด้วยอาคารที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ และเขตสังฆาวาสชัดเจน แต่วัดขนาดเล็กตามหมู่บ้านมักใช้เพียงที่ว่างในการแบ่งเขตเท่านั้น

3) เรือนและอาณาบริเวณ

เรือนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เพราะเรือนเป็นเสมือนตัวแทนทางกายภาพที่สะท้อนเอกลักษณ์ของท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน จุดเริ่มต้นของการสร้างเรือนคือเน้นประโยชน์ใช้สอยที่สอดคล้องกับระบบการผลิตและสภาพแวดล้อม ดังนั้นเรือนพื้นถิ่นไทยจึงมีลักษณะที่เรียบง่าย ดูสมถะ มีขนาดสัดส่วนที่พอเหมาะกับมนุษย์ แสดงสัจจะของโครงสร้าง และใช้วัสดุก่อสร้างที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เรือนพื้นถิ่นในประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นของภูมิภาคใดก็ตามจะมีลักษณะร่วมกันอยู่บางประการ กล่าวคือ เป็นเรือนมีใต้ถุน หลังคาทรงจั่ว และมีชานเรือนสำหรับใช้สอยเอนกประสงค์”

จากแนวคิดข้างต้นเห็นว่าเป็นการจำแนกองค์ประกอบที่ปรากฏในภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบพื้นถิ่นเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการสืบค้นภูมิทัศน์วัฒนธรรมก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลง แต่มีเฉพาะองค์ประกอบทางด้านกายภาพ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังมีส่วนที่เป็นวิถีชีวิต กิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติด้วย

การอุทยานแห่งชาติสหรัฐอเมริกา (National Park Service), 1996 (Lennon Mathews and Associates, 1996 อ้างถึงใน วรนุช จำปานิล, 2552: 16) การแบ่งหมวดหมู่ขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของการอุทยานแห่งชาติสหรัฐอเมริกา นอกจากมีองค์ประกอบด้านกายภาพและองค์ประกอบด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ได้แก่

“...กระบวนการกำหนดรูปร่างของพื้นที่

1. การใช้ที่ดินและกิจกรรม เช่น รูปแบบการใช้ที่ดิน อาชีพ เป็นต้น

2. รูปแบบของระบบพื้นที่ เช่น ขนาดของพื้นที่เกษตรกรรม การตั้งถิ่นฐานหรือโครงสร้างของแหล่งที่ตั้ง และการเข้าถึงแหล่งน้ำ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้อาจจะได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทางด้านการเมือง หรือนโยบายของรัฐ

3. การปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เช่น วิถีชีวิต ประเพณี และการปฏิบัติต้องมีการปรับให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่นและระบบนิเวศวิทยา เป็นต้น

4. วัฒนธรรมประเพณี เช่น อิทธิพลต่อการใช้ที่ดิน การครอบครองที่ดินและรูปร่างของที่ดิน เป็นต้น...”

จากแนวคิดทั้งสองนำไปประยุกต์เพื่อการวิเคราะห์เนื้อหาของประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งในด้านกายภาพและด้านวิถีชีวิต เพื่อแสดงภาพของการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนและครอบคลุมมากที่สุด

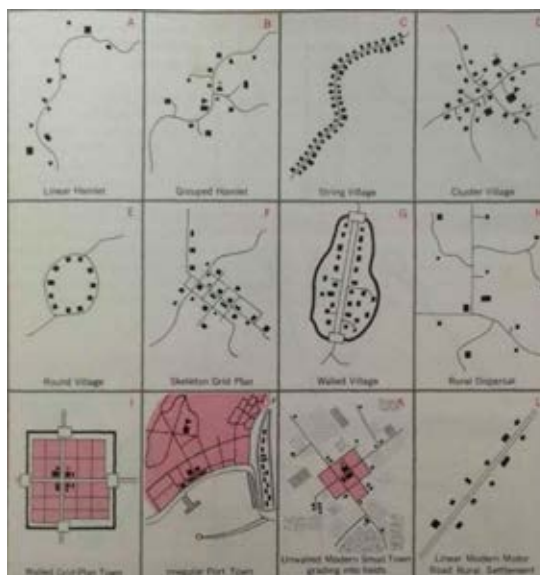
2.1.3 การตั้งถิ่นฐานและการตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

J.E. Spencer, 1978: 64-65 ได้อธิบายถึงรูปแบบของผังชุมชนในระดับต่างๆตั้งแต่ระดับหมู่บ้านขนาดเล็ก หมู่บ้านขนาดใหญ่และเมืองขนาดเล็กไว้เป็นแบบต่างๆรวมถึงผังในสมัยใหม่ด้วย ดังภาพที่ 2.1

1) หมู่บ้านขนาดเล็ก ได้แก่ ผังแบบแนวยาว (Linear Hamlet) และผังแบบกลุ่ม (Grouped Hamlet)

2) หมู่บ้านขนาดใหญ่ ได้แก่ ผังแบบเส้นเชือก (String Village) ผังแบบกระจุก (Cluster Village) ผังแบบกลม (Round Village) ผังแบบโครงกริด (Skeleton Grid Village) และผังแบบมีกำแพง (Walled Village)

3) ผังอื่นๆ ประกอบด้วย ได้แก่ ผังแบบกระจุกกระจาย (Rural Dispersal) ผังแบบกริดตารางมีกำแพง (Walled Grid-Plan Town) ผังเมืองท่าเรือชั่วคราว (Irregular Port Town) ผังเมืองขนาดเล็กสมัยใหม่ไม่มีกำแพง (Unwalled Modern Small Town grading into fields) ผังแนวยาวตามถนนรถยนต์ (Linear Modern Motor Road Rural Settlement)

ภาพที่ 2.1 รูปแบบผังชุมชนของ J.E. Spencer

ที่มา : Spencer J.E. and Thomas. W.L. *Introducing Cultural Geography*. New York, John Wiley and Sons. 1978. p.64-65

แนวความคิดนี้นำมาใช้ในการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบลักษณะของผังชุมชนที่มีรูปแบบการเปลี่ยนแปลงในระยะเวลาต่างๆเพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนมากขึ้นในเชิงการเปรียบเทียบ

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536: 37-38 ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ของแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานต่อระบบพื้นที่เกษตรกรรมในการตั้งถิ่นฐานแบบชนบทว่า “ความสัมพันธ์ของแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานต่อระบบไร่นา นั้นคือความสัมพันธ์ระหว่างตัวบ้านที่อยู่อาศัยกับแหล่งเพาะปลูกที่กระจายกันอยู่ในลักษณะใด เช่น ตัวบ้านตั้งอยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูกหรือบ้านและที่เพาะปลูกแยกกันอยู่ต่างหากหรือที่เพาะปลูกอยู่ไกลที่อาศัยออกไป”

พระสุธรรมวิจิตรชัย, 2457 (อ้างถึงใน ธิดา สาระยา, 2544: 9-10) ได้อธิบายกฎหมายว่าด้วยการใช้ที่ดิน พ.ศ.2457 ว่า “...เดิมที่ดินจำแนกตามลักษณะของการถือครองเพื่อเอาประโยชน์จากที่ดินนั้นๆดังนี้

- 1) ที่สวน สำหรับปลูกไม้ผลอายุยืนนาน
- 2) ที่ไร่ เป็นที่ปลูกไม้ล้มลุก เช่น พริก มะเขือ
- 3) ที่นา คือ ที่ปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งเป็นที่ทำเกลือ
- 4) ที่บ้านเรือน หมายถึง ที่บุคคลปลูกเรือนโรงอยู่อาศัย
- 5) ที่วัด เป็นที่นักบวชในศาสนาต่างๆอยู่อาศัยและกระทำกิจของศาสนานั้นๆ
- 6) ที่ธรณีสงฆ์ เป็นที่วัดในพระพุทธศาสนา
- 7) ที่ศาลเจ้า เป็นที่สถิตแห่งเทพารักษ์ทั้งของไทยและจีน...”

วิโรฒ ศรีสุโร, 2536: 103-105 ได้อธิบายถึงการอพยพของบรรพบุรุษกลุ่มชนไท-ลาวว่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอดีต สืบต่อมาจนกลายเป็นชาวอีสานปัจจุบัน ได้สร้างบ้านสร้างเมืองขึ้นโดยเลือกทำเลที่ตั้งเอื้อต่อการยังชีพของตน คือ

1) อยู่ใกล้แหล่งน้ำเป็นความสำคัญอันดับแรก อาจเป็นหนองน้ำใหญ่เป็นกุด (ลำน้ำค้วน) หรือลำน้ำที่แยกสาขาจากแม่น้ำใหญ่ บางแห่งเป็นเลิง มีน้ำเฉพาะฤดูฝน เป็นที่ลุ่มแบน ทำนาและเลี้ยงสัตว์ได้บางฤดูกาลเท่านั้น ชื่อชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งก็มักขึ้นต้นด้วย เลิง วัง ห้วย กุด หนอง ท่า เป็นต้น

2) ตั้งบนที่ดอน คือ เป็นโคกหรือที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง สามารถทำอะไรและมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์มีทั้งที่ดอนริมน้ำ หรือที่ดอนตามป่าริมเขาแต่มิ่่น้ำซับไหลมาเป็นหนองหรือกุด ชื่อหมู่บ้านมักจะขึ้นต้นด้วย โคก ดอน โพน โนน เป็นต้น

3) บริเวณป่าดง เป็นทำเลปลูกพืชไร่และหาของป่า มีลำธารไหลผ่าน มีสัตว์ป่าเป็นแหล่งอาหารอุดมสมบูรณ์ เมื่ออพยพกันมาอยู่มากก็จะกลายเป็นหมู่บ้าน มักมีชื่อขึ้นต้นด้วยดง ป่า เหล่า เป็นต้น

4) บริเวณที่ราบลุ่ม เหมาะสมแก่การทำนา มีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ในฤดูเลี้ยง ตัวหมู่บ้านตั้งอยู่บริเวณขอบติดชายป่า อาจไม่เป็นที่สูงนักแต่น้ำท่วมไม่ถึงในหน้าฝน มีแหล่งอาหารทั้งในหนองน้ำหรือป่าเชิงเขา

5) บริเวณป่าละเมาะ เป็นที่สาธารณะกว้างใหญ่ เลี้ยงสัตว์และหาของป่าได้ อีกประการหนึ่งเป็นสถานที่ยกเว้นไว้เป็น “ดอนปู่ตา” ตามความเชื่อของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว บางแห่งใช้พื้นที่ป่าละเมาะนี้เป็นป่าช้าเผาศพ

การตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกลุ่มไท-ลาว มีความสัมพันธ์กับการพึ่งพาธรรมชาติค่อนข้างสูงจึงมีพื้นที่ธรรมชาติอยู่ในระบบการตั้งถิ่นฐาน และพื้นที่ธรรมชาติบางส่วนได้กลายมาเป็นองค์ประกอบสำคัญกับชุมชน ได้แก่ ป่าช้า ป่าดอนปู่ตาและบริเวณป่าที่ขุดบ่อน้ำ

ธาดา สุทธิธรรม, 2541: 14-15 ในการตั้งถิ่นฐานของคนในพื้นที่ราบสูงภาคอีสานจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

- 1) น้ำ เป็นแหล่งน้ำเพื่อการดำรงชีวิตในด้านการอุปโภคและบริโภค เพื่อเพาะปลูกและแหล่งอาหาร
  - 2) นา เป็นแหล่งสำหรับการผลิตข้าว มักเป็นที่ราบลุ่มระหว่างเนินกับน้ำ ยังรวมไปถึงแหล่งเกลือและสวนหัวไร่ปลายนาด้วย
  - 3) เนิน เป็นแหล่งที่ตั้งที่อยู่อาศัยและชุมชนเพื่อเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาหน้าท่วมในหน้าน้ำ
- วิชิต คลังบุญครอง, 2553: 27-28 การแบ่งประโยชน์การใช้ที่ดินในชุมชนอีสาน แบ่งออกใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภท คือ

- 1) บริเวณชุมชนหมู่บ้าน เป็นการใช้ที่ดินที่ตั้งชุมชนและอยู่กันเป็นกลุ่มโดยเลือกทำเลเป็นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึงสามารถปลูกพืชยืนต้นได้ เช่น หมากรุ่น มะม่วง มะพร้าว มะขาม พืชและไม้ ปัจจุบันบริเวณโดยรอบหมู่บ้านมักจะปลูกต้นไม้หรือต้นไม้ยืนต้นที่สามารถบังลมและกันไฟ ส่วนสมัยโบราณมีคูเมืองล้อมรอบ เช่น เมืองฟ้าแดดสงยาง จ.กาฬสินธุ์ การใช้ที่ดินส่วนมากจะมีที่อยู่อาศัยกระจายโดยรอบ ค่อนไปทางทิศตะวันออก ทิศเหนือ ทิศใต้ การตั้งบ้านเรือนจะอยู่กันเป็นคุ่มๆ โดยมีทางเกวียนเป็นเส้นแบ่ง และในบริเวณคุ่มจะแบ่งบริเวณที่อยู่อาศัยของแต่ละครอบครัวไม่เด่นชัดนัก ส่วนมากจะไม่มีรั้วชัดเจน แต่จะมีเสาปักหมุดเขตคร่าวๆ เท่านั้น เพราะจะได้สะดวกติดต่อกันในบริเวณที่พักอาศัย ในแต่ละครอบครัวจะประกอบด้วย เรือนพัก เล้าข้าว(ยุ้งข้าว) คอกวัวคอกควาย บริเวณส่วนกลางจะเป็นบริเวณที่ตั้งวัด ซึ่งในวัดจะเป็นที่ตั้งของ สิม (โบสถ์) อุบ (พระธาตุ) หอแจก (ศาลาการเปรียญ) กุฏิพระ และบริเวณที่เป็นที่โล่งสันหนาทนาการและการทำบุญ (ฮีดลีสอง) ของคนในหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ แต่บางกรณีที่วัดอาจจะมีหลายวัดเนื่องจากเป็นหมู่บ้านใหญ่ ส่วนมากจะชื่อตามท้องถิ่น เช่น วัดเหนือ วัดกลาง วัดใต้ ส่วนบริเวณการใช้ที่ดินทิศตะวันตกมักจะเป็นป่าช้าหรือวัดป่าเป็นส่วนมาก

- 2) บริเวณการเกษตร ส่วนมากจะเป็น นา ไร่ สวน ตามแต่ภูมิประเทศ จะอยู่รอบหมู่บ้าน การครอบครองที่ดินและการแบ่งเขตที่ดิน จะไม่ค่อยมีแนวที่เป็นรูปร่างที่เหมือนกันสุดแล้วแต่จะจับจอง ถ้าเป็นนาจะแบ่งโดยคันทนา (เพราะการทำนาในภาคอีสานจะต้องมีคันทนาตามระดับภูมิประเทศสูงต่ำ) ถ้าเป็นสวนไร่จะฝังเสาไม้หรือโพนดินเป็นแนวเขต การสัญจรโดยมากจะไม่มีทางสาธารณะเข้าถึงแปลงที่ดินจึงอาศัยคันทนาเป็นทางสัญจร บริเวณที่มีการเกษตรจะปลูกเถียงนา (กระต๊อบเผื่อนา) สำหรับเผื่อนาและประโยชน์อื่นๆ เช่น กินข้าวเพลเลี้ยงเด็ก พักผ่อนหรือพักอาศัยชั่วคราวของสมาชิกในครอบครัวที่แต่งงานใหม่ เตรียมจะแยกเรือน (ซึ่งส่วนมากจะมารอสร้างเรือนใหม่ ซึ่งส่วนมากอยู่ในหมู่บ้านและใกล้กับเรือนพ่อแม่) อาชีพในฤดูทำนา ทำไร่ หมดหน้าฝนทำอุตสาหกรรมในพื้นที่บ้าน เช่น การทอผ้า ทอเสื่อ สานไม้ไผ่ เป็นต้น

คนอีสานเรียกหมู่บ้านว่า “บ้าน” เรียกกลุ่มบ้านเรือนที่ปลูกใกล้ชิดว่า “คุ่ม” เรียกอาคารที่มีใต้ถุนว่า “เฮือนหรือเรือน” เรียกอาคารที่สร้างด้วยอิฐฉาบปูนว่า “ตึก” เรียกกระท่อมเผื่อนาว่า “ตูปหรือเถียงนา” เรียกทางเกวียนเป็นร่องลึกว่า “โสก” คำเหล่านี้เป็นการแยกแยะให้เห็นว่าค่านั้นมีลักษณะอย่างไร

ในหมู่บ้านหนึ่งจะมีหลักบ้านอยู่กลางหมู่บ้าน เรียกว่า ป้อบ้าน (สะตือบ้าน)และมีศาลากลางบ้านและในหมู่บ้านมีหลายๆคุ่ม เช่น คุ่มเหนือ คุ่มใต้ ฯลฯ ในคุ่มจะมีวัดที่สามารถเดินไปทำบุญไม่ไกลนัก ในหนึ่งคุ่มจะประกอบด้วยบ้านเรือน ประมาณ 10- 200 หลังคาเรือน แล้วแต่จะเป็นคุ่มเล็กคุ่มใหญ่ ในหมู่บ้านจะมีวัดและโรงเรียนในจำนวนที่เหมาะสม

2.1.4 ลักษณะของชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนชาวบ้าน

ประเวศ วะสี, 2530: 5 ได้อธิบายถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับลักษณะความเป็นชุมชนในสามมิติ คือ 1) ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ 2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน และ 3) ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ทุกมิติอันเป็นเรื่องเดียวกันของวิถีชีวิตชาวบ้านสะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นรากฐานสำคัญของความเป็นชุมชนอย่างมีเอกภาพ

ศรีศักร วัลลิโภดม, 2551 ได้อธิบาย โครงสร้างและการจัดระบบของชุมชนที่เกิดจากความสัมพันธ์ของคนในระดับต่างๆ และวัฒนธรรม สะท้อนสำนึกของการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ผ่านลักษณะของพื้นที่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน 3 ระดับ คือ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

จากแนวความคิดเรื่องการตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกลุ่มไท-ลาว ลักษณะทางกายภาพของชุมชนอีสาน การจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินและลักษณะความเป็นชุมชนชาวบ้าน นำไปประยุกต์สู่การสร้างหน่วยวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในด้านกายภาพและวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นเอกภาพ

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับคติความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมผู้ไท

วิโรฒ ศรีสุโร, 2536 ได้อธิบายถึงกลุ่มชนไท-ลาว หรือ ไต-ลาว สืบสายบรรพบุรุษจากกลุ่มคนผู้อพยพลงมาจากบริเวณตอนใต้ของจีนแถบมณฑลยูนนาน ในอาณาจักรล้านช้าง อาศัยด้วยเหตุของการแสวงหาที่ทำกินใหม่ หรือหนีภัยสงคราม ได้อาศัยกระจัดกระจายอยู่ทั่วบริเวณลุ่มน้ำโขง โดยมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นที่อยู่ ได้แก่ 1) กลุ่มคนไทในแคว้นสิบสองปันนา 2) กลุ่มคนไทตามชนบทแถบยูนนานกลาง 3) ชาวไทใหญ่ในรัฐฉานของประเทศพม่า 4) ชาวไทลื้อในเชียงตุงและเชียงรุ่ง 5) ชาวไทอาหมในแคว้นอัสสัมของอินเดีย 6) ชาวไทหลวงในประเทศพม่า 7) ชาวไทตูลีและไทจุงเจียนในเสฉวนและไกวเจาของจีน 8) ชาวไทไห้ในมณฑลกว่างซีของจีน 9) ชาวไทเงินในแคว้นเชียงตุง และ 10) ชาวไทดำและชาวไทขาวในเมืองแก่น แคว้นสิบสองผู้ไท (เดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม) เป็นถิ่นที่อยู่ดั้งเดิมของชาวผู้ไทเรณูนครก่อนที่จะอพยพมายังเมืองวัง(แขวงวีระบุรีในประเทศลาว)และอพยพมายังเมืองเวหรือเมืองเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนมในปัจจุบัน ชาวผู้ไทจึงเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มชนไท-ลาว ในขณะที่เดียวกันกลุ่มชนไท-ลาวบางพวกได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานหรืออยู่ในดินแดนลาวปัจจุบันได้สร้างสรรควัฒนธรรมของกลุ่มตนเองขึ้นมาเรียกว่า “วัฒนธรรมล้านช้าง” หรือวัฒนธรรมลาวและได้ขยายอิทธิพลไปยังกลุ่มชนต่างๆในสายไท-ลาว เช่น ลาว ญ้อ ผู้ไท พวน เป็นต้น

คติความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มวัฒนธรรมล้านช้างว่า ความเชื่อหรือการถือผี จำแนกได้ดังนี้

1) ผีฟ้าพญาแถนเป็นเทวดาผู้ดูแลบันดาลน้ำฝนในการเพาะปลูกจึงก่อให้เกิดประเพณีขอฝนจากพญาแถนที่สำคัญ คือ บุญบังไฟ

2) ผีมหะลักหลักเมืองเป็นวิญญาณของพระมหากษัตริย์ การนับถือผีมหะลักหลักเมืองเป็นการนับถือผีบรรพบุรุษปรากฏอยู่ในฮีตสิบสองคองสิบสี่ อันเป็นธรรมเนียมดั้งเดิมของอาณาจักรล้านช้าง เชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะคุ้มครองปกป้องรักษาให้ความร่มเย็นแก่บุตรหลานไพร่ฟ้าประชาราษฎร์

3) ฝึปู้ตา เช่น สรวงวิญญาณบรรพบุรุษเพื่อให้ปกป้องรักษาลูกหลาน มีการตั้งดอนปู่ตาบนพื้นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง มีต้นไม้ใหญ่หนาที่บั้งหอบเป็นที่สถิตของฝึปู้ตา สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ไครรุกกล้าหรือตัดต้นไม้หรือพุดจาหยาบคายไม่ได้จะถูกฝึปู้ตาลงโทษ ฝึปู้ตาเป็นความหมายเดียวกันกับฝึปู้ตาของชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร

4) ฝึ “อาฮัก” คือ เทพารักษ์ที่รักษาให้ความดูแลคุ้มครองคนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีสุขตลอดกาล ซึ่งมีฝึที่สิงสถิตอยู่ตามป่า ได้แก่ ฝึอาฮักกไม้และฝึโปง หมายรวมถึง ฝึ“ตาแฮก” ฝึคุ้มครองที่นา ดูแลข้าวกล้าให้เจริญงอกงาม ขับไล่ศัตรูข้าวพวกหนู นก ปูนาไม่ให้ทำลายต้นข้าว

5) ฝึนางธรณี ชาวบ้านเชิญอัญเชิญขึ้นมาเพื่อรักษาสัตว์เลี้ยงในบ้านและภูมิสถานพื้นดิน

6) ฝึไม้ตี เช่น ฝึโพรง ฝึกระสือ ฝึปอบ ที่เกิดจากคนที่มีคาถาอาคมแรงกล้าสามารถฆ่าผู้อื่นได้ เมื่อฆ่าแล้วไม่มีการปิดเป่าล้างโทษ จึงกลายเป็นปอบ หากประพาศิติดิจจริตประเพณีอย่างร้ายแรงมักจะกลายเป็นผีเหล่านี้ การตั้ง “ป้อบ้าน” หรือ “หลักบ้าน” เพื่อเป็นสิริมงคลของหมู่บ้านในวัดมีป้อวัดหรือหลักเส เป็นความเชื่ออย่างแนบแน่นเกี่ยวกับผี เมื่อมีการเจ็บป่วยคนล้มตายผิดปกติหรือเกิดเหตุตริ้นพันแทงกันในหมู่บ้าน ถือกันว่าหลักบ้านหลักเมืองไม่ดีไม่เที่ยงตรง ต้องตอกหลักบ้านนั้นให้เที่ยงตรง มีการสวดมนต์เลี้ยงพระสงฆ์กลางหมู่บ้าน มีการสวดญัตติเสาก่อนจะเอาลงดิน

หลักบ้าน อยู่ใจกลางหมู่บ้านเอาไว้ให้เป็นที่สิงสถิตของเทพารักษ์เพื่อไว้ปกป้องรักษาผู้คนในหมู่บ้าน หลักบ้านจึงมีสาระสำคัญยิ่งในการพิจารณาตั้งบ้านสร้างเมือง และกล่าวว่า “น่าสังเกตว่าทุกเมืองในภาคอีสานจะต้องมี “ป้อบ้าน” หากบ้านหรือหมู่บ้านใดได้พัฒนาเติบโตขึ้นตามประชากร ขยายตัวเมือง ป้อบ้านก็จะกลายเป็น “หลักเมือง” นั่นเอง ปัจจุบัน ป้อบ้านได้สูญหายตามไปกาลเวลา บางหมู่บ้านก็มี บางหมู่บ้านก็ไม่มี”

ศาสนาพุทธที่เข้ามาเมื่อทศวรรษก่อนกลุ่มวัฒนธรรมล้านช้างว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ 23 เกิดการเคลื่อนตัวของกลุ่มชนรุ่นล่าสุดคือ กลุ่มชนสายวัฒนธรรมล้านช้าง ที่อพยพลงลำน้ำโขงลงมาทางเหนือแถบกรุงศรีสัตนาคณหุตล้านช้างเวียงจันทน์ นำเอาศาสนาพุทธลัทธิหินยานแบบลังกาวงศ์พร้อมกับนำวัฒนธรรมแบบกลุ่มไท-ลาวเข้ามาเป็นพื้นฐานพร้อมกับผสมผสานกับวัฒนธรรมของกลุ่มชนท้องถิ่นเดิม จนกลายเป็นวัฒนธรรมและการนับถือพุทธศาสนานิกายหินยานของคนในภาคอีสานในเวลาต่อมา

ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างวัดและความสัมพันธ์กับชุมชน ตำแหน่งการตั้งวัดในชนบทอีสาน มักเลือกสถานที่สงัดอยู่ห่างออกไปอยู่บริเวณขอบหมู่บ้านที่มีไร่ป่าหรือดอนปู่ตา อาจมีหนองน้ำหรือสระน้ำที่สามารถเก็บน้ำได้ตลอดทั้งปีอยู่ใกล้วัด ชัยภูมิของการตั้งวัดมักจะเลือกที่ในนสูงกว่าการตั้งบ้าน ด้วยถือว่าวัดเป็นสถานที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ มีขอบเขตชัดเจนด้วยกำแพงวัดและมีสิ่งก่อสร้างที่เป็นพุทธศิลป์อย่างวิจิตรบรรจงสวยงามและตั้งอยู่บนพื้นฐานของทรัพยากรท้องถิ่น

2.2.1 วัฒนธรรมฮีตสิบสองคองสิบสี่

เป็นจารีตประเพณีและครรลองในการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนผู้ไทและคนในสายวัฒนธรรมล้านช้าง ประกอบด้วย “ฮีตสิบสอง” และ “คองสิบสี่”

วิโรฒ ศรีสุโร, 2536: 23 ได้อธิบายความหมายว่า “...ฮีตสิบสอง หมายถึง ประเพณีที่ต้องปฏิบัติทั้ง 12 เดือนในแต่ละปี “ฮีต” มาจากคำว่า “จารีต” ถือเป็นจรรยาบรรณของสังคม มีความผิดหากฝ่าฝืนเรียกว่า “ผิดฮีต” หมายถึงผิดจารีตนั่นเอง การถือฮีตสิบสองจึงถือเป็นจารีตประเพณีหลักในการดำเนินชีวิตในแต่ละเดือนจนครบรอบปีของกลุ่มคนในภาคอีสาน ที่ได้รับการสืบทอดมาจากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมล้านช้างบรรพบุรุษ เป็น

แนวทางปฏิบัติที่แทรกตัวอยู่ในวิถีชีวิตโดยมีความเชื่อเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ดังนั้นเมื่อถึงช่วงการทำบุญตามการถือฮีตในแต่ละเดือน วัดจะมีบทบาทสำคัญยิ่ง ทั้งในเรื่องของสถานที่อันเป็นศูนย์กลางและการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนคุ่มบ้านนั้น...”

ศิริพร ณ ถลาง, 2545: 31-36 ได้กล่าวถึงคติความเชื่อและวัฒนธรรมของกลุ่มคนลาวหรือล้านช้างว่า “...ทางด้านความเชื่อและศาสนา คนลาวก็เช่นเดียวกับคนไทยที่มีความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ คนลาวในประเทศลาว คนลาวและคนผู้ไทในอีสาน ไทดำ ไทขาวในเวียดนาม ล้วนมีความเชื่อเรื่องแถนหรือผีฟ้า ซึ่งมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาแถนมากมาย ตั้งแต่เชื่อว่าแถนเป็นผู้สร้างมนุษย์ เป็นผู้ให้น้ำให้ฝน นอกจากนั้นคนลาวยังมีความเชื่อเรื่องผีมหัศจรรย์ซึ่งเป็นหลักเมือง ผีด้า ผีปู่ผีย่า ผีเวือน จึงมีพิธีสู่ขวัญต่างๆ มากมายด้วย เมื่อผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับพระพุทธศาสนา พิธีกรรมก็ออกมาในรูปแบบของฮีตสิบสอง ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่บูชาทั้งผีและพุทธ มหาพิลา วีรวงศา หมอขวัญแห่งเมืองหลวงพระบางได้กล่าวถึงพิธีกรรมในแต่ละเดือนดังนี้

เดือนอ้ายหรือเดือนเจียง แต่ก่อนเลี้ยงผีหมด ผีหมอ ผีฟ้า แถนต่อมาเป็นเดือนที่นิมนต์พระเข้านิวาสกรรม
เดือนยี่ ทำบุญคุณลาน (สู่ขวัญข้าว)
เดือนสาม ทำบุญข้าวจี๋, บุญมาฆบูชา
เดือนสี่ บุญพระเวสสันดรหรือบุญมหาชาติ
เดือนห้า บุญสงกรานต์
เดือนหก บุญบั้งไฟ บุญบวชชด บุญวิสาขบูชา
เดือนเจ็ด บุญข้าอະ (บูชาผีมหัศจรรย์)
เดือนแปด บุญเข้าวัสสา
เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด บุญออกวัสสา (มีแห่ปราสาทผึ้ง ไหลเรือไฟ และแข่งเรือ)
เดือนสิบสอง บุญกฐิน...”

บุญเกิด พิมพัวร์เมธากุล, 2546 อธิบายว่า “...คองสิบสี่เป็นข้อปฏิบัติ 14 ประการอันเป็นกฎระเบียบปฏิบัติแตกต่างตามตำแหน่งฐานะทางสังคมของแต่ละบุคคล เชื่อว่าหากปฏิบัติได้เช่นนั้นแล้วจะเจริญรุ่งเรืองเป็นมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ประกอบด้วยคองสิบสี่ของพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครองบ้านเมืองและคองสิบสี่สำหรับประชาชนทั่วไป...”

คองสิบสี่อันเป็นข้อปฏิบัติของประชาชนทุกคนที่พึงปฏิบัติต่อครอบครัว สามีภรรยา บ้านเรือนและวัดวา ศาสนามี 14 ข้อ ดังนี้

1) เมื่อได้ข้าวใหม่หรือผลผลิตใหม่ ผู้เป็นเจ้าของอย่าเพิ่งบริโภคก่อน ให้นำไปบริจาคทานแก่ผู้มีศีลก่อน และแบ่งปันแจกจ่ายไปยังญาติพี่น้อง

2) อย่าคดโกงในการประกอบอาชีพได้แก่ โกงตาชั่ง จ่ายเงินกู้ ปลอมแปลงเงิน อย่ากล่าวคำหยาบช้าและอย่าชิงดีชิงเด่นซึ่งกันและกัน

3) ให้พร้อมกันดูแลซ่อมแซมรั้วกำแพงวัดและล้อมรั้วหมู่บ้านปลูกหอบูชาเทวดาทั้งสี่ทิศ

- 4) ให้ล้างเท้าก่อนขึ้นเรือน
- 5) ในวันพระให้จัดหาดอกไม้รูปเทียนบูชา บันได ประตูบ้าน เรือนครัวไฟ
- 6) ให้ล้างตีนก่อนเข้านอน
- 7) ในวันพระให้ภรรยาขอขมาต่อสามี ชาวบ้านให้ขอขมาต่อพระสงฆ์
- 8) ในวันพระใหญ่ให้ทำบุญเลี้ยงพระ นิมนต์มาเจริญพระพุทธมนต์ในบ้านเรือน
- 9) ให้แต่งกายสุภาพเรียบร้อยและแสดงกริยาอ่อนน้อมขณะใส่บาตรพระสงฆ์ อย่าเมินเฉยเมื่อมีพระเดิน

ปิ่นชบาต

- 10) เมื่อพระสงฆ์เข้าปริวาสกรรมให้มันไปทำบุญถวายทานแก่ท่าน
- 11) เมื่อจะพูดคุยกับพระสงฆ์ให้พนมมือขึ้นแล้วจึงตอบ
- 12) อย่าเหยียบเงาของพระสงฆ์เพราะถือเป็นการแสดงความก้าวร้าว
- 13) อย่านำอาหารที่กินเหลือไปถวายแก่พระสงฆ์หรือให้ญาติผู้ใหญ่
- 14) จดเสพเมถุนในวันพระและวันสำคัญตามฮีตสิบสอง

วิโรฒ ศรีสุโร, 2536: 23 กล่าวว่า "...ของสิบสี่ หมายถึง ข้อปฏิบัติตามธรรมเนียมล้านช้างเดิม การถือ "ครอง" คือ ถือครองครองครองธรรม 14 อย่าง เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ตลอดจนการปฏิบัติตนระหว่างคนธรรมดาด้วยกัน ได้แก่ 1) ฮีตเจ้าครองขุน 2) ฮีตเจ้าครองเพี้ย 3) ฮีตไพร่ครองนาย 4) ฮีตบ้านครองเมือง 5) ฮีตปู่ครองย่า 6) ฮีตพ่อครองแม่ 7) ฮีตไก่อครองเขย 8) ฮีตป่าครองลุง 9) ฮีตลูกครองหลาน 10) ฮีตเฒ่าครองแก่ 11) ฮีตปีครองเดือน 12) ฮีตไร่ครองนา 13) ฮีตวัดครองสงฆ์ 14) ฮีตเจ้าครองเมือง..." ในขณะเดียวกันฮีตสิบสองยังจัดอยู่ในครองสิบสี่ด้วยเรียกว่า "ฮีตปีครองเดือน"

ชาวผู้ไทเป็นกลุ่มที่อพยพลงมาจากเมืองแถนแล้วสิบสองจุไทเข้ามาอยู่ในอาณาจักรล้านช้างที่เมืองวัง อ่างคำในแขวงเมืองเวียงจันทน์ เป็นช่วงที่ชาวผู้ไทรับเอาฮีตสิบสองครองสิบสี่จากกลุ่มคนลาวหรือล้านช้างเข้ามา เป็นวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตเป็นอย่างมาก จึงกล่าวได้ว่าฮีตสิบสองครองสิบสี่เป็นวัฒนธรรมของชาวผู้ไท ส่วนหนึ่งของกลุ่มวัฒนธรรมล้านช้าง

จากแนวความคิดขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพและวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี เนื่องจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษามีพื้นฐานมาจากการอพยพโยกย้ายของชาวผู้ไท เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสาน จึงนำแนวความคิดขององค์ประกอบภูมิทัศน์แบบพื้นถิ่น การตั้งถิ่นฐานและ ลักษณะของชุมชนอีสานมาประยุกต์รวมกับแนวความคิดของโครงสร้างชุมชนชาวบ้านนำไปสู่การระบุ องค์ประกอบด้านกายภาพเพื่อสร้างเป็นหน่วยวิเคราะห์ ได้แก่ 1) พื้นที่ชุมชนตัวสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคน กับคน 2) พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตัวสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ 3) พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติตัวสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติในด้านการผลิตและบริการ เชิงนิเวศ นอกจากนี้ยังเพิ่มองค์ประกอบด้านวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีตามฮีตสิบสองครองสิบสี่ อันเป็นจารีต ประเพณีและครรลองในการดำเนินชีวิตของชาวผู้ไท เครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของคนและการกระทำต่อ ธรรมชาติ

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง

2.3.1 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม

2.3.1.1 ทฤษฎีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม

Paul Bohannan, 1953 (อ้างถึงใน ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521: 75) ภายใต้นิยามแนวคิดวิวัฒนาการ (evolutionism) กระบวนการที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลา (Directional Process) มีเหตุการณ์เกิดขึ้นตามลำดับเวลา บันทึกเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการสังคมและวัฒนธรรมจนเกิดประวัติศาสตร์ขึ้น ถือเป็นวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง การขยายตัวและการเจริญเติบโตต่างๆ เป็นเรื่องที่เน้นเป็นลำดับเหตุการณ์ โดยอาศัยระยะเวลาและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานของสังคม เป็นการสังเกตการเปลี่ยนแปลงในลักษณะแนวตั้งผ่านลำดับเวลาและเหตุการณ์สำคัญ

2.3.1.2 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

Franz Boas, 1858-1942 (อ้างถึงใน สุชีพ วรรณสุด, 2554: ออนไลน์) นักมานุษยวิทยาชาวเยอรมัน กล่าวว่า “การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมในพื้นที่หนึ่ง แพร่กระจายไปสู่วัฒนธรรมอีกพื้นที่หนึ่ง โดยปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่”

วิเชียร รัชการ, 2529 ได้อธิบายว่า “การยืมทางวัฒนธรรม (Cultural borrowing) ในปัจจุบันได้มีการขอยืมกันทางวัฒนธรรมระหว่างมิตรประเทศ การยืมวัฒนธรรมนี้จะมีลักษณะของการแลกเปลี่ยน (Exchange) เมื่อมีการยืมแล้วก็จะมีการนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของสังคมนั้น ตัวอย่างเช่น สังคมไทยของเรา ในปัจจุบันได้มีการยืมวัฒนธรรมตะวันตกมาปรับใช้มากมาย ทั้งภาษาพูด การแต่งกาย ทัศนคติ ค่านิยม ลัทธิ การปกครองแบบประชาธิปไตย รถยนต์ รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น”

2.3.1.3 การเปลี่ยนแปลงในประเทศกำลังพัฒนา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2540 (อ้างถึงใน สุภาวดี เชื้อพราหมณ์และอรศิริ ปาณินท์, 2549: 133) อธิบายคำว่า “การพัฒนา” (Development) ได้เกิดขึ้นหลังสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และมากับคำคู่ตรงข้ามคือ “ด้อยพัฒนา” (Underdevelopment) ในช่วงเวลาเดียวกัน ในยุคแรกคำว่า “พัฒนา” หมายถึง ทำให้ทันสมัย อย่างสังคมตะวันตก ผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และการเมืองได้เรียกขานว่าเป็นกระบวนการทำให้ทันสมัย (Modernization)

โกวิท พวงงาม, 2553: 85 ได้อธิบายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมือง (Urbanization) ในบริบทของประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศกำลังพัฒนาว่า “...กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองของประเทศกำลังพัฒนาจะไม่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาอุตสาหกรรม จึงทำให้เกิดการเติบโตของเมืองไม่ได้ สัมพันธ์กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการเพิ่มขึ้นของประชากรหรือเป็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองมากเกินไป (Over Urbanization)...”

“การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมือง เป็นการกระจายอิทธิพลลักษณะการณของสังคมเมืองไปสู่ชนบท ทั้งที่เป็น การขยายตัวของเมืองเพื่อรองรับประชากรและการที่คนชนบทเข้ามาสู่เมืองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านอาชีพวิถีชีวิตความคิดและพฤติกรรมแบบเมือง เช่น เปลี่ยนอาชีพและวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมเป็น อุตสาหกรรม การพาณิชย์และการบริการ มีความสัมพันธ์การดำรงชีวิตแบบอย่างของการจัดระเบียบที่เป็นทางการ ความคิดที่เป็นแบบแผน เป็นต้น”

Wilbert E Moore, 1968 (อ้างถึงใน โกวิทช์ พวงงาม, 2553: 86) ได้กล่าวถึงกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย (Modernization)ว่า “เป็นการเปลี่ยนแปลงจากระบบสังคมประเพณีมาเป็นระบบของเทคโนโลยี และมีการจัดองค์การที่มีระเบียบแบบแผน หมายถึงการพัฒนาทางเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้าเพื่อความมั่นคงในทางการเมืองเหมือนชาติตะวันตก”

G. Hunter, 1969 (อ้างถึงใน โกวิทช์ พวงงาม, 2553: 86)ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยว่า “กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นทันสมัยจะเกิดขึ้นเมื่อมีถนน น้ำประปา ไฟฟ้า โรงงานขึ้นในหมู่บ้าน และขยายตัวเติบโตขึ้นกลายเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมจนเปลี่ยนไปสู่ความเป็นเมือง”

แนวคิดการพัฒนาที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองและความทันสมัยเป็นเครื่องมือและกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ศึกษาในช่วงต้น 5 ทศวรรษผ่านนโยบายทางการเมืองเพื่อการสร้างความมั่นคงภายในประเทศ ป้องกันการเข้าร่วมกลุ่มคอมมิวนิสต์ของคนในพื้นที่ศึกษา จึงนำแนวความคิดข้างต้นไปวิเคราะห์เพื่อระบุปัจจัยภายนอกพร้อมกับเหตุการณ์สำคัญภายหลังที่แนวความคิดนี้ได้เข้ามาและกระทบต่อพื้นที่ศึกษาเพื่อนำไปสู่การหาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากแนวความคิดข้างต้นนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครทั้งด้านกายภาพและด้านวิถีชีวิตในช่วงภายหลังที่เกิดแนวความคิดการพัฒนา เชื่อมโยงกับแนวความคิดเรื่องวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงตามลำดับเวลา เพื่ออธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงมาสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนครปัจจุบัน

2.3.2 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2530 ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมในหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยได้กล่าวถึงปัจจัยที่น่าจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมอาจจะกล่าวได้อย่างกว้างๆ ดังนี้

1.ปัจจัยด้านนิเวศวิทยา ซึ่งได้แก่ ทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน ทรัพยากรรอบๆหมู่บ้าน สภาพภูมิประเทศ ที่ดิน ที่น้ำ ที่ราบ หนองน้ำ ตามธรรมชาติและสภาพภูมิอากาศของชุมชนอาจจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอยู่บ้างไม่มากนักเลย เช่น ถ้าหากชุมชนตั้งอยู่ในสภาพนิเวศวิทยาที่เหมาะสมทำให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

2.ปัจจัยด้านสาธารณูปโภค รัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติโดยการเร่งสร้างถนนหนทาง ไฟฟ้า โรงเรียน ทำให้ชุมชนชนบทได้รับการพัฒนาที่ดีขึ้น เมื่อมีถนนหนทางสามารถเข้าไปถึงหมู่บ้านชาวบ้านจะสามารถนำผลผลิตไปสู่ตลาดได้อย่างรวดเร็ว และมีรายได้เพิ่มขึ้นกว่าแต่ก่อน

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นๆ ได้แก่ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม สื่อสารมวลชน ชาติพันธุ์และบุคลิกภาพ Semelser, 1988 (อ้างถึงใน ศิริรัตน์ แอดสกุล, 2542: 22-23) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการกลายเป็นสมัยใหม่หรือความทันสมัย (Modernization) หมายถึง กระบวนการ 4 กระบวนการ ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันและกันเชื่อมโยงกับวิถีการผลิตรวมถึงการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี ระบบนิเวศน์และสังคมวัฒนธรรมต่างๆ อีกด้วย ได้แก่

1. การเปลี่ยนจากการใช้เทคโนโลยีที่เรียบง่ายกลายเป็นเทคโนโลยีที่มีพื้นฐานอยู่บนความรู้ทางวิทยาศาสตร์

2. การเปลี่ยนแปลงจากการทำเกษตรกรรมผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ทั้งนี้รวมไปถึงการรู้จักปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย การที่เกษตรกรซื้อสินค้าจากตลาด (แทนที่จะผลิตเอง) และการใช้แรงงานรับจ้าง

3. การเปลี่ยนแปลงจากการใช้แรงงานคนและสัตว์กลายเป็นเครื่องจักร เพื่อทำการผลิตสินค้า ป้อนตลาดที่มีขอบเขตกว้างกว่าชุมชนที่ทำการผลิตสินค้านั้น

4. การเปลี่ยนแปลงสภาพทางนิเวศวิทยา จากชาวชนบทกลายเป็นชุมชนเมืองที่มีความหนาแน่นขึ้น

ศิริรัตน์ แอดสกุล, 2545 ได้อธิบายว่า สาเหตุการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก กล่าวถึงปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกว่า ปัจจัยต่างๆที่ทำให้สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงจะมีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายใน ได้แก่ จำนวนประชากร ประชากรเพิ่มขึ้นย่อมทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป จำเป็นต้องมีวิธีการใหม่ๆ มาใช้ในการเพิ่มผลผลิต ปัจจัยภายในอื่นๆ เช่น การแข่งขันกันแสวงหาผลประโยชน์ การขัดแย้งระหว่างกลุ่มเนื่องจากอุดมการณ์และความไม่เท่าเทียมกัน การนำการเปลี่ยนแปลงจากผู้นำของสังคม และความเจริญก้าวหน้าหรือเทคโนโลยีใหม่ๆที่พัฒนาขึ้นมาเอง

ปัจจัยภายนอก จากการที่สังคมหนึ่งได้ติดตอสัมพันธ์กับสังคมอื่นๆทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนหยิบยืมวัฒนธรรม ยิ่งในยุคปัจจุบันที่การสื่อสารคมนาคมเจริญก้าวหน้า ยิ่งช่วยสนับสนุนให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ปัจจัยภายนอกนี้รวมถึงการรับเอาเทคโนโลยีจากภายนอก การที่ถูกล้างสมองจากกรรณ ถูกปกครองโดยสังคมอื่น และสังคมนั้นได้กำหนดรูปแบบการดำเนินชีวิตให้ ดังเช่น อเมริกาปลูกฝิ่นวัฒนธรรมให้ฟิลิปปินส์ ออสเตรเลียปลูกฝิ่น วัฒนธรรมให้ปาปัวนิวกินี เป็นต้น

จากการศึกษาแนวความคิดข้างต้นทั้งหมดนั้น นำไปประยุกต์เพื่อการวิเคราะห์สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงให้เกิดความครอบคลุมมากที่สุดเพื่อบ่งชี้สาเหตุการเปลี่ยนแปลงได้อย่างกว้างขวางและชัดเจน อย่างเป็นกลาง จึงต้องวิเคราะห์จากปัจจัยภายนอกชุมชนที่เข้ามากระทบต่อคนและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ทำให้สิ่งแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลงและคนเกิดการตัดสินใจในการเลือกกระทำกลายเป็นปัจจัยภายในของชุมชนที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากแนวคิดเรื่องความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ชี้ให้เห็นว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมไม่ใช่ภาพนิ่งแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อไป ซึ่งมีองค์กรและนักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

English Heritage 2006 (English-heritage, 2011 : online) โครงการ Buckinghamshire & Milton Keynes Historic Landscape Characterisation เป็นการจัดทำฐานข้อมูลลักษณะของภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์หรือเป็นลักษณะแผนที่เชิงประวัติศาสตร์ของภูมิทัศน์ ซึ่งเมืองนี้เป็นเมืองที่มีภูมิทัศน์ชนบทเกษตรกรรมของอังกฤษที่ชัดเจนแต่ช่วงเวลาต่อมาเริ่มมีการพัฒนาการค้าและการเกษตรเข้มข้น(ฟาร์ม)มากขึ้น จึงทำให้ต้องมีการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมและองค์ประกอบเกี่ยวเนื่องเอาไว้ภายใต้โครงการHLCของ English Heritage โดยเริ่มจากการศึกษาสภาพของพื้นที่ทั้งอดีตและปัจจุบัน สร้างฐานข้อมูลจากการจัดกลุ่มขององค์ประกอบของ

ภูมิทัศน์ที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้นแต่ละช่วงเวลา เช่น ไร่ นา ป่าไม้ในแต่ละช่วงเวลาและการเพิ่มขึ้นของอุตสาหกรรมออกมาในรูปแบบของแผนที่และข้อมูลเชิงสถิติ เช่น สถิติการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบภูมิทัศน์เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงว่าองค์ประกอบใดเพิ่มขึ้น คงอยู่และลดลง เป็นต้น

เป็นการศึกษาทั้งภูมิทัศน์ธรรมชาติและภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่เพื่อจำแนกว่าภูมิทัศน์แต่ละประเภทนั้นเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงอย่างไรในแต่ละยุคสมัยจนเกิดเป็นลักษณะโดดเด่นขึ้นมาในยุคสมัยนั้นๆ เป็นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ในเชิงประวัติศาสตร์หรือเรียกว่า “ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์” จึงนำแนวความคิดนี้มาประยุกต์เป็นแนวทางเพื่อการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ตามลำดับเวลาและการเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม

วนิดา พึ่งสุนทรและคณะ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549: 33) ได้จำแนกประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามความเข้มข้นของการที่มนุษย์เข้าไปจัดการสภาพแวดล้อมซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลาที่มีลักษณะเป็นพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละชั้นเวลาว่า

“ในอดีตก่อนจะมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ภูมิทัศน์ของพื้นที่เป็นสภาพภูมิศาสตร์ที่ส่งอิทธิพลต่อการเลือกตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ หากพื้นที่นั้นๆมีความเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน เกิดการตั้งบ้านตั้งเมืองขึ้น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงได้เริ่มก่อรูปขึ้น แต่ยังมีข้อจำกัดทั้งในแง่แรงงาน ความรู้และเทคโนโลยี มนุษย์จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบนิเวศวิทยาในพื้นที่นั้นทั้งในเรื่องการตั้งถิ่นฐานและกิจกรรมเพื่อยังชีพ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจึงเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิต จัดได้ว่าเป็นช่วงเวลา “ภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม” หรือเรียกได้ว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบท” หรือภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบพื้นถิ่น” ซึ่งมีลักษณะที่โดดเด่นคือ คือ ดำเนินชีวิตใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อม มีระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ

จนกระทั่งเวลาผ่านไปชุมชนมีพัฒนาการมากขึ้น ทั้งในแง่ของทรัพยากร แรงงาน ความรู้ เทคโนโลยี ย่อมมีการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์เพื่อให้สนองต่อความต้องการในการดำรงชีวิตที่มีมากยิ่งขึ้นด้วย แต่อย่างไรก็ตามยังให้คุณค่าของระบบนิเวศวิทยาเดิมอยู่ไม่ได้ละทิ้งไปเสียทีเดียว จึงจัดว่าอยู่ในเวลา “ภูมิทัศน์ที่มีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม” หรือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท” เมื่อผ่านระยะเวลาอย่างยาวนานชุมชนมีการขยายตัวใหญ่มากขึ้นและมีความซับซ้อนมากขึ้นด้วย ทั้งในแง่ของสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม กอปรกับมนุษย์ก็มีเทคโนโลยีในการแก้ไขปัญหาต่างๆมากขึ้น จึงมีความพยายามที่จะเอาชนะธรรมชาติแวดล้อมที่มีอยู่เดิมภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบ “วัฒนธรรมนำภูมิทัศน์” หรือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมือง”

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของมนุษย์ตั้งแต่ยุคเริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานที่มีการเรียนรู้สังเกตจากธรรมชาติและกลายเป็นองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมเมื่อชุมชนขยายตัวขึ้นภูมิทัศน์วัฒนธรรมก็มีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะของพัฒนาการในพื้นที่เดิมและตั้งอยู่บนฐานของการพัฒนาต่อยอดจากฐานเดิมจึงเป็นการอธิบายในเชิงพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครในเชิงเปรียบเทียบจึงนำเอาแนวคิดพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาเป็นแนวทางในงานวิจัยครั้งนี้เพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานมั่นคงในพื้นที่หนึ่งแล้วอพยพโยกย้ายมายังอีกพื้นที่หนึ่งโดย

กลุ่มคนเหล่านี้ยังใช้องค์ความรู้เดิมที่มีอยู่ มาใช้ยังพื้นที่ใหม่ก่อเกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมีการเปลี่ยนแปลงต่อไปร่วมกับยุคสมัยหรือการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 งานวิจัยการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

เกรียงไกร เกิดศิริ 2551 ได้ทำการศึกษาประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ รัฐฉาน ของพม่า กลุ่มวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไท-ไต จึงมีความคล้ายคลึงจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับพื้นที่ศึกษาที่เป็นชุมชนของกลุ่มผู้ไทในกลุ่มวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไท-ลาวจากการศึกษาพบว่า ปัจจัยคุกคามที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ความเสื่อมถอยในการเคารพในคุณค่าของตัวตนและวัฒนธรรม การให้น้ำหนักต่อคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจากรัฐบาล การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม การพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่อยู่บนรากฐานของท้องถิ่น

วรุณช จำปานิล, 2552 ได้ทำการศึกษาเรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นงานวิจัยในพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นชุมชนชาวอนาจาริมน้ำในชนบทไม่ใช่ชุมชนชานเมืองที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองใหญ่ จึงมีลักษณะใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษาที่เป็นชุมชนชาวอนาจาริมน้ำจากการศึกษาพบว่า ปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ การขยายพื้นที่ทำนาและการเสาะหาที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ของชาวอนาจาริม การตัดถนนผ่านบริเวณใกล้เคียงชุมชน การทำไร่อ้อยภายในพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน และการมีระบบน้ำชลประทานเข้ามาหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรม

2.5.2 งานวิจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม

วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542 ได้ทำการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของเมืองเรณูนครกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ได้ศึกษาและอธิบายพัฒนาการของเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในแง่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมวัฒนธรรมโดยใช้เป็นพื้นที่ศึกษาเดี่ยวแต่ยังขาดในส่วนของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเมืองในแง่ความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติในพื้นที่ ทั้งนี้ข้อมูลด้านพัฒนาการของเมืองจะเป็นข้อมูลสำคัญในการอ้างอิงถึงเหตุการณ์หรือประวัติศาสตร์สำคัญที่ส่งผลหรือเกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่รุ่มล้อมทำให้เมืองเรณูนครเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพความเป็นเมืองที่พัฒนามาจากพื้นที่ชนบทและเกษตรกรรม ได้แก่ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมวัฒนธรรม ธุรกิจการท่องเที่ยว อิทธิพลของสื่อสารมวลชนและด้านค่านิยม

ชนินทร์ วิเศษสิทธิกุล, 2547 ได้ทำการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ พบว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ มีผลมาจากปัจจัยทั้ง 3 ด้าน คือ 1. ปัจจัยทางด้านกายภาพ ได้แก่ การขยายตัวของเมือง การพัฒนาโครงข่ายการคมนาคม การใช้ประโยชน์ที่ดิน และลักษณะทางสถาปัตยกรรม 2. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การมีเสรีทางการค้า ระบบทุนนิยม 3. ปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่ การยกเลิกระบบศักดินาและการเลิกทาส การเปลี่ยนแปลงการปกครอง และค่านิยม นอกจากนี้ปัจจัยทั้ง 3 ด้านแล้ว ยังมีปัจจัยภายนอกที่มาเป็นสิ่งกระตุ้นต่อการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ อิทธิพลชาติตะวันตก ภาวะสงครามโลก และวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ดังนั้นงานวิจัยนี้ยังชี้ให้เห็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งที่มาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกซึ่งมีผลเชื่อมโยงต่อกัน การศึกษาการเปลี่ยนแปลงจึงจำเป็นต้องศึกษาทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่เกิดขึ้น

ปีรัฐมา ชูประเสริฐ, 2550 ได้ทำการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองแม่ฮ่องสอน โดยเริ่มจากการศึกษาโครงสร้างและขององค์ประกอบทางกายภาพของเมืองที่เกิดขึ้นจากความเชื่อทางศาสนาพุทธและคติพื้นถิ่นชาวไทยใหญ่ก่อนเพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงในระยะเวลาต่อมา จึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับพื้นที่ศึกษาที่เป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในสายวัฒนธรรมล้านช้างก่อนมีการเปลี่ยนแปลงมาสู่ปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงคือ นโยบายของรัฐ ได้แก่ การพัฒนาโครงข่ายถนนและสนามบิน และเมืองแม่ฮ่องสอนพัฒนาได้รับการพัฒนาให้เป็นเมืองท่องเที่ยวทางธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม ทั้งนี้องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพ และองค์ประกอบของเมืองแม่ฮ่องสอน คือ 1) ความเชื่อทางศาสนาพุทธและคติความเชื่อพื้นถิ่นของชาวไทยใหญ่ 2) ปัจจัยด้านนโยบายการพัฒนาของรัฐ 3) ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงของเมือง 3 ยุคจนถึงปัจจุบัน

2.6 สรุปแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในการศึกษา

จากการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันของคณะกรรมการมรดกโลก ได้กล่าวไว้อย่างกว้างขวางและครอบคลุมถึงพื้นที่ศึกษามากที่สุดใช้เป็นแนวความคิดหลักร่วมกับแนวความคิดของนักวิชาการและองค์กรทั้งในและต่างประเทศที่ล้วนให้ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเชิงการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกันกับคณะกรรมการมรดกโลกและแนวความคิดของการจำแนกภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามความเข้มข้นของการที่มนุษย์เข้าไปจัดการสภาพแวดล้อมซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลาของวนิดา ฟิงสุนทรและคณะ รวมถึงการสืบค้นถึงองค์ประกอบที่รวมขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษาก่อนการเปลี่ยนแปลงมาถึงปัจจุบัน ได้นำแนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและระบบโครงสร้างของชุมชนท้องถิ่นของประเวศ วะสีและศรีศักร วัลลิโภดม นำมาสู่การวิเคราะห์ตัวแปรเชิงระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่รวมขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการศึกษาแนวความคิดของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม กระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยและความเป็นเมืองของประเทศกำลังพัฒนาหลังต้นทศวรรษที่ 5 เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศที่มีผลต่อพื้นที่ศึกษาจึงนำมาเป็นแนวคิดหลักในการวิเคราะห์หาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมร่วมกับแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่ระบุถึงสาเหตุหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไว้อย่างหลากหลายทั้งประเด็นปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน สาเหตุในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจและด้านเทคโนโลยี และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของผลกระทบต่อเนื่องระหว่างเหตุการณ์ภายนอกที่เข้ากระทบต่อคนในด้านของความเชื่อ วิถีชีวิตและกระทบต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติของพื้นที่ศึกษาเกิดขึ้นเป็นเหตุการณ์ภายในชุมชน และส่งผลทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดความเปลี่ยนแปลงตามแนวความคิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง โดยอาศัยลำดับเวลาเป็นตัวบ่งชี้ความเปลี่ยนแปลงตามแนวความคิดกระบวนการที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลาของ Paul Bohannam

จากการศึกษาทั้งหมดในข้างต้นเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างกรอบความแนวคิดของลำดับการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยเกิดขึ้นจากอิทธิพลของคนและธรรมชาติในแต่ละช่วงเวลาที่มียุทธิพลต่างกันเป็นตัวอธิบายคล้ายคลึงการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครประกอบกับการวิเคราะห์หาสาเหตุการเปลี่ยนแปลงภายใต้ปัจจัยของคนและปัจจัยของธรรมชาติในแต่ละช่วงเวลาและเปรียบเทียบกับสาเหตุการ

เปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาและพื้นที่ศึกษา จากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.7 กรอบแนวความคิดการวิจัย

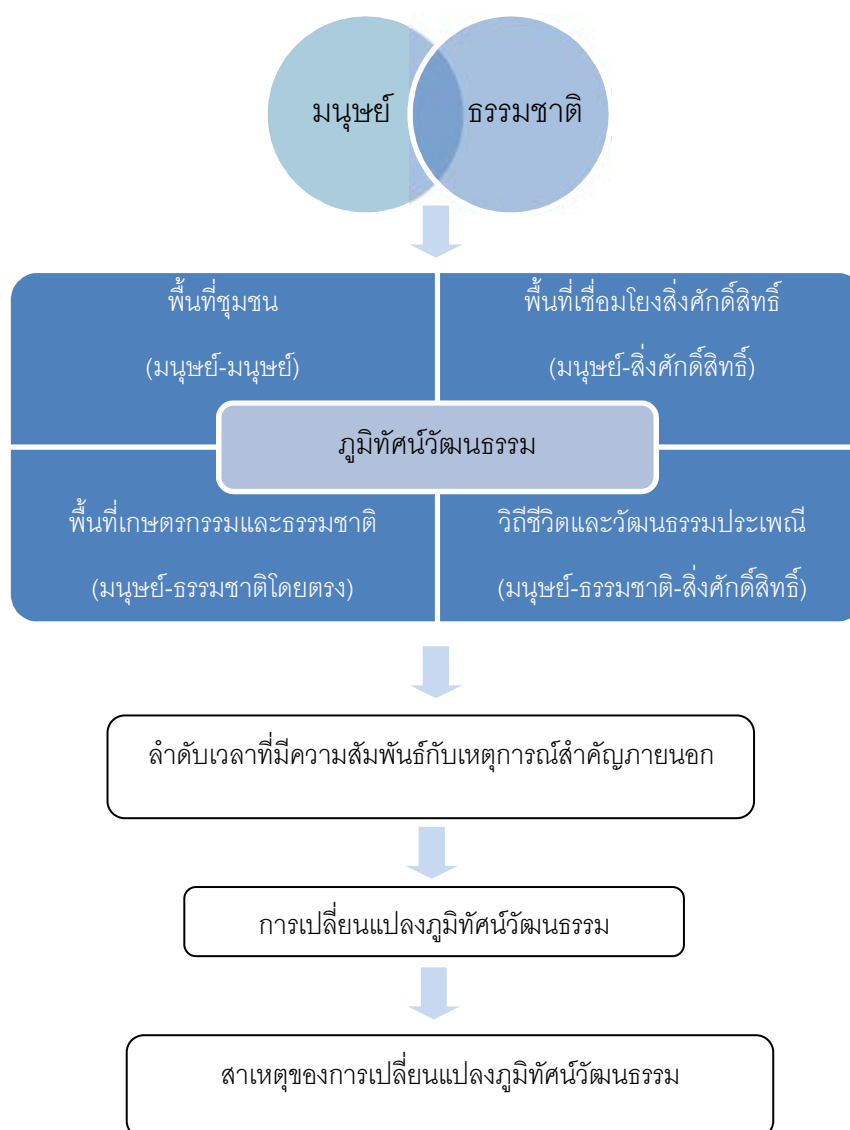
จากผลการสรุปแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในการศึกษา นำมาสู่การระบุนกรอบแนวความคิดของการวิจัยการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร โดยมีแนวความคิดที่เป็นหลักการสำคัญสำหรับการวิจัยอยู่ 2 ประการ คือ 1) การเปลี่ยนแปลงในเชิงเนื้อหาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและ 2) การเปลี่ยนแปลงในเชิงลำดับเวลาที่มีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์สำคัญภายนอก

การเปลี่ยนแปลงในเชิงเนื้อหาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นเรื่องของผลที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติถูกแสดงออกมาในรูปขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยกรณีของเมืองเรณูนครซึ่งเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในสายวัฒนธรรมล้านช้างที่มีความใกล้ชิดผูกพันกันของคนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง กลุ่มชาติพันธุ์ในสายวัฒนธรรมล้านช้างหรือลาวนั้นมีเอกลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างเด่นชัดที่ผสมผสานอยู่ระหว่างความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนาและการนับถือผีบรรพบุรุษเกิดเป็นอีตลีสองคองสืบสื จารีตประเพณีที่ยึดถือกันมาอย่างยาวนาน และการดำรงชีวิตที่มีพื้นฐานมาจากการทำเกษตรกรรมอย่างไม่เข้มข้นและเก็บผลผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติ การพึ่งพาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติและฤดูกาลโดยมีคติความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้องเกิดเป็นองค์ประกอบที่รวมขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสะท้อนความสัมพันธ์ของคน ธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบทางกายภาพได้แก่ 1) พื้นที่ชุมชน ตัวแทนของการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมเพื่ออำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตและความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชนสะท้อนผ่านลักษณะของระบบที่ว่างและทางสัญจร กลุ่มบ้านเรือนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 2) พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ตัวแทนของการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมเพื่อการผลิตและบริการเชิงนิเวศที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศวิทยาทางธรรมชาติ 3) พื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตัวแทนของการควบคุมมนุษย์ให้เกิดการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมอย่างมีขอบเขตที่เหมาะสมและกลายเป็นศูนย์รวมของความเป็นชุมชนหรือจิตวิญญาณของชุมชน และองค์ประกอบด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี เป็นกิจกรรมของคนที่เกิดขึ้นและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางกายภาพทั้ง 3 พื้นที่

การเปลี่ยนแปลงในเชิงลำดับเวลา เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในเชิงเนื้อหาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาเช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆยากที่จะรับรู้ถึงลักษณะของการเปลี่ยนแปลงนั้นได้และในแต่ละองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างพร้อมกันเสียทีเดียว หากไม่มีการสังเกตการณ์โดยอาศัยช่วงเวลาหรือลำดับเวลาเข้ามาเป็นตัวแปรในการเปรียบเทียบย่อมไม่สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน ดังนั้นการวิจัยการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครจำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์ในเชิงการเปรียบเทียบทั้งในเชิงเนื้อหาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งมีองค์ประกอบของความสัมพันธ์ระหว่างคน ธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับเวลา แต่เป็นการวิเคราะห์ที่ทำให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงเพียงมิติของตัวเนื้อหาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏลักษณะขึ้นมาแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา

สถานการณ์หรือเหตุการณ์สำคัญภายนอกที่เป็นกระแสของคนในแต่ละยุคสมัยเป็นตัวผลักดันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาและยังแพร่กระจายลักษณะของการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่

หนึ่ง การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงจึงจำเป็นต้องมองภาพความสัมพันธ์ของเหตุการณ์สำคัญเหล่านั้นที่เข้ามากระทบต่อชุมชน เนื่องจากชุมชนย่อมมีความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมที่อยู่รอบพื้นที่อย่างเป็นปกติวิสัย เมื่อเหตุการณ์สำคัญภายนอกเข้ามากระทบต่อชุมชนย่อมต้องส่งผลกระทบต่อลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นผลกระทบต่อเนื่องกัน ดังนั้นการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงเนื้อหาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและเชิงลำดับเวลาที่มีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์สำคัญภายนอกช่วยอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีมิติมากขึ้นนำไปสู่การระบุสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครได้อย่างครอบคลุมและชัดเจนมากที่สุด

แผนภูมิที่ 2.1 กรอบแนวความคิดการวิจัย

ที่มา : ผู้วิจัย

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

จากกรอบแนวความคิดของการวิจัยในบทที่ 2 นำมาสู่การกำหนดระเบียบวิธีเพื่อใช้ในการวิจัยการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนคร

3.1 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

3.1.1 องค์ประกอบที่รวมขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ในการวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นเพื่ออธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องมีการกำหนดตัวแปรด้านองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันเป็นระบบและรวมขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อวิเคราะห์ลักษณะของการแปรสภาพไปหรือคงอยู่ขององค์ประกอบเหล่านั้นเปรียบเทียบกันในแต่ละช่วงเวลา องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้มาจากการกรอบแนวคิตรงานวิจัยในด้านกายภาพและด้านวิถีชีวิต จำนวน 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1) **พื้นที่ชุมชน** ได้แก่ การวิเคราะห์ลักษณะของผังชุมชน ลักษณะของย่านภายในชุมชน ระบบที่วางและทางสัญจร และรูปแบบสถาปัตยกรรมและผังบริเวณบ้านเรือนที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในชุมชน

2) **พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์** ได้แก่ พระธาตุเรณู วัด หลักบ้านและหอเจ้าปู่ปลา โดยการวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้ง ลักษณะทางกายภาพ รูปแบบสถาปัตยกรรมของสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความเป็นจิตวิญญาณของชุมชน

3) **พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ** ได้แก่ พื้นที่รอบนอกชุมชนประกอบด้วย ประเภทของการใช้ประโยชน์ที่ดินด้านเกษตรกรรม พื้นที่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย สวนชนบท บ่อน้ำ นาข้าว ถิ่นนา พื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ ป่าโปร่ง ป่าบุ่งและแหล่งน้ำสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในด้านการผลิตและด้านการบริการเชิงนิเวศ เช่น ให้อากาศบริสุทธิ์ พื้นที่รองรับน้ำ ความงามทางทัศนียภาพ เป็นต้น

4) **วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี** ได้แก่ วิถีชีวิตประจำวัน วิถีชีวิตตามฤดูกาลและวัฒนธรรมประเพณีในรอบตามฮีตสิบสอง เป็นวัฒนธรรมที่เข้าเกี่ยวข้องในการควบคุมคนและการปฏิบัติตนต่อธรรมชาติแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

3.1.2 **ตัวแปรควบคุมด้านเวลา** ใช้การแบ่งช่วงเวลาตามลักษณะการปกครองท้องถิ่นและเหตุการณ์สำคัญของพื้นที่ศึกษา ดังนี้

- 1) ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384 - พ.ศ.2500)
- 2) ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501 - พ.ศ.2531)
- 3) ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532 – พ.ศ.2554)

โดยได้อธิบายรายละเอียดในหัวข้อ 4.1.1 ของบทถัดไป

3.2 ข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ใช้เครื่องมือในการวิจัย ที่มีวิธีการและความเหมาะสมในการใช้เครื่องมือแตกต่างกันออกในแต่ละวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ มีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

1) **ข้อมูลที่ได้จากการประมวลผลจากแผนที่** แผนที่โบราณเมืองเรณูนครสำรวจปี พ.ศ. 2481 แผนที่ภูมิศาสตร์ ภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหารปี พ.ศ.2495-2496และพ.ศ. 2516 และภาพถ่ายดาวเทียมGoogle Earth พ.ศ.2549 ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่แสดงลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ แหล่งน้ำ ป่าไม้ การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรม เส้นทางการคมนาคม โครงข่ายการสัญจร ที่ว่าง การกระจายตัวของอาคาร การใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเมือง การใช้ประโยชน์อาคาร

2) **ภาพถ่ายในอดีต** ภาพถ่ายในอดีตของเมืองเรณูนครและภาพถ่ายในอดีตของพื้นที่อื่นซึ่งมีความใกล้เคียงและอยู่ในระยะเวลาเดียวกันกับเมืองเรณูนครโดยรวบรวมจากแหล่งที่มาซึ่งอ้างอิงจากบุคคลทั้งในระบบออนไลน์และตัวบุคคล (รายละเอียดแสดงในภาคผนวก ค)

3) **ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม** เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา วิถีชีวิต และวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีและการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะดังกล่าวที่เกิดขึ้นในอดีต โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่

3.1) **การสำรวจภาคสนาม (Field survey)** การสำรวจสภาพปัจจุบันโดยผู้วิจัยเดินสำรวจร่วมกับคนในท้องถิ่นจำนวน 1-2 คนเพื่อสำรวจ สอบถามข้อมูลอย่างคร่าวในเบื้องต้นเพื่อดูสภาพทั่วไปของชุมชนเป็นข้อมูลเพิ่มเติมทางกายภาพจากที่ได้ในแผนที่ ในการเก็บข้อมูลใช้การถ่ายภาพและการบันทึกข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการใช้พื้นที่และวิถีชีวิตหรือการทำมาหากินที่เกี่ยวข้อง ตามแบบสำรวจองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม (รายละเอียดแสดงในภาคผนวก ก แบบสำรวจองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม) แบ่งออกเป็น

3.1.1) **ข้อมูลของพื้นที่ชุมชน** ได้แก่ ภูมิทัศน์ถนน ภูมิทัศน์ของย่าน ที่ว่าง พื้นที่สาธารณะประโยชน์ รูปแบบสถาปัตยกรรมและผังบริเวณของบ้านเรือน

3.1.2) **ข้อมูลของพื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์** ได้แก่ ตำแหน่งที่ตั้ง องค์ประกอบทางกายภาพ สถาปัตยกรรมของสิ่งก่อสร้าง

3.1.2) **ข้อมูลของพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ** ได้แก่ ประเภทของการทำเกษตรกรรม และสภาพทางนิเวศวิทยาของพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ธรรมชาติ

3.2) **การสังเกตการณ์ (Observation)** เพื่อเข้าถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างมากขึ้นและมีประสบการณ์ร่วมกันกับคนในชุมชน โดยจะเข้าไปสังเกตการณ์และสอบถามหรือพูดคุยกับชาวบ้านเป็นวิธีการสังเกตการณ์ทางด้านกิจกรรม การดำเนินชีวิต การใช้พื้นที่ของคนในชุมชน แบ่งออกเป็น การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมทำการเข้าร่วมกิจกรรมไปพร้อมกับคนในชุมชนและสังเกตการณ์ในกิจกรรมที่ชุมชนเปิดให้คนภายนอกเข้าร่วม เช่น งานบุญประเพณีตามฮีตสิบสอง เป็นต้น และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ทำการสังเกตพฤติกรรมของคนในชุมชน การทำมาหากิน การใช้พื้นที่และปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนแต่ละกลุ่มและต่าง

ช่วงเวลา ตามแบบบันทึกการสังเกตการณ์ (รายละเอียดแสดงในภาคผนวก ก แบบบันทึกการสังเกตการณ์) โดยทำการสังเกตการณ์แบ่งตามช่วงเวลาออกเป็น

3.2.1) ช่วงวันธรรมดาและวันหยุด จะเป็นการสังเกตเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวบ้านในกิจวัตรประจำวันของคนหลากหลายกลุ่มอาชีพ ได้แก่ ชาวนา คำชายและบริการ ช่างราชการและคนทำงานประจำ ชุมชนบ้านเรือนและวัด ความสัมพันธ์ของคน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และการใช้พื้นที่ในชุมชน โดยทั้งบริเวณพื้นที่เกษตรกรรมและละแวกชุมชน

3.2.2) ช่วงฤดูกาลต่างๆ จะเป็นการสังเกตการทำนาตลอดระยะเวลา 1 ปี ตั้งแต่ช่วงไถนา หว่านกล้า ช่วงดำนา ช่วงเกี่ยวข้าว ช่วงพักนา และช่วงเตรียมนาเพื่อเพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป พร้อมกับวิถีชีวิตของทำมาหากินและกิจกรรมของคนในชุมชนตามฤดูกาล

3.2.3) ช่วงกิจกรรมพิเศษ จะเป็นการสังเกตเกี่ยวกับงานประเพณี กิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ ของชุมชนในประเพณี 12 เดือนและกิจกรรมพิเศษเกี่ยวกับพิธีกรรมสำคัญ เช่น การเหยา การแต่งงาน การบายศรีสู่ขวัญ งานศพ งานบวช เป็นต้น รวมถึงเทศกาลของหน่วยงานท้องถิ่น เช่น การฟ้อนรำต้อนรับคณะนักท่องเที่ยว ตลาดนัด กิจกรรมของเทศบาลตำบล เป็นต้น

3.3) การสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลสำคัญ (Key Informants) จากการสำรวจและสังเกตการณ์ได้ข้อมูลเบื้องต้น ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลสำคัญเป็นเครื่องมือวิจัยนำมาซึ่งข้อมูลเชิงลึกอย่างตรงประเด็นและมีความละเอียด วิธีการนี้เป็นการถอดข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญที่อยู่ในท้องถิ่นเพื่อการสืบค้นข้อมูลด้านเหตุการณ์สำคัญในอดีต คติความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนที่มีธรรมชาติเป็นสื่อกลางและความเชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นนามธรรมสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและประสบการณ์ชีวิตของบุคคลตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบันที่มีความใกล้ชิดและมีความสำคัญต่อจิตใจของทุกคนในชุมชนและทำให้ได้ทราบถึงความคิด ทศนคติของคนในชุมชนต่อสภาพทั่วไปของชุมชน การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมที่เกิดขึ้น ทิศทางการพัฒนา ความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงและสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ใช้ประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลสำคัญ (ก) การสัมภาษณ์จะพิจารณามุมมองสำคัญของท้องถิ่น โดยพิจารณาจากการเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน มีอิทธิพลทางด้านความคิด มีบทบาทและหน้าที่ที่มีความสำคัญต่อชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยคัดเลือกจากบทบาทหน้าที่แตกต่างกันออกไป จำนวน 9 คนดังต่อไปนี้

1. นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเรณูนคร จำนวน 1 คน คือ นายศรีสุข แสนยอดคำ
2. ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน คือ นางอุดม วิโย อายุ 64 ปี
3. ผู้นำทางพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิม จำนวน 1 คน คือ นางสุเพ็ญศรี แก้วมณีชัย ตำแหน่งเจ้าจำของเมืองเรณูนครผู้สื่อสารกับเจ้าปู่ถลา
4. เจ้าอาวาสวัดธาตุเรณู จำนวน 1 รูป คือ พระราชรัตนกร เจ้าอาวาสวัดธาตุเรณู
5. ครูอาจารย์ 1 คน คือ อ.ชัยบดีนทร์ สาลีพันธ์ ผู้รวบรวมการศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเมืองเรณูนครและเจ้าของบ้านผู้ไทพิพิธภักดิ์ท้องถิ่นเอกชน

6. ผู้สูงอายุที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นพิเศษ จำนวน 3 คน ได้แก่ นางบุญยืน เตโช อายุ 74 ปี อ.อัมพร ใหญ่สาร อายุ 65 ปีและนางสุริพันธ์ พลเยี่ยมหาญ อายุ 82 ปี

7. ข้าราชการ 1 คน คือ นายปิติ พรธนูวงษ์ อายุ 43 ปี นายสัตวแพทย์อำเภอนาแก

3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ รวบรวมจากรายงาน เอกสารต่างๆ ตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ ภาพถ่ายในอดีต ภาพลายเส้นที่อ้างอิงจากหนังสือและสถิติที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแหล่งที่มาของข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่

- ศูนย์วิทยบริการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดนครพนม
- ห้องสมุดสถาบันการศึกษาต่างๆ
- สำนักงานเทศบาลตำบลเรณูนคร
- วิชาตุเรณู

3.3 การสร้างชั้นข้อมูลเพื่อเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง

เป็นการรวบรวมข้อมูล ศึกษาและทำการวิเคราะห์จากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมินำมาสู่การเรียบเรียง และวางระบบสร้างชั้นข้อมูลเพื่อให้สะดวกต่อการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงในลำดับต่อไป

3.3.1 แผนที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศและแผนที่ภาพถ่าย (Mapping) ในแผนที่แสดงองค์ประกอบที่รวมขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินด้านเกษตรกรรม และธรรมชาติ รูปแบบของผังชุมชน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มบ้านเรือน พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเมือง ระบบที่ว่างและทางสัญจรของเมืองเรณูนคร

3.3.2 ภาพถ่ายต่างช่วงเวลา (photography) ใช้การวิเคราะห์เชิงบรรยายโดยตีความจากภาพถ่าย ร่วมกับข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องและเปรียบเทียบกับภาพถ่ายในลักษณะเดียวกันหรืออยู่ในตำแหน่งเดียวกันแต่ต่างช่วงเวลาเพื่อดูการเปลี่ยนแปลงจากองค์ประกอบภายในภาพถ่ายดังกล่าวนำไปสู่การระบุถึงองค์ประกอบที่หายไปหรือเปลี่ยนแปลงไปอีกรูปแบบหนึ่งหรือถูกแทนที่หรือยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน และวิเคราะห์สาเหตุการเปลี่ยนแปลงร่วมกับข้อมูลและเครื่องมืออื่นๆ

3.3.3 เส้นแนวเวลาเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา (Timeline) การสร้างเส้นแนวเวลาเป็นตารางแสดงแสดงลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลา โดยอาศัยการศึกษาเหตุการณ์สำคัญประวัติศาสตร์ ทั้งภายในชุมชนและภายนอกในระดับประเทศที่ส่งผลกระทบต่อเหตุการณ์สำคัญภายในชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมวัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ตั้งแต่ พ.ศ.2384 - 2554

3.3.4 ข้อมูลเชิงพรรณนาเกี่ยวกับองค์ประกอบที่รวมขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้ง 4 องค์ประกอบ นำมาวิเคราะห์ร่วมเครื่องมืออย่างอื่นที่สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดความละเอียดและชัดเจนมากขึ้น

3.3.5 ข้อมูลเชิงพรรณนารวมถึงแผนที่และภาพถ่ายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเมืองเรณูนครกับพื้นที่โดยรอบ การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนทำให้เห็นภาพกว้างของเมืองเรณูนครเพื่อให้เกิดความครอบคลุมและเชื่อมโยงกับทั้งในแง่พื้นที่และข้อมูลอื่นๆมากที่สุด

3.4 การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง

1) วิเคราะห์ลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้ง 3 ช่วงเวลาตามตัวแปรที่กำหนดไว้ในหัวข้อ 3.1.1 โดยแบ่งช่วงเวลากการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ช่วงเวลาตามตัวแปรควบคุมด้านเวลาในหัวข้อ 3.1.2 โดยอาศัยเครื่องมือที่สร้างขึ้นในหัวข้อ 3.3

2) วิเคราะห์ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นจากการวิเคราะห์เหตุการณ์สำคัญ ความสัมพันธ์ของเมืองเรณูนครกับพื้นที่โดยรอบ และการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงกับเนื้อหาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเด็นต่างๆที่กำหนดตามตัวแปร จากนั้นนำไปสู่การวิเคราะห์ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา

3) นำการวิเคราะห์ลักษณะและการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาเปรียบเทียบกันตามช่วงเวลาที่กำหนด โดยการเปรียบเทียบภาพถ่ายต่างช่วงเวลา แผนที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและเส้นแนวเวลา เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา และนำมาสังเคราะห์ร่วมกันเพื่อระบุปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

4) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ผ่านมา กับสภาพปัจจุบันโดยเชื่อมโยงกับปัจจัยด้านนโยบายทางผังเมือง นโยบายอื่นที่เกี่ยวข้องและกลุ่มคนในพื้นที่ศึกษา เพื่อระบุสภาพปัญหา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและศักยภาพของเอกลักษณ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนถึงความเป็นผู้ไทเรณูนคร นำไปสู่ข้อเสนอแนะในทางนโยบายที่เกี่ยวข้องด้านการวางแผนและด้านการผังเมือง

บทที่ 4

ประวัติศาสตร์เมืองเรณูนคร ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทและภูมิลักษณะของพื้นที่ศึกษา

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงการศึกษานิติศาสตร์ที่เริ่มต้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญๆ ของเมืองเรณูนคร สืบค้นภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทและภูมิลักษณะของพื้นที่ก่อนการตั้งถิ่นฐาน นำไปสู่การอธิบายถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละช่วงลำดับเวลา เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์และระบุสาเหตุการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นร่วมกับข้อมูลด้านต่างๆ

4.1 ประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญของเมืองเรณูนคร

ในหัวข้อนี้อธิบายถึงประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญของเมืองเรณูนครตั้งแต่พ.ศ.2384-2554 รวมถึงประวัติศาสตร์หรือเหตุการณ์สำคัญภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อเมืองเรณูนครด้วย เพื่อแบ่งช่วงเวลาในการศึกษา ลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนสร้างเป็นฐานข้อมูลในตารางที่ 4.2 เพื่อนำวิเคราะห์สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงร่วมกับข้อมูลด้านต่างๆ

เมืองเรณูนครเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองวังอ่างคำ¹บริเวณชายแดนลาว-เวียดนาม ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ภายหลังเหตุการณ์ปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ ด้วยเกรงว่าพลเมืองที่เคยขึ้นกับไทยจะถูกเวียดนามถือโอกาสเข้ามาครอบครองจึงให้แม่ทัพนายกองไปเกลี้ยกล่อมบรรดาเจ้าเมืองและกรมการเมืองต่างๆ ในดินแดนลาวให้อพยพผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ทำให้ชาวผู้ไทอพยพเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในปัจจุบันประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญของเมืองเรณูนครจึงเริ่มต้นและมีลำดับดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 ลำดับประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญของเมืองเรณูนคร

ปี (พ.ศ.)	เหตุการณ์สำคัญ	แหล่งที่มาอ้างอิง
2384	พระมหาสงครามและเจ้าอุปราช(ติสสะ)เกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองและกรมการเมืองของกลุ่มเมืองวังให้อพยพเข้ามาในดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
	ชาวผู้ไทจากเมืองวังอ่างคำอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ทุ่งหวายห้วยบ่อแก ตั้งเป็นบ้านทุ่งหวายหรือบ้านดงหวายหรือเมืองเว	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
	ท้าวสาย นายคร้วเมืองวังหัวหน้าชาวผู้ไท ส่งขี้ผึ้งหนักสิบซั่งถวายเครื่องราชบรรณาการต่อกรุงเทพฯ	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2385	ท้าวสาย ได้ให้ท้าวเพชรนำออแรด 2 ยอด งาช้าง 4 กิ่ง ผลแร่ 3 หาบ ถวายเครื่องราชบรรณาการต่อกรุงเทพฯ	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529

¹เมืองวังอ่างคำ มีชื่อเรียกหลายชื่อ ได้แก่ เมืองวัง เมืองวังอั้งคำ (อั้งคำ เป็นภาษาลาวแปลว่า เต็มไปด้วยแร่ทอง ปัจจุบันเป็นเหมืองทองของสปป.ลาวในแขวงสะหวันเขต) และเมืองวังคำ (ปรากฏในหลักฐานที่หลวงมลโยธินโยค ข้าหลวงเมืองวังคำ ถวายรายงานแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงใหญ่เมืองลาวพวน)

ปี (พ.ศ.)	เหตุการณ์สำคัญ	แหล่งที่มาอ้างอิง
2387	รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าให้ยกบ้านดงหวายหรือเมืองเวขึ้นเป็นเมืองเรณูนครมีท้าวสายเป็นพระแก้วโกมลเป็นเจ้าเมืองคนแรก	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
	รวมราษฎรชาวผู้ไทจากบ้านหนองจันทร์ บ้านห้วยหัวข้อมมาอยู่รวมกันที่เมืองเรณูนคร	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2391	เมืองเรณูนครส่งเงินแทนผลแร่ให้แก่กรุงเทพฯ	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2406	ในสมัยรัชกาลที่ 4 กรมการเมืองเรณูนครได้ส่งพลเข้าร่วมลาดตระเวนในเขตเมืองวังถิ่นเดิมของผู้ไท อันเป็นชายแดนไทยกับเวียดนาม	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
	ท้าวไพ ขึ้นเป็นพระแก้วโกมลเจ้าเมืองคนที่ 2	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2420	ยังมีการซื้อขายทาสกันอยู่ เจ้าเมืองนครพนมส่งทาสมาทำไร่ไถนาในเขตเมืองเรณูนครถึง 167 คน	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2431	ท้าวสิงห์ ขึ้นเป็นพระแก้วโกมลเจ้าเมืองคนที่ 3	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2434	สมเด็จพระที่นั่งประจักษ์ศิลปาคม ผู้สำเร็จราชการหัวเมืองลาวพวน เมืองเรณูนครซึ่งเป็นเมืองขึ้นจัตวาขึ้นต่อเมืองนครพนม ตกไปอยู่ในเขตของหัวเมืองลาวพวนเสด็จมาประทับที่หนองคาย	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2436	เหตุการณ์ รศ.112 ประเทศไทยต้องเสียดินแดนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส อันเป็นอาณาเขตสังกัดกองลาดตระเวนเมืองนครพนมและเมืองเรณูนคร	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2438	รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสยุโรป	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
	ท้าวพิมมะสอน เตโช ขึ้นเป็นพระแก้วโกมลเจ้าเมืองคนที่ 4 และถึงแก่กรรมเชื่อว่าถูกระทำคุณไสยศาสตร์	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2440	ท้าวเหม็น โภพลรัตน์ ขึ้นเป็นพระแก้วโกมลเจ้าเมืองคนที่ 5	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2441	ประกาศยกเลิกการระบอบอาญาสี่การปกครองตามธรรมเนียมโบราณ ให้เปลี่ยนเป็นคณะกรรมการเมืองได้รับพระราชทานเงินเดือน พระแก้วโกมล (เหม็น โภพลรัตน์) เป็นผู้ว่าราชการเมืองและหลวงชาญยุทธกิจ (กา เตโช) เป็นยกบัตรเมือง	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529

ปี (พ.ศ.)	เหตุการณ์สำคัญ	แหล่งที่มาอ้างอิง
2443	เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวพวนเป็นมณฑลอุดร เมืองเรณูนครแบ่งออกเป็น 9 ตำบล ส่วนตำบลธาตุพนมมีฐานะเป็นกอง ราษฎรบำรุงรักษาพระธาตุพนมแทนการเสียภาษีเรียกว่า“ข้าโอกาสพระธาตุ”	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2446	ตั้งให้ท้าวไชยสาร นายฮ้อย(พ่อค้าควาย)เป็นขุนสฤษดิ์เรณูตำแหน่งรองยกบัตรเมืองเรณูนคร	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
	มณฑลอุดรแบ่งออกเป็น 5 บริเวณ คือ บริเวณพาชี บริเวณหมากแข้ง บริเวณสกลนคร บริเวณน้ำเหืองและบริเวณธาตุพนม เมืองเรณูนครอยู่ในบริเวณธาตุพนม	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
	วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2446 พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (เลื่อง ภูมิจิตร) ข้าหลวงประจำบริเวณธาตุพนมได้เดินทางไปตรวจราชการเมืองเรณูนคร ได้บันทึกถึงสภาพของเมืองเรณูนครในช่วงนั้นไว้ด้วย	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2447	เมืองเรณูนครถูกยุบเป็นอำเภอเมืองเรณูนครขึ้นกับเมืองนครพนม มีหลวงชาญยุทธกิจ (กา เตโช) เป็นนายอำเภอคนแรกตั้งที่ว่าการอำเภอที่เมืองเรณูนคร	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2449	สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้เสด็จตรวจราชการมณฑลอุดรและมณฑลอีสาน	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
	วันที่ 18 มกราคม เสด็จมาเมืองเรณูนครประทับแรมที่เมืองเรณูนครและไปนมัสการพระธาตุพนม ทรงบันทึกถึงสภาพเมืองและเส้นทางการค้าควายของนายฮ้อยเมืองเรณูนคร	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
	มีการสร้างโบสถ์หลังใหม่ที่วัดกลาง โดยขุนสฤษดิ์เรณูพ่อค้าขายกระบือ ได้เลียนแบบมาจากพม่าเมื่อครั้งเดินทางไปค้าขายที่พม่า	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2451	ย้ายที่ว่าการอำเภอเมืองเรณูนครไปตั้งที่บ้านธาตุพนม	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
	เมืองเรณูนครถูกยุบและแบ่งเป็นตำบลโพนทองและตำบลเรณู เส้นแบ่งเขตอยู่ที่วัดธาตุเรณู เรียกกรมว่า “บ้านเรณู”	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2454	กำเนิดโรงเรียนประชาบาล จัดตั้งขึ้นและบำรุงด้วยเงินพิภักดิ์ภาษี เงินส่วยหรือเงินใดๆตามแต่จะหาได้ กระทรวงปกครองท้องที่มีหน้าที่จัดตั้งโรงเรียน	ประกาศกระทรวงธรรมการ 55/2480 อ้าง ระลึกธานี, 2527: 11
2455	ขุนอักษร (ป๋ม สิงคะ) กำนันโพนทองร่วมกับราษฎรก่อตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นที่ตำบลโพนทอง ปัจจุบันคือโรงเรียนโพนทองวิทยาคาร	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529

ปี (พ.ศ.)	เหตุการณ์สำคัญ	แหล่งที่มาอ้างอิง
2460	กระทรวงมหาดไทยประกาศเปลี่ยนนามอำเภอบางอำเภอให้ตรงกับชื่อตำบลที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ อำเภอเมืองเรณูนครได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอธาดุพนม	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2460	พระครูอินทร์ร่วมกับกำนันตำบลโพททองและกำนันตำบลเรณู ชักชวนชาวผู้ไทตำบลโพททอง ตำบลเรณูและตำบลแสนพัน ร่วมกันสร้างพระธาตุเรณูขึ้นที่วัดกลาง	ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2464	ประกาศ พ.ร.บ. ประถมศึกษาพ.ศ. 2464	เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี อ้างถึงใน ระลึกธานี, 2527: 15
2475	เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา	ระลึกธานี, 2527: 54
2484-	ช่วงเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้นำเข้าจากต่างประเทศราคาแพงจำเป็นใช้ผ้าทอพื้นเมืองที่ผลิตในประเทศ ส่งผลให้ชาวผู้ไทเรณูนครและชาวอีสานปลูกฝ้ายและทอผ้าส่งขายอย่างเป็นล่ำเป็นสันสร้างรายได้ต่อชุมชน แต่หยุดไปเมื่อสงครามโลกสิ้นสุด	ทำเนียบท้องที่อำเภอ เรณูนคร ปี พ.ศ.2525 อ้างถึงใน ถวิล ทองสว่างรัตน์,2529
2485	พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย พ.ศ.ท. ประกาศตัวเป็นปรปักษ์กับฝ่ายรัฐบาลอย่างชัดเจน	วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542: 142
2486	เจ้าอาวาสวัดธาตุเรณูพร้อมด้วยชาวบ้านได้ประชุมตกลงกันให้มีการจัดงานนมัสการพระธาตุเรณูในวันเพ็ญเดือน 4 เริ่มงานในวันขึ้น 11 ค่ำเดือน 4 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 4 ของทุกปี	ณรงค์ ชิดสาร และ อุษณี อบรมชอบอ้างถึงใน พระราชรัตนากร,2554
2490	มีชาวแควหรือชาวเวียดนามเหนือที่หนีสงครามมาพร้อมกับโฮจิมินห์ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์ในเวียดนามเหนือ ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณตลาดเทศบาลตำบลเรณูนครในปัจจุบัน สร้างเป็นหมู่บ้านเป็นฝัังสี่เหลี่ยมมีรั้วไม้ไผ่สูงและแน่นหนารอบหมู่บ้านกำหนดเวลาเปิดและปิดประตูเข้าออกรั้ว	อุดม วิโย และอัมพร ใหญ่สาร, สัมภาษณ์ , 29 ตุลาคม 2554
2495	ประกาศใช้ พ.ร.บ. การป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2495	วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542: 142
2495	พ.ศ.ท. ใช้ยุทธศาสตร์ป่าล้อมเมืองยึดพื้นที่ที่ถือเขาภูพานเป็นฐานปฏิบัติการ ส่งผลให้เมืองเรณูนครตกเป็นพื้นที่ที่สี่ชมพูเสี่ยงต่อภัยคอมมิวนิสต์	วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542: 142

ปี (พ.ศ.)	เหตุการณ์สำคัญ	แหล่งที่มาอ้างอิง
2496	ชาวบ้านช่วยกันพูนดินทางเกวียนเพื่อให้เดินทางไปนมัสการพระธาตุพนมได้สะดวกขึ้นโดยเดินเท้าไปขึ้นรถประจำทางชื่อ “รถตั้งได้ดี” เป็นรถถ่าน	บุญยืน เตโช, สัมภาษณ์ , 2 กุมภาพันธ์ 2555
2498	ชาวผู้ไทเรณูนครขับไล่คนแถวหรือเวียดนามออกจากพื้นที่	บุญยืน เตโช, สัมภาษณ์ , 2 กุมภาพันธ์ 2555
	13 พฤศจิกายน 2498 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินพร้อมสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงเยี่ยมราษฎรชาวอำเภอธาตุพนม ชาวเรณูนครจัดฟ้อนผู้ไทถวายที่วัดธาตุพนม	บุญยืน เตโช, สัมภาษณ์ , 2 กุมภาพันธ์ 2555
2501	จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก่อการรัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม	ประสงค์ สุขุม, 2551: 30
2502	จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี	ประสงค์ สุขุม, 2551: 36
2503	แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 จัดแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ระดับ คือ อนุบาลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา	สศช, 2554: ออนไลน์
2503	จัดหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2503 เน้นความสำคัญของวิชาภาษาไทย สื่อการเรียนการสอนที่เน้นรูปภาพจริง เช่น เงินตรา ฟิช สัตว์ ในท้องถิ่นและใช้คำ 3 คำ คือ อุปกรณ์ เครื่องใช้ เครื่องทดลอง	พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์และ ทิตนาแหมมณี, 2539: 89
2503	ปรับปรุงการศึกษาภาคบังคับ (ป.1 - ป.4) และขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 7 ปี (ป.5 - ป.7)	สศช, 2554: ออนไลน์
2503	จัดตั้งโรงเรียนเรณูนคร เพื่อขยายชั้นประถมศึกษาบังคับ (ป.5-ป.7)	บุญยืน เตโช, สัมภาษณ์ , 2 กุมภาพันธ์ 2555
2504	ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ถือกำเนิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ระยะเวลาที่ 1 พ.ศ.2504-2506	สศช, 2554: ออนไลน์
2504	กำเนิดแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ.2504-2509 เกิดความเติบโตทางด้านเศรษฐกิจและตลาดแรงงานในกรุงเทพฯ อย่างสูง	พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์และ ทิตนาแหมมณี, 2539: 145
2505	จัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ประสงค์ สุขุม, 2551: 51
	จัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับหมู่บ้าน เริ่มการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดิน 2031 เป็นถนนลูกรังจากถนนขยางกูรถึงนครพนม-นาแก ขณะนั้นเรียกว่า “ทางยุทธศาสตร์”	ประสงค์ สุขุม, 2551: 51

ปี (พ.ศ.)	เหตุการณ์สำคัญ	แหล่งที่มาอ้างอิง
2505	ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจสำคัญ ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ข้าวโพด ยาสูบ ปอและอ้อย	สศช, 2554: ออนไลน์
	อ.ส.ท.ได้เข้ามาถ่ายทำสารคดีเพื่อการท่องเที่ยวชุด “สู้อีสาน...ถิ่นภูไท”	อนุสาร อ.ส.ท. ฉบับ เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2505
2506	จัดตั้งกรมทางหลวง สังกัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ	พ.ร.บ.ปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ.2506 อ้างอิงใน ทางหลวง,กรม
2507	กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ระยะที่ 2 พ.ศ.2507-2509	สศช, 2554: ออนไลน์
	เริ่มทำการถ่ายภาพในจังหวัดอุบลราชธานีและนครพนมในปี 2507 เพื่อเตรียมออกจอנדในปีต่อไป ในปี 2508	สศช, 2554: ออนไลน์
2508	7 สิงหาคม 2508 เป็นวันเสียดินแดน กองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์ไทย (พคท.)ได้ปะทะกับกองกำลังทหารของรัฐบาลไทยเป็นครั้งแรกที่บ้านนาบัว ตำบลเรณู อ.ธาตุพนม จ.นครพนม	วิมล จิโรจพันธุ์, 2540: 95 อ้างถึง ในวิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล,2542 :142
2509	ตั้งสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท.พ.ช ร่วมกับกับองค์การ USOM สร้างถนนในพื้นที่เสี่ยงภัยคอมมิวนิสต์	ประสงค์ สุขุม, 2551: 91
2509	จัดตั้งเขต “สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร”	ทำเนียบท้องที่พ.ศ.2531 ของกรมการปกครอง
	ก่อสร้างอาคารตลาดสดสุขาภิบาลตำบล	ศรีสุข แสนยอดคำ, สัมภาษณ์ , 10 ธันวาคม 2554
	ตั้งเครื่องปั่นไฟฟ้าสำหรับให้แสงสว่างตอนกลางคืนในเขตสุขาภิบาลตำบลเรณูนคร	สำนักงานไฟฟ้าส่วน ภูมิภาคอำเภอเรณูนคร
2510	งาน รพช.โครงการส่งเสริมอาชีพมีทุนให้กู้ยืม สร้างขวางข้าวขนาดใหญ่เพื่อเก็บข้าวเปลือกนุ้ย ยาม่าแมลงและอุปกรณ์อื่น	ประสงค์ สุขุม, 2551: 292
2511	หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ใช้สถานีอนามัยเป็นที่ให้บริการประชาชน	ประสงค์ สุขุม, 2551: 201
2512	สำนัก.พ.ช.ได้ก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 เป็นถนนลาดยางมะตอยแทนถนนลูกรัง จากถนนขยางกูรมาถึงเมืองเรณูนครโดย	วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542: 142

ปี (พ.ศ.)	เหตุการณ์สำคัญ	แหล่งที่มาอ้างอิง
2513	รวมตำบลเรณู ตำบลโพหนอง และตำบลท่าลาดขึ้นเป็นกิ่งอำเภอเรณูนคร ตั้งที่ว่าการกิ่งอำเภอในสุขาภิบาลตำบลเรณูนคร	ที่ว่าอำเภอเรณูนคร, งานปกครอง
2513	เริ่มก่อสร้างอาคารที่ว่าการอำเภอเรณูนคร สถานที่ตำรวจภูธรอำเภอเรณูนคร	ที่ว่าอำเภอเรณูนคร, งานปกครอง
2514	งาน รพช.ดำเนินนโยบายแผนพุทธเจดีย์ ก่อสร้างแหล่งน้ำ ได้แก่ฝายน้ำล้น อ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก ขุดบ่อน้ำและน้ำบาดาลโยก	ประสงค์ สุขุม, 2551: 186
	ธนาคารเอกชนทั้ง 6 แห่ง(กรุงเทพ กสิกรไทย กรุงศรีฯ กรุงเทพ พาณิชยการ กรุงไทยและธกส.)ปล่อยเงินกู้เกษตรกรในพื้นที่เร่งรัดพัฒนาชนบทผ่านสำนักงานรพช.	ประสงค์ สุขุม, 2551: 301
	งานรพช.ที่ส่งเสริมธุรกิจร้านค้าของหมู่บ้านคือ ร้านเสริมสวย ร้านซ่อมรถและร้านขายอาหาร	ประสงค์ สุขุม, 2551: 369
2515	จัดตั้งโรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูลเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อให้เกิดโอกาสทางการศึกษาที่สูงขึ้นและรองรับนโยบายการขยายการศึกษาภาคบังคับถึงม.3 ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต	ประวัติโรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูล
2516	11 สิงหาคม เกิดเหตุการณ์พระธาตุพนมล้มพังทลายลง	วัดพระธาตุพนม
	วางผังโครงข่ายถนนแบบกวีตารางเชื่อมชุมชนกับสถานที่ราชการระดับอำเภอ	กรมแผนที่ทหาร, แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศเมืองเรณูนคร, 2516
2518	ประกาศยกฐานะกิ่งอำเภอเรณูนครขึ้นเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดนครพนม	สำนักงานปกครองอำเภอธาตุพนม อ้างถึงในถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529
2520	โครงการทางหลวงเพื่อความมั่นคงของการกรมทางหลวง	ทางหลวง,กรม, 2535 : 42
2520	ก่อสร้างถนนลาดยางมะตอยเพิ่มเติมสองเส้นทางคือ ทางหลวงแผ่นดิน 2031ขยายถึงอ.นาแกและทางหลวงแผ่นดิน 2105 ขยายถึงอ.ปลาปาก	ทางหลวง,กรม, 2535 : 42
2521	องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทยได้เข้าไปต่อสายสัญญาณโทรศัพท์ให้บริการในเขตอำเภอเรณูนคร	สำนักงานองค์การโทรศัพท์อำเภอเรณูนคร
2521	ปรับการศึกษาภาคบังคับถึง ป.6	พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์และทิศนาชมมณี, 2539: 90

ปี (พ.ศ.)	เหตุการณ์สำคัญ	แหล่งที่มาอ้างอิง
2521	จัดหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2521 เน้นการสร้างเอกภาพของชาติ และทักษะเพื่อประกอบอาชีพ	พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์และ ทิตินาแซมมณี, 2539: 89
2522	เดือนกุมภาพันธ์ ตั้งสถานีจ่ายน้ำเรณูนคร การประปาส่วนภูมิภาคสาขา ธาตุพนม ที่บ้านดงมะเอกเพื่อจ่ายน้ำแก่เขตสุขาภิบาลตำบลเรณูนคร	การประปาส่วนภูมิภาค สาขาธาตุพนม
	22 มีนาคม 2522กรมศิลปากรบูรณะพระธาตุพนมองค์ใหม่แล้วเสร็จ	วัดพระธาตุพนม
	อำเภอเรณูนครได้รับการส่งเสริมจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	พจน์มัลย์ สมรรคบุตร, 2541
2523	โครงการสร้างงานในชนบท	สศช, 2554: ออนไลน์
	โรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูลเปิดการศึกษาถึงระดับมัธยมปลาย(ม.4-ม.6)	โรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูล
	เรือหอแจก (ศาลาการเปรียญ) หลังคาทรงสามชั้นลง	พระราชรัตนากกร
2526	โรงพยาบาลเรณูนครขนาด 10 เตียง เปิดให้บริการทางการแพทย์	โรงพยาบาลเรณูนคร
2530	โครงการขยายโอกาสทางการศึกษา เกิดการจัดการศึกษาภาคบังคับ จากชั้นป.6 เป็น ม.3	พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์และ ทิตินาแซมมณี, 2539: 90
2531	เกิดโครงการอีสานเขียว เมืองเรณูนครได้รับงบประมาณสนับสนุนและ ส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้ในการ ประกอบอาชีพจากกิจกรรมการท่องเที่ยว	วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542: 142
	1 พฤศจิกายน สถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11 กรม ประชาสัมพันธ์ออกอากาศ เป็นสถานีโทรทัศน์แม่ข่ายให้แก่ สถานีโทรทัศน์ส่วนภูมิภาค ในช่วงยุคทองของโทรทัศน์ไทย (พ.ศ.2530- 2549)	คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธุรกิจบัณฑิต, 2554: ออนไลน์
2532	ก่อสร้างอาคารราชพัสดุให้เช่าทำการค้าขายในตลาดสดสุขาภิบาล ตำบลเรณูนคร	เทศบาลตำบลเรณูนคร
2533	ปรับหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2533 เน้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์และ ทิตินาแซมมณี, 2539: 91
2535	ตั้งสถานีเดินรถโดยสารของบริษัท ขนส่ง จำกัด สาย เรณูนคร-กรุงเทพฯ	วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล
2536	ธนาคารออมสินได้เปิดสาขาที่อำเภอเรณูนครเป็นธนาคารพาณิชย์ที่เข้า มาเปิดบริการในเขตเทศบาลตำบลเรณูนคร	ข้อมูลธนาคารออมสิน สาขาเรณูนคร

ปี (พ.ศ.)	เหตุการณ์สำคัญ	แหล่งที่มาอ้างอิง
2538	ก่อสร้างศูนย์ศิลปวัฒนธรรมพื้นเมืองอำเภอเรณูนครและลานคอนกรีตหน้าอุโบสถวัดธาตุเรณู	พระราชรัตนากร วัดพระธาตุเรณู
	รัฐบาลไทย เปิดบริการอินเทอร์เน็ตเชิงพาณิชย์ในนาม บริษัท อินเทอร์เน็ต ประเทศไทย (Internet Thailand)	บริษัท อินเทอร์เน็ตประเทศไทย จำกัด (มหาชน), 2554: ออนไลน์
2540	เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจเหตุการณ์ฟองสบู่แตก	โกวิท พงงาม, 2551: 100
2540	แก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540	สมคิด เลิศไพฑูรย์, 2547: 256-259
2541	กำเนิดการปฏิรูปการศึกษา 2540 เกิดการตื่นตัวในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษามากขึ้น	สมคิด เลิศไพฑูรย์, 2547: 256-259
2542	ประกาศใช้ พ.ร.บ. เปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542	(สมคิด เลิศไพฑูรย์, 2547: 256-259)
	โรงพยาบาลเรณูนครขยายจาก 10 เตียงเป็น 30 เตียง	โรงพยาบาลเรณูนคร
2543	ยกฐานะสุขาภิบาลตำบลเรณูนครขึ้นเป็น "เทศบาลตำบลเรณูนคร"	ข้อมูลเทศบาลตำบลเรณูนคร
	ก่อสร้างอาคารตลาดเทศบาลตำบลเรณูนคร	นคร
2544	กำเนิดโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)	คณะกรรมการ กอ.นตผ., 2554: ออนไลน์
2546	ได้รื้อพระอุโบสถหลังเดิมลงเพื่อก่อสร้างพระอุโบสถจัตุรมุขแบบไทยภาคกลาง	พระราชรัตนากร, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2554.
2547	มีตลาดนัดขายอาหารตอนหัวค่ำที่หน้าเทศบาล	ข้อมูลเทศบาลตำบลเรณูนคร
2548	ก่อสร้างสวนสาธารณะของเทศบาลตำบลเรณูนคร	ข้อมูลเทศบาลตำบลเรณูนคร
2549	แผนพัฒนากลุ่มจังหวัดสกลนคร นครพนม มุกดาหารและกาฬสินธุ์ ภายใต้วิสัยทัศน์ "สะพานการค้าและการท่องเที่ยวอินโดจีน"	สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม
2549	ปรับปรุงและขยายขนาดช่องจราจรถนนเชื่อมต่อระหว่างอำเภอเรณูนครกับอำเภอธาตุพนมและอำเภอนาแก	สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม

4.1.1 สรุปรประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญของเมืองเรณูนคร

ปี พ.ศ.2384 ชาวผู้ไทกลุ่มท้าวสายนายคร้วเมืองวัง ได้บุกเบิกพื้นที่ป่าทุ่งหวายห้วยบ่อแกตั้งเป็นบ้านเรือนชื่อบ้านดงหวายหรือเมืองเว ต่อมารัชกาลที่ 3 โปรดให้ยกขึ้นเป็นเมืองเรณูนคร ชาวผู้ไทเมืองวังจึงกลายมาเป็นชาวผู้ไทเรณูนคร มีหน้าที่ส่งส่วยผลเร็วแก่กรุงเทพฯ และส่งผลลาดตระเวนไปยังเมืองวังเพื่อกำกับดูแลชายแดนไทย-เวียดนาม เมื่อมีการปฏิรูประบบราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงยุบเมืองเรณูนครและย้ายไปตั้งที่บ้านธาตุพนมเป็นอำเภอธาตุพนม เมืองเรณูนครจึงแบ่งออกเป็นตำบลโพหนองและตำบลเรณูเหลือฐานะเป็น “บ้านเรณู” เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง กลุ่มพ.ค.ท. ได้ยึดเพื่อยกเขาภูพานเป็นฐานปฏิบัติการยุทธศาสตร์ป่าล้อมเมือง เข้ามาชักชวนชาวบ้านในแถบนั้นให้เข้าร่วม บ้านเรณูจึงเป็นพื้นที่ที่สัมพันธ์ต่อกับภัยคุกคามจากกลุ่มพ.ค.ท.

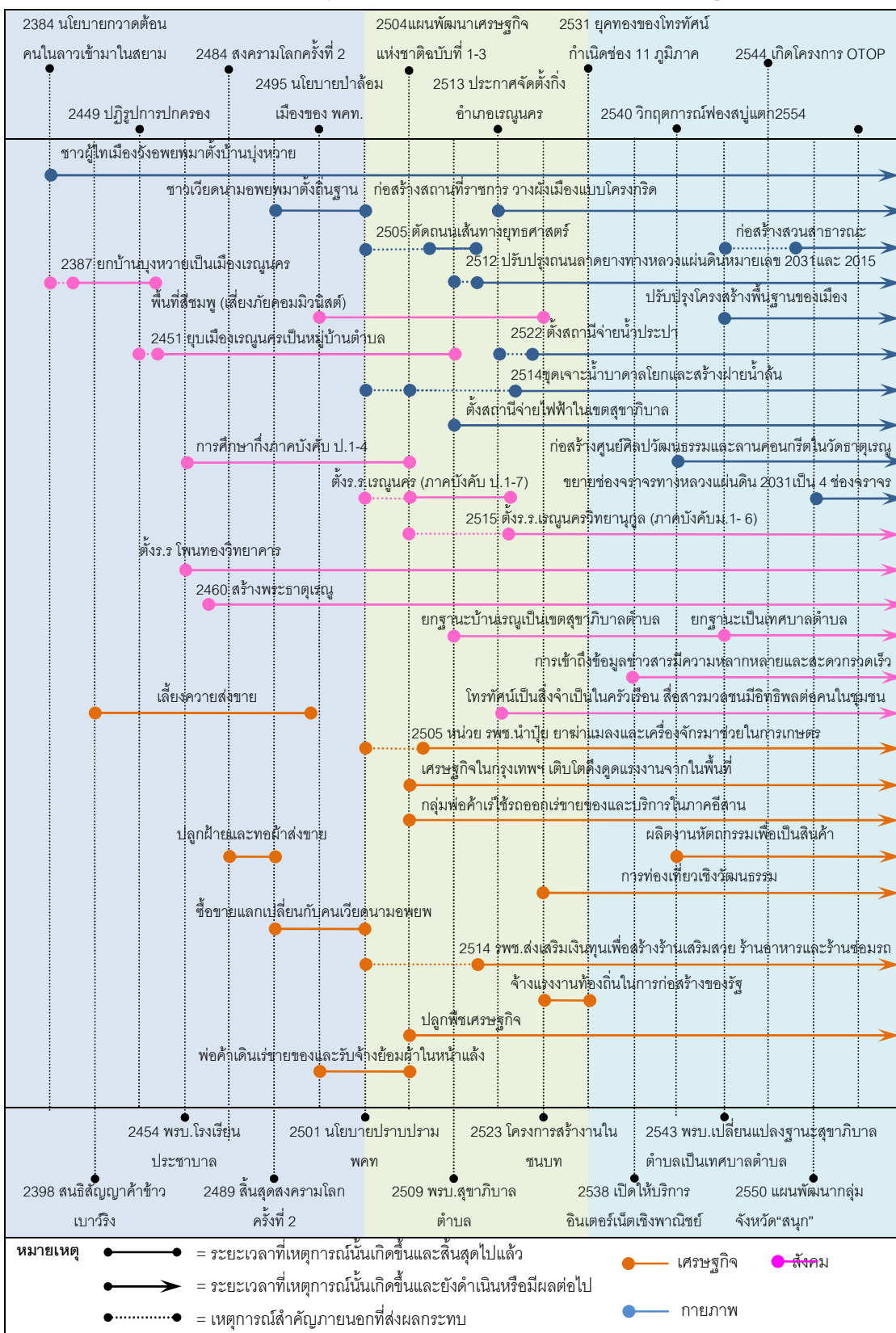
ภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2501 รัฐบาลในยุคนั้นให้ความสำคัญกับพื้นที่บ้านเรณูมากเป็นพิเศษในด้านการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน การส่งเสริมการศึกษาและการพัฒนาอาชีพทั้งในแผนระดับประเทศและส่งหน่วยงาน ร.พ.ช. เข้ามาพัฒนาพื้นที่พร้อมจัดตั้งอำเภอเรณูนครและยกฐานะบ้านเรณูเป็นเขต “สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร” ภายหลังปราบปรามกลุ่ม พ.ค.ท.สงบลงได้ดำเนินนโยบายการสร้างรายได้ให้กับชุมชนจากโครงการสร้างงานในชนบท การส่งเสริมการท่องเที่ยวและโครงการอีสานเขียวในปี

ช่วงหลัง พ.ศ.2531 การพัฒนาจากภายนอกเริ่มชะลอตัวมากขึ้น ภาคประชาชนและเอกชนมีก่อสร้างและปรับปรุงพื้นที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากช่วงที่หน่วยงานรัฐเข้ามาพัฒนา ต่อมาเกิดการปฏิรูประบบราชการมีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นในภายใต้ พ.ร.บ.เปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบล พ.ศ.2542 ส่งผลต่อการยกฐานะสุขาภิบาลตำบลเรณูนครเป็น “เทศบาลตำบลเรณูนคร” ท้องถิ่นมีอำนาจและงบประมาณมากขึ้น เมืองเรณูนครมีการปรับปรุงและขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐาน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของสถานที่สำคัญ

จากการสรุปข้างต้นจึงนำมาสู่กำหนดช่วงระยะเวลาในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่อ้างอิงจากประวัติศาสตร์เหตุการณ์สำคัญของพื้นที่ศึกษาและการแบ่งประเภทชุมชนท้องถิ่นตามลักษณะการปกครอง โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วงระยะเวลา คือ

1. ช่วงพ.ศ.2384 - พ.ศ.2500 “ช่วงบ้านเรณู”
2. ช่วงพ.ศ.2501 - พ.ศ.2531 “ช่วงสุขาภิบาลตำบลเรณูนคร”
3. ช่วงพ.ศ.2532 – พ.ศ.2554 “ช่วงเทศบาลตำบลเรณูนคร”

ตารางที่ 4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ภายนอกกับการเปลี่ยนแปลงของเมืองเรณูนคร

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนในที่นี้คือ“คนผู้ไท”และธรรมชาติอันหมายถึง “สภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ก่อนการตั้งถิ่นฐาน” ดังนั้นการศึกษากการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนครจึงเริ่มจากสืบค้นภูมิหลังทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวผู้ไทก่อนที่จะอพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาและการศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ก่อนการตั้งถิ่นฐานว่ามีภูมิลักษณะของพื้นที่เป็นอย่างไรก่อนสร้างบ้านตั้งเมืองเรณูนคร

4.2 ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไท

เรณูนครเป็นเมืองที่มีชื่อเสียงและเอกลักษณ์โดดเด่นในฐานะเมืองผู้ไท เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดนครพนมที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวผู้ไทกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมากที่สุดในภาคอีสานรองมาจากกลุ่มชาวลาวซึ่งเป็นกลุ่มพื้นเมืองเดิม มีภาษาพูดและวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะของตนเอง โดยในภาคอีสานจะมีชุมชนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทอาศัยอยู่มากและมีฐานะเป็นเมืองในอดีต ได้แก่ เมืองวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ เมืองพรรณานิคม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เมืองกุศลิมนารายณ์ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมืองหนองสูง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เป็นต้น เมืองเหล่านี้ประชากรดั้งเดิมล้วนอพยพมาจากแถบเมืองวังอ่างคำฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ “ผู้ไท” และ “ผู้ไทเรณูนคร” ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย รวมถึงลักษณะของชาวผู้ไทเรณูนคร รูปแบบที่อยู่อาศัย ความเชื่อ ศาสนา วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ของชาวผู้ไทเรณูนครซึ่งเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาของชาวผู้ไทที่นำไปสู่การสร้างสรรคภูมิประเทศให้เกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชาวผู้ไทเรณูนคร

4.2.1 การกำเนิดชาติพันธุ์ผู้ไทและการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน

4.2.1.1 ต้นกำเนิดชาติพันธุ์ผู้ไท

ปรากฏในพงศาวดารเมืองแฉกซึ่งพระยาฤทธิรงค์ธนะ (ศุข ชูโต) ได้เรียบเรียงพงศาวดารเมืองไลและพงศาวดารเมืองแฉกไว้เมื่อ พ.ศ.2428 ได้อธิบายเกี่ยวกับการกำเนิดชาติพันธุ์ผู้ไทซึ่งไว้ว่า “...เทพดา 5 องค์แลนางเทพธิดา 5 นาง ต่างอธิษฐานร่วมจิตตรณฤมิตรเป็นรูปเต่าปุง(น้ำเต่า)... น้ำเต่าที่เป็นเทพดาจตุนั้น ครั้นแตกออกมาแล้วก็เป็นมนุษย์รูปร่างแปลกๆกัน คือ ข่าจะออกมาก่อนเป็นที่1 แล้วผู้ไทดำออกมาเป็นที่2ลาวพุงขาวออกมาเป็นที่3ฮ้อออกมาเป็นที่4 แกวออกมาเป็นที่5 รวม5แซ่ แล้วผู้หญิงก็ออกมาด้วยเป็น 5คนครบตัวชายรวมเป็น 10คนด้วยกันครั้นแล้วชายหญิงก็พากันลงจากภูเขา ไปอาบน้ำชำระกายแลกินน้ำในหนองชื่อหนองสกลหนองฮายที่เชิงเขา.. ใครได้อาบได้กินแล้วร่างกายก็ผ่องใสสะอาดงาม มีสติปัญญารู้คิดราชการบ้านเมืองได้ แต่ข่าจะซึ่งออกมาก่อนนั้นกลัวหนาว หาลงอาบชำระกายแลกินน้ำในหนองนั้นไม่ รูปร่างจึงได้หมองคล้ำดำมัวมอมติดต่อมาจนถึงปัจจุบันบัดนี้...” (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 9, 2461: 78-79) ภายหลังทั้ง 5 กลุ่มได้ขยายจำนวนประชากรออกไปมากมายได้สร้างบ้านตั้งเมืองในที่ต่างๆ แต่ผู้ไทดำไม่ได้ไปไหน ยังคงตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองแฉกนั้น ในด้านความเชื่อทั้ง 4 พี่น้องยกเว้นข่าจะจะกระทำพิธีกราบไหว้ผีฟ้า คือ เทพดาบนสวรรค์ ที่เรียกกันว่า “แฉก” เป็นประจำทุกปี (วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542: 16) เพราะเชื่อว่าเทพดาเหล่านั้นที่มาจตุเพื่อเป็นต้นชาติของมนุษย์และทำหน้าที่บำรุงทุ่งนาป่าเขาพร้อมกับสร้างบ้านตั้งเมืองให้ตนซึ่งเป็นลูกหลานสืบเชื้อสายลงมา จนกลายเป็นความเชื่อและนับถือผีฟ้าพญาแฉกที่สืบเนื่องมาจนถึงคนผู้ไทในปัจจุบัน

4.2.1.2 ผู้ไทเมืองแกน

ปรากฏชื่อ “เมืองแกน” หรือ “เมืองแกง” ตามหลักฐานที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับชาวผู้ไทไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 70 หน้า 153 ความว่า “...เขตแดนแคว้นสิบสองจุไทยกว้างขวางมาก เพราะฉะนั้นในตอนที่อยู่ใกล้เมืองหลวงพระบางไปทางตะวันออกจึงเรียกแยกว่า เมืองหัวพันห้าทั้งหก หรือหัวพันทั้งหก ส่วนตอนที่อยู่ใกล้กับเวียงจันทน์เรียกว่า เมืองพวน ถัดแดนหัวพันห้าทั้งหกและเมืองพวนออกไป คงเรียกว่า แคว้นสิบสองจุไทย มีเมืองใด เมืองแกน เป็นต้น ในสมัยโบราณเห็นจะราว 2,000 ปีขึ้นไป ได้มีไทยอพยพเข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแดนสิบสองจุไทย ส่วนมากเห็นจะได้กับพวกผู้ไทซึ่งเป็นไทยสาขาหนึ่ง สายเดียวกับพวกช่ง...” (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 70 153) เมืองแกนนี้ปัจจุบันคือเมืองเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม แต่ในพงศาวดารล้านช้างเรียกเมืองแกนนี้ว่า เมืองน้ำน้อยอ้อยหนูหรือเมืองน้ำน้อยอ้อยหนูชาว

ผู้ไทนั้นแบ่งออกเป็นสองพวกคือผู้ไทขาวและผู้ไทดำ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ได้กล่าวไว้ว่า “...ผู้ไทขาวนี้ ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ นั้นก็ใช้อย่างธรรมเนียมจีนทั้งสิ้น แปลกอยู่แต่ผู้หญิงนุ่งซิ่นไว้ผมมวยทั้งชายทั้งหญิง ที่มีนามเรียกว่าผู้ไทขาวนั้น ก็เพราะเหตุว่าเมื่อมีเวลาทำการทำศพ ก็นุ่งห่มแต่ล้วนเครื่องขาวอยู่จนครบกำหนด 3 ปีจึงได้เรียกว่าผู้ไทขาว ภาษาพูดก็เช่นเดียวกับผู้ไทดำ...” ส่วนผู้ไทดำนั้นได้อธิบายถึงลักษณะของชาวผู้ไทดำว่า “...รูปร่างสันตัด คนผิวเนื้อขาว กิริยาอาการก็เป็นอย่างลาว ภาษาและสำเนียงก็แปลกไปจากลาว แต่ลาวพอฟังเข้าใจได้ มีหนังสือใช้เป็นอย่างหนึ่งต่างหาก.. พวกผู้ไทดำนี้รับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารเครื่องกับข้าวก็มีแต่พริกกับเกลือเป็นต้น.. ถ้าหญิงเมื่อมีสามีแล้วก็เกล้าผมเป็นเครื่องหมายสำคัญและผ้าเครื่องนุ่งห่มนั้นใช้สีดำทั้งสิ้น...” (ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ บัพพศมุดแห่งชาติ, 2504: 279) จึงพบว่าชาวผู้ไทมีเอกลักษณ์ในด้านภาษาทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเองการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์คือการนุ่งห่มผ้าสีครามเข้มที่ได้จากการย้อมครามและสีดำจากการย้อมมะเกลือ กินข้าวเหนียวเป็นหลักและคติความเชื่อในการนับถือเทพเจ้าที่เรียกว่าผีฟ้าผีแกนหรือผีฟ้าพญาแกน รวมถึงการถือผีดำหรือผีบรรพบุรุษ

4.2.1.3 ผู้ไทเมืองวัง

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสโล) ได้กล่าวถึงเมืองน้ำน้อยอ้อยหนูว่า “..ที่เมืองน้ำน้อยอ้อยหนูยังเกิดอึดคัดดอกอยากและทั้งทำท่าคนชาติผู้ไท ซึ่งเป็นหัวหน้าของคนจำพวกผู้ไทนี้เกิดมีการแก่งแย่งไม่พอใจกันกับเจ้าเมืองน้ำน้อยอ้อยหนู เจ้าเมืองน้ำน้อยอ้อยหนูก็ไม่พอใจให้อยู่ในความปกครองเช่นเดียวกัน..”(ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ 5 ว่าด้วย ชาวป่าชาติต่างๆ, 2462) จึงเป็นเหตุให้ชาวผู้ไทอพยพเข้ามาดินแดนลาวอย่างกระจัดกระจาย“อยู่ในแขวงเชียงขวางบ้าง แขวงเวียงจันทน์บ้าง แขวงหลวงพระบางบ้าง ส่วนชาวผู้ไทเรณูนคร ได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองวังอยู่ในอาณาเขตของเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งอยู่ติดกับดินแดนของเวียดนามได้เส้นขนานที่ 17 อยู่ตรงกับทิศตะวันออกของอำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม”(ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529)ปัจจุบันคือบ้านนายมในเมืองวีระบุรี แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

1) การตั้งถิ่นฐานของชาวผู้ไทเมืองวัง ลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพของชาวผู้ไทที่ปรากฏอยู่ในการเรียบเรียงประวัติชาวผู้ไทเรณูนครของถวิล สว่างรัตน์ เมื่อ พ.ศ.2519ระบุว่า “...ทำท่ารวบรวมไพร่พลราวหมื่นคนไปสมัครขึ้นเมืองเวียงจันทน์ เจ้าอนุกรมราชกุมารสอบถามว่าเมื่ออยู่เมืองน้ำน้อยอ้อยหนูนั้น เคยประกอบอาชีพอย่างไร ทำท่าและชาวผู้ไทจึงว่าเคยทำแต่ไร่ปลูกข้าวและไร่สวนไม้ผลต่างๆ แต่นานไม่เคยทำ เจ้าอนุกรมจึงให้ไปตั้งภูมิลำเนาที่เมืองวังมีลักษณะเป็นภูเขาสูงชายแดนเวียดนามคล้ายกับถิ่นที่อยู่เดิมของชาวผู้ไทที่

เมืองแฉกแต่มีชาวข่าอาศัยอยู่ก่อนแล้วจึงเกิดการแย่งชิงอำนาจกัน แต่ด้วยปฏิภาณของชาวผู้ไทจึงชนะพวกข่า เจ้าอนุรุทจึงแต่งตั้งให้เป็นพญาเก่าปกครองเมืองวัง...”ภายหลังชาวผู้ไทก็อยู่ร่วมกันกับชาวข่าอย่างปกติสุขโดยนับถือชาวข่าเป็น “พี่ใหญ่อ้ายกก” ตามความเชื่อเรื่องการกำเนิดของชาวผู้ไทจึงทำให้ชาวผู้ไทเชิญชาวข่ามาร่วมพิธีกรรมก่อนการเลี้ยงผีทุกครั้งและมีการเชิญผีข่าลงมารักษาในการเหยาด้วย (ชัยบดินทร์ สาลีพันธุ์, **สัมภาษณ์**, 30 ตุลาคม 2554) เห็นได้ว่าชาวผู้ไทยังคงถือคติความเชื่อเรื่องชาติพันธุ์และมีแฉกเข้ามาเป็นตัวกลางในการอยู่ร่วมกันกับชาวข่าชาติพันธุ์อื่น

ส่วนการประกอบอาชีพของชาวผู้ไทเป็นการทำไร่ปลูกข้าวและปลูกสวนไม้ผลไม่มีการทำนาปลูกข้าวสภาพโดยทั่วไปของเมืองวังจึงมีไร่นามากกว่านาข้าวที่มีตามที่ราบลุ่มเมืองภูวดลสอวงค์ ตามที่หลวงมลโยธานุโยค ข้าหลวงเมืองวังคำ ขอพระราชทานกราบทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงใหญ่เมืองลาวพวน เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2435 มีใจความสำคัญกล่าวถึงเมืองวังคำว่า “...จากเมืองภูวดลสอวงค์ไปเมืองวังคำ หนทางเป็นป่าไม้แดงและทุ่งนาต้นเป็นคอนๆและต้องข้ามห้วยวันหนึ่ง 5-6 ครั้งเป็นอย่างน้อย..เจ้าเมืองกรมการหาได้ตั้งบ้านเรือนอยู่หมู่เดียวกันไม่ อุบฮาดตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลหนึ่ง ราชวงศ์ ราชบุตรและกรมการก็ตั้งแยกย้ายคนละห่างๆกันทาง 5-6 ชั่วโมงบ้าง ทางหนึ่งวันสองวันบ้าง แห่งหนึ่งมีสามสี่เรือนบ้างห้าหกเรือนบ้าง เมืองวังคำมีอยู่ 12 หลังคาเรือน เมืองวังมลมีเรือนประมาณ 28 -29 หลังคาเรือน..ด้วยคนในประเทศเหล่านั้นหาไม่ทำไร่ ปลูกแต่ข้าวไร่เพียงอย่างเดียว ถ้าตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลใดก็ฟันไร่ปลูกข้าวอยู่ใกล้ตำบลนั้น..ครั้นเห็นว่าไร่นาห่างบ้านจะไปมาเป็นการลำบากก็ตั้งบ้านเรือนเก่านั้นเสียพากันออกไปถากถางป่าดงตั้งบ้านเรือนขึ้นใหม่ที่ใกล้ไร่ ที่พื้นบ้านออกไปก็เป็นดงทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นเจ้าเมืองกรมการจึงไม่รวบรวมกันอยู่ให้เป็นหมู่เป็นหมวดเหมือนอย่างประเทศอื่นไม่..แลเสียในเมืองนั้นดูร้ายที่สุด ขึ้นไล่กินคนจนบ้านเรือนไม่ว่ากลางวันกลางคืน ถ้าบ้านใดเสียกินคน 2-3 คน แลก็ว่าบ้านนั้นเป็นอุบาทว์ต้องยกครอบครัวหมู่บ้านนั้นไปหาที่ตั้งบ้านใหม่...”(ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529)

เห็นว่าการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวผู้ไทที่ไม่ได้อพยพมานั้นมีการรวมกลุ่มกันเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ล้อมรอบด้วยพื้นที่ไร่ข้าวและป่าดงและกระจายไปตามพื้นที่ทำกิน เจ้าเมืองตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านหนึ่ง ส่วนกรมการเมืองคนอื่นก็กระจายกันไปอยู่ตามหมู่บ้านของตน ไม่มีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหนาแน่น จึงคล้ายคลึงกับเมืองเรณูนครที่มีสภาพเป็นหมู่บ้านและเป็นที่ตั้งของบ้านเจ้าเมืองก็ยกฐานะขึ้นเป็นเมือง คงเป็นลักษณะทั่วไปของเมืองที่กระจายตัวอยู่ตอนในของสองฝั่งแม่น้ำโขง จากแผนที่ 4.1 ยังคงพบเห็นลักษณะของตั้งถิ่นฐานดังกล่าวที่บ้านนายม บริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งของเมืองวัง

2) **รูปแบบบ้านเรือนชาวผู้ไทเมืองวัง** จากภาพที่ 4.1 เห็นได้ว่าลักษณะของบ้านชาวผู้ไทในเมืองวังมีลักษณะของหลังคาเป็นทรงจั่วสูงมาก มีการต่อเรือนโถงออกมาที่เรียกว่า “หัวลอย” มีใต้ถุนใช้เก็บสิ่งของ มีสวนครัวล้อมรั้วไม้ไผ่ หลังคามุงตบหญ้าคา พื้นยกสูงและใช้ชีวิตอยู่บนเรือนมากกว่าเพราะต้องระวังสัตว์ร้าย โดยเฉพาะเสือที่ออกมากินชาวบ้าน

ภาพที่ 4.1 ลักษณะของชาวผู้ไทเมืองวัง เมืองเซโปน ประมาณ พ.ศ.2409 - 2433

ก) เรือนหัวลอยบ้านของชาวผู้ไท ข) การแต่งกายของชาวผู้ไท

ค) หม้อแกงทองเหลืองพวกจาม ง) การค้าขายชายแดนลาวเวียดนาม

ที่มา : ก) ข) Malglaive, 1893: online และ ค) ง) Delaporte and Francis, 1866-1873: online

3) คติความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทเมืองวัง

การนับถือศาสนานั้นถวิล ทองสว่างรัตน์ได้อธิบายไว้ว่า “...ครั้งนั้นชาวผู้ไทยังไม่มีศาสนาอะไร นับถือแต่ผีด้าม คือ ผีแต่บิดามารดาหรือปู่ตายาย ที่ล่วงลับไปแล้ว เจ้าอนุรุกรุมารจึงประทานนางลาวให้เป็นภรรยา พญาก่าและพระครูอิกรูปหนึ่งไปตั้งวัดในเมืองวัง เพื่อช่วยแนะนำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา นางลาวเป็นหัวหน้าช่วยแนะนำในการทำบุญให้ทาน พวกผู้ไทจึงมีการเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนา รู้จักการกุศลตั้งแต่นั้น สืบมา...” (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529: 6) ซึ่งการรับพระพุทธศาสนาจากชาวลาวนี้เป็นพระพุทธศาสนาที่ผสมผสานเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมของชาวลาวในเรื่องของผีเช่นเดียวกับคนผู้ไท จึงเป็นเรื่องง่ายที่ชาวผู้ไทจะรับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามา โดยวัฒนธรรมล้านช้างที่เด่นชัดเรื่องนี้และถือเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของชาวลาว คือ “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” ฮีตสิบสอง คือจารีตประเพณีในการประกอบพิธีกรรมที่มีการบูชาผีตัวแทนธรรมชาติ และการบูชาพระตัวแทนของศาสนาของแต่ละเดือนในรอบปี ส่วนคองสิบสี่ คือครรลองในการปฏิบัติต่อคนในสังคมที่มีสถานะแตกต่างกันให้อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติมีอยู่สิบสี่ข้อ ซึ่งหลักจารีตประเพณีและครรลองนี้ชาวผู้ไทได้รับเอามาหลักในการดำเนินชีวิตพร้อมกับพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นยังรับเอาศิลปวัฒนธรรมล้านช้างในแขนงอื่นด้วย เช่น ลักษณะสถาปัตยกรรมบ้านเรือน การแต่งกาย ตัวหนังสือ ฯลฯ ดังนั้นทั้งชาวผู้ไทและชาวลาวจึงมีวัฒนธรรมร่วมกันเป็นกลุ่มวัฒนธรรมล้านช้างนอกจากนั้นกลุ่มเชื้อสายเจ้าเมืองวังซึ่งต่อมาคือกลุ่มเชื้อสาย

เจ้าเมืองเรณูนครยังมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับกลุ่มเจ้าเวียงจันทน์หรือเจ้าฝั่งลาว จากการแต่งงานระหว่างพญาก่าและนางลาวผู้สืบสายมาจากกลุ่มเจ้าเวียงจันทน์ ซึ่งมีลูกหลานสืบทอดกันมาเป็นชาวผู้ไทเมืองวังหรือผู้ไทกว่านก่อนที่จะอพยพเข้ามาสู่เมืองเรณูนคร

4) **วิถีชีวิตของชาวผู้ไทเมืองวัง** เมื่อครั้งอยู่ที่เมืองวังพจน์มาลัย สมรรคบุตรได้อธิบายว่า “...ชาวผู้ไทเมืองวังในแขวงเวียงจันทน์ สภาพภูมิประเทศจะเป็นป่าและภูเขา เมื่อตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ที่ใดก็จะทำไร่ปลูกข้าวเชิงเขาใกล้ๆบ้านที่อยู่อาศัย เมื่อมีเวลารว่างจากการทำไร่ปลูกข้าวก็จะสานเสื่อ ไม้ไผ่เสียบ้าง สานกระท่อมาชนะ ใสเกลือบ้าง ผู้หญิงก็ทอผ้าไว้ใช้ แลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้าน ชาวผู้ไทบางคนมีเงินมากก็จะซื้อช้างมาเลี้ยงไว้ขาย บางครั้งก็จะซื้อผ้าชิ้นของลาว เดินทางไปขายตามเมืองต่างๆในแขวงเมืองญวน ซากลับซื้อเกลือและหม้อแกงทองเหลืองมาขายในลาว...” (พจน์มาลัย สมรรคบุตร, 2541)

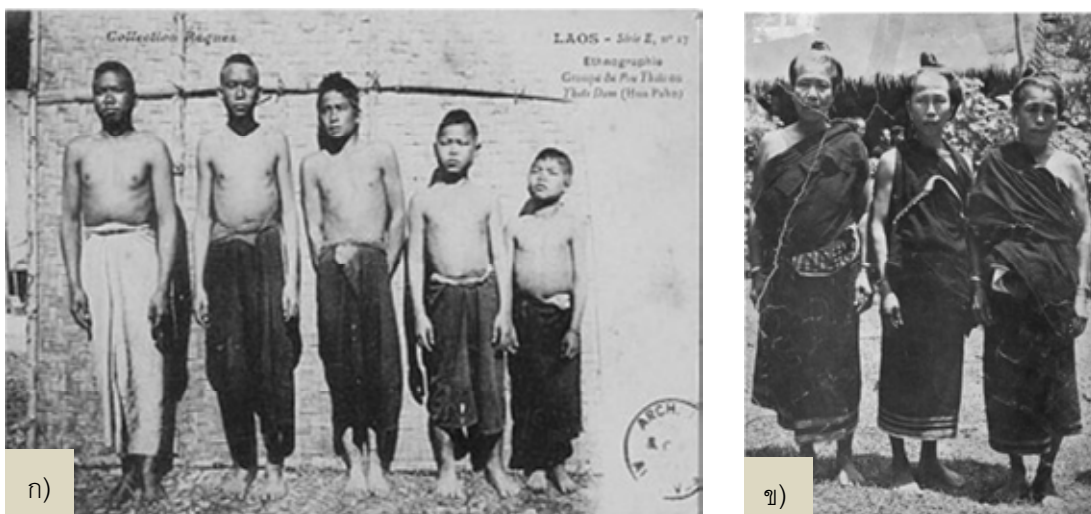
4.2.1.4 ผู้ไทเมืองเรณูนคร

เมื่อชาวผู้ไทเมืองวังอพยพมาตั้งบ้านสร้างเมืองเรณูนคร จึงกลายเป็นผู้ไทเมืองเรณูนครหรือที่คนทั่วไปรู้จักกันในชื่อ “ผู้ไทเรณูนคร” เป็นกลุ่มผู้ไทที่อาศัยอยู่ในอำเภอเรณูนคร อพยพมาจากเมืองวังด้วยการนำของท้าวเพชรและท้าวสาย ได้กระจายตัวออกไปตั้งถิ่นฐานตามพื้นที่ทำกินตั้งเป็นหมู่บ้านอยู่ในแถบเมืองเรณูนคร

1) **ลักษณะและภาษาของชาวผู้ไทเรณูนคร** ชาวผู้ไทเรณูนครนั้นส่วนใหญ่มักจะมีผิวขาว เนื้อหยาบ รูปร่างสูงใหญ่กว่าชาวผู้ไทด้วยกัน รูปร่างสัณฐานเหมือนกับคนไทยโดยทั่วไปแต่มีความสะอาดสะอ้าน น่าเอ็นดู รักในความเป็นผู้ไทสูงแต่รู้จักและชอบเข้าสังคม เอกลักษณะที่สำคัญที่แสดงถึงความภาคภูมิใจในภาษาและความเป็นชาวผู้ไท คือ ชาวผู้ไทเรณูนครนั้นจะพูดจาเสียงดังและมีภาษาพูดเป็นของตนเองเรียกว่า “ภาษาผู้ไท” ส่วนภาษาเขียนภายหลังได้รับพระพุทธรูปและวัฒนธรรมล้านช้างจากชาวลาว ชาวผู้ไทก็ใช้ภาษาผู้ไทที่มีคำใกล้เคียงกับภาษาลาวมากขึ้นชาวผู้ไทศึกษาตำราและเรื่องราวทางพระพุทธรูปจากคัมภีร์โบราณที่เขียนอักษรตัวธรรมและตัวไทน้อยอันเป็นตัวอักษรในวัฒนธรรมล้านช้างจึงทำให้ชาวผู้ไทเรียนและใช้อักษรตัวธรรมและไทน้อยอย่างแพร่หลายจนกลายเป็นตัวอักษรหลักในการสื่อสารของชาวผู้ไทเรณูนคร

2) **การแต่งกายของชาวผู้ไทเรณูนคร** ลักษณะการแต่งกายของชาวผู้ไทเรณูนครในอดีตพบว่า (เปี่ยมศรี จุลกาญจน์อ้างถึงในพระราชรัตนากร, 2554) “...ผู้ชายนุ่งกางเกงขาก๊วยสีดำหรือผ้าใส่รงทำด้วยไหมหรือฝ้าย เสื่อเป็นสีดำคอชิดผ่าอกติดกระดุม มีผ้าขาวม้าคาดเอวบ้างหรือโพกหัวบ้าง เมื่อออกไปทำมาหากินมักสะพายย่ามหรือถุงกะเทียวพกแอบยาสูบ (กล่องยาสูบ) กระติบข้าว สะพายดาบหรือถือมีดพร้า นอกจากนั้นยังนิยมสักแขนขาลายถือเป็นความสวยงามและอยู่ยงคงกระพันด้วย

ผู้หญิงมี 2 แบบคือสตรีสูงศักดิ์ นุ่งขึ้นไหมสีดำต่อชายตีนชันทอยยกดอกสลักปักดินเงิน ดิ้นทองหรือไหมเสื่อเป็นไหมสีดำทรงกระบอก ติดกระดุมทำด้วยเหรียญเงิน ชายเสื่อมักปักลวดลายด้วยดิน ห่มผ้าสไบชนิดหรือผ้าจ่องบางที่เรียกว่าผ้าตุ้มเกล้ามวยผมสูงปักด้วยปิ่นทั้งรุ่นสาว รุ่นแก่ นิยมสวมกำไลข้อมือ ข้อเท้า ต่างหูที่ทำด้วยทองคำ ส่วนผู้หญิงชาวบ้าน ใช้ผ้าขึ้นฝ้ายย้อมครามบ้างย้อมมะเกลือบ้าง สีดำล้วนนุ่งขึ้นไม่ยาวมากให้สะดวกต่อการทำงาน เสื่อเป็นฝ้ายทรงเดียวกับสตรีสูงศักดิ์ ห่มสไบสีแดงธรรมชาติ ผ้าขาว ผ้าขาวม้าบ้าง เครื่องประดับทำด้วยเงินหรือวัสดุธรรมชาติ สะพายกะหยัง(ตะกร้า)ใส่หลังมีหมากพลู ผ้าแพรมน(ผ้าเช็ดหน้า) เครื่องใช้ประจำวันเล็กๆน้อยๆ เสมือนกระเป๋าสตรี...”

ภาพที่4.2 การแต่งกายของชายและหญิงชาวผู้ไทเรณูนคร

ที่มา : ก) เรือนอินทร์ หน้าพระลาน, 2554: ออนไลน์ และ ข) ปิติ พรณวงษ์

3) **รูปแบบบ้านเรือนของชาวผู้ไทเรณูนคร** รูปแบบบ้านเรือนของชาวผู้ไทเรณูนครในช่วงแรกยังคงสร้างเหมือนบ้านเรือนที่เคยอยู่เมืองวัง คือมีหลังคาทรงจั่วสูงและยกใต้ถุนสูงเพื่อป้องกันสัตว์ร้ายและผูกสัตว์เลี้ยงไว้ใต้ถุนเจาะรูเล็กๆไว้ที่พื้นเวลามีเสื่อกาก็ยิงได้เลย (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 28 ตุลาคม 2554) แต่มีลักษณะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับสภาพฐานะทางเศรษฐกิจหรือฐานะทางสังคมของเจ้าของบ้านเรือนแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบดังนี้

3.1) “หอโงง”เป็นเรือนแฝดสามหลังหรือเรือนแฝดมีชานแล่นกลางมักสร้างหอนั่งไว้ด้านหน้าดังรูปที่ 4.5 เป็นบ้านของเจ้าเมืองหรือผู้มีฐานะดี ปลูกเป็นเรือนแฝด ใต้ถุนสูง เสาไม้แก่น พื้นไม้ ฝาไม้ มุงด้วยกระเบื้องดินขอหรือไม้ มี 3 ห้องหรือ 5 ห้อง จำนวนสามหลังติดกัน หลังกลางปล้อยโล่งไว้เป็นที่รับแขก รับประทานอาหาร พบปะญาติมิตร และจัดงานพิธีต่างๆ ส่วนเรือนอีกสองหลังใช้เป็นที่อยู่อาศัย (ถวิล ทองสว่าง รัตน์, 2529)

3.2) “เฮินโหลย” หรือเรือนหัวลอยเป็นบ้านของผู้มีฐานะค่อนข้างดี เป็นเรือนแฝด ประกอบด้วยเรือนนอนมีฝาผนังปิดรอบด้าน เจาะหน้าต่างเล็กๆ เรียกว่า ป่องเอี่ยม มีเรือนหัวลอยใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์มักปล้อยโล่งไม่มีฝาผนัง บางหลังมีการปิดฝาผนังเหมือนเรือนนอนแต่จะต่อชานหลังคายื่นออกไปเป็นพื้นที่เอนกประสงค์เพิ่มเติม เรียกว่า เชียหรือเก๋ย ระหว่างหลังคาเรือนนอนกับเรือนหัวลอย มีรางน้ำอยู่ตรงกลางหลังคาและฝาผนังมักจะทำด้วยไม้หรือหลังคาอาจมุงด้วยดินขอ (ชัยบดินทร์ สาลีพันธุ์, **สัมภาษณ์**, 30 ตุลาคม 2554)

3.3) “เฮินกะเทิบ” หรือเรือนเกย“กะเทิบ”เป็นส่วนที่ต่อเทิบจากชายคาของเรือนนอน บางครั้งเรียกส่วนที่ต่อกะเทิบนี้ว่า “เซีย”หรือ“เก๋ย” มีลักษณะเป็นชานบ้านใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ใช้โครงสร้างไม้จริง มุงด้วยไม้หรือแฝก ฝาผนังขัดแตะหรือฝากระดาน อาจยกใต้ถุนสูงต่ำต่างกันเล็กน้อย เรือนลักษณะนี้เป็นบ้านของผู้มีฐานะปานกลางพอมีพอกิน (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 28 ตุลาคม 2554)

3.4) เียนซูหรือเรือนเหี้ย เป็นบ้านที่สร้างแบบง่าย ๆ ใช้การเข้าไม้ประกอบเป็นตัวบ้านไม่ใช่ตะปู หลังคามุงหญ้าคา ฝาแถบตองหรือฝาขัดแตะ เรือนลักษณะนี้เป็นบ้านของผู้มีฐานะยากจน หรือเป็นบ้านเรือนชั่วคราวที่ลูกเขยสร้างไว้ก่อนจะย้ายไปสร้างใหม่ที่อื่นทำนองเดียวกับการสร้างเรือนเหี้ยของคนอีสาน (วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542: 57)

ภาพที่ 4.3 รูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านเรือนของชาวผู้ไท

ก) หอโองเจ้าเมืองในมณฑลอุดร พ.ศ.2449 ข) เียนไหลลอย ค) เียนกะเทิบง)เียนซู

ที่มา: ก) ดำรงราชานุภาพ, 2545: 131ข) ค) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506

และ ง) วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522

4) คติความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทเรณูนคร

4.1) การถือผีตามคติความเชื่อดั้งเดิม

การถือผีนี้ได้ปฏิบัติมาแต่ครั้งอยู่เมืองแกลงแบ่งออกเป็น 3 อย่างคือ การนับถือผีบรรพบุรุษมีผีเชื้อและผีเรือน (พจน์มัลย์ สมรรถบุตร, 2541)และการนับถือผีรักษาที่ ดังนี้

1. ผีเชื้อ หมายถึง ผีเชื้อสายอันเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษชาวผู้ไท

1.1 ผีแกลง ผีฟ้า แกลง พญาแกลง มีความเหมือนกันทั้งหมดคือ หมายถึง เทวดาบนสวรรค์ที่จุติลงมาอาบดินกินน้ำบนโลกตามพงศาวดารเมืองแกลงแล้วกลายเป็นมนุษย์ โดยมนุษย์ชายหญิงคู่หนึ่งอยู่เมืองแกลงเป็นต้นบรรพบุรุษผู้ไท ชาวผู้ไทจึงเชื่อว่าตนเองเป็นลูกของแกลงเทพเจ้าอันเป็นใหญ่ผู้ควบคุมน้ำฝนและความเป็นไปของธรรมชาติทั้งหมดจึงทำพิธีบูชา “เจ้าพ่อพญาแกลง” เพื่อเป็นการสื่อสารขอความช่วยเหลือจากธรรมชาติ เช่น

จุดบั้งไฟ การแกว่งโหวด การปล่อยว่าวระฆัง การปล่อยโคมลอย เป็นต้น แถนจึงเป็นเสมือนอำนาจของธรรมชาติที่บันดาลเหตุการณ์ธรรมชาติทั้งมวลตามความเชื่อของชาวผู้ไท

1.2 ผีด้าม ผีถลา ผีเจ้าปู่ถลาเชื่อว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษที่มีตัวตนจริงและสร้างวีรกรรมอันยิ่งใหญ่กลุ่กลานเล่าขานสืบต่อมา เป็นผีที่ใกล้ชิดกับคนผู้ไทเมืองวังหรือรองลงมาจากแถน ในคติความเชื่อของชาวผู้ไทเมืองวัง “ผีเจ้าปู่ถลา” เป็นวิญญาณของถลาเมืองทหารเอกของพญาเตโชเจ้าเมืองวังออกสู้รบกับเวียดนามจนตายในสนามรบ ก่อนตายท่านถลาเมืองได้สั่งเสียไว้เมื่อไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใดก็ให้ตั้งหอผีถลาขึ้นแล้วเช่นไหว้ปีละครั้ง เมื่อลูกหลานเดือดร้อนก็ให้เรียกหาท่านไปช่วยเมื่อชาวผู้ไทเมืองวังอพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ เช่น เมืองพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เมืองกุศลินาจารย์ จังหวัดกาฬสินธุ์และหมู่บ้านต่างๆ เป็นต้นจึงได้หอเจ้าปู่ถลาขึ้นเพื่อเช่นไหว้ให้ปกป้องรักษาบ้านเมืองเช่นเดียวกับชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร เป็นสิ่งที่ผู้ชาวผู้ไทให้รักพวกพ้องช่วยเหลือสมัครสมานสามัคคี ไม่เอาวัดเอาเปรียบรุกรานคำพินกันเอง ภายใต้สำนักการ “ถือผีตัวเดียว” แม้จะอยู่คนละถิ่นที่(อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554)หอเจ้าปู่ถลาตั้งอยู่ในตำแหน่งเดียวกับบ่อนปูตาของคนอีสาน คืออยู่ในป่านอกหมู่บ้าน รวมถึงการถือคติห้ามเข้าไปบุกรุกทำลายป่าเช่นเดียวกัน กรณีของเมืองเรณูนครนั้นนอกจากห้ามตัดไม้ในป่าห่อปู่ถลาแล้วยังรวมถึงลำห้วยบ่อแกด้วย ผีถลาในคติความเชื่อของชาวผู้ไทเรณูนครนอกจากจะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจแล้วยังเป็นตัวแทนของธรรมชาติในพื้นที่ด้วย

2) ผีเรือนการนับถือผีเรือนสืบเนื่องมาจากผีเชื้อ โดยผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวจะทำพิธีรับผีให้ขึ้นไปอยู่บนบ้านเรียกว่า “การกล่าวเอาผี” เพื่อคุ้มครองทุกคนที่อาศัยอยู่ภายในบ้าน ขึ้นไปที่ห้อง โดยเฉพาะชาวผู้ไทมีความเชื่อนับถือผีมาใช้ในการรักษาคนป่วย โดยจะหาหมอกมาอาบนมนต์และคนเป่าปีไม้ไผ่เอียงหรือเป่าแคน เพื่อเชิญผีเรือนให้มาช่วยรักษาคนป่วยและขับไล่ผีป่าออกไป (พรมมี ศรีหริ่ง, 2525 อ้างถึงในพระราชรัตนากร, 2554: 49)

จากความเชื่อเรื่องผีเรือนจึงเกิดข้อห้ามที่เรียกว่า “ชะล่า” หรือ “คะล่า” หมายถึง สิ่งที่ไม่ดี ไม่งาม ไม่เหมาะสม จึงไม่ควรประพฤติ ในภาษาไทยจะใกล้เคียงกับคำว่าของแสลงในชีวิตหรือตรงกับคำว่า “ชืด” ของภาษาล้านนาสิ่งที่เป็นชะล่านั้นมีอยู่หลายประการ เช่น ชะล่าการกิน การเดิน การยืน การนั่ง ข้อชะล่าในงานศพและชะล่าทั่วไป เช่น เป็นลูกสะใภ้มิให้ขึ้นไปสองในบ้านสามี เป็นต้น (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2554)“ฮอง” เป็นห้องมุมหนึ่งในบ้านเป็นที่ตั้งหิ้งผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ

3) ผีรักษาที่ หมายถึง ผีเจ้าที่หรือเทวดาอารักษ์ที่รักษาอยู่ในพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิด เชื่อกันว่าทุกที่มีผีรักษาอยู่

- 3.1) ผีหลักบ้านหรือผีมเหศักดิ์หมายถึง ผีที่รักษาเสาหลักบ้าน
- 3.2) ผีตาแฮกหมายถึง ผีรักษาพื้นที่นาและพื้นที่ไร่
- 3.3) ผีรักษาที่อื่นๆ เช่น ผีจอมปลวก ผีต้นไม้ใหญ่ผีรักษาพระพุทธรูป ผีรักษาพระธาตุ เป็นต้น

4.2) ขวัญ

ชาวผู้ไทเรณูนครเชื่อว่าทุกสิ่งอย่างมีศิริหรือขวัญอยู่ประจำในตัว ถ้าขวัญหายหรือขวัญไม่อยู่ในเนื้อกายต้องมีการเฉลิมขวัญให้เหมือนเดิมด้วยการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ เช่น การสู่ขวัญแต่งงาน การสู่ขวัญข้าว สู่ขวัญเฒ่า สู่ขวัญเวียน สู่ขวัญแขกบ้านผ่านเมือง สู่ขวัญนายฮ้อย สู่ขวัญควาย เป็นต้น นอกจากนั้นศิริพร ณ ถลางที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับชาติพันธุ์ไทได้อธิบายว่า ความเชื่อเรื่องการบายศรีสู่ขวัญก็ถือคติมาจากกรณีนับถือผีด้ามเช่นเดียวกัน (ศิริพร ณ ถลาง, 2545: 31-36)

4.3) ศาสนาและวัฒนธรรม

ในสมัยของพระโศภิตราชกษัตริย์ล้านช้างที่ได้อัญเชิญพระไตรปิฎกมาจากล้านนาทรงให้ชาวล้านช้าง ทั้งปวงเลื่อมใสศรัทธา มีพระอาชญาให้รื้อถอนหอผีและให้สร้างวัดแทน ด้วยเกรงพระราชอาชญาชาวล้านช้างจึงหันมานับถือพุทธศาสนาและปรับตัวด้วยการนำเอาการนับถือผีเข้ามาผสมผสานกับพุทธศาสนา อีกทั้งพระพุทธรูปที่ผ่านปรนปรับเข้าหาความเชื่อดั้งเดิม เช่น การขับไล่ผีฟ้า ก็เปลี่ยนมาเป็นการขับไล่อาถรรพ์ไสยในพระพุทธรูป เป็นต้น (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2555)

มีการกำหนดให้ผีในคติเดิมเป็นเทวดาในทางพุทธศาสนา เช่น ผีรักษาที่เป็นเทวดารักษาที่ รุกขเทวดา เทวดารักษาพระธาตุ พญาแถนเป็นหัวหน้าเทวดาหรือพระอินทร์ในทางพระพุทธศาสนา ผีถลาเป็นวิญญาณบรรพบุรุษ ผีตาแฮกเป็นแม่นางธรณีในทางพุทธศาสนาฯ รวมทั้งนำความเชื่อเรื่องนาคหรือพญานาคเข้ามาแทนที่ผีพรายน้ำ อีกทั้งสร้างคติในเชิงพื้นที่ บนฟ้าเป็นอยู่ของแถนหรือเทวดา บนดินเป็นที่อยู่ของสัตว์ บนเรือนเป็นที่อยู่ของคน ใต้ดินเป็นที่อยู่ของนาค เชื่อมหากันได้ด้วยการกระทำความดี

พิธีกรรมบูชาผีในทุกระดับที่เกิดขึ้นหมุนเวียนไปตามฤดูกาลได้ปรับเข้ามาเป็นพิธีกรรมร่วมกับพระพุทธศาสนาในหลักยึดถือสองซึ่งส่งผ่านมายังชาวผู้ไทเมืองวัง เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ที่เมืองเรณูนครจึงยังคงยึดถือคติความเชื่อในหลักดังกล่าวร่วมกับหลักคองสิบสี่ที่เกี่ยวข้องกับการวางตัวในสังคมมาเป็นตัวชี้้นำในการดำเนินชีวิต

5) วิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนคร

ข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักของชาวผู้ไทเรณูนครมาตั้งแต่ครั้งเมืองแถนและเมืองวัง มีการทำข้าวไร่เพื่อปลูกข้าวเหนียว ภายหลังเมื่ออพยพเข้ามาจึงยังคงทำไร่ปลูกข้าวเหนียว ปลาเป็นกับข้าวหลักที่กินกับข้าวเหนียว ในช่วงหน้าฝนจะมีปลาอุคมสมบูรณ์จึงได้กินปลาสดทุกวัน แต่ถึงหน้าแล้งธรรมชาติปรับตัวปลาหายากจึงต้องหาปลาในหน้าฝนเพื่อทำปลาแดดหรือปลาร้าไว้กินหน้าแล้งเช่นเดียวกับคนในกลุ่มวัฒนธรรมล้านช้างถือกันว่ามีข้าวเหนียวกับปลาแดดก็ไม่อดตายกิจกรรมยามว่างจากงานของชาวผู้ไทเรณูนครก็ไม่ได้แตกต่างจากเดิมเล่นฟ้อนรำประกอบแคน เมื่อหมดฤดูกาลทำนาผู้ชายออกค้าขาย คนอื่นที่อยู่บ้านทำงานจักสานและผู้หญิงทอผ้า

4.2.2 สรุปภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทเรณูนคร

ลักษณะภูมิหลังจากวัฒนธรรมของชาวผู้ไทที่มีมาตั้งแต่เมืองแถน เมืองวังจนกระทั่งมาถึงเมืองเรณูนคร ลักษณะดังนี้

1. มีภาษาผู้ไทเป็นภาษาพูดของตนเองและมีความเป็นเครือญาติชาติพันธุ์ค่อนข้างสูง
2. อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมล้านช้างร่วมกับกับของชาติพันธุ์ไท-ลาว เช่น ลาว ญ้อ พวน เป็นต้น
3. นับถือศาสนาพุทธร่วมกับการถือผีตามคติความเชื่อดั้งเดิม
4. ยึดถือยึดถือคติสองคองสิบสี่เป็นหลักในการดำเนินชีวิต
5. ทำไร่ปลูกข้าวเหนียวเป็นหลัก เมื่อหมดฤดูทำไร่ผู้ชายออกเดินทางค้าขาย ผู้หญิงทอผ้า
6. อยู่ใกล้ชิดและพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก

4.3 ภูมิลักษณะของพื้นที่ก่อนการตั้งถิ่นฐาน

4.3.1 ลักษณะทางภูมิประเทศและทรัพยากรธรรมชาติ

4.3.1.1 ลักษณะภูมิประเทศ

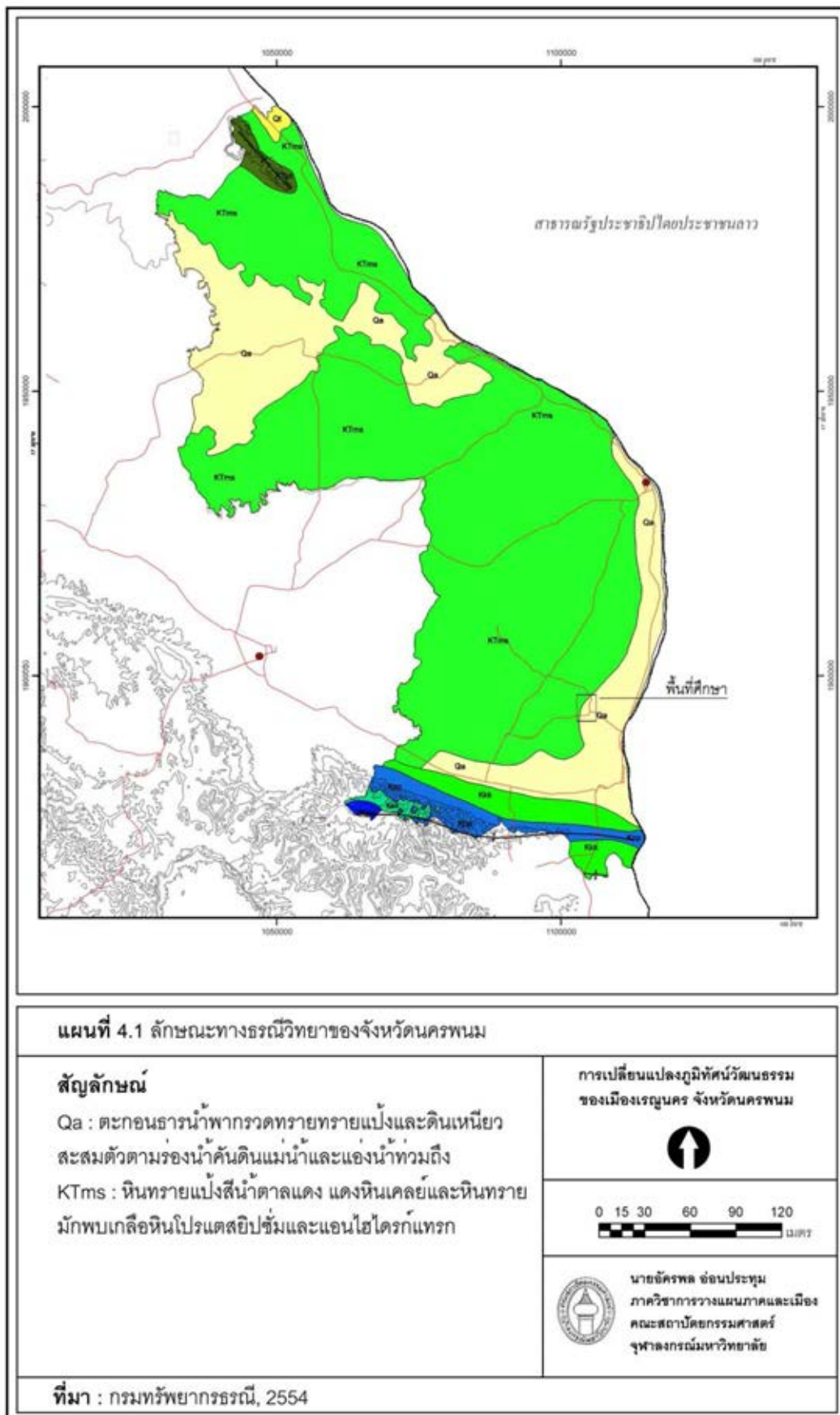
มีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลูกคลื่นลอนตื้น ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย มีความสูงประมาณ 144 – 150 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง จากแผนที่ 4.3 ลักษณะภูมิฐานเป็นพื้นที่ดอนรูปวงรีคล้ายเมล็ดข้าวมีระดับน้ำใต้ดินตื้นสามารถนำขึ้นมาใช้ได้ (สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม, 2550)ทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกของพื้นที่ศึกษาเป็นห้วยบ่อแกและทิศใต้เป็นห้วยขามบ่อม(ห้วยขี้)เป็นขอบเขตของชุมชน พื้นที่โดยรอบชุมชนมีลักษณะลาดเอียงลงสู่ที่ราบริมฝั่งลำห้วยทั้งสองปัจจุบันใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมเพาะปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่อยู่นอกเขตชลประทานหรือเขตสูบน้ำด้วยไฟฟ้าและไม่มีแม่น้ำใหญ่ไหลผ่าน ในฤดูฝนน้ำระบายจากพื้นที่ดอนผ่านพื้นที่ราบลุ่มลงสู่ลำห้วยโดยพื้นที่ราบลุ่มมักจะมีน้ำท่วมขังในระยะสั้น(สำนักงานเกษตรอำเภอเรณูนคร, 2554)

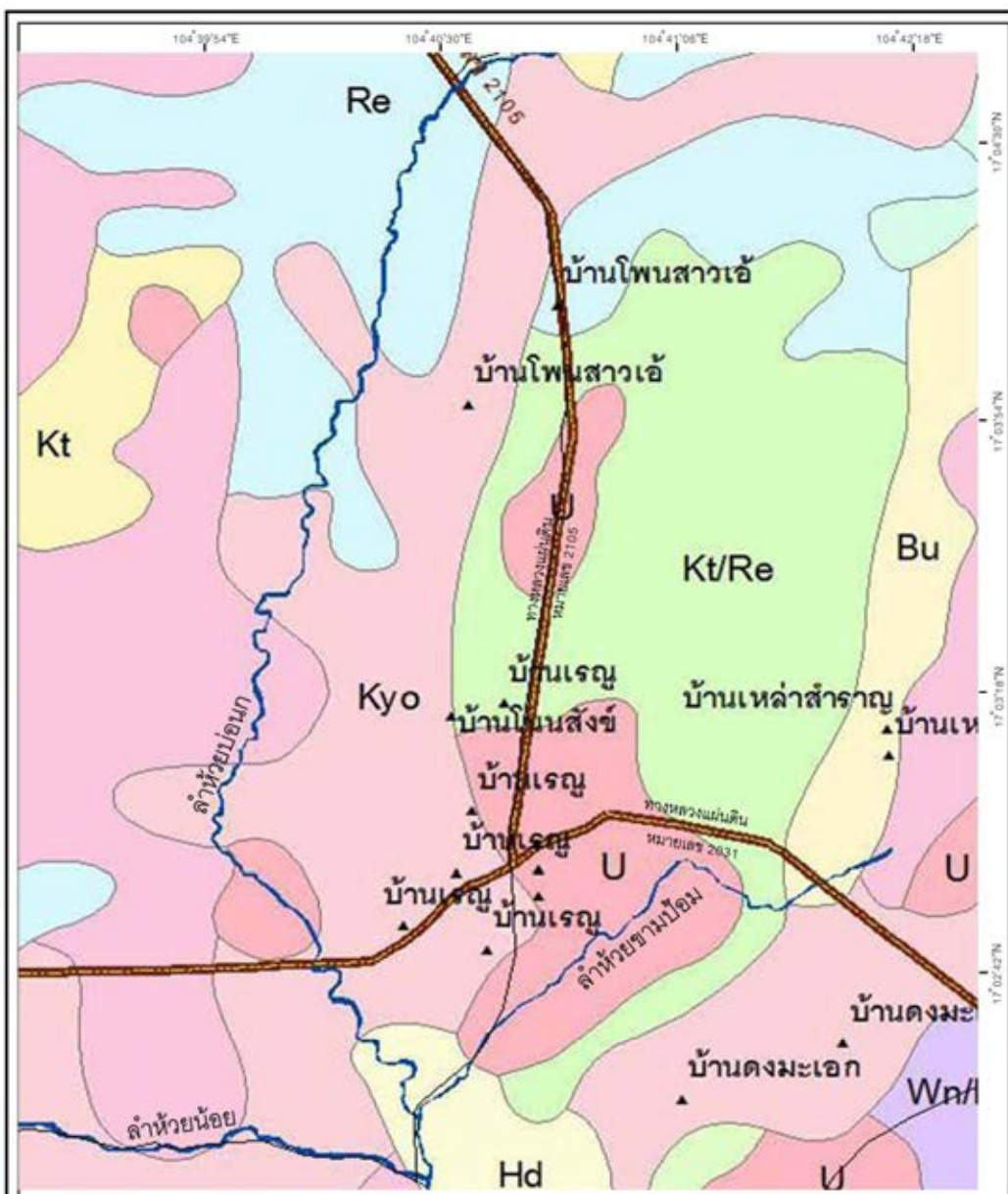
4.3.1.2 **ลักษณะธรณีวิทยา** จากแผนที่ 4.1พบว่าลักษณะทางธรณีวิทยาเป็นตะกอนที่พัดพาจากลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขง กรวด ทราย ทรายแป้งและดินเหนียวสะสมตัวตามร่องน้ำ คันดินแม่น้ำและแอ่งน้ำท่วมถึงประกอบด้วยมีหินทรายแป้งสีน้ำตาลแดง หินเคลย์และหินทราย จึงพบเกลือสินเธาว์และแอนไฮดริทแทรกอยู่ ซึ่งส่งผลให้ดินเค็มและจากแผนที่ 4.2พบว่ามีคุณลักษณะของดินเป็นแบบชุดดินเขาย้อย ชุดดินร้อยเอ็ด ชุดดินหางดงและชุดดินร้อยเอ็ดผสมชุดดินโคราช โดยชุดดินกลุ่มนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกันคือเป็นดินร่วนปนทราย มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ พืชที่เพาะปลูกได้จึงเป็นข้าวอาศัยน้ำฝนและพืชในฤดูแล้ง เช่น ยาสูบ ในบางบริเวณจะพบคราบเกลืออยู่บนผิวดิน แต่มีชุดดินหางดงที่ความอุดมสมบูรณ์ต่ำมาถึงปานกลาง เป็นที่ลุ่มต่ำน้ำท่วมขังมีพืชจำพวกไม้พุ่มหนามเจริญได้ดี เช่น หวาย เตยป่า เป็นต้น

4.3.1.3 **แหล่งน้ำ** แหล่งน้ำธรรมชาติของพื้นที่ศึกษาที่ใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรม อุปโภค และบริโภคที่สำคัญ ได้แก่ น้ำฝนตามธรรมชาติและห้วยบ่อแก สำหรับแหล่งน้ำใต้ดินของพื้นที่ศึกษา ได้มีการขุดเจาะเพื่อนำมาใช้อุปโภค บริโภคและปลูกพืชหน้าแล้ง เช่น พริก ผักสวนครัว เป็นต้น

แหล่งที่สำคัญของพื้นที่ คือ ลำห้วยบ่อแก เป็นลำห้วยขนาดเล็กมีต้นกำเนิดจากหนองหาน จังหวัดสกลนครไหลไปรวมกับห้วยขามบ่อม ห้วยน้อย(กุดบ่อแก)และไหลลงสู่ลำน้ำก่ำก่อนออกสู่อ่างเก็บน้ำโขง ดังนั้นปริมาณน้ำในลำห้วยบ่อแกนอกจากจะมีมากน้อยตามปริมาณน้ำฝนแล้วยังขึ้นอยู่กับการหนุนของแม่น้ำโขงและลำน้ำก่ำ พบว่าในบางปีที่น้ำท่วมพื้นที่นาข้าวเกิดจากน้ำในลำน้ำโขงเข้ามาหนุนทำให้น้ำห้วยบ่อแกระบายน้ำไม่ทัน แต่เป็นการท่วมที่กินพื้นที่เป็นบริเวณน้อย และอีกลำห้วยหนึ่ง คือ ห้วยขามบ่อมเป็นลำห้วยขนาดเล็กเช่นกัน น้ำในลำห้วยทั้งสองมีสภาพของน้ำเค็มเนื่องจากเป็นแหล่งน้ำผิวดินที่มีสภาพของดินเค็มประกอบมีปริมาณน้ำไม่มากจึงไม่สามารถใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกข้าวทำนา แต่จะใช้น้ำฝนตามฤดูกาลแทน

ในฤดูแล้งน้ำในห้วยบ่อแกมีสภาพดินเค็มและขุ่นทำให้ช่วงนี้สามารถขุดบ่อเกลือและต้มเกลือได้ เนื่องจากเกลือเป็นแร่ธาตุที่มีอยู่ในดินและน้ำของห้วยบ่อแก สอดคล้องกับภูมินามของลำห้วยที่มีชื่อ “ห้วยบ่อแก” โดย“บ่อแก”หมายถึง บ่อเกลือซึ่งเรียกเพี้ยนกันมา (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554)

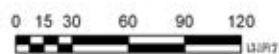

แผนที่ 4.2 คุณลักษณะของชุดดินในตำบลเรณูและตำบลโพนทอง

สัญลักษณ์

- Kt/Re : ชุดดินร้อยเอ็ดผสมชุดดินโคราช
- Kyo : ชุดดินเขาย้อย
- Hd : ชุดดินหางดง
- Re : ชุดดินร้อยเอ็ด
- U : พื้นที่อยู่อาศัย

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอิศรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : สำนักสำรวจและวิจัยทรัพยากรดิน, 2554

4.3.1.4 พื้นที่ป่าไม้

1) **ป่าบุง** คำว่า “บุง” (Low Flood Plain) พื้นที่ส่วนที่ลุ่มต่ำระหว่างหนอง บึง หรือแม่น้ำ อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ขนาดเล็กจนถึงป่าไม้ขนาดใหญ่สลับซับซ้อนกัน คล้ายกับป่าหุบในภาคใต้ จึงเรียกป่าหรือดงในพื้นที่บุงว่า “ป่าบุง”บางพื้นที่มีน้ำท่วมขัง 5-6 เดือนทำให้เป็นดินตมหรือดินทามจึงเรียกว่า “ปาทาม”(สิทธิพร ณ นครพนม, 2542: 1595-1596) ป่าบุงปาทามนั้น เป็นลักษณะป่าระนาม กล่าวคือ เป็นบริเวณซึ่งมีลักษณะลุ่มต่ำชื้นแฉะและมีน้ำขังอยู่เกือบทั้งปี นับเป็นแหล่งที่มีพืชต่างๆ ซึ่งหลายชนิดใช้เป็นวัตถุดิบในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ (แสงอรุณ รัตกลีกรและนิจ หิญาธิระนันท์,2551)

คุณลักษณะของป่าบุง ปาทาม เป็นการอำนวยความสะดวกให้น้ำลงสู่ชั้นน้ำใต้ดิน ในพื้นที่ชุ่มน้ำ (ป่าบุง ปาทาม) ไหลถ่ายเทกัน ทำให้คนนำน้ำใต้ดินมาใช้ได้ อำนวยความสะดวกให้น้ำจากชั้นน้ำใต้ดินขึ้นสู่ผิวดินคนสามารถนำน้ำใต้ดินมาใช้ในหน้าแล้ง ป้องกันน้ำท่วมฉับพลัน ชะลอความเร็วของน้ำก่อนลงสู่ลำน้ำและเก็บตะกอน สารพิษจากการเกษตรที่ไหลลงน้ำ มีความหลากหลายทางธรรมชาติทางชีวภาพ เป็นแหล่งรวมของพืชและสัตว์ เพาะพันธุ์และหลบภัย (ประสิทธิ์ คุณรัตน์และคันสนีย์ ชูแวว,อ้างถึงในสิทธิพร ณ นครพนม, 2542: 1596-1597) ทรัพยากรในป่าบุงส่วนมากมีพันธุ์ไม้ที่มีคุณค่าสำหรับสร้างปัจจัยสี่ของมนุษย์ เช่น ไม้ หวาย บุง เตยป่า กก สะแก ฝ้ายน้ำ เหมือดหูลิง ในแหล่งน้ำยังมีพืชน้ำ เช่น กระเจ็บ บัว จอก แหน ซึ่งเป็นอาหารของคนและสัตว์ จึงปรากฏสัตว์จำนวนมากอาศัยอยู่ เช่น นกต่างๆ หมูป่า หมาไน ปลาชนิดต่างๆ หอย กุ้ง ปู และแมง แมลงต่างๆ มาก (สิทธิพร ณ นครพนม, 2542: 1596-1597)

“บุงหวาย”หรือ “ดงหวาย” เป็นภูมินามของหมู่บ้านที่ชาวผู้ไทเรณูนครตั้งถิ่นฐานขึ้นก่อนเป็นเมืองเรณูนคร ตั้งขึ้นตามสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าบุงหวาย ประกอบกับหลักฐานการตั้งบ้านเรือนขึ้นที่บริเวณป่าบุงหวายว่า “...เมื่อครั้งอพยพมาจากเมืองวังข้ามแม่น้ำโขงมา ได้ไปตั้งถิ่นฐานที่หนองหานสกลนครก่อนแต่เกิดโรคชางระบาดทำให้เด็กผู้ไทเสียชีวิตลงเป็นอันมาก ชาวผู้ไทจึงคิดจะอพยพกลับไปยังเมืองวังเช่นเดิม แต่พอมาถึงธาตุพนมได้เข้าไปนมัสการพระภิกษุทา ท่านภิกษุทา จึงแนะนำให้ไปตั้งบ้านเมืองใหม่ที่บุงหวายสายบ่อแก มีปูปลานาน้ำ บ่อทานาเกลืออุดมสมบูรณ์ มียอดบุง ยอดหวาย สัตว์ป่าชุกชุม...” (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529)ชาวผู้ไทจึงได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บริเวณบุงหวายสายบ่อแกด้วยสภาพป่าบุงที่มีพืชพันธุ์ช่วยดูดซับน้ำในดินไว้จึงทำให้ป่าบุงมีลักษณะของตาน้ำที่ตื้น เหมาะสมต่อการตั้งบ้านสร้างเมืองด้วยอุดมสมบูรณ์จากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานวัตถุดิบในการผลิตปัจจัยสี่สำหรับการดำรงชีวิตของชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร

2) **ป่าโปร่ง**นอกจากป่าบุงพื้นที่ลุ่มต่ำแล้วจากแผนที่ 4.3แผนที่โบราณระวางบ้านเรณู (เมืองเว) สักรวจปีพ.ศ.2481บ่งชี้ว่าในพื้นที่ตอนเป็นป่าโปร่ง มีลักษณะเป็นป่าดิบแล้งขึ้นอยู่บริเวณที่สูงประมาณ 148-150 จากระดับน้ำทะเลปานกลาง มีพืชสำคัญคือไม้เบญจพรรณ บางทีเรียกว่า“ป่าเบญจพรรณ”หรือ“ป่าเต็งรังโปร่ง”สอดคล้องกับการอธิบายถึงประเภทพันธุ์พืชในป่าโปร่งที่ประกอบด้วย ต้นตะเคียน ยาง ตะแบก สะแบง พอกชาด เต็ง รัง มะกอก สะเดา ฯลฯ อีกทั้งบางชนิดเป็นพืชสมุนไพรและยังมีคุณลักษณะของการซับน้ำไว้ใต้ดินเช่นเดียวกันกับป่าบุง(สิทธิพร ณ นครพนม, 2542: 1596-1597)

4.3.2 ลักษณะภูมิอากาศ

เมืองเรณูนครมีสภาพเหมือนภาคอีสานโดยทั่วไป คือค่อนข้างแห้งแล้งกว่าภาคอื่นๆ ทั้งที่ปริมาณน้ำฝนที่ตกมากกว่าภาคเหนือและภาคกลาง แต่เนื่องจากพื้นที่ภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง พื้นดินเป็นหินตะกอนในระดับไม่ลึกหนักซึ่งไม่ดูดซับน้ำและเก็บรักษาน้ำไว้ในดินช่วงฤดูแล้ง เมื่อหมดฝนภาคนี้จะมีแล้งขาดความชุ่มชื้นมากกว่าภาคอื่นๆ และในฤดูร้อนจะร้อนมากเพราะตั้งลึกเข้าไปในแผ่นดินห่างจากทะเลมาก มีภูเขาทั้งโดยรอบ ลมทะเลไม่สามารถเข้าถึงได้ ส่วนในฤดูหนาวจะหนาวกว่าภาคอื่นๆ เพราะเป็นต้นทางที่ได้รับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดจากแผ่นดินใหญ่ของจีน (กรมวิชาการเกษตร, 2542 : 200) พื้นที่ศึกษาแบ่งเป็น 3 ฤดู คือ

1) **ฤดูร้อน** (เดือนมีนาคม–เดือนพฤษภาคม) ฤดูร้อนอากาศอบอ้าวอุณหภูมิโดยเฉลี่ย 30 -33 องศาเซลเซียส (ประมาณ 3 เดือน) จากแผนที่ 4.7 ในระยะนี้ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (ลมหนาว) หมดกำลังลง ลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้จากทะเลอ่าวไทยและทะเลจีนใต้เข้ามาแทนที่ แต่เนื่องจากพื้นที่ศึกษาอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินห่างจากอ่าวไทยมาก ประกอบกับเป็นช่วงที่ได้รับแสงแดดมากที่สุดเนื่องจากดวงอาทิตย์ทำมุมตั้งฉาก พื้นที่ศึกษาจึงมีอากาศร้อนและแห้งแล้งมาก ปกติความชุ่มชื้นของแผ่นดินก็มีน้อยอยู่แล้วเพราะผืนดินไม่อุ้มน้ำ ดังนั้นจึงปรากฏความแห้งแล้งได้อย่างชัดเจนจากสภาพพื้นดินและต้นไม้

2) **ฤดูฝน** (กลางเดือนพฤษภาคม–เดือนกันยายน) (ประมาณ 4 เดือนครึ่ง) มีปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยประมาณ 1,600-2,000 มิลลิเมตร/ปี ตามแผนที่ 4.8 ฝนที่ในปริมาณมากในช่วงนี้เกิดจากพายุดีเปรสชันซึ่งเคลื่อนเข้าทางทะเลจีนใต้บริเวณอ่าวตังเกี๋ยผ่านเวียดนามเข้ามา ถ้าปีใดมีพายุดีเปรสชันจากทะเลจีนใต้เข้ามาบ่อยปีนั้นจะเกิดความแห้งแล้ง แต่โดยปกติจะมีพายุดีเปรสชันจากทะเลจีนใต้เข้ามาประมาณ 3-4 ลูกทุกปีจึงมีสถิติฝนตกเฉลี่ยมากกว่าภาคเหนือและภาคกลางที่มีฝนตกเฉลี่ยประมาณ 1,200 มิลลิเมตรต่อปีเท่านั้น

3) **ฤดูหนาว** (เดือนตุลาคม – เดือนกุมภาพันธ์) และ (ประมาณ 4 เดือนครึ่ง) อากาศจะหนาวเย็นเริ่มตั้งแต่ตอนต้นเดือนตุลาคมเป็นระยะเปลี่ยนถ่ายฤดูจะมีฝนตกบ้างในบางวัน ประกอบกับมีลมหนาวจากทางเหนือพัดลงมาได้บ้าง และตอนปลายของฤดูมีลักษณะอากาศหนาวอย่างชัดเจน ประกอบกับมีลมกรรโชกเนื่องจากกระแสลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือจากประเทศจีนจะแผ่อิทธิพลเข้ามาปกคลุมบริเวณนี้ เคยมีอุณหภูมิต่ำสุดถึง 10 องศาเซลเซียส

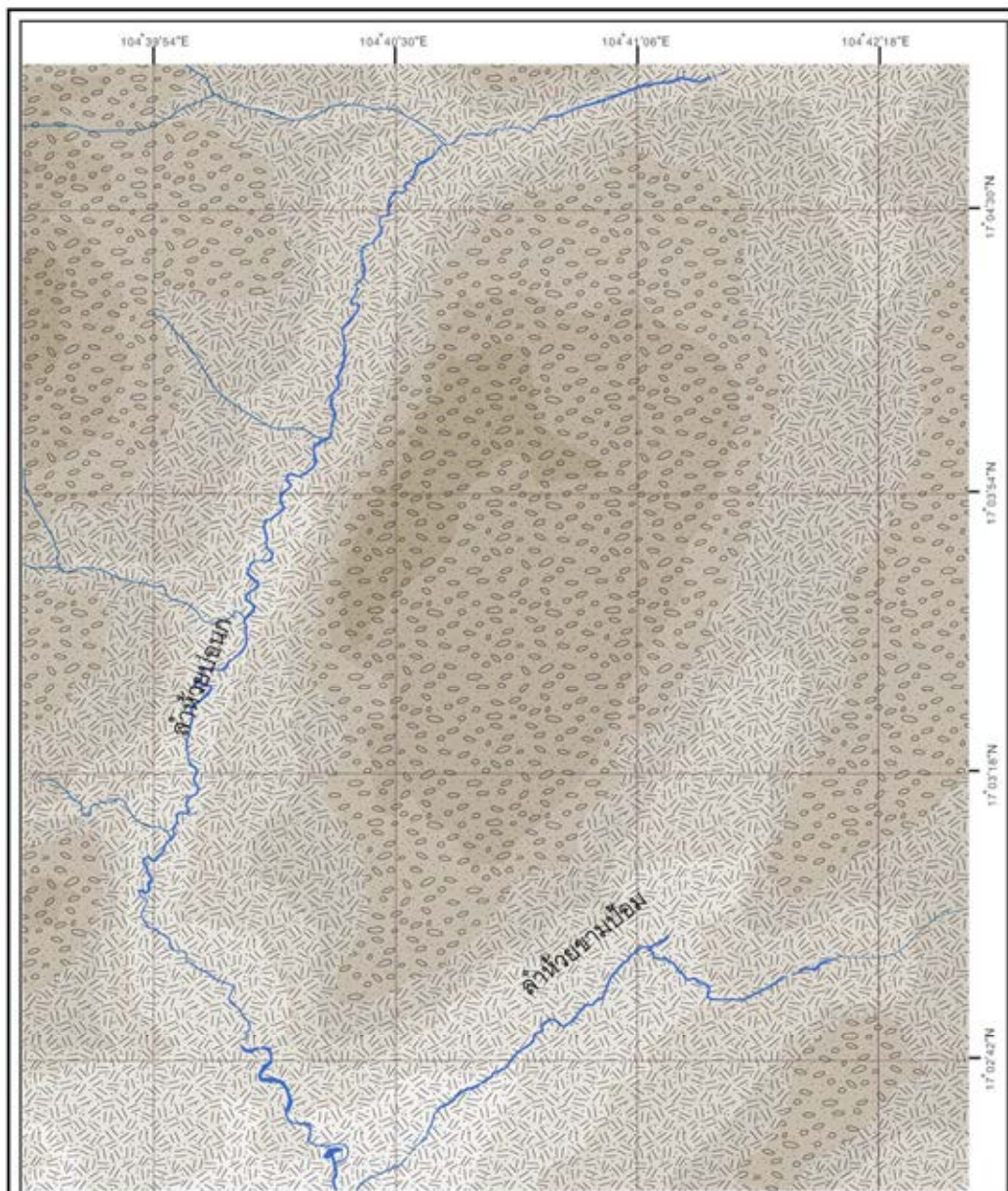

ภาพที่ 4.4 ลักษณะของพื้นที่ศึกษาตามสภาพฤดูกาลของภูมิอากาศ

ก) ฤดูร้อน ข) ฤดูฝน และ ค) ฤดูหนาว

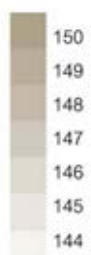
ที่มา: ผู้วิจัย, 2554

แผนที่ 4.4 แสดงลักษณะพืชพรรณในพื้นที่ศึกษา

สัญลักษณ์

เส้นชั้นความสูง หน่วย : เมตร

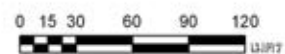
ป่าเต็งรังหรือป่าโปร่ง

ป่านึ่ง ป่าทาม

ประเภทของพืชพรรณ

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอิศรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

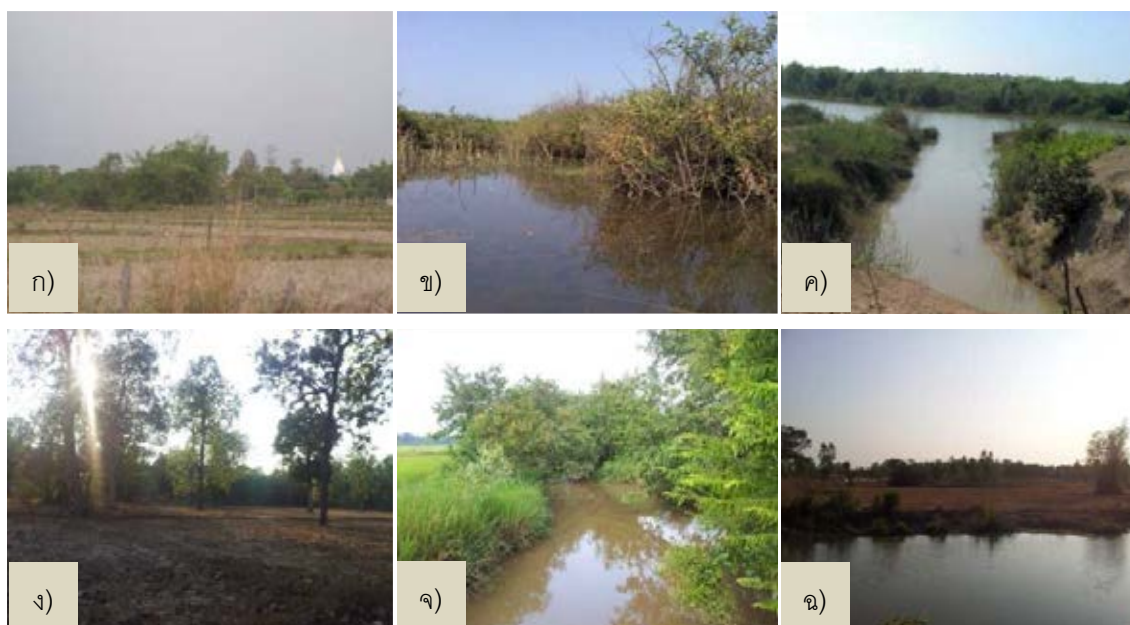
ที่มา : ดัดแปลงจากสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม, 2547 และสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, 2542 : 1595-1596

4.3.2 สรุปภูมิลักษณะของพื้นที่ก่อนการตั้งถิ่นฐาน

การศึกษาภูมิลักษณะของพื้นที่ก่อนการตั้งถิ่นฐานทำการสืบค้นจากหลักฐานเอกสารที่เป็นข้อมูลพื้นฐานทางภูมิศาสตร์ของเมืองเรณูนคร แผนที่โบราณระวางบ้านเรณู (เมืองเว) สัรวจปีพ.ศ.2481 ของกองแผนที่โบราณกรมแผนที่ทหาร ภูมินามของพื้นที่และประวัติการตั้งถิ่นฐานของชาวผู้ไทเรณูนครในช่วงแรกเพื่อหา ลักษณะสภาพทางธรรมชาตินำไปสู่เข้าใจถึงคุณลักษณะและข้อจำกัดของภูมิลักษณะของพื้นที่อันเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่นำไปสู่การก่อเกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า พื้นที่ศึกษามีลักษณะเป็นพื้นที่ดอนสลับพื้นที่ราบลุ่มระหว่างลำห้วยอันเป็นสาขาของลำน้ำก่ำและแม่น้ำโขง สภาพโดยทั่วไปเป็นป่าไม้พืชพันธุ์ที่ขึ้นในพื้นที่ดอนเป็นป่าโปร่งจำพวกป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ ส่วนในพื้นที่ราบลุ่มเป็นป่าบุงจำพวกหวายผสมกับไม้ยืนต้น ในดินมีแร่เกลือผสมอยู่จึงเป็นดินเค็มส่งผลให้แหล่งน้ำผิวดินมีสภาพเค็มไปด้วย และมีสภาพภูมิอากาศในร่องมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือจึงได้รับลมหนาวที่แผ่ลงมาจากจีนและลมฝนจากพายุที่เกิดในทะเลจีนใต้ ประกอบกับอยู่ในเขตเส้นศูนย์สูตรและลึกจากทะเลจึงทำให้ร้อนแล้งมากกว่าภูมิภาคอื่น จึงปรากฏลักษณะของหน้าแล้งกับหน้าฝนที่แตกต่างอย่างกันชัดเจน พื้นที่ศึกษาจึงจัดเป็นพื้นที่กึ่งแห้งแล้งกึ่งชุ่มชื้น (Dry-Area) สอดคล้องกับข้อมูลของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ส่วนใหญ่มีลักษณะแบบเดียวกันตามที่ศรีศักร วัลลิโภดมได้ศึกษาสภาพทั่วไปของภูมิภาคนี้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543: 143)

ภาพที่ 4.5 ลักษณะสภาพภูมิลักษณะของพื้นที่ศึกษา

ก) พื้นที่ดอนเมืองเรณูนคร ข) ตัวอย่างป่าบุงหวายในห้วยสาขาของลำน้ำสงคราม ค) ตัวอย่างป่าบุงชายฝั่งห้วยสาขาลำน้ำของสงคราม ง) ป่าโปร่ง จ) ลำห้วยบ่อแกสาขาของลำน้ำก่ำ ฉ) ที่ดอนป่าโปร่งสลับที่ลุ่มลำห้วย

ที่มา: ผู้วิจัย, 2554

บทที่ 5

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

5.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384 – พ.ศ.2500)

จากการสืบค้นด้านภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทและภูมิลักษณะของพื้นที่ก่อนการตั้งถิ่นฐานได้นำมาสู่การอธิบายการก่อรูปขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 1 ดังต่อไปนี้

5.1.1 เหตุการณ์สำคัญ

ภายหลังเหตุการณ์ปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 3 สยามมีนโยบายในการสร้างความมั่นคงในทางการเมืองจากการรุกรานของญวนและการก่อกบฏของกลุ่มเจ้านายฝ่ายลาว จึงได้นำกำลังกองทัพออกกวาดต้อนและเกลี้ยกล่อมให้พลเมืองในดินแดนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้เข้ามาตั้งบ้านสร้างเมืองในภาคอีสานของไทยในปัจจุบัน ส่งผลให้ชาวผู้ไทในเมืองวังอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณเมืองเรณูนครปัจจุบันโดยได้นำวัฒนธรรมด้านช่างและวิถีชีวิตสังคมเกษตรกรรมเพาะปลูกข้าวเหนียวเข้ามาพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่แห้งแล้งกึ่งชุ่มชื้นซึ่งได้อธิบายไว้ในบทที่ผ่านมา

บันทึกตอนหนึ่งจากหนังสือเรื่องเกี่ยวกับต่างๆ ภาคที่ 4 พระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งเสด็จประพาสภาคตะวันออกเฉียงเหนือเวลานั้น เรียกมณฑลอุดรและมณฑลอิสาน ในปี พ.ศ. 2449 ความว่า “...เมืองเรณูนครนี้เดิมมีชื่อว่า บ้านดงหวาย ตั้งเป็นเมืองขึ้นเมืองนครพนมในรัชกาลที่ 3 สังเกตดูผู้คนแต่งตัวสะอาดเรียบร้อยดีกว่าทุกแห่งที่ได้ผ่านมาแล้ว พลเมืองเป็นผู้ไทยโดยมากมีจำนวน 11,986 เป็นที่ตอนใช้น้ำบ่อแต่ที่หน้าตัวบ้านมีฝั่มมือทอผ้าก็มีการผสมโคกระบือนำไปขายเมืองถึงมรแมน เดินช่องสระผมนผ่านไปทางมณฑลเพชรบูรณ์ ขากลับซื้อสินค้าจากเมืองมรแมน มาขายที่นี้จึงมีผ้าด้ายไหม เครื่องแต่งตัวแปลกๆ พักกินข้าวเข้าแล้วไปที่วัดกลาง...มีโบสถ์สร้างใหม่เป็นรูปโบสถ์อย่างพม่า เพราะขุนสฤษดิ์เรณูพ่อค้าซึ่งนำโคกระบือไปขายเมืองมรแมนเสียนแบบมาจากพม่า แล้วไปดูบ้านราษฎรครุ่นหนึ่งจึงขี่ม้าเดินทางต่อไป...นมัสการพระธาตุพนมแล้วมายังที่พัก...”

จากข้อความข้างต้นเป็นหลักฐานสำคัญในการอธิบายถึงสภาพของเมืองเรณูนครช่วงนี้ที่มี การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนบนที่ดอน อาศัยการขุดน้ำใต้ดินขึ้นมาเพื่ออุปโภคบริโภค ชาวผู้ไทเมืองเรณูนครเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมและรักความสะอาดสวยงามจึงสะท้อนออกมาในรูปแบบของการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์และโดดเด่นกว่ากลุ่มชนในแถบภาคอีสาน ช่างเป็นผลผลิตทางการเกษตรกรรมที่สำคัญและให้ผลผลิตที่ดีแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ได้อย่างชัดเจน ความเป็นช่างฝีมือของผู้หญิงถูกถ่ายทอดผ่านงานศิลปะการทอผ้า ขณะที่ผู้ชายรู้จักการเดินทางนำวัวควายออกไปค้าขายยังต่างเมืองเกิดการแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรม เช่น รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและเครื่องแต่งกาย พื้นที่ตั้งของเมืองเรณูนครยังอยู่ในร่มขององค์พระธาตุพนมทำให้ชาวผู้ไทมีความศรัทธาอย่างแรงกล้าในองค์พระธาตุพนมและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการทำคุณงามความดีและดำเนินชีวิตตามระเบียบจารีตประเพณีของกลุ่มชน สะท้อนตัวตนของความเป็นผู้ไทอย่างชัดเจน

¹ เมืองมรแมน หมายถึง เมืองมะละแหม่งของพม่าในปัจจุบัน

5.1.2 ความสัมพันธ์ของเมืองเรณูนครกับพื้นที่โดยรอบ

กลุ่มเมืองในสายวัฒนธรรมไท-ลาว เป็นลักษณะร่วมทางด้านวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาระหว่างคนในพื้นที่แอ่งสกลนครหนองหานและพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำโขงที่มีความผูกพันเชื่อมโยงกันในลักษณะของการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานตั้งบ้านเรือนจากการไปมาหาสู่กันอยู่ตลอดเวลา การแต่งงานสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การเดินทางติดต่อเยี่ยมเยียนและค้าขายระหว่างกัน ดังปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์เมืองเรณูนครใน พ.ศ. 2446 ตามเอกสาร ร.5 ม.49/41 เล่ม 4 หอสมุดแห่งชาติ ความว่า "...ทำวไชยสาร กรมการเมืองเรณูนคร...เป็นผู้ชอบพอกันเคยกับเจ้าเมืองสุวรรณเขต²...ได้ชักชวนราษฎรราว 200 คนเศษอพยพข้ามไปอยู่เมืองสุวรรณเขต...ทำวไชยสารได้ข้ามไปมาอยู่เสมอ เพราะบุตรและภรรยาอยู่ที่เมืองเรณูนคร..." (พระราชรัตนาร, 2554: 113-114) ทำวไชยสาร ผู้นี้คือขุนสฤษดิ์เรณู รองยกบัตรเมืองเรณูนครและเป็นหัวหน้าพ่อค้าควายที่ฐานะมั่งคั่ง ท่านมีลูกหลานและภรรยาอยู่ที่เมืองสะหวันเขตด้วยอีกทั้งเป็นบรรพบุรุษของคุณยายบุญยืน เตโชซึ่งแต่งงานระหว่างกลุ่มเครือญาตินามสกุลเดียวกันคือ เตโช ที่สืบสายมาจากพญาก่าและนางลาว จึงมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกลุ่มเจ้านายฝั่งลาวทั้งเมืองเวียงจันทน์และเมืองสะหวันเขต (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

เมืองที่สำคัญอันได้แก่ เมืองวังอ่างคำถิ่นฐานดั้งเดิม เมืองสะหวันเขต เมืองท่าแขก เมืองเวียงจันทน์ในเขตประเทศลาว ส่วนในประเทศไทยได้แก่ เมืองสกลนคร เมืองนครพนม เมืองธาตุพนม เมืองท่าอุเทน เมืองมุกดาหาร เมืองอุดรธานี เป็นต้น ลักษณะทางศิลปวัฒนธรรมและพุทธศาสนาที่เด่นชัดร่วมกันคือรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนม พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ พระธาตุศรีโคตรบูรณ์เมืองท่าแขก พระธาตุอิงฮังเมืองสะหวันเขต พระธาตุเชิงชุมเมืองสกลนคร พระธาตุพุทธบาทบัวบกเมืองอุดรธานี พระธาตุท่าอุเทนและพระธาตุเรณู ที่จัดอยู่ในกลุ่มพุทธศิลป์ของกลุ่มวัฒนธรรมลาวหรือล้านช้าง

ช่วงการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสและสงครามโลกครั้งที่ 2 กลุ่มชาวเวียดนามได้อพยพเข้ามาปะปนกับชาวผู้ไทและชาวเมืองต่างๆในสายวัฒนธรรมไท-ลาว มีหลักฐานปรากฏชัดเจนจากสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากฝรั่งเศสที่ชาวเวียดนามนำมาเข้ามาผสมผสานกับสถาปัตยกรรมแบบพื้นบ้าน คือ สิมและหอแจกแบบปูนปั้นที่มีอยู่ในวัดต่างๆ เช่น สิมวัดธาตุอิงฮัง สิมวัดธาตุเรณู สิมวัดธาตุเชิงชุม เป็นต้น

กลุ่มเมืองสายวัฒนธรรมร่วมของความเป็นบ้านพี่เมืองน้องของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทที่อพยพมาจากแถบเมืองวังอ่างคำ เมืองเซโปน เมืองพิน เมืองนองของลาว ได้กระจายตัวตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบลุ่มหนองหาน-ภูพานในแอ่งสกลนครหรือกลุ่ม "ไทภูพาน" มีหลากหลายชาติพันธุ์ผสมผสานและแต่งงานกัน กลุ่มผู้ไทนั้นมีอยู่ในหลายเมืองและในหมู่บ้านที่กระจายตัวอยู่ในจังหวัดนครพนม ได้แก่ อำเภอนาแก อำเภอเรณูนคร จังหวัดสกลนคร ได้แก่ อำเภวาริชภูมิ อำเภอพรรณานิคม อำเภอกุดบาก จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอเขาวง อำเภอคำม่วง จังหวัดมุกดาหาร ได้แก่ อำเภอหนองสูง อำเภอคำชะอี และจังหวัดอุดรธานี ได้แก่ อำเภอศรีธาตุและเมืองที่เป็นถิ่นฐานเดิมของชาวผู้ไทในฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เมืองเหล่านี้มีความเชื่อร่วมกันคือ "การถือผีตัวเดียว" คือการนับถือผีเจ้าปู่ปลาและมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมเป็นอย่างเดียวกันกับชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร

² ปัจจุบัน คือ เมืองสะหวันเขต แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ภาพที่ 5.1 เส้นทางการค้าความเชื่อมโยงกับเมืองต่างๆ ช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่เส้นทางของภูลาจากดินแดนพม่าสู่อีสาน สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2554 : ออนไลน์

กลุ่มเมืองที่เชื่อมโยงจากเส้นทางการค้าระหว่างไทย-ลาว-เวียดนามในยุคต้นรัตนโกสินทร์ โดยกลุ่มชาวผู้ไทในเมืองวังเดินทางค้าขายในบริเวณชายแดนลาว-เวียดนามด้วยการหาบหม้อแกงของเหลือของพวกจามในเวียดนามเข้ามาขายในลาวและไทย ภายหลังที่ฝรั่งเศสเข้ามาเมื่ออิทธิพลการค้าระหว่างชายแดนของชาวผู้ไทค่อยๆยุติบทบาทลงประกอบกับได้อพยพมาตั้งเมืองเรณูนครซึ่งอยู่ในช่วงสนธิสัญญาค้าขายกับต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 3-4 ชาวผู้ไทจึงเปลี่ยนมาเดินทางค้าขายไปยังภาคกลางของไทยและพม่าที่เมืองมะละแหม่งซึ่งเป็นที่ราบขยายการทำนาจึงมีความต้องการควายอย่างมาก เกิดเป็นเส้นทางการค้าระหว่างไทย-พม่าโดยกลุ่มนายฮ้อยชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร ภายหลังช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและเส้นทางคมนาคมเริ่มสะดวกมากขึ้นชาวผู้ไทเรณูนครจึงออกเดินเท้าเร่ขายเสื้อผ้า รับจ้างย้อมผ้าและรับซื้อทองเก่าตามหมู่บ้านต่างๆในภาคอีสานจึงเป็นที่รู้จักกันดีในชื่อเสียงของกลุ่มพ่อค้านายฮ้อยเมืองเรณูนคร

หมู่บ้านในเขตอำเภอเรณูนคร เมืองเรณูนครมีความสัมพันธ์ในทางสายวัฒนธรรมร่วมกับหมู่บ้านชาวผู้ไทที่กระจายอยู่ในเขตอำเภอเรณูนครมาแต่ในอดีตในฐานะเป็นที่ตั้งของบ้านเจ้าเมืองเรณูนครในการปกครองชาวผู้ไทในเขตเมืองเรณูนคร โดยยังพบว่าคนในอำเภอเรณูนครยังคงเรียกชื่อเมืองว่า “เมืองเว”³ ซึ่งเป็นชื่อเดิมอยู่สะท้อนถึงความผูกพันระหว่างบ้านและเมืองได้อย่างดี ในทางสังคมวัฒนธรรมวัดธาตุเรณูนครนั้นนอกจากเป็นศูนย์กลางของเมืองแล้วยังเป็นศูนย์รวมของชาวผู้ไทหมู่บ้านในเขตอำเภอเรณูนคร เมื่อถึงเทศกาลงานประเพณีสำคัญชาวผู้ไทในหมู่บ้านต่างๆจะเดินทางเข้ามาร่วมงานประเพณีของชุมชน เช่น บุญมหาชาติ บุญสงกรานต์ เป็นต้น ในอดีตผู้คนที่เดินทางมานมัสการพระธาตุพนมจากทิศตะวันตก เช่น เมืองร้อยเอ็ด เมืองสกลนคร เมืองอุดรธานี เป็นต้นต้องเดินทางมาแวะพักที่เมืองเรณูนครก่อนเดินทางไปพระธาตุพนมในวันรุ่งขึ้น ก่อนจะเข้าเมืองเรณูนครบรรดาชายหนุ่มหญิงสาวต้องลงอาบน้ำและแต่งเนื้อแต่งตัวที่บริเวณริมห้วยบ่อแก้วด้านทิศเหนือที่เรียกว่าบ้านโพนสาวเอ้⁴ (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

เมืองธาตุพนม จากประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพบว่าเมืองเรณูนครมีความสัมพันธ์กับเมืองธาตุพนมมาช้านาน ตั้งแต่ครั้งในอดีตเมื่อครั้งยังเป็นบ้านธาตุพนมกับเมืองเรณูนครในสมัยรัชกาลที่ 3 และอยู่ห่างกันเพียง 15 กิโลเมตร ต่อมาในช่วงที่เมืองเรณูนครถูกยุบเป็นตำบลขึ้นกับอำเภอธาตุพนม ทำให้เกิดการติดต่อราชการกับเมืองธาตุพนมในฐานะตัวอำเภอ ประกอบกับเมืองธาตุพนมมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจึงเกิดการค้าขายระหว่างคนทั้งสองเมืองนี้ เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นที่ธาตุพนมมักจะส่งผลกระทบต่อเรณูนครด้วยเช่นกัน จึงเรียกได้ว่าเป็นบ้านพี่เมืองน้องกัน ดังตัวอย่างสำคัญคือการจัดงานนมัสการพระธาตุพนมในช่วงนี้ก็มีผู้มาจาริกแสวงบุญทั้งที่พระธาตุพนมและพระธาตุเรณู ผู้คนต่างถิ่นมาเยือนเมืองใดเมืองหนึ่งก็จะถือโอกาสมาเยือนอีกเมืองด้วย

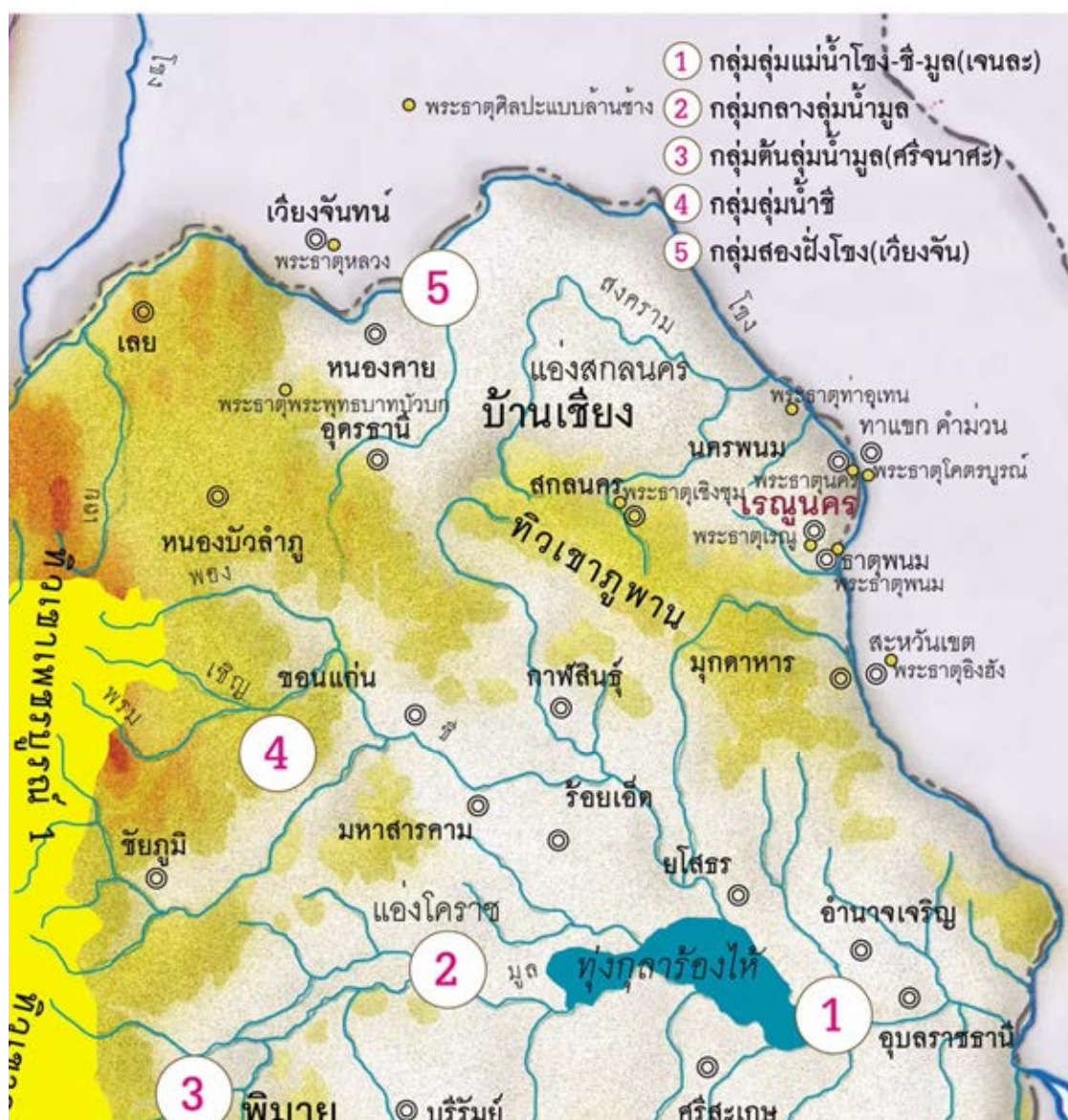
ในอดีตแรกครั้งอพยพเข้ามาอาศัยในฝั่งขวามแม่น้ำโขงในเขตอำเภอธาตุพนมบรรพบุรุษของชาวผู้ไทเมืองเรณูนครและชาวลาวบ้านธาตุพนมนั้นเกิดความขัดแย้งกันถึงขั้นสาปแช่งไม่ให้ลูกหลานสองเมืองนี้แต่งงานกัน แต่ด้วยที่อยู่ภายใต้สายวัฒนธรรมเดียวกัน และยึดถือในองค์พระธาตุพนมศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน

³ เมืองเว อีกนัยความหนึ่งหมายถึง เมืองที่นักเดินทางต้องแวะพักก่อนไปยังเมืองอื่นตามความหมายของ “เว” ที่แปลว่า วอกวากไปหรือแวะมาแวะไป (ชัยปดินทร์ สาลีพันธ์, **สัมภาษณ์**, 30 ตุลาคม 2554)

⁴ “เอ้” เป็นภาษาอีสานและภาษาผู้ไท แปลว่า ตกแต่ง

สองฝั่งโขงทำให้ในระยะหลังข้อบาดหมางขัดแย้งก็ได้หายไปจนหมดสิ้น ในปัจจุบันคนเรณูนครยังต้องไปซื้อหาสินค้าหรือติดต่อราชการบางอย่างกับเมืองธาตุพนมอยู่ ดังคำพูดของชาวเรณูนครที่ว่า “ไปธาตุพนมไม่รู้จักคำว่า ‘ค่ามีด’” กล่าวคือใช้เวลาเดินทางไม่มากและไม่กังวลกับเวลา ไม่เหมือนไปอำเภอเมืองนครพนมที่ใช้เวลานานถ้าจะไปติดต่อราชการต้องเดินทางอย่างน้อยหนึ่งถึงสองวันต้องนอนพักค้างคืน

ภาพที่ 5.2 เมืองในพื้นที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมร่วมสองฝั่งโขงและแ่งสกกลนคร
 ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่กลุ่มเมืองในภาคอีสาน, สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2554 : ออนไลน์

5.1.3 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน

ชาวผู้ไทจากเมืองวังหลายกลุ่มทยอยอพยพข้ามแม่น้ำโขงมายังฝั่งพระธาตุพนม กลุ่มทำวเพชรและทำวสายได้นำผู้คนมาตั้งบ้านเรือนที่ป่าบุงหวายริมห้วยบ่อแก มีชัยภูมิที่ดีอุดมสมบูรณ์ด้วยบ่อทานาเกลือ ปูปลา

และสัตว์ชุกชุมอีกทั้งมีป่าไม้ให้ได้พึ่งพาอาศัย (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529) ด้วยสภาพเป็นที่ราบสลับที่ดอน มีป่าทุ่งและป่าเต็งรังอยู่มากคล้ายคลึงกับถิ่นฐานเดิมที่เคยทำไร่ปลูกข้าวอยู่เมืองวัง เมื่อมาตั้งถิ่นฐานในช่วงแรกนี้ชาวผู้ไทต้องถากถางที่ราบป่าทุ่งห้วยเพื่อทำไร่ปลูกข้าว ประกอบกับสภาพแวดล้อมดั้งเดิมที่เคยรวมกันเป็นหมู่บ้านอยู่กลางพื้นที่เกษตรกรรมและป่าไม้ ทำให้มีพื้นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนพื้นที่ดอนสามารถระบายน้ำฝนลงสู่ลำห้วยบ่อแกและลำห้วยสาขาเพื่อป้องกันน้ำท่วม เมื่อพื้นที่ป่าทุ่งเริ่มเตียนโล่งและมีน้ำท่วมขังในฤดูฝน ส่งผลให้เปลี่ยนการทำไร่ปลูกข้าวมาเป็นการทำนาปลูกข้าวแทน จึงมีนาข้าวในบริเวณที่ราบลุ่มระหว่างลำห้วยที่เคยเป็นป่าทุ่งอยู่ล้อมรอบหมู่บ้าน

ในท้องถิ่นหรือตามคันทนามีต้นไม้ที่เคยเป็นป่าทุ่ง เช่น ต้นสะแก ต้นกระทุ่ม ต้นตะโก เป็นต้น เกิดอยู่ทั่วไป โดยต้นไม้เหล่านี้มีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน เนื่องจากใบไม้ที่ร่วงลงดินจะกลายเป็นปุ๋ยทำให้ข้าวเจริญงอกงาม นอกจากนี้ยังเป็นร่มเงาแก่คนและสัตว์เลี้ยง เป็นแหล่งอาหารและพื้นที่เชื้อเพลิงหุงต้มในครัวเรือน ใช้การตัดกิ่งไม้ทำฟืนและปล่อยให้ต้นไม้งอกใหม่ในหน้าฝนแทนการโค่นต้นไม้ลงเผาถ่านหรือทำฟืน

ความในบันทึกของพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (เลื่อง ภูมิมิตรณ์) ข้าหลวงประจำบริเวณธาตุพนมได้เดินทางไปตรวจราชการเมืองเรณูนครเมื่อพ.ศ.2446 ปรากฏเป็นข้อความดังนี้ "...วันที่ 3 ธันวาคม รศ.122 เวลา 4 โมงเย็น ออกจากบ้านตาลกุด ข้ามห้วยคำบ่อแกเข้าเขตอำเภอรณูนคร...เดินเลยไปตามทุ่งนา ในทุ่งนี้มีข้าวของอยู่มากประมาณเจ้าหนึ่งได้ข้าวไม่ต่ำกว่า 100 ถัง พันธุ์ไปเป็นป่าเต็งรัง พบกรมการเมืองเรณูนครมาคอยอยู่...ดูรับรองเต็มใจ ได้ถามถึงกิจการต่างๆเรียบร้อยดี เวลานั้นกรมการเมืองและราษฎรกำลังนัดข้าวชนข้าวอยู่ทุกบ้าน...คนที่เมืองนี้เป็นชาติผู้ไท...อพยพมา มีคนมาในครั้งแรก 300...คนเศษการทำมาหาเลี้ยงชีพทำนาทำไร่ มีหนองที่อยู่ใกล้ 4 หนอง มีปลาพอรับประทาน มีบ่อเกลือ 3 บ่อ การค้าขายมีแต่โคกระบือ นานๆจะได้ขายสักคราว..." (เลื่อง ภูมิมิตรณ์, 2446 อ้างถึงใน ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529) จากข้อความข้างต้นพบว่าชาวผู้ไทเมืองเรณูนครมีอาชีพหลักทำนาข้าวที่ผลิตเพื่อบริโภคซึ่งคำนวณจากจำนวนข้าวที่ในแต่ละปีและมีไม้ตรีต่อผู้คนต่างถิ่นที่มาเยือน เมื่อครั้งแรกตั้งบ้านเรือนมีประชากรอยู่ราว 300 คนหรือประมาณ 50 ครัวเรือนเป็นกลุ่มขนาดเล็ก วิถีชีวิตเป็นสังคมชาวนาที่ทำมาหากินอาศัยธรรมชาติเป็นหลักอย่างพออยู่พอกิน ส่วนการค้าขายโคกระบือต่างเมืองนั้นไม่ได้เกิดอยู่อย่างประจำ

ชาวผู้ไทเมืองเรณูนครส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันประกอบกับเป็นกลุ่มเชื้อสายเจ้าเมืองวังมาก่อนและมีความใกล้ชิดกับเจ้านายในเวียงจันทน์และเจ้าเมืองในกลุ่มผู้ไทด้วยกัน จึงพบว่ารูปพรรณสัณฐานที่มีลักษณะสูงใหญ่และขาวงามกว่าผู้ไทกลุ่มอื่นโดยเฉพาะสตรีชาวผู้ไท รู้จักการแต่งตัวและมีศิลปะในการฟ้อนรำสอดคล้องกับคำบรรยายของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่อธิบายถึงชาวผู้ไทเรณูนครว่า "...พวกผู้ไท...ฉันพบตามเมืองต่างๆในสองมณฑลนั้นหลายแห่ง แต่ที่เมืองเรณูนคร...ดูเหมือนจะมีมากกว่าที่อื่น สังเกตดูผิวพรรณผ่องกว่าจำพวกอื่น ผู้หญิงหน้าตาอยู่ข้างหมัดจืด เคยมีการฟ้อนรำให้ฉันดูเป็นคู่ๆ คล้ายกับจับระบำตามภาษาของเขา..." (ดำรงราชานุภาพ, 2463)

กลุ่มผู้ไทเมืองเรณูนครจึงถือได้ว่าเป็นกลุ่ม "ผู้ไทกวาง" หรือ "ผู้ไทเชื้อเจ้า" (ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์, **สัมภาษณ์**, 30 ตุลาคม 2554) และจากการสังเกตการณ์พบว่า ชาวผู้ไทส่วนใหญ่มักพูดจาเสียงดังแสดงตัวตนความเป็นผู้ไทอย่างชัดเจน เวลาถึงงานมงคลใช้ปี่นึ่งยังสลับบอกสัญญาณและนับถือผีเจ้าปู่ปลาผีบรรพบุรุษอย่างเหนียวแน่น ทำให้ในอดีตเมื่อตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนได้ทำการจัดตั้งหอผีเจ้าปู่ปลาในป่านอกหมู่บ้านให้เป็นที่อยู่ของ

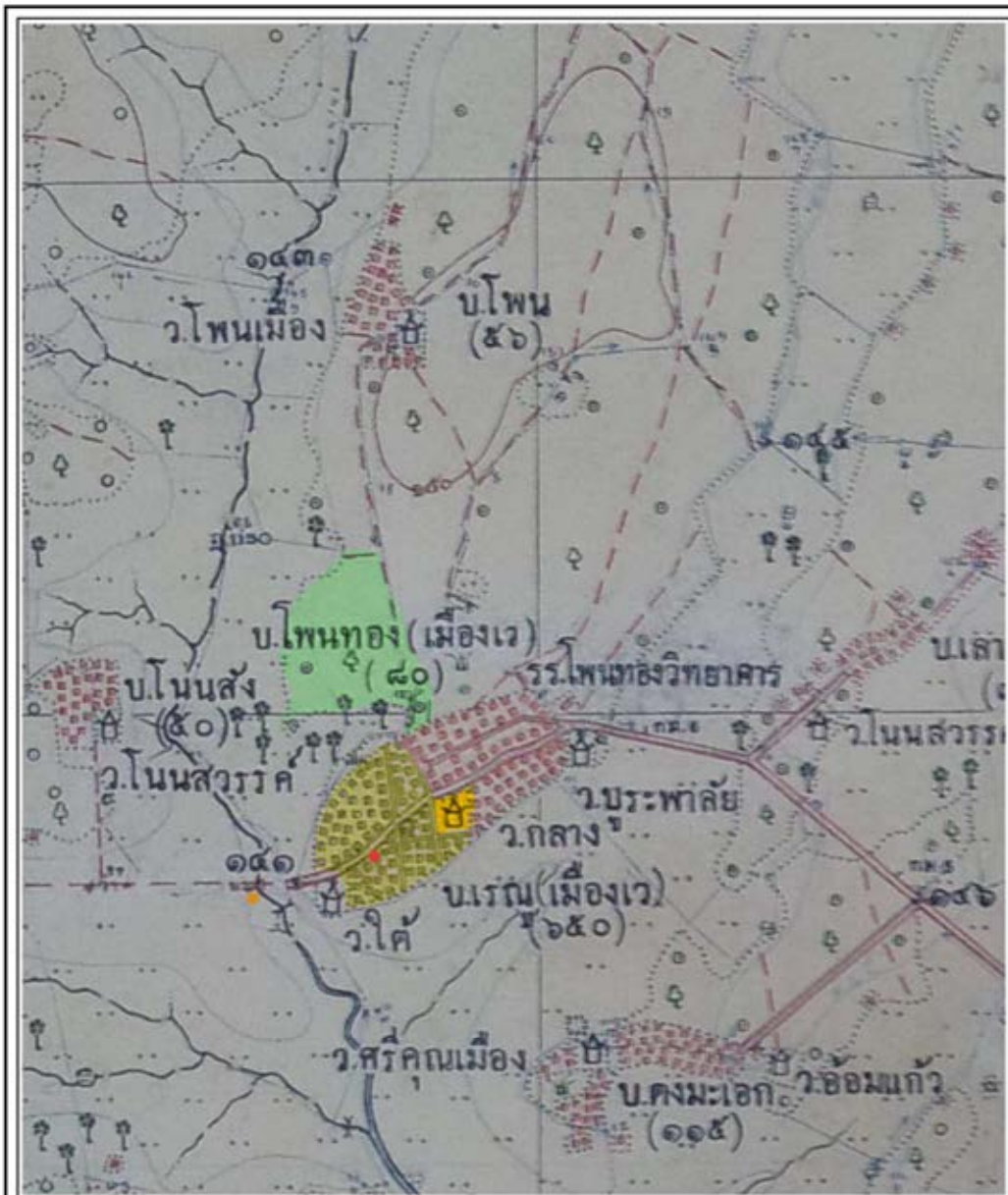
วิญญาณเจ้าปู่ปลาเพื่อให้ปกป้องรักษาหมู่บ้านและทรัพยากรธรรมชาติ ใจกลางหมู่บ้านตั้งเสาหลักบ้านขึ้นเพื่ออัญเชิญผีหรือเทวดาอารักษ์มาสิงสถิตรักษาภูมิสถานของหมู่บ้านและตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านดงหวาย” หรือ “บ้านนุ่งหวาย” ตามลักษณะภูมิศาสตร์ของพื้นที่

ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าให้ยกฐานะบ้านนุ่งหวายขึ้นเป็นเมืองขนาดเล็กขึ้นจัดวางขึ้นกับเมืองนครพนมภายหลังได้พระราชทานนามว่า “เมืองเรณูนคร” เสาหลักบ้านนุ่งหวายจึงกลายเป็นเสาหลักเมืองเรณูนคร⁵ มีการขยายตัวของจำนวนบ้านเรือนภายในชุมชนและมีชาวผู้ไทจากหมู่บ้านอื่นอพยพเข้ามาจำนวนมากขึ้น บ้านเรือนจึงเพิ่มขึ้นและขยายออกเป็นหลายคุ้ม มีประชากรและกำลังแรงงานเพิ่มมากขึ้น พระแก้วโกมลเจ้าเมืองเรณูนครจึงคิดสร้างวัดขึ้นทางหัวและท้ายเมือง โดยสร้างวัดขึ้นทางท้ายเมืองเรียกว่า “วัดใต้” และทางหัวเมืองเรียกว่า “วัดเหนือ” หรือวัดบูรพาภิราม ส่วนวัดที่สร้างพร้อมกับบ้านนุ่งหวายสถาปนาขึ้นเป็นวัดประจำเมืองและประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามธรรมเนียมประเพณีบ้านเมืองในสมัยนั้น เรียกว่า “วัดกลาง” ตามประวัติของวัดกลางหรือวัดธาตุนคร เมืองเรณูนครจึงมีวัดล้อมเมือง 3 วัด พร้อมทั้งได้ย้ายหอเจ้าปู่ปลาจากบริเวณด้านหัวเมืองลงมายังป่านุ่งห้วยบ่อแกเพื่อคุ้มครองบ้านเมืองและรักษาพื้นที่ธรรมชาติ (ชัยดิษฐ์ สาลีพันธ์, **สัมภาษณ์**, 30 ตุลาคม 2554) จากแผนที่ 5.1 และแผนที่ 5.2 พบว่าบ้านเรือนเกิดการขยายตัวไปในทุกทิศทางอย่างอิสระและมีแนวโน้มของการขยายตัวขึ้นไปยังทิศเหนือตามบริเวณหัวบ้านและตะวันตกบ้านเพิ่มมากขึ้น จึงเป็นเหตุผลสำคัญในการย้ายหอเจ้าปู่ปลาเกรงว่าจะขยายบ้านเรือนเข้าไปรบกวนพื้นที่ป่าหอเจ้าปู่ปลาประกอบกับต้องการให้ป่าหอเจ้าปู่ปลามีความเชื่อมโยงกับป่านุ่งในลำห้วยบ่อแกและห้วยข้ามบ่อแกเพื่อกำหนดเป็นพื้นที่ห้ามลวงละเมิดและอนุรักษ์ระบบนิเวศเพื่อประโยชน์ในการผลิตและทำมาหากินตามธรรมชาติ

ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนบนที่ดอนล้อมรอบพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาตินับเป็นภูมิปัญญาในการเลือกพื้นที่อันมีชัยภูมิที่ดีเป็นที่ตั้งถิ่นฐานและปรับสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับวิถีการเพาะปลูกอยู่บนพื้นฐานของการอิงอาศัยธรรมชาติและสัมพันธ์ไปกับฤดูกาล นับเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสะท้อนผ่านภูมิทัศน์วัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานของชาวผู้ไท โดยเฉพาะการจัดการเรื่องระบบน้ำในพื้นที่กึ่งแห้งแล้งกึ่งชุ่มชื้นด้วยการทำนาในพื้นที่ลุ่มระหว่างลำห้วยอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาลและการระบายน้ำจากที่ดอนลงสู่ที่ราบลุ่ม ในขณะที่น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกหน้าแล้งใช้น้ำใต้ดินจึงมีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้และการทำสวนแบบไม่เข้มข้นในลักษณะของสวนผสมป่าหรือสวนชนบท เพื่อให้มีป่าไม้ดูดซับน้ำใต้ดินและชะลอการไหลบ่าของน้ำรวมถึงเป็นแหล่งผลิตปัจจัยสี่ เช่น ไม้ใช้สอย ยารักษาโรค พืชตัดถกรวมและแหล่งหาอาหารตามธรรมชาติเชื่อมโยงกับคติความเชื่อดั้งเดิมจากการตั้งหอผีเจ้าปู่ปลาเป็นข้อกำหนดขอบเขตของการลวงละเมิดพื้นที่ทางธรรมชาติและสร้างวัดเมื่อชุมชนขยายตัวออกไป เป็นระบบที่สร้างความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายใต้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เป็นตัวกำหนดให้คนปรับวิถีชีวิตให้เกิดความสอดคล้องและสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติ

⁵ เรียกหลักเมืองเรณูนครมาจนถึงปัจจุบันนี้

แผนที่ 5.1 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ระยะ พ.ศ.2384-2481 ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500)

สัญลักษณ์

- ขอบเขตบริเวณบ้านบุ่งหวาย
- วัดกลางวางตำแหน่งทิศตะวันออกบ้านบุ่งหวาย
- หลักรบ้านตำแหน่งใจกลางบ้านบุ่งหวาย
- หอเจ้าปู่กลางอยู่ในป่านอกหมู่บ้าน
- ป่าช้าวางตำแหน่งทิศตะวันตกบ้านบุ่งหวาย

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

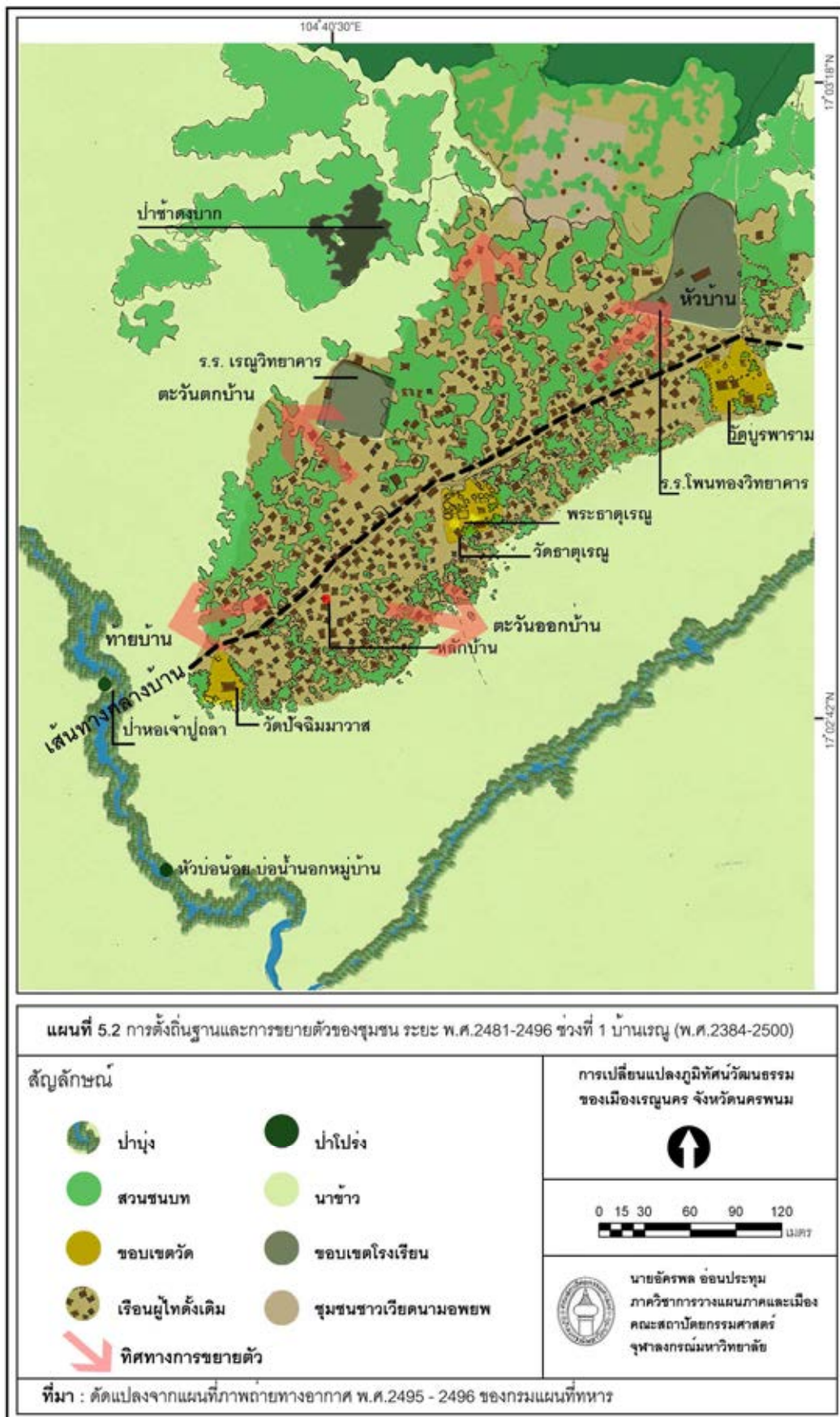

0 15 30 60 90 120
เมตร

นายอัศพรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่โบราณระวางบ้านเรณู (เมืองเว) กรมแผนที่ทหาร, 2501

5.1.4 พื้นที่ชุมชน

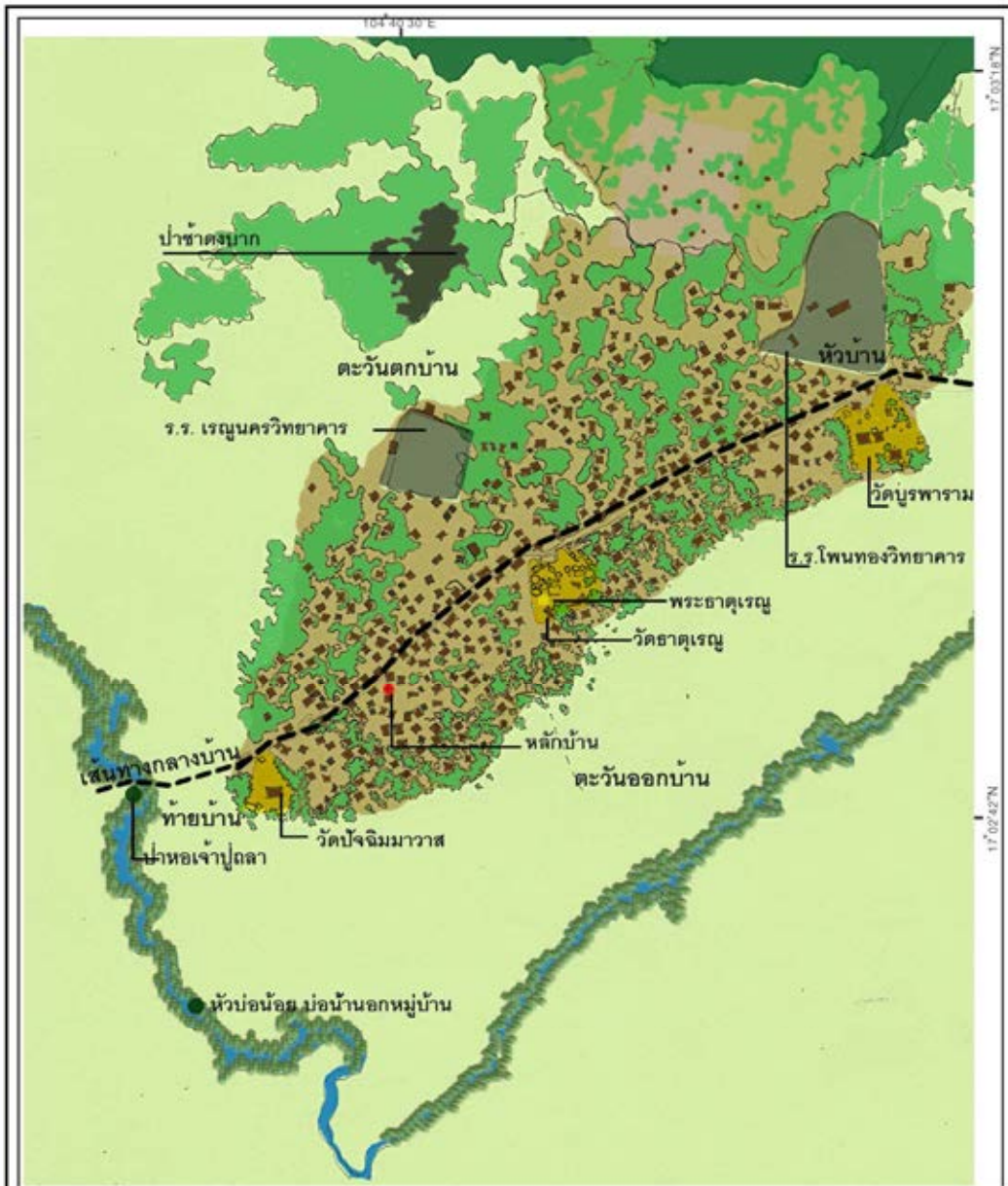
5.1.4.1 ลักษณะของผังชุมชน

การกำหนดชื่อเรียกทิศทางในชุมชนมีความสัมพันธ์กับความลาดเอียงของสภาพภูมิประเทศและทิศทางของดวงตะวัน เมืองเรณูนครในช่วงนี้มีการวางตัวอยู่ในแนวตะวันออกเฉียงเหนือและ ตะวันตกเฉียงใต้จึงกำหนดให้เนินสูงทางตะวันออกเฉียงเหนือเป็นหัวบ้าน(ทิศเหนือ)และพื้นที่ลาดเอียงลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้เป็นท้ายบ้าน(ทิศใต้) ทำให้ทางตะวันออกเฉียงใต้เป็นตะวันออกบ้าน(ทิศตะวันออก)และทางตะวันตกเฉียงเหนือเป็นตะวันตกบ้าน(ทิศตะวันตก) (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554) ส่งผลต่อการวางตำแหน่งองค์ประกอบสำคัญของชุมชนสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องทิศทางมงคลได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา เช่นเดียวกับคนในภาคอีสาน (นภดล ตั้งสกุล, 2548:12) จากหลักฐานในแผนที่ 5.1 พบว่าได้กำหนดให้วัดอยู่ขอบหมู่บ้านทางตะวันออกบ้านอันเป็นทิศทางมงคลในพระพุทธรูปและป่าช้าบริเวณดงบากอยู่ทางตะวันตกบ้านเพราะเป็นทิศไม่ดี ลักษณะเช่นนี้ยังปรากฏในชุมชนผู้ไทใกล้เคียง เช่น ในบ้านดงมะเอก บ้านเลาตาเปี้ยก บ้านโนนและบ้านโนนสัง เป็นต้น ในกรณีของเมืองเรณูนครยังมีข้อบ่งชี้ร่วมกับประวัติการตั้งถิ่นฐานในช่วงแรกโดยพบว่า วัดกลางวางตำแหน่งอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านทุ่งหวายเดิม วัดเหนือที่อยู่ทางทิศตะวันออกคุ่มบ้านเหนือ ยกเว้นวัดใต้ที่สร้างอยู่ท้ายเมืองทางทิศตะวันตกตามแผนที่ เนื่องจากเป็นขอบหมู่บ้านเชื่อมต่อกับที่นาทางตะวันออกบ้านและอยู่ทิศทางตรงข้ามกับป่าช้าจึงสร้างวัดขึ้น เนื่องจากการวางผังชุมชนมีเพียงการกำหนดตำแหน่งและพื้นที่ขององค์ประกอบสำคัญในชุมชน ได้แก่ วัด หลักบ้าน หอผีป่าช้า และพื้นที่สำหรับขุดบ่อน้ำ ไม่มีการวางระบบถนนหรือโครงสร้างสาธารณูปโภค สาธารณูปการสำหรับเมือง ส่งผลให้การวางตัวของบ้านเรือนแต่ละหลังมีอิสระต่อกันขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละบ้านเรือน มีลักษณะยกเยื้องกันไปมาตามลานบ้านไม่เป็นระเบียบจึงเป็นข้อสันนิษฐานหนึ่งว่าเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านอีกชื่อหนึ่งที่เรียกว่า “เมืองเว⁶”

จากหลักฐานภาพที่ 5.3 พบว่าเส้นทางสัญจรหลักที่เป็นโครงข่ายของชุมชนมีการวางตัวความสัมพันธ์กับพื้นที่หรือสภาพภูมิประเทศทางธรรมชาติเป็นหลัก จึงเกิดเป็นเส้นทางเกวียนและทางเดินเท้าขนาดเล็กถัดเลาะไปตามลานบ้านเพื่อเชื่อมต่อภายในชุมชน ในขณะเดียวกันเส้นทางชายป่าและคันนาถูกกำหนดเป็นเส้นทางสัญจรหลักเพื่อเชื่อมต่อกับชุมชนภายนอก ป่าหอเจ้าปู่ถลาและบ่อน้ำ เมื่อบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้นจึงขยายตัวมาบรรจบกันเป็นกลุ่มชุมชนเดียวกัน ทำให้ทางเดินเท้าและทางเกวียนที่เชื่อมวัดเหนือ วัดกลาง หลักบ้าน คุ่มเจ้าเมือง วัดใต้และหอเจ้าปู่ถลาเป็นเส้นทางสัญจรหลักภายในชุมชนเรียกว่า “ทางกลางบ้าน” และเป็นเส้นทางหลักที่ใช้ติดต่อกับพื้นที่ภายนอกชุมชน ทำให้บริเวณเส้นทางกลางบ้านมีความหนาแน่นของบ้านเรือนที่เกาะตัวไปตามเส้นทางดังกล่าว ส่วนบ้านเรือนหลังอื่นยังกระจายตัวอยู่ทั่วไปตามลานบ้านบนพื้นที่ดอนอย่างหลวมๆ มีเล้าข้าว พื้นที่สวนครัวและสวนชนบทแทรกอยู่ จึงทำให้มองเห็นผังชุมชนในช่วงนี้มีลักษณะเป็นกลุ่มหมู่บ้านขนาดใหญ่ดังปรากฏในแผนที่ 5.3

⁶ เว เป็นภาษาผู้ไท แปลว่า กลับไปกลับมา หรือวกไปวนมาไม่เป็นระเบียบ (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554)เหตุที่เรียกว่า เมือง นั้นเนื่องจากเมืองเวเป็นหมู่บ้านที่ตั้งเจ้าเมืองเรณูนครแม้ลักษณะทางกายภาพเป็นหมู่บ้านก็ยังเรียกว่าเมืองอยู่เช่นเดิม ผู้คนในอำเภอเรณูนครยังคงเรียกพื้นที่ชุมชนเทศบาลตำบลเรณูนครว่าเมืองเวอยู่จนถึงทุกวันนี้

แผนที่ 5.3 รูปแบบผังชุมชน ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500)

สัญลักษณ์

ป่าบุง	ป่าโปร่ง
สวนชนบท	นาข้าว
ขอบเขตวัด	ขอบเขตโรงเรียน
เรือนผู้เฒ่าดั้งเดิม	ชุมชนชาวเวียดนามอพยพ

รูปแบบผังแบบกลุ่ม

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอิศรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางผังภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2495 - 2496 ของกรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ 5.3 สภาพทางสัญจรของชุมชนช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ก) เส้นทางกลางบ้าน ข) ทางเกวียนของเมืองเรณูนคร ค) เส้นทางชายป่า ง) เส้นทางคันทนา
ที่มา : ก) ค) ง) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506 และ ข) ชัยบดินทร์ สาลีพันธุ์, 2505

5.1.4.2. ลักษณะของย่านภายในชุมชน

ประเภทของการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในผังชุมชนประกอบด้วย การประโยชน์ที่ดินประเภทพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่วัดและพื้นที่โรงเรียน จึงยังไม่มี ความหลากหลายของประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน เนื่องจากการลักษณะการประกอบอาชีพที่เป็นสังคมชาวนาเหมือนกันทุกคน การกำหนดขอบเขตที่ดินยังไม่มี ความชัดเจนมีเฉพาะพื้นที่วัดและโรงเรียนที่กำหนดขอบเขตชัดเจนจากการสร้างรั้วของวัดและโรงเรียน ส่วนพื้นที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ใช้การปักหลักไม้อย่างคร่าวหรือใช้ต้นไม้เป็นแนวกำหนดขอบเขตที่ดิน

1) **ลักษณะของคุ่มบ้าน**จากการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในชุมชน ส่งผลให้ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชุมชนจึงไม่แตกต่างกันทั้งศักยภาพของการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ที่ดินเนื่องจากเส้นทางสัญจรในชุมชนเป็นเพียงทางเดินตามลานบ้านเชื่อมต่อไปยังพื้นที่เกษตรกรรมตามทางเกวียนและคันทนาออกชุมชนคนในชุมชนจึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับการกำหนดความชัดเจนของแนวเขตที่ดินประกอบกับการเน้นความใกล้ชิดและความสัมพันธ์ที่กระหว่งการอยู่ร่วมกันทางสังคมมากกว่า

ตามหลักของสิบสี่ของชาวผู้ไท กำหนดให้คนในชุมชนมีความเอื้ออาทรต่อกันและไม่แก่งแย่งแข่งขันกันเอง ในด้านความปลอดภัยของชุมชนกำหนดให้มีการล้อมรั้วชุมชนและปลูกหอเทวดาไว้สี่มุมของเขตชุมชน รั้วของชุมชนเป็นรั้วธรรมชาติที่เกิดจากสวนชนบทที่ปลูกไม้ผล ไม้กั้นลมอยู่รอบหมู่บ้านเรณู นับเป็นภูมิปัญญา

ท้องถิ่นในการพึ่งพาอาศัยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัวกลางสร้างความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนเพื่อสร้างความปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินตัวสภาพภูมิประเทศที่มีบริเวณหวนาปลายดอนเป็นพื้นที่ลาดเอียงซึ่งเป็นทางระบายน้ำในฤดูฝน ไม่เหมาะแก่การตั้งบ้านเรือนจึงตัวกำหนดให้ใช้พื้นที่ดังกล่าวทำสวนชนบทปลูกผักและฝ้ายผสมไม้ยืนต้นอย่างหลากหลายและเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมคองสิบสีในการจัดการพื้นที่ให้อยู่ในภายใต้ระบบของธรรมชาติ ลักษณะดังกล่าวจึงส่งผลให้ไม่มีการล้อมรั้วบ้านเรือนปล่อยให้เชื่อมต่อกับลานบ้านสร้างลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ประสานความเป็นคนชุมชนเดียวกันหรือ “คนบ้านเดียวกัน”

ดังนั้นความเป็นย่านที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนจากการใช้ประโยชน์ที่ดินจึงไม่เกิดขึ้น แต่ความเป็นย่านในช่วงนี้ถูกกำหนดจากความสัมพันธ์ระหว่างบ้านเรือนกับวัดในลักษณะของ “คุ้มวัด” หรือ “คุ้มบ้าน” แบ่งออกเป็น 3 คุ้มบ้านตามลักษณะของบ้านเรือนที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางประจำแต่ละคุ้มบ้าน คือ 1) คุ้มบ้านเหนือมีวัดเหนือเป็นวัดประจำคุ้มบ้าน 2) คุ้มบ้านกลางมีวัดธาตุเรณูเป็นวัดประจำคุ้มบ้าน และ 3) คุ้มบ้านใต้มีวัดใต้เป็นวัดประจำคุ้มบ้าน คนในคุ้มบ้านเดินทางมาทำบุญร่วมกันที่วัดเป็นประจำทุกวัน ทำให้ทางเดินระหว่างบ้านเรือนมายังวัดเป็นเส้นทางสัญจรหลัก ในการจัดงานบุญตามฮีตสิบสองใช้วัดเป็นสถานที่ประชุมและจัดงานบุญของแต่ละคุ้มบ้าน นอกจากนั้นวัดยังเป็นสถานที่พักผ่อนทางจิตใจและทางกายให้กับคนในคุ้มบ้าน กลุ่มเด็กกรวมตัวกันมาเล่นที่ลานวัดเป็นประจำและยามว่างจากการงานกลุ่มผู้ใหญ่จะมาช่วยพระสงฆ์สร้างหรือซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างภายในวัด

ในช่วงประมาณ พ.ศ.2490-2500 เป็นระยะที่ชาวเวียดนามอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในด้านเหนือมีลักษณะชุมชนล้อมรั้วแยกตัวจากชุมชนชาวผู้ไทอย่างชัดเจน กลุ่มชาวเวียดนามเข้ามาหาบเร่ขายของ รับจ้างทั่วไปและเช่าเรือนกะเทินของชาวผู้ไทเพื่อค้าขายในระยะนี้จึงมีความแตกต่างกันของย่าน แต่เนื่องจากเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาอันสั้นและการสลายไปของกลุ่มชาวเวียดนามอพยพจึงยังไม่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดย่านที่แตกต่างกันในทางกายภาพและความสัมพันธ์ระหว่างคนในเมืองเรณูนครในระยะเวลาดังกล่าว

5.1.4.3 ระบบที่ว่างและทางสัญจร

เนื่องจากเมืองเรณูนครในช่วงนี้ไม่มีถนนหรือการวางผังอย่างชัดเจนและการวางตัวของบ้านเรือนไม่มีรูปแบบที่ตายตัวขึ้นอยู่กับความสะดวกและความพึงพอใจของเจ้าของบ้านเรือน โดยส่วนใหญ่วางตัวเรือนยาวในแนวตะวันออกและตะวันตกไม่วางตัวเรือนขวางตะวันออกและตะวันตกเพราะทำให้ตัวเรือนร้อนและสัมพันธ์กับพื้นที่ในแง่ที่ตั้งการระบายน้ำและการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างรอบตัวเรือน

ครอบครัวของชาวผู้ไทและชาวอีสานส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว(สุทธิย์ จิระมณี, 2542: 5459) ส่งผลให้เมื่อแต่งงานจึงแยกเรือนออกมาสร้างที่อยู่เป็น “เฮินซุ” หรือ “ตูปต่อเล่า⁷” ก่อนที่จะสร้างเรือนเกยหรือเรือนหัวลอยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันกับเรือนพ่อแม่

1) ระบบคุ้มและลานบ้าน “คุ้ม”หรือ“คุ้มเรือน” หมายถึง กลุ่มบ้านเรือนในระดับละแวกบ้านเชื่อมต่อกันด้วยลานบ้านและสมาชิกในคุ้มมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติและเสมือนเครือญาติจุดเริ่มต้นสำคัญของการก่อ

⁷ที่อยู่แบบเพิงอิงกับตัวอุ้งช้างใช้เป็นที่พักอาศัยระหว่างการสร้างบ้านเรือน เมื่อสร้างบ้านเรือนแล้วก็รับเป็นพื้นที่เก็บอุปกรณ์การทำนา การทอผ้าและเครื่องมือต่างๆหรือวางครกกระเดื่องไว้ตัวข้าวรวมถึงเป็นที่นั่งเล่นพักผ่อน(วิโรฒ ศรีสุโร,2536:132)

รูปเป็นชุมชนเกิดจากการรวมตัวของหลายคุ้มเป็นคุ้มบ้านและหลายคุ้มบ้านรวมกันเป็นชุมชน คุ้มแรกของเมืองเรณูนครอยู่บริเวณคุ้มบ้านไต้ใกล้กับหลักบ้านหรือหลักเมืองเรณูนคร เรียกว่า “คุ้มเจ้าเมือง” เป็นละแวกบ้านเรือนของท้าวเพชร ท้าวสายและท้าวไพสามพี่น้องเชื้อสายเจ้าเมือง ส่วนคนอื่นสร้างบ้านเรือนเป็นคุ้มเช่นกัน โดยแต่ละคุ้มอยู่รอบคุ้มเจ้าเมือง เช่น คุ้มเจ้าอินทิสาร คุ้มเจ้าบุตร เป็นต้น (ชัยปดินทร์ สาลีพันธ์, **สัมภาษณ์**, 30 ตุลาคม 2554)

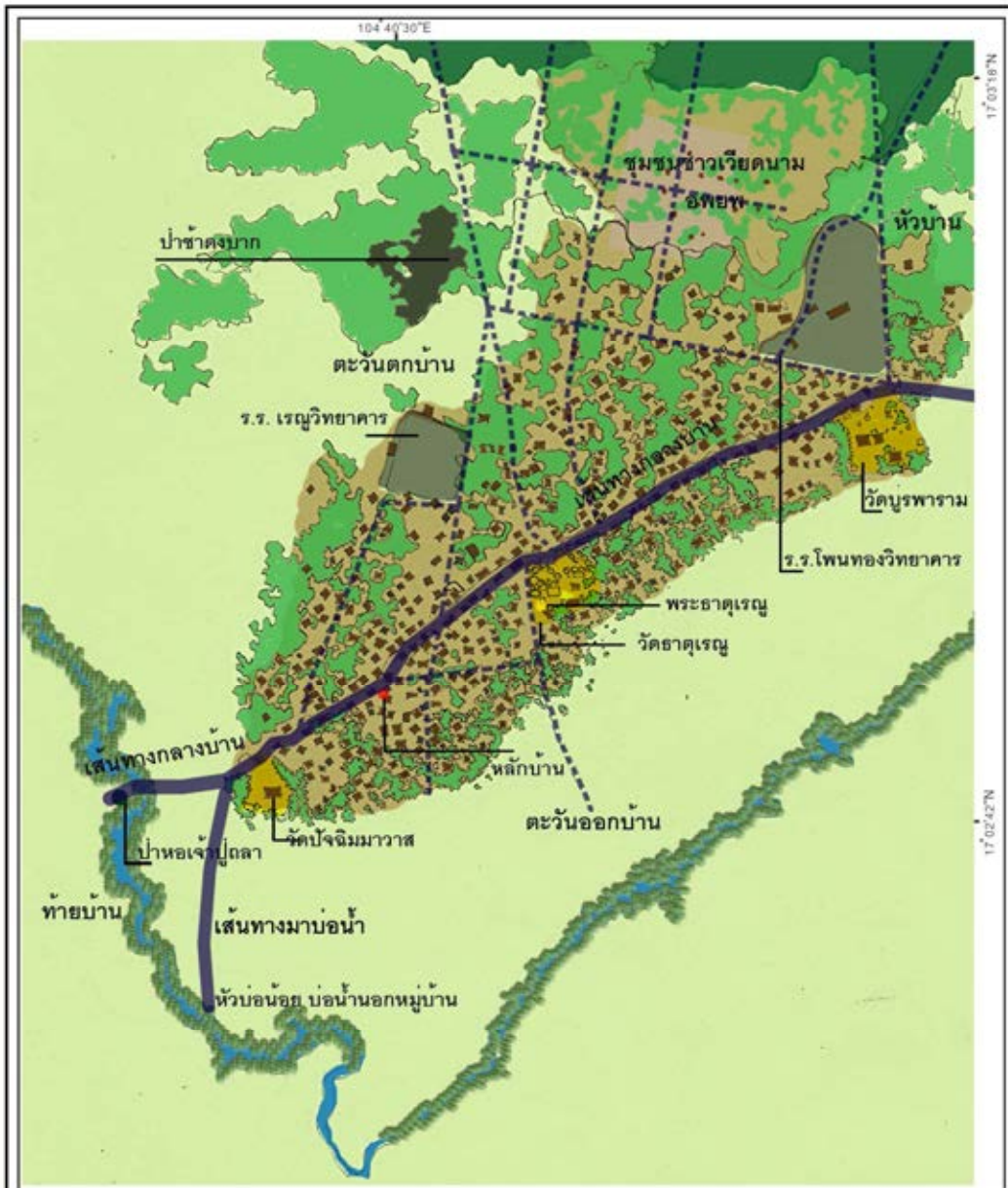
ภาพที่ 5.4 ภาพลายเส้นของ Delaporte, 1873 แสดงภูมิทัศน์การรวมกลุ่มเรือนแบบ “คุ้ม”

ที่มา: Patrick Gay, 1997

จากภาพที่ 5.4 ลักษณะของคุ้มเจ้าเมืองมีหอโองเป็นเรือนแฝดมีชานกลางเชื่อมและเลี้ยงม้าเลี้ยงช้างไว้ใช้งาน บ้านเรือนญาติพี่น้องอยู่ห่างกันพอที่จะมีลานกว้างใช้สร้างยุ้งฉาง ทำสวนไม้ผล สวนครัว ทางระบายน้ำ ที่ตำข้าว เลี้ยงสัตว์และสัญจรติดต่อกัน จึงเห็นได้ว่าโครงสร้างและการวางตัวขององค์ประกอบภายในคุ้มล้วนมีความสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติมีสภาพของความ “ติดดิน” อย่างชัดเจน ส่งผลให้วิถีชีวิตและความเชื่อผูกพันและสอดคล้องอยู่ภายใต้ระบบธรรมชาติเป็นอย่างมาก ไม่มีการสร้างระบบและสิ่งปลูกสร้างที่ฝืนหรือขวางแรงจากตัวธรรมชาติแวดล้อมและยังผสานเข้ากับความสัมพันธ์ใกล้ชิดของกลุ่มชาติพันธุ์ สอดคล้องกับคำกล่าวของคุณยายสุริพันธ์ผู้เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองเรณูนครว่า “...พ่อ แม่ เล่าให้ฟังว่าคุ้มเราแต่ก่อนมีเรือน 3 หลังอายนองคือ ท้าวเพชร ท้าวสายและท้าวไพ สร้างเรือนอยู่ด้วยกัน ได้ปุ่ได้ปลามาแบ่งกันกิน นั่งกินข้าวเย็นด้วยกัน...” (สุริพันธ์ พลเยี่ยมหาญ, **สัมภาษณ์**, 17 ตุลาคม 2555) ดังนั้นสภาพทางสังคมในคุ้มจึงเกิดการรวมตัวของกลุ่มเรือน

⁸ ผู้คนในชุมชนมักจะเป็นเครือญาติกันหรือบางครั้งก็สนิทกันมากจนเหมือนญาติ เรียกว่า “เสมือนเครือญาติ” หรือ “เครือญาติสมมติ” (อรศิริ ปาณินท์, อ้างถึงในเกรียงไกร เกิดศิริ, 255:161)

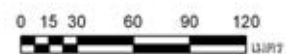

แผนที่ 5.4 ระบบที่ว่างและทางสัญจร ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500)

สัญลักษณ์

- เส้นทางสัญจรหลัก
- เส้นทางสัญจรรอง
- ลานบ้าน

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอิศรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2495 - 2496 ของกรมแผนที่ทหาร

เครือญาติหรือเสมือนเครือญาติ มีความใกล้ชิดเชื้อเพื่อต่อกันสร้างความปลอดภัยทั้งในชีวิตและทรัพย์สินของคน ที่อาศัยอยู่ในคุ้มเดียวกัน

จากภาพที่ 5.5 เมื่อระยะเวลาผ่านไปมีบ้านเรือนเพิ่มขึ้นพื้นที่ภายในคุ้มเริ่มจำกัดบ้านเรือนจึงสร้างใกล้กันมากขึ้นสร้างยุงนางของแต่ละบ้านรวมกันเป็นกลุ่มและมีบ่อน้ำใช้ร่วมกันการกระจายตัวของเรือนไปตามความเหมาะสม โดยบ้านเรือนยกใต้ถุนโล่งไม่มีการสร้างรั้วบ้านจึงทำให้พื้นที่ว่างรอบตัวบ้านเรือนแต่ละหลังมีอิสระต่อกันการถ่ายเทอากาศภายในคุ้มที่มีบ้านเรือนอยู่ใกล้ชิดกันจึงค่อนข้างดี บ้านไคซานเรือนถือเป็นหน้าบ้านหันลงมาสู่ลานบ้านเกิดเป็นลักษณะของการใช้พื้นที่ร่วมกันในคุ้มเพื่อทำกิจกรรมประจำวัน เช่น ต่ำข้าว ปล่อยสัตว์เลี้ยงหากินเศษหญ้าและเศษอาหาร พอแดดร้อนลมตกลูกหลานออกมาวิ่งเล่นนั่งผิงแดดหรือผิงไฟร่วมกันในฤดูหนาว เป็นต้น

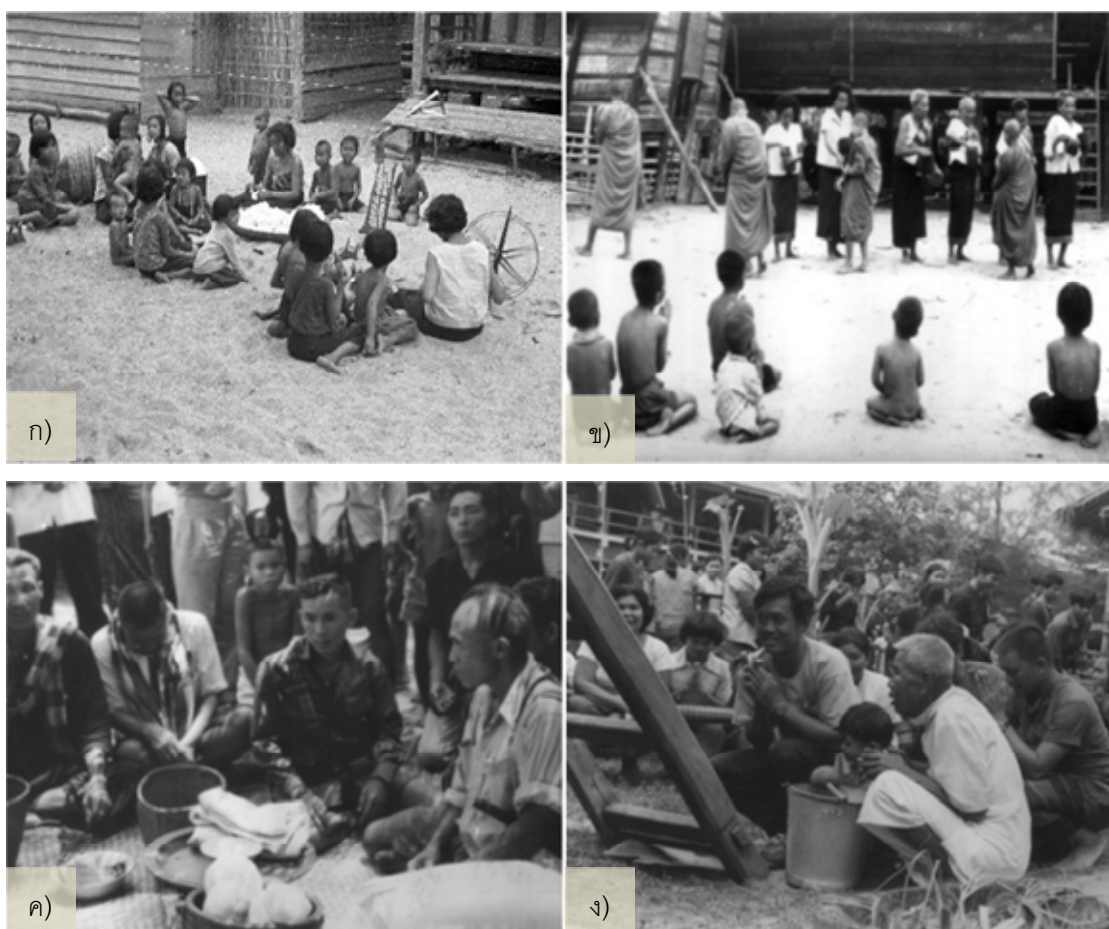

ภาพที่ 5.5 ลักษณะทางกายภาพของระบบที่ว่างและทางสัญจรช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ที่มา : Anthony Thomson Creuse, 2505-2506

นอกจากนั้นลานบ้านยังเป็นทางเดินติดต่อไปมาหากันของคนในหมู่บ้าน พระสงฆ์เดินรับบิณฑบาตทางเดินไปตักน้ำที่บ่อและเส้นทางตอนหัวควายออกไปเลี้ยงย้งทุ่งนา (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555) ลานบ้านจึงทำหน้าที่เป็นทางสัญจรภายในชุมชนที่ปรับเปลี่ยนการใช้งานไปตามโอกาส เป็นพื้นที่โล่งที่มี

ความหลากหลายของการใช้งานอย่างเอนกประสงค์และสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในละแวกบ้านรวมถึงทุกคนในชุมชนให้เกิดความใกล้ชิดเสมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน ชุมชนจึงเป็นเสมือนบ้านหลังใหญ่ของทุกคนมีลานบ้านและทางสัญจรเป็นพื้นที่ที่ครอบครองร่วมกันที่คนในชุมชนเป็นผู้ใช้ประโยชน์และมีสำนึกในความเป็นเจ้าของร่วมกันในการดูแลรักษาจึงไม่มีความจำเป็นต้องสร้างรั้วกั้นระหว่างบ้านเรือนทำให้มีเพื่อนบ้านที่ดีมีค่ามากกว่ารั้วที่แข็งแรงถาวรอย่างหลายเท่าลานบ้านจึงเป็นองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ถูกสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติขึ้นมาเพื่อใช้งานและสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในชุมชนเป็นอย่างดี

ภาพที่ 5.6 สภาพทางสังคมภายในคุ้ม ช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ก) สมาชิกในคุ้มรวมตัวทำงานจากการนั่งปั่นฝ้ายร่วมกัน ข) สมาชิกในคุ้มรวมตัวกันใส่บาตรตอนเช้า ค) การเขียนเขยในพิธีแต่งงานของชาวผู้ไทเรณูนคร ง) การขอขมาแม่บ้านไคในพิธีขึ้นบ้านใหม่ของชาวผู้ไทเรณูนคร

ที่มา : ก) ข) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506 และ ค) ง) ชัยบดินทร์ สาลีพันธุ์, 2522

จากภาพที่ 5.6 พบว่าสภาพความเป็นอยู่และสังคมภายในของทุกคุ้มเหมือนกันคือ มีญาติผู้ใหญ่สำคัญเป็นที่เคารพยำเกรงของลูกหลานในคุ้ม ทำหน้าที่คอยดูแลความสงบเรียบร้อยและรักษาข้อปฏิบัติของวงศ์ตระกูล เช่น การเขยารักษาอาการเจ็บป่วย การเลี้ยงผีบรรพบุรุษ การเขียนเขยในพิธีแต่งงานอันเป็นการสืบทอดการถือผีเชื้อหรือผีบรรพบุรุษความเชื่อดั้งเดิมของชาวผู้ไท เป็นต้นเรียกว่า “ลุงตาพาข้าว” หรือ “เจ้าโคตร”ลุงตาพาข้าวจึง

เป็นผู้ปกครองคุ่ม สักสอนและถ่ายทอดความรู้ในการประกอบอาชีพและความรู้ด้านจารีตประเพณีแก่ลูกหลาน รวมถึงเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมชื่อคุ่มจึงมักถูกเรียกตามชื่อหรือนามสกุลของลุงตาพาข้าว ในระหว่างการรวมตัวของกลุ่มผู้ใหญ่เพื่อทำงานหรือกิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ การบั้นฝ้ายและการตักบาตร มักจะมีลูกหลานนั่งแวดล้อมเพื่อติดตามและเรียนรู้วิถีชีวิตอย่างใกล้ชิดสร้างความผูกพันระหว่างคนต่างช่วงวัยและเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้และผู้ใหญ่มีหน้าที่เป็นครูและตัวอย่างสำคัญทำให้เกิดการสืบทอดของวิถีชีวิตชาวพุทธและช่างทอผ้า โดยกิจกรรมทั้งหลายนั้นอยู่บนแนวคิดติดพันดินทำให้คนและธรรมชาติผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันไปโดยปริยาย

เมืองเรณูนครในช่วงนี้มีคุ่มสำคัญอยู่ประมาณ 9 คุ่ม หัวหน้าคุ่มมักเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองทำหน้าที่เป็นลุงตาพาข้าว ได้แก่ คุ่มเจ้าเมือง คุ่มขุนสฤษดิ์เรณู คุ่มเจ้าบุตร คุ่มเจ้าอินทิสาร คุ่มตระกูลสารทอง คุ่มขุนเรณูนิตกร คุ่มตระกูลเตโช คุ่มขุนโพททองธรรมราชกูร์ คุ่มขุนรัตนมาลย์วิมล (ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์, **สัมภาษณ์**, 30 ตุลาคม 2554)

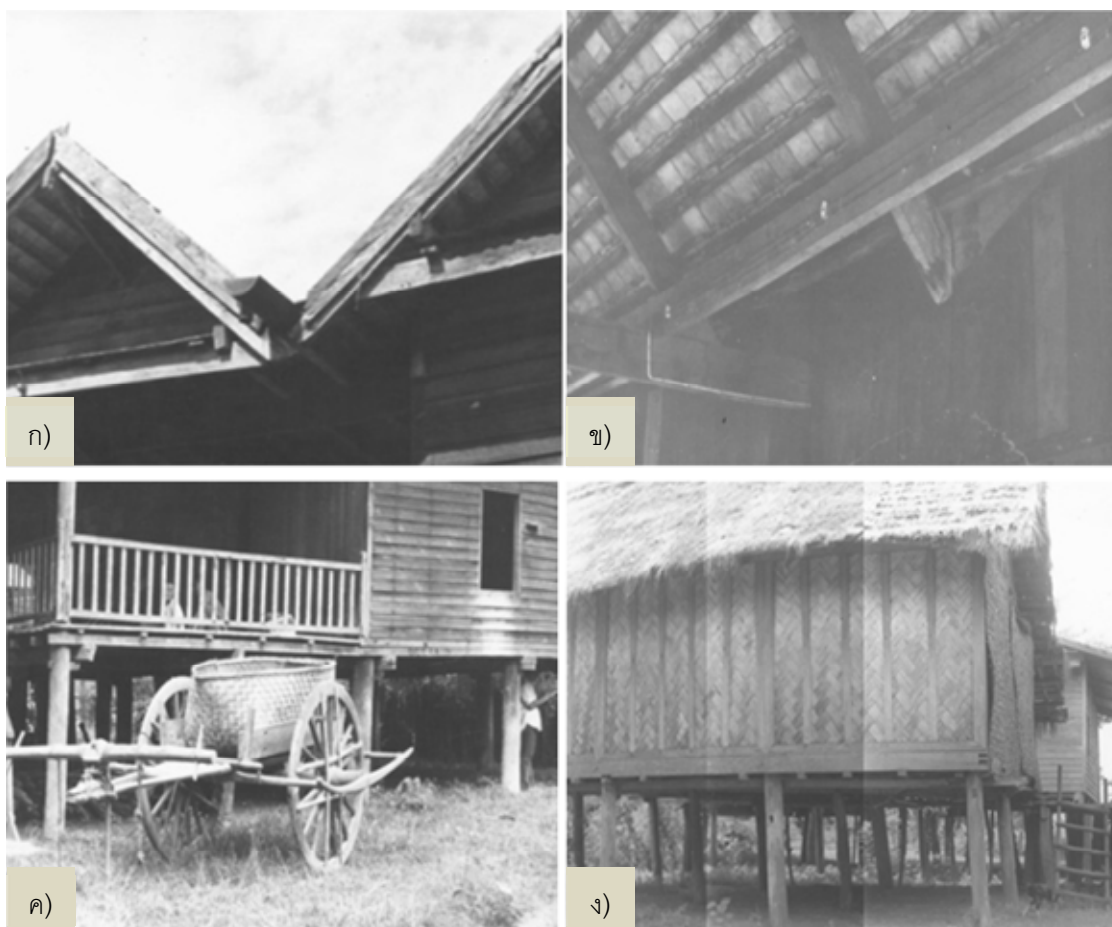
5.1.4.4 รูปแบบสถาปัตยกรรมและผังบริเวณบ้านเรือน

1) รูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านเรือน

1.1) **เรือนผู้ไทดั้งเดิม** เนื่องจากวัฒนธรรมเดิมและความเคยชินที่อยู่บ้านเรือนมีหลังคาทรงจั่วสูงและยกใต้ถุนสูงเพื่อป้องกันเชื้อในป่ารอบหมู่บ้านออกมากินสัตว์เลี้ยงและทำร้ายคน จึงทำคอกสัตว์เลี้ยงใต้ถุนเรือนและเจาะช่องขนาดเล็กสำหรับวางปิ่นหรือหน้าไม้ไว้ยิงสัตว์ที่เข้ามา ชาวผู้ไทเมืองเรณูนครจึงยังคงสร้างบ้านเรือนในลักษณะเดิม แต่มีรูปทรงและขนาดแตกต่างกันไปตามฐานะทางสังคมและความเป็นอยู่

1.1.1) **ตัวเรือน** จากภาพที่ 5.7 พบว่า โครงสร้างหลักของตัวเรือนทำด้วยไม้จริงนิยมใช้วัสดุธรรมชาติที่เบาและหาได้ง่ายสำหรับมุงหลังคา เช่น ตับใบไม้ ตับหญ้าคา ไม้แป้นเกล็ด กระเบื้องดินขอ เป็นต้น ซึ่งต้องการความลาดชันของหลังคามากเพื่อการระบายน้ำได้อย่างรวดเร็วไม่ก่อให้เกิดการรั่วหรือไหลย้อนเข้าเรือน ส่งผลให้รูปทรงของหลังคามีลักษณะเป็นจั่วสูง ในเรือนที่เป็นจั่วแฝดหรือเรือนหัวเรือนยังสร้างรางน้ำฝนไว้ตรงกลาง เรียกว่า “ฮางริน” พื้นทำด้วยฟากไม้ไผ่หรือไม้จริงตีเว้นร่อง แบ่งออกเป็นเรือนนอนและส่วนต่อขยาย เช่น หัวลอย กะเทิบ ชานน้ำ และเรือนครัวไฟ เป็นต้น ส่วนฝาเรือนนอนทำด้วยไม้ไผ่สานหรือตับใบไม้ เจาะช่องเปิดขนาดเล็กคล้ายหน้าต่าง เรียกว่า “ปองเอี่ยม” เพื่อให้อากาศถ่ายเทในบางฤดูกาล เพราะเวลานอนนั้นอากาศจะเย็นทำให้ภายในเรือนอุ่นและใช้เพื่อการนอนอย่างเดียว ส่วนตอนกลางวันจะออกไปทำงานและใช้เกยหรือเรือนหัวลอยซึ่งเป็นเรือนโล่งอากาศถ่ายเทได้ตลอดเป็นที่พักผ่อนรับอากาศในตอนกลางวันภายหลังฝายและพื้นของเรือนทำด้วยไม้กระดานมากขึ้น

แม้ตัวเรือนมีช่องเปิดน้อยหรือไม่มีช่องเปิดเลยแต่มีหลังคามุงด้วยหญ้าคาซึ่งเป็นฉนวนความร้อนที่ดี ประกอบกับการมีพื้นไม้จริงตีเว้นร่องหรือฟากไม้ไผ่และฝายเรือนไม้ขัดแตะมีสภาพเป็นรูระบายอากาศทำให้ลมพัดผ่านได้ทำให้ตัวเรือนเกิดเย็นสบายเสมือนอยู่ใต้ร่มไม้ชายป่า เหมาะสมกับเมืองเรณูนครที่มีภูมิอากาศในเขตร้อนชื้นมีฤดูกาลที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนรอบๆตัวเรือนเป็นลานบ้านสำหรับจอดเกยยานพาหนะหลักของสังคมชาวผู้ไทในช่วงนี้ ใต้ถุนไม่สูงมากนักพอที่จะลอดเข้าไปได้สำหรับเก็บฟืน สัตว์เลี้ยงคูดี้เขี่ยหาอาหารตามลานบ้านและใต้ถุนเรือน

ภาพที่ 5.7 ส่วนประกอบของตัวเรือนนอนผู้ไทดั้งเดิมช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ก) “สากริน” รางน้ำฝนของเรือนหัวลอย ข) หลังคา“แป้นเกล็ด” ค) ช่องเปิดเรือนนอนเรียกว่า “ป่องเอี่ยม” และ
ระเบียงคือส่วน“หัวลอย” ง) ฝาเรือนที่ใช้วัสดุระบายอากาศได้ดี

ที่มา : วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522

ในเรือนนอนแบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ คือ ห้องนอนลูกสาวจะกันฝ้ามิดชิด เรียกว่า “โก่งไส้ม” อยู่ใกล้กับเรือนครัวไฟเพราะลูกสาวต้องทำหน้าที่หุงหาอาหารห้องผีบรรพบุรุษหรือห้องพระ เรียกว่า “ฮอง” ลูกเขยและลูกสะใภ้จะลวงล้ำเข้ามาในส่วนของฮองไม่ได้ถือว่าผิดผีหรือชะล่าต้องมีพิธีขอขมา เป็นการสร้างความร่วมในการอยู่อาศัยร่วมกันและให้เกียรติกัน ฮองจึงใช้เป็นห้องนอนของลูกชายและอยู่ทางบันไดหน้าบ้านเพื่อป้องกันโจรผู้ร้าย ส่วนห้องกลางใช้เป็นห้องนอนของพ่อแม่ (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

1.1.2) **กะเทิบหรือเซีย** เป็นส่วนเดียวกับ “เกย” ของเรือนอีสาน (วิจิต คลังบุญครอง, 2552: 190) จากภาพที่ 5.8 พบว่ามีลักษณะคล้ายชานเรือนแต่มีหลังคาที่ลาดต่อจากเรือนนอนอันเป็นลักษณะของเรือนกะเทิบ ในเรือนหัวลอยมีพื้นที่ลักษณะเดียวกันแต่สร้างเป็นหลังคาจั่วขึ้นมาคู่กับหลังคาจั่วเรือนนอน ไม่มีฝากันหรือมีเพียงราวกันตกทำให้ส่วนนี้เป็นเปิดโล่งเป็นพื้นที่ที่ถึงสาธารณะทำให้ส่วนที่เด่นชัดที่สุดคือตัวหลังคาทรงจั่วเสมือนลอยอยู่จึงเป็นที่มาของชื่อเรียกส่วนต่อขยายนี้ว่า “หัวลอย” ทั้งกะเทิบและหัวลอยทำหน้าที่เหมือนกัน คือ เป็นพื้นที่พักผ่อน ทำงานในเวลากลางวัน ทอผ้า รับแขก กินข้าวและประกอบพิธีกรรมสำคัญ เช่น การบายศรี

สู่ขวัญ การเหยรักษาโรค เป็นต้น เป็นช่วงที่ทดแทนลานบ้านในช่วงหน้าฝนที่พื้นดินชื้นแฉะและใช้บังแดดหน้าร้อนประกอบกับไม่มีฝาเรือนจะสามารถระบายลมได้ดียิ่งขึ้นทำให้อยู่ในสภาวะน่าสบายและสอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศในเขตรมชื้นเช่นเดียวกับตัวเรือนนอน

ภาพที่ 5.8 กะเทิบและหัวลอยช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ก) ส่วนหัวลอยหรือเรือนโล่ง ข) การใช้พื้นที่กะเทิบ

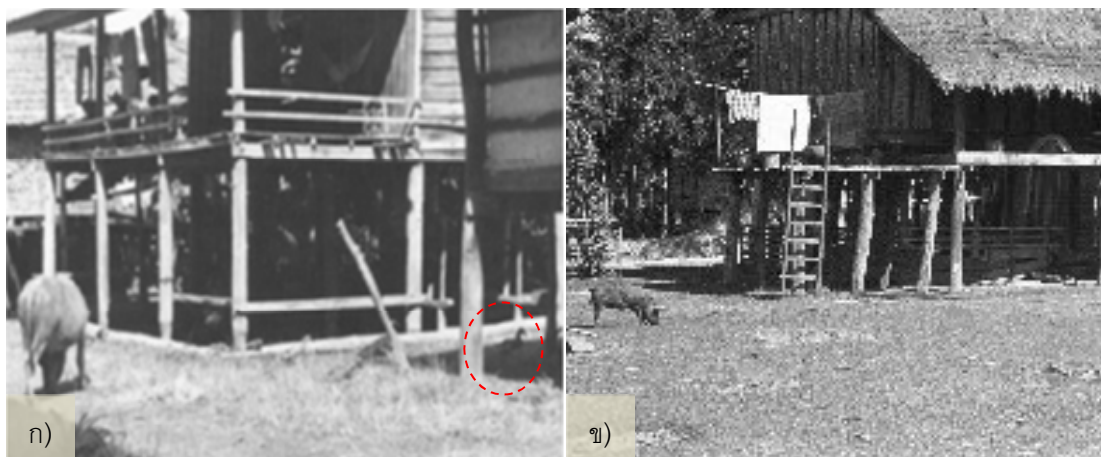
ที่มา : วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522

1.1.3) **ใต้ถุนเรือน** คติความเชื่อในการใช้พื้นที่เรือนแบบดั้งเดิมได้แบ่งการใช้พื้นที่เรือนออกเป็น 3 ระดับ คือ "...ใต้แผ่นดินเป็นที่อยู่ของนาคและแม่ธรณี เหนือแผ่นดินคือที่อยู่ของสัตว์และบนเรือนที่อยู่อาศัยของมนุษย์..." (ทรงยศ วีระทวีมาศและคณะ, 2548: 53) จึงทำให้การใช้ชีวิตของคนอยู่บนเรือนเป็นส่วนใหญ่มีเพียงบางช่วงฤดูหรือการงานอย่างจริงจังจะใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือน ใต้ถุนเรือนจึงไม่สูงมากส่วนใหญ่ทำเป็นคอกวัวควายหรือเก็บของ เช่น ฟืน กีทอผ้า เป็นต้น ประกอบกับช่วงระยะการตั้งถิ่นฐานในระยะแรกสภาพของพื้นที่โดยทั่วไปเต็มไปด้วยป่าไม้ สัตว์ป่าชุกชุม ต้องระวังเสือเข้ามากินสัตว์เลี้ยงหรือทำร้ายผู้คน และระวังโจรผู้ร้ายโดยเฉพาะช่วงที่การค้าวัวควายเฟื่องฟูมีกลุ่มโจรปล้นบ้านปล้นควายกันมาก (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 28 ตุลาคม 2554) ภายหลังเมื่อป่าไม้ถูกแทนที่ด้วยนาข้าว สัตว์ร้ายจึงหมดไปประกอบกับมีการสร้างคอกวัวควายแยกต่างหาก พื้นที่ใต้ถุนเรือนจึงรองรับกิจกรรมได้มากขึ้น การทอผ้าที่แต่เดิมทอบนเรือนก็ย้ายลงมาใต้ถุนเรือนมากขึ้น

ใต้ถุนเรือนที่ทำเป็นคอกวัวควาย "...มูลสัตว์เหล่านี้ใช้เป็นปุ๋ยในทางการเกษตร ปัสสาวะสัตว์ยังช่วยป้องกันปลวกที่จะขึ้นกินเสาเรือนได้..." (วิจิต คลังบุญครอง 2552:190) สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่จำเป็นต้องยกพื้นให้พ้นจากพื้นดิน เนื่องจากใต้ถุนเรือนปล่อยโล่งเป็นลานดิน เศษฝุ่นและน้ำถูกระบายจากพื้นเรือนและชานเรือนให้ซึมลงสู่พื้นดินบริเวณใต้พื้นเรือนครัวเป็นที่รองรับเศษอาหาร เมื่อเวลาอยู่อาศัยใต้ถุนเรือนตอนกลางวันมักจะรู้สึกเย็นสบาย เนื่องจากที่ว่างรอบเรือนเป็นดินร่วนซุยมีหญ้าคลุมดิน เมื่อฝนที่ตกลงมาหญ้าคลุมดินจะรักษาความชื้นส่งผลต่อภาวะความน่าสบายในการอยู่อาศัย และยังพบว่าเศษอาหารและหญ้าเหล่านี้เป็น

อาหารของสัตว์เลี้ยง จึงเห็นหมูและเป็ดคู้ยเยี่ยกินเศษอาหารที่ติดผิวดินและกลุ่มหญ้ากลุ่มดินรวมถึงสัตว์เลี้ยง เพื่อเป็นแรงงานเล็มหญ้าอ่อนตามลานบ้าน ดังภาพที่ 5.9

ภาพที่ 5.9 ลักษณะใต้ถุนของเรือนผู้ไทดั้งเดิม ช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ที่มา : ก) วรรณศิลป์ พิรพันธุ์, 2522 และ ข) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506

1.1.4) **เรือนครัวไฟ** เป็นส่วนขยายต่อจากเรือนนอนแยกสัดส่วนระหว่างพื้นที่พักผ่อนและพื้นที่หุงหาอาหารและซักล้างอย่างชัดเจนรวมถึงเป็นที่ลอดลูกและอยู่ไฟ จำเป็นต้องมีการระบายอากาศและควันไฟ ทำให้ฝาเรือนทำด้วยไม้ไผ่ขัดแตะหรือใบตองตึงเหนือเตาไฟมีแผงลอยรมควันพวกปลาแห้ง พริก หอมแดง เนื้อแดดเดียวจากควันไฟการหุงต้มอาหารเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถนอมอาหารโดยอาศัยวิธีการธรรมชาติที่ง่ายและไม่ก่อมลพิษ

1.1.5) **ขานมนหรือขานน้ำ** จากภาพที่ 5.10 ข) เห็นได้ว่าขานมนใช้เชื่อมระหว่างเรือนนอนกับเรือนครัวไฟ เป็นที่อาบน้ำ ซักล้าง นั่งเล่นและผิงแดด พื้นที่ระดับต่ำกว่าพื้นเรือนเพื่อระบายน้ำ เศษฝุ่นและเศษอาหารจึงปล่อยให้ตกลงให้โล่งเพื่อให้สัตว์เลี้ยงมากำจัดเศษอาหารเป็นการกำจัดสิ่งปฏิกูลโดยวิธีการทางธรรมชาติ สอดคล้องกับการสังเกตการณ์วัฒนธรรมการกินข้าวของชาวผู้ไทที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่มักจะกินอาหารที่เหลือติดภาชนะไว้เล็กน้อยเพื่อไปเป็นอาหารของสัตว์เลี้ยงจึงไม่จำเป็นต้องซื้ออาหารสำเร็จรูปมาเลี้ยงสัตว์เหล่านี้บริเวณปลายขานมักทำกระบะปลูกผักเครื่องแกง ค้างพลูและมีสวนครัวใกล้ๆ ใช้น้ำไม่มากเนื่องจากพืชที่ปลูกมีจำนวนเล็กน้อยจึงเป็นการใช้น้ำให้ได้ประโยชน์มากที่สุดสอดคล้องกับภาวะที่มีน้ำอยู่อย่างจำกัดตามระบบของธรรมชาติและฤดูกาล

1.1.6) **ขานหน้า** เป็นขานบันไดหน้าบ้านมีลักษณะคล้ายขานมนหรือต่อกับขานมนมีร้านน้ำเรียกว่า “ขานอ่างน้ำ” ใกล้กันปลูกไม้ดอกไม้ประดับสำหรับบูชาพระและว่านยาและบันไดมีลักษณะที่ชันขึ้นเก็บได้บนเรือนในเวลากลางคืน เพื่อป้องกันสัตว์ร้ายหรือโจร

ภาพที่ 5.10 องค์ประกอบของเรือนผู้ไทและลักษณะของเรือนกะเทิน ช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ก) ชานหน้าต่อกับเรือนครัวไฟ ข) ชานมนต่อกับเรือนครัวไฟ

ค) เรือนกะเทินที่เกาะตัวตามเส้นทางกลางหมู่บ้าน ง) สภาพของเล้าข้าว

ที่มา :Anthony Thomson Creuse, 2505-2506

1.2) เรือนกะเทิน^๑ เป็นสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นเกิดขึ้นภายหลังเรือนผู้ไทดั้งเดิมในระยะตอนปลายของช่วงที่ 1 เนื่องจากบริเวณริมทางสัญจรกลางหมู่บ้านมีบ้านเรือนขยายหนาแน่นมากขึ้นและพื้นที่ป่าไม้เริ่มลดลงส่งผลให้สัตว์ร้าย เช่น เสือ เป็นต้นเริ่มหายไปพื้นที่ที่มีความปลอดภัยมากขึ้นทำให้ความจำเป็นในการยกใต้ถุนสูงเพื่อเป็นคอกสัตว์เลี้ยงลดลง จึงสร้างคอกสัตว์เลี้ยงไว้ต่างหากในสวนผสมป่าหรือสวนบริเวณหลังบ้านส่งผลให้การก่อสร้างเรือนผู้ไทดั้งเดิมมีการปรับระดับการยกใต้ถุนแบบที่สูงไม่มากมาเป็นแบบยกใต้ถุนสูงจากพื้นพอให้พื้นดินหรือน้ำที่จากครัวเรือนมีชานพักและบันได 1-3 ชั้นจึงเป็นที่มาของเรือนกะเทินหรือ “เฮินกะเทิน” หมายถึง เรือนที่สูงครึ่งๆกลางๆ จากภาพที่ 5.10 ค) พบว่าเรือนกะเทินมักจะเกาะตัวยาวตามทางสัญจรกลางหมู่บ้าน และเรือนกะเทินมีพื้นที่ชานเรือนยื่นออกมาเพื่อนั่งเล่นและสามารถนำสินค้ามาวางขายได้ โดยเฉพาะกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ที่เข้ามาในช่วงนี้มักจะหาบผัก หาบขนมจีนมาวางขายตามชานเรือนกะเทิน รวมทั้งเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนข้าวเปลือกและเกลือหรือซื้อขายมีดพัวจากพ่อค้าหรือชาวบ้านอื่นไกล

^๑กะเทิน เป็นภาษาผู้ไท แปลว่า ครึ่งๆกลางๆ (บุญยืน เตโช, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2554)

2) องค์ประกอบอื่นในผังบริเวณบ้านเรือน

2.1) **เล้าข้าว(ยุ้งฉาง)** เป็นสถาปัตยกรรมขนาดเล็กใช้เก็บข้าวเปลือกสร้างไว้ในบริเวณเดียวกับบ้านพักอาศัย โครงสร้างทำด้วยไม้จริงแต่ตีคร่าวนอกต่างจากการสร้างบ้านเรือน ปลูกไม้จริง หลังคาทรงจั่วมุง ตับหญ้าคา ผนังเป็นฝาขัดแตะและฉาบด้วย“เปี้ยหรือดินฉาบ” (วิจิต คลังบุญครอง, 2552: 190) เป็นฝาดินฉาบ เพื่อกันความร้อน ป้องกันความชื้นจากภายนอกและลดน้ำหนักผนัง ส่วนผสมของดินฉาบได้แก่ ดินจอมปลวก มูลวัวควาย(มีใยประสาน)และยางบงผสมกัน นำไปฉาบผนังไม้ขัดแตะบางที่มีกรรมผสมแกลบจะช่วยป้องกันปลวก ประตูเล้าข้าวจะทำเป็นฝาสอดรองขึ้นไปทีละแผ่นเพื่อป้องกันข้าวไหลออกมา

คติความเชื่อที่มีต่อเล้าข้าว เช่น ห้ามรั่วเล้าข้าวไปสร้างเป็นบ้านเรือน ห้ามย้ายเล้าข้าวข้ามบ้านเรือน ห้ามสร้างเล้าให้ประจันหน้ากับบ้านเรือนและห้ามสร้างเล้าข้าวในทิศหัวเหนือของเรือน ทั้งหมดนี้เชื่อว่าจะเกิดหายนะหรือนำความเจ็บป่วยมาสู่ครัวเรือน (สมชาย นิลาธิและจากรุวรรณ ธรรมวัตร, 2541: 1-13)

2.2) **สวนครัว** ในบริเวณที่ว่างระหว่างเรือนพักอาศัยกับเล้าข้าวหรือชานมนสวนใหญ่ทำสวนครัวปลูกผักสำหรับปรุงรส เช่น พริก มะเขือ ข่า ขิง ตะไคร้ เป็นต้น อาศัยน้ำทิ้งจากชานมนไปช่วยรด

จากการตั้งถิ่นฐานที่ยึดสภาพภูมิประเทศทางธรรมชาติเป็นสำคัญ ทำให้เป็นชุมชนบ้านเรือนที่กระจุกตัวอย่างหลวมๆบนพื้นที่ดอนส่งผลต่อองค์ประกอบที่เด่นชัดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนคือ ลานบ้านและเรือนผู้ไทดั้งเดิมที่มีองค์ประกอบของเล้าข้าวและสวนครัว เรือนพื้นดินที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของเรือนหัวลอย เรือนกะเท็บ เรือนซุและเรือนกะเทิน มีหลังคาทรงจั่วสูง ยกใต้ถุนและเรือนครัวไฟแยกต่างหาก เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบและก่อสร้างให้เกิดภาวะความน่าสบายสอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศในเขตมรสุมที่มีความแตกต่างของฤดูกาลอย่างชัดเจนในช่วงหน้าร้อนที่แล้งจัด หน้าหนาวที่ความหนาวเย็นและหน้าฝนที่มีน้ำมากเป็นพิเศษ และสภาพธรรมชาติที่มีป่าไม้และสัตว์ป่าชุกชุมรวมถึงการใช้วัสดุธรรมชาติที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นจำพวกไม้เต็งรัง ไม้ไผ่และหญ้าคา การวางตัวอย่างอิสระของบ้านเรือนโดยสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติทั้งแง่พื้นที่และการระบายน้ำในหน้าฝนรวมถึงการอำนวยความสะดวกในการใช้พื้นที่ว่างรอบเรือนในลักษณะของลานบ้านเป็นพื้นที่เอนกประสงค์มีการใช้งานอย่างหลากหลายตามโอกาสและเชื่อมต่อเรือนอื่นๆเข้าหากัน การยกใต้ถุนพื้นทำให้ชั้นบนของตัวเรือนเป็นพื้นที่ส่วนตัว ชานและเรือนโล่งเป็นพื้นที่กิจกรรมและปล่อยให้พื้นดินลานบ้านเป็นพื้นที่สาธารณะครอบครองและดูแลร่วมกัน จึงส่งผลให้รูปแบบทางสังคมและวิถีชีวิตของชาวผู้ไทมีความผูกพันกับธรรมชาติและใกล้ชิดกันในระบบของคุ่มเรือนสร้างความเป็นเพื่อนบ้านในกลุ่มเครือญาติและเสมือนเครือญาติไม่มีความจำเป็นต้องสร้างรั้วกันแบ่งเขตซึ่งกันและกันก่อเกิดความอึดเพื่อและแบ่งปันกันจนกระทั่งแต่ละคุ่มเรือนรวมตัวเป็นคุ่มบ้านมีวัดเป็นศูนย์กลางทั้งสามคุ่มบ้านและได้สานตัวรวมกันเป็นชุมชนเมืองเรณูนครมีเส้นทางกลางบ้านเชื่อมต่อถึงกันสร้างความเป็นชุมชนเดียวกันทั้งในทางกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรม

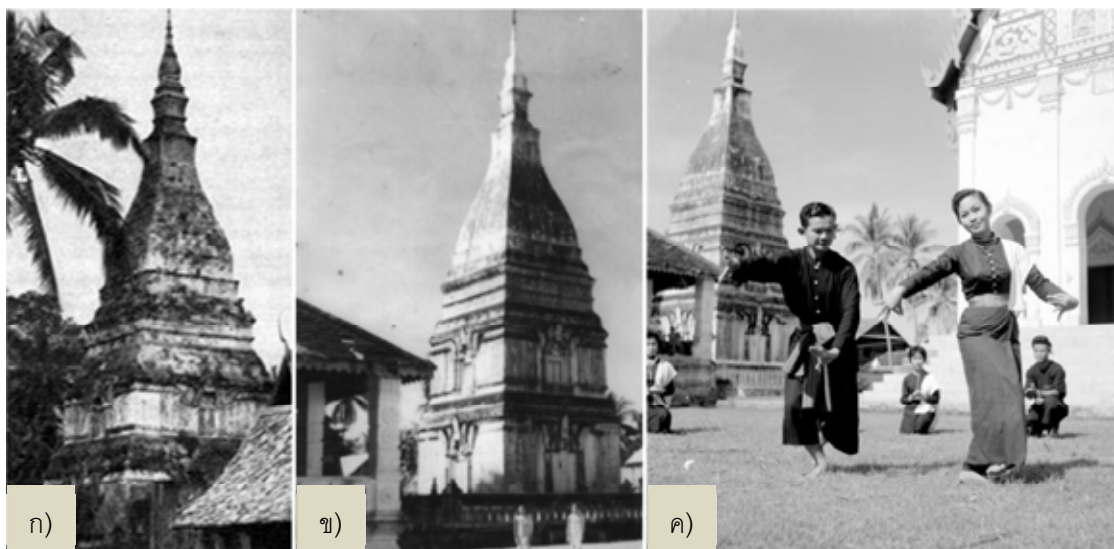
5.1.5 พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

5.1.5.1 พระธาตุเรณู

เมื่อยุบเมืองเรณูนครเป็นตำบลเรณูและตำบลโพหนองเรียกว่า“บ้านเรณู”หรือ“เมืองเว”ขึ้นกับอำเภอธาตุพนม พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่และกลุ่มเชื้อสายเจ้าเมืองได้ชักชวนชาวผู้ไทตำบลเรณู ตำบลโพหนองและตำบลแสนพัน

ร่วมกันก่อสร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ.2463 มีงานสมโภชกำหนดเป็นประเพณีคือ วันขึ้น 11 ค่ำ – ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 ทุกปี (พระราชรัตนากร, 2554: 5) การก่อสร้างพระธาตุเรณูเกิดขึ้นด้วยการสละกำลังทรัพย์และกำลังแรงงานของชาวผู้ไทเมืองเรณูนครและชาวผู้ไทจากหมู่บ้านใกล้เคียงรวมถึงชาวแกว¹⁰อพยพ ผลัดเปลี่ยนเวรกันมาขนดินจากห้วยบ่อแกและที่ขุดขึ้นมาจนกลายเป็นหนองน้ำ¹¹ เพื่อนำดินมาเผาเป็นอิฐก่อองค์พระธาตุเรณู (บุญยืน เตโช, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

ภาพที่ 5.11 วัดธาตุเรณูช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ก) พระธาตุพนมก่อน พ.ศ.2483 ข) พระธาตุเรณูพ.ศ.2505

ค) การพ้อนรำบูชาพระธาตุเรณูในบุญมหาชาติของชาวผู้ไท พ.ศ.2505

ที่มา: ก) วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ข) ปิติ พรรณวงษ์ และค) ดำเนิน เตชะกุล, พฤษภาคม 2505

1) **ตำแหน่งที่ตั้งของพระธาตุเรณู** ชาวผู้ไทเมืองเรณูนครให้ความเคารพศรัทธาในองค์พระธาตุพนมหรืออุรังคธาตุของพระพุทธเจ้าเป็นอันมาก จึงจำลองแบบขององค์พระธาตุพนมมาสร้างไว้ที่วัดกลางซึ่งเป็นวัดสำคัญและเป็นศูนย์กลางของเมืองเรณูนคร ในพ.ศ.2460 เมื่อสร้างเสร็จเรียกว่า “พระธาตุเรณู” วัดกลางจึงมีอีกชื่อหนึ่งคือ “วัดธาตุเรณู” (พระราชรัตนากร, 2554: 5)

2) **รูปแบบสถาปัตยกรรม** เป็นรูปแบบพระธาตุที่จำลองแบบขององค์พระธาตุพนม¹²มาแต่มีขนาดเล็กกว่าภายในพระธาตุเรณูได้รับรังสีของสำคัญทั้งในทางพระพุทธศาสนาและของมีค่าจากเจ้าเมืองและชาวบ้านถือเป็น “เครื่องค้าของคุณ” ถวายเป็นพุทธบูชาตามความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาและบูชาถนนเทวดา

¹⁰ชาวแกวหรือชาวเวียดนาม ที่อพยพหนีภัยสงครามเข้ามาอยู่ในเมืองเรณูนครได้รับจ้างเป็นแรงงานก่อสร้างพระธาตุและพระอุโบสถตามวัดต่างๆ เพื่อแลกกับข้าวและเครื่องนุ่งห่มในช่วงที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน

¹¹มีชื่อว่า “หนองหัวขุ่น” ปัจจุบันถมเป็นที่ตั้งของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดพระธาตุเรณู

¹²พระธาตุพนมองค์เก่าก่อนกรมศิลปากรบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2483

อารักษ์ตามความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติเพื่อทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข รูปปั้นนูนต่ำทั้ง 4 ด้านในบริเวณชั้นฐานจำลองลายปูนปั้นเกี่ยวกับโลกมนุษย์ เช่น แม่พระธรณี พระอรหันต์ เจ้าพญาขี้ม้ายี่ข้าง ชั้นเรือนธาตุเป็นทรงดอกบัวประดับลายดอกไม้สื่อถึงดวงดาวบนสรวงสวรรค์ และเรือนยอดเป็นฉัตรทองคำหมายถึงพระนิพพาน แผงไม้ถึงปรีศนาธรรมในการปฏิบัติตนของคนในโลกมนุษย์เพื่อให้ได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์หรือหลุดพ้นไปสู่พระนิพพาน (พระราชรัตนากร, **สัมภาษณ์**, 3 กุมภาพันธ์ 2555)

พระธาตุเรณู ภูมิสัญลักษณ์สำคัญของเมืองเรณูนครเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นจิตวิญญาณของคนในชุมชนสะท้อนมิติความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติจึงมีพิธีกรรมการบูชาพระธาตุเรณูด้วยการปฏิบัติบูชา เช่น การกราบไหว้ การพ้อนรำถวาย การแห่บั้งไฟอบองค์พระธาตุก่อนนำไปจุด เป็นต้น แสดงถึงการผนวกรวมอยู่ระหว่างความเชื่อเรื่องผีฟ้าพญาแถนและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา รวมถึงการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติด้วยความเคารพอ่อนน้อมเช่นเดียวกับการเคารพอ่อนน้อมต่อองค์พระธาตุเรณู

ภาพที่ 5.12 ตำแหน่งและขอบเขตวัดช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ก) ตำแหน่งของวัดธาตุเรณูที่อยู่ขอบหมู่บ้านติดกับทุ่งนา และ ข) ขอบเขตกำแพงวัด

ที่มา :ก) วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522และ ข) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506

5.1.5.2 วัด

วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวผู้ไท มีความสำคัญในฐานะผู้นำทางความคิดและจิตวิญญาณของชุมชน มีประจักษ์พยานที่สำคัญทั้งนามธรรมและรูปธรรม ในทางนามธรรมได้แก่ลานวัดเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและแหล่งเรียนรู้ศิลปวิทยาการ คติความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีในรูปธรรม สิ่งก่อสร้างที่วิจิตรบรรจงและสถาปัตยกรรมที่เป็นพุทธศิลป์ที่ผสมผสานศิลปวัฒนธรรมจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเกิดจากความศรัทธาและต้องการความริเริ่มสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์เพื่อเป็นเครื่องบูชาพระศาสดาและแถนเทวดาของชาวผู้ไท โดยตำแหน่งที่ตั้งของวัดจึงเน้นอยู่ในจุดที่สำคัญของพื้นที่

1) **ตำแหน่งที่ตั้งของวัด** การสร้างวัดของชาวผู้ไทเรณูนครถือคติความเชื่อทางพุทธศาสนาเช่นเดียวกับคนในภาคอีสานและพื้นที่สองฝั่งโขงให้วัดอยู่แยกจากหมู่บ้านตามบทบัญญัติที่ว่าวิสุคามสีมานั้นหมายถึงเขต

นอกชุมชนจากภาพที่ 5.12 พบว่ามีกำหนดตำแหน่งการตั้งวัดโดยเลือกบริเวณขอบหมู่บ้านสถานที่ซึ่งดอยห่างออกไปจากชุมชนเพื่อให้พระสงฆ์ได้ปฏิบัติศาสนากิจและเป็นตัวอย่างให้กับคนในชุมชนของการอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัยกันในการดำรงชีวิตของฆราวาสเช่นเดียวกับพระสงฆ์ที่พึ่งพาธรรมชาติในการปฏิบัติธรรมให้หลุดพ้นและอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย สอดคล้องกับคำกล่าวของอาจารย์วิโรฒ ศรีสุโรที่ว่า "...วัดมีกำแพงสี่เหลี่ยมมั่นคงสวยงามในขณะที่บ้านเรือนของผู้คนไม่ได้คำนึงถึงการสร้างรั้วสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตการครองเรือนของผู้บริโภคคามอย่างไม่มีขอบเขตให้กิเลสตัณหาพาไป แต่เมื่อเข้าไปสู่กำแพงแห่งพระธรรมวินัยแล้วย่อมบังคับบรรพชิตให้ดำรงตนอยู่ได้รอบแห่งสิกขาบทของพระพุทธศาสนา..." (วิโรฒ ศรีสุโร, 2536: 23-24)

2) องค์ประกอบทางกายภาพและรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัด

จากภาพที่ 5.11 ค) แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบทางกายภาพและสถาปัตยกรรมของวัดธาตุเรณูด้านซ้ายคือหอแจกพื้นก่ออิฐถือปูน ตรงกลางคือพระธาตุ ด้านขวาคือสิมก่ออิฐถือปูนและด้านหน้าเป็นลานวัด ส่วนภาพที่ 5.13 ค) เป็นองค์ประกอบของวัดบูรพารามหรือวัดเหนือ ที่มีองค์ประกอบเหมือนกับวัดธาตุเรณูแต่แตกต่างกันที่ไม่มีพระธาตุ เนื่องจากพระธาตุจะสร้างขึ้นในวัดสำคัญเท่านั้น

2.1) "หอแจก" จากสภาพความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติที่มีอยู่ค่อนข้างจำกัดส่งผลให้ชาวผู้ไทเมืองเรณูนครมีเชื้อเพื่อและเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเป็นสำคัญจึงเกิดเป็นคติความเชื่อในการทำมาหากินเมื่อได้ผลผลิตหรือหาสิ่งใดมาได้ให้แจกจ่ายแก่ผู้อื่นด้วยตามแต่สมควร ในลักษณะของการสร้างกิน สร้างทาน เมื่อนำมารวมกับศรัทธาในพุทธศาสนาจึงก่อให้เกิดในการสร้างหอแจกคล้ายคลึงกับศาลาการเปรียญขึ้นไว้เป็นสถานที่แจกทานและทำบุญตามฮีตสิบสองร่วมกันระหว่างพระและชาวกุ่มบ้าน

จากภาพที่ 5.13 ก) พบว่าหอแจกในระยะแรกสร้างด้วยไม้ยกพื้นสูงไม่มากหลังคาทรงจั่วสูงมีปีกนกรอบประดับด้วยโหงหรือซ้อฟ้านาค ตัวอาคารปล่อยโล่งทำให้ลมถ่ายเทได้สะดวกไม่ร้อนและระบายความชื้นได้ดี ผู้คนที่เข้ามาทำบุญจึงอยู่ในสภาวะที่สบายทำให้จิตใจปลอดโปร่ง นับว่าเป็นสิ่งก่อสร้างที่สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศเป็นอย่างดีโดยลักษณะของหอแจกเป็นศิลปะวัฒนธรรมเชิงพุทธศิลป์ร่วมกันของกลุ่มคนในพื้นที่แอ่งสกลนครและสองฝั่งแม่น้ำโขงในที่เรียกว่า "ศิลปะวัฒนธรรมแบบลาว" ที่พบลักษณะของหอแจกดังกล่าวกระจายตัวอยู่ทั่วไปในพื้นที่ดังกล่าว

จากภาพที่ 5.11 ค) และภาพที่ 5.13 ข) และ ค) พบว่าในระยะหลังที่ชาวเวียดนามอพยพเข้ามาในประเทศไทย เป็นช่วงที่ฝรั่งเศสเข้ามามีอิทธิพลในลาวและเวียดนามส่งผลให้กลุ่มชาวเวียดนามอพยพหรือ "ช่างแก้ว" เรียกตามภาษาพื้นบ้านผู้ไทและลาว ที่เข้ามารับจ้างเป็นช่างก่อสร้างโดยเฉพาะการก่อสร้างแบบก่ออิฐถือปูน ได้นำรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบฝรั่งเศสและศิลปะการตกแต่งแบบเวียดนามเข้ามาผสมกับหอแจกและสิมจากภาพที่ 5.13 พบว่าหอแจกและสิมในเมืองเรณูนครทั้งในวัดธาตุเรณูและวัดบูรพาราม มีการสร้างซุ้มประตูแบบโค้งและประดับลวดลายปูนปั้นเป็นดอกไม้และสัตว์ในพระพุทธรูปตามความนิยมของช่างชาวเวียดนาม หอแจกสร้างพื้นแบบก่อด้วยอิฐถือปูนมีราวกันตก ส่วนหลังคายังรูปแบบของลาวและมุงด้วยแป้นเกล็ด จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมพบว่าในส่วนของวัดปัจฉิมมาวาสนั้นสันนิษฐานว่ามีลักษณะของสิมและหอแจกคล้ายคลึงกับวัดทั้งสองที่กล่าวมา (สุริพันธ์ พลเยี่ยมหาญ, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

2.2) “**สิม**” หรือพระอุโบสถ เป็นสิ่งก่อสร้างในเขตพุทธาวาสเพื่อให้พระประกอบศาสนากิจ สิมที่วัดกลางหรือวัดธาตุเรณูสร้างภายหลังพระธาตุเรณูไม่นานและใช้แรงงานของคณะศรัทธาในชุมชนเช่นเดียวกับการสร้างองค์พระธาตุเรณู เพื่อทดแทนสิมไม้หลังเก่าที่รับรูปแบบมาจากพม่าที่ได้อธิบายไว้ก่อนหน้านี้ ส่วนสิมที่วัดเหนือหรือวัดบูรพารามเป็นพุทธศิลป์ของช่างชาวแกวอพยพเรียกว่า “สิมแกวบ้าน” สะท้อนถึงสัดส่วนและการตกแต่งที่เรียบง่าย สมถะ แต่มีความชัดเจนจากรูปทรงที่ความสูงอย่างโดดเด่นอย่างสะท้อนความศรัทธาสามัคคีของชาวผู้ไทเมื่อเรณูนครและชาวแกวอพยพอย่างแรงกล้า

พระธาตุเรณู สิมและหอแจก จึงเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารในพุทธศาสนาที่สะท้อนถึงความงดงามบนพื้นฐานของความพอเหมาะพอดีของวิถีชีวิตชาวผู้ไทกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ค่อนข้างจำกัด ทำให้การสร้างสรรค์ผลงานทางสถาปัตยกรรมที่เพียงพอกับความต้องการใช้สอยในแบบที่เล็กน้อยแต่งาม ไม่เน้นความใหญ่โตฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็นแต่เน้นให้เกิดขึ้นจากความศรัทธาสามัคคีและความเป็นเจ้าของร่วมกันทุกคนในชุมชน และประเด็นสำคัญพระธาตุเรณูเป็นกลุ่มพุทธศิลป์ชั้นสูงร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนครและสองฝั่งแม่น้ำโขงสะท้อนความเป็นคนร่วมพระพุทธรูปศาสนาเดียวกันส่วนสิมและหอแจกในวัดธาตุเรณูวัดบูรพารามและวัดปัจจิมมาวาสถือว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์ของกลุ่มคนผู้ไท ลาว เวียดนามและฝรั่งเศสผสมผสานกันอย่างลงตัวและกลายเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมของเมืองเรณูนคร

2.3) **ลานวัด** เป็นพื้นที่ลานทรายโล่งเอนกประสงค์อยู่คู่กับอาคารทางศาสนาและวัดเมื่อมีงานบุญตามฮีตสิบสองในรอบปีคนทั้งชุมชนช่วยกันทำงานในงานบุญต่างๆซึ่งถือเป็นงานบุญของทุกคนในชุมชน มีความเคร่งครัดและถือปฏิบัติทุกเดือน การทำบุญไม่ได้ใช้สิ่งของเกินฐานะที่มีอยู่แต่เป็นการทำตามอัธยาศัยพิธีกรรมในแต่ละเดือนมีความเกี่ยวโยงทั้งความเชื่อทางพุทธ พราหมณ์และผี แต่โดยส่วนใหญ่เป็นพิธีที่มีพระสงฆ์และวัดเป็นองค์ประกอบหลัก ใช้ลานบ้านเพื่อเป็นพื้นที่เตรียมงานทำบุญแล้วจึงเคลื่อนย้ายจากคุ่มต่างๆไปรวมกันที่ลานวัดมีการปลูกประรำพิธีไม้ไผ่และการลงขวงละเล่นฟ้อนรำของคนในชุมชน มีการขนทรายเข้าวัดในบุญสงกรานต์

ในช่วงเวลาปกติลานวัดเป็นพื้นที่ฝึกสมาธิที่ใกล้ชิดธรรมชาติ เช่น การกวาดลานวัด การเดินจงกรม เป็นต้น ช่วงเย็นชาวบ้านจะอาศัยร่มเงาไม้ใหญ่เป็นที่พักผ่อนในขณะที่เด็กๆวิ่งเล่นกันตามลานวัด (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555) สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัดในฐานะพื้นที่นันทนาการของชุมชน

จากตำแหน่งที่ตั้งของวัดที่เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างชุมชนกับพื้นที่ธรรมชาติและรูปแบบสถาปัตยกรรมสะท้อนถึงบทบาทของวัดที่ทำหน้าที่เป็นตัวอย่างของการสอนคนในชุมชนให้รู้จักการอยู่ร่วมกับธรรมชาติเช่นเดียวกับวัดที่อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ วัดจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนในฐานะพื้นที่ทางจิตวิญญาณและการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ภาพที่ 5.13 องค์ประกอบทางกายภาพของวัด ช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ก) หอบแจกไม้ ข) หอบแจกวัตถุธาตุเรณู ค) องค์ประกอบของวัดบูรพาราม (วัดเหนือ)

ที่มา : ก) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506 ข) ปิติ พรรวงษ์ และค) ชัยวัฒน์ โกพลรัตน์

5.1.5.3 หลักบ้าน

1) **ตำแหน่งที่ตั้ง** หลักบ้านหรือป้อบ้าน(สะดือบ้าน)อยู่บริเวณใจกลางหมู่บ้านใกล้กับเรือนเจ้าเมืองในคุ้มบ้านได้ สร้างขึ้นเพื่อกำหนดพื้นที่เริ่มต้นในการสร้างบ้านเรือนและชุมชน ตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวผู้ไท เมืองเรณูนครในเรื่องของผีอารักษ์เชื่อว่าบริเวณที่จะสร้างหมู่บ้านย่อมมีผีหรือเทวดาอารักษ์รักษาพื้นที่อยู่ก่อน เมื่อเข้ามาอาศัยอยู่ใหม่จำเป็นต้องอัญเชิญผีอารักษ์ไปสิงสถิตในเสาหลักบ้านเพื่อคุ้มครองบ้านเรือนในเขตหมู่บ้าน ส่วนผีเจ้าปู่กลางจะคอยดูแลชาวผู้ไทและบ้านเรือนตลอดจนเรียกสวนไร่นาจึงตั้งศาลไว้นอกหมู่บ้าน ในเดือน7ของทุกปีหรือในราวกลางเดือนมิถุนายนมีพิธีบุญชำระเพื่อบวงสรวงอารักษ์หลักบ้านหลังจากทำบุญบังไฟและเข้าสู่งการทำไร่ไถนาเรียกว่า “ทำบุญกลางบ้าน” (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 1 พฤศจิกายน 2554)

2) **ลักษณะทางกายภาพและรูปแบบสถาปัตยกรรม** หลักบ้านสร้างด้วยเสาไม้แก่นมีการสลักตกแต่งอย่างสวยงามมีเสาประธานและเสาบริวารสี่ทิศปักยึดติดกับพื้นดินชาวผู้ไทจะวางเครื่องสักการบูชาตามพื้นดินรอบๆเสาหลักบ้าน (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 1 พฤศจิกายน 2554)

5.1.4.4 หอเจ้าปู่ถลา

1) **ตำแหน่งที่ตั้ง** ผู้ไทเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการนับถือผีฟ้า ผีแถน ผีบรรพบุรุษ อยู่ในสังคมดั้งจะเห็นได้จากองค์ประกอบของชุมชนที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ “หอเจ้าปู่ถลา” หรือ “หอปู่” เป็นศาลปู่ตาหรือดอนปู่ตาของชุมชน ตั้งอยู่ท้ายหมู่บ้านด้านทิศตะวันตกริมห้วยหลวงอันเป็นลำน้ำที่แยกสายมาจากห้วยบ่อแก ปู่ถลาหรือถลาเมือง คือ วิญญาณบรรพบุรุษของชาวผู้ไท เป็นนักรบที่ทำการต่อสู้กับญวนที่เข้ารุกรานชาวผู้ไทเมื่อครั้งอยู่ที่ประเทศลาวเมื่อปู่ถลาตายในการรบชาวผู้ไทจึงอพยพเข้ามาฝั่งขวาแม่น้ำโขง “...ปู่ถลาได้สั่งเสียลูกหลานชาวผู้ไทไว้ว่าถ้าลูกหลานไปตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ถิ่นที่ได้ให้ตั้งศาลให้ท่านแล้วเช่นไหว้ปีละครั้ง หากประสงค์จะให้ท่านช่วยเหลือในกิจการใดๆ ให้จุดธูปเทียนบอกกล่าวแม้ในข้อขัดคดีก็ให้ยกมือขึ้นเหนือศีรษะแล้วอธิษฐานท่านจะช่วยเหลือทุกคน...” (สุเพ็ญศรี แก้วมณีชัย, **สัมภาษณ์**, 14 กันยายน 2554) จึงปรากฏหอผีเจ้าปู่ถลาในหมู่บ้านของชาวผู้ไทในภาคอีสาน เช่น บ้านกุดสิม อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่อง “ดอนปู่ตา” ของคนภาคอีสาน (นกดล ตั้งสกุล, 2548:12)

2) **ลักษณะทางกายภาพและรูปแบบสถาปัตยกรรม** ลักษณะหอเจ้าปู่ถลา เป็นหอไม้สูงเพียงตามีสี่เสาหลังคาเป็นเพิงอยู่ป่าบุงกรักริมห้วยบ่อแกเรียกว่า “ป่าหอเจ้าปู่ถลา” และเชื่อมต่อกับป่าบุงตลอดลำห้วยบ่อแก ก่อนเริ่มทำน้จัดเช่นไหว้หอเจ้าปู่ถลาบนพื้นที่ลานเล็กๆภายใต้ร่มไม้ของป่าหอเจ้าปู่ถลา “ในพิธีกรรมมีการเชิญวิญญาณปู่ถลามาร่วมพิธีเพื่อไปตามข่าวสารลูกหลาน สร้างขวัญกำลังใจให้แก่ชาวผู้ไทเรณูนครพร้อมทั้งแสดงอิทธิฤทธิ์ให้เห็น” (สุเพ็ญศรี แก้วมณีชัย, **สัมภาษณ์**, 14 กันยายน 2554) ทำให้ช่วงนี้ชาวผู้ไทเรณูนครมีความเกรงกลัวในอำนาจเหนือธรรมชาติของเจ้าปู่ถลาเป็นอันมาก โดยเฉพาะในป่าหอเจ้าปู่ถลาไม่มีใครกล้าเข้าไปตัดไม้หรือในลำห้วยบ่อแกจึงไม่กล้าตัดไม้ริมห้วยหรือขุดลอกลำห้วยเพราะเชื่อกันว่า วิญญาณเจ้าปู่ถลาสิงสถิตตามป่าหอเจ้าปู่และตามสายลำห้วยบ่อแก ชาวผู้ไทเรณูนครจึงถือว่าป่าหอเจ้าปู่ถลาเป็นที่เขตหวง¹³

ป่าหอเจ้าปู่ถลาเป็นการเชื่อมโยงความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเข้ากับการจัดการทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางธรรมชาติของป่าบุงในลำห้วยสายบ่อแก ป่าหอเจ้าปู่ถลาจึงกลายเป็นป่าวัฒนธรรมสำหรับการประกอบพิธีกรรม ชาวผู้ไทเรณูนครต้องไม่กระทำการใดเพื่อเป็นการหลบหลู่และไม่ตัดไม้ทำลายป่าในบริเวณพื้นที่ป่าหอเจ้าปู่ถลา เพราะเชื่อว่าเป็นสมบัติของเจ้าปู่ถลาที่คอยปกป้องดูแลรักษาให้สมาชิกในหมู่บ้านอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ขณะเดียวกันพื้นที่ป่าดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่ป่าค่อนข้างอุดมสมบูรณ์และเอื้อประโยชน์ต่อมาดำรงชีวิตมาโดยตลอดระยะเวลาในช่วงนี้

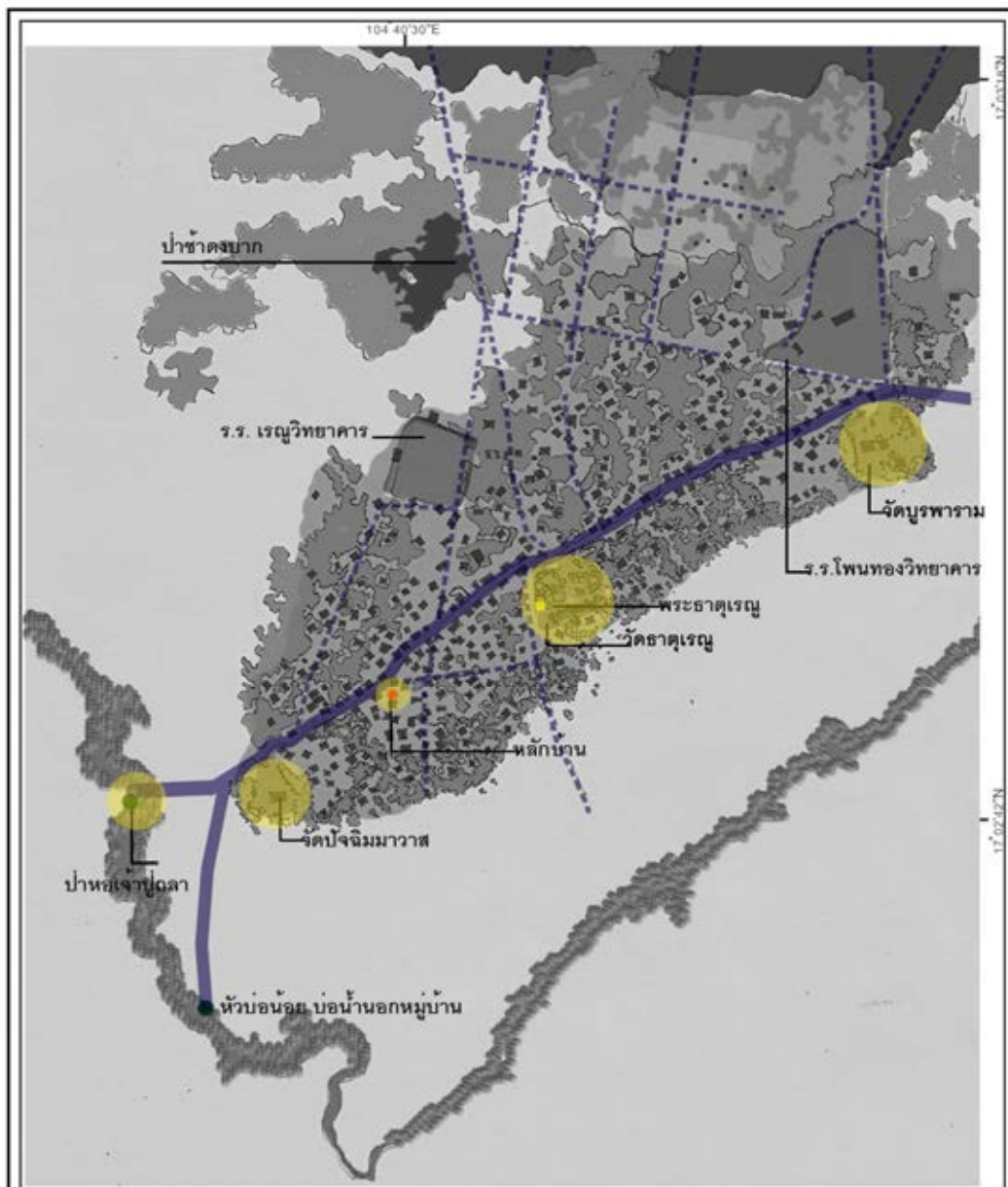
หอเจ้าปู่ถลาและหลักบ้าน มีอยู่ทั่วไปในหมู่บ้านของชาวผู้ไทเชื่อว่าดวงวิญญาณของบรรพบุรุษคือเจ้าปู่ถลาและดวงวิญญาณที่สถิตอยู่บริเวณนี้ก่อนสร้างหมู่บ้าน ทำหน้าที่เป็นเทวดาอารักษ์ปกป้องรักษาสมาชิกในหมู่บ้านตลอดจนบ้านเรือนและรั้วไร่นาสวน หากปฏิบัติดีให้ความเคารพและเช่นไหว้เป็นประจำทุกปีจะบังเกิดผล

¹³ที่เขตหวง หมายถึง พื้นที่ซึ่งไม่อาจจะทำสิ่งใดแล้วเจริญงอกงามหรือทำแล้วจะเกิดหายนะ เป็นพื้นที่ป่าที่อยู่ในอำนาจของเจ้าปู่ถลา ลูกหลานจะล่วงละเมิดมิได้

ในทางดีแต่หากปฏิบัติไม่ดีหรือไม่ถูกต้องจะบังเกิดผลในความวิบัติฉิบหาย ทั้ง 2 องค์ประกอบดังกล่าวถึงเป็นพื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติตามความเชื่อของชาวผู้ไทให้ประพฤติตนอยู่ในขอบเขตที่พอเหมาะพอดีโดยเฉพาะการกระทำต่อธรรมชาติ

จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลอย่างชัดเจนและมีผลค่อนข้างรุนแรง ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำที่ค่อนข้างต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นของประเทศลักษณะดังกล่าวของธรรมชาติจึงเป็นตัวควบคุมให้ชาวผู้ไทเรณูนครเรียนรู้และปรับตัวตามกระแสการหมุนเวียนของธรรมชาติ จึงนำคติความเชื่อดั้งเดิมของการนับถือผีและความศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนามุ่งถึงจารีตประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ มาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อควบคุมคนให้ปฏิบัติตนต่อธรรมชาติอย่างถ้อยที่ย่อยอาศัยมากกว่าการฝืนเอาชนะธรรมชาติเพียงอย่างเดียวสะท้อนผ่านพื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งในทางพุทธและผี ที่จรรโลงและขัดเกลาจิตใจคนให้เข้าถึงธรรมชาติอย่างลึกซึ้งในมิติของความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์นำไปสู่การเคารพในกฎของธรรมชาติพร้อมกันนั้นความเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์ในศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นได้เกิดขึ้นในวัดศูนย์กลางสำคัญของสังคมเมืองเรณูนครโดยเฉพาะวัดธาตุเรณูและยังสอดผสานความเป็นชุมชนได้อย่างชัดเจนในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในลานวัด ลักษณะดังกล่าวนี้จึงกลายเป็นภาพของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่โดดเด่นและสำคัญต่อเมืองเรณูนคร

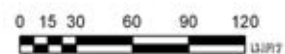

แผนที่ 5.5 พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500)

สัญลักษณ์

- เส้นทางสัญจรหลัก
- เส้นทางสัญจรรอง
- พื้นที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอิศรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2495 - 2496 ของกรมแผนที่ทหาร

5.1.6 พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ

5.1.6.1 พื้นที่เกษตรกรรมและสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้อง

1) **สวนชนบท** พื้นที่สวนไม่มีลักษณะเป็นสวนยกทรงแต่มีลักษณะเป็น “สวนชนบท” ที่มีกาปรับเปลี่ยนสภาพธรรมชาติเดิมน้อยมาก มุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยในแง่การใช้พื้นที่และการเลือกใช้พืชพันธุ์เป็นหลัก การปลูกไม่เน้นการจัดแต่งทรงพุ่มปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติของพืชนั้นๆ ไม่มีการถากถางปล่อยให้พืชขึ้นรกตามธรรมชาติในบางบริเวณ การเลือกพื้นที่ปลูกเน้นการพิจารณาความเหมาะสมในการดูแลรักษา

1.1) **สวนรอบหมู่บ้าน** เป็นสวนหลังบ้านอยู่ติดกับสวนครัวใช้ปลูกไม้ผล เช่น ตาล หมาก มะพร้าว มะขาม กัลย ชนุน ยอ อ้อย เป็นต้น ไม้กินยอและใบ เช่น ติว กระโดน สะเดา ขี้เหล็ก แคป่า เป็นต้น และไม้กั้นลมเช่น ต้นไผ่ เป็นต้น ว่านยาต่างๆนอกจากนั้นยังปลูกหม่อน ฝ้าย คราม สำหรับทอผ้าและพืชผักเป็นไม้ระดับล่างผสมไปกับไม้ผลและไม้กั้นลมที่เป็นไม้ระดับกลางและบนการปลูกไม้กั้นลมผสมกับไม้ผลเนื่องจากพื้นที่บ้านเรือนอยู่บนพื้นที่ดอนประกอบกับวัสดุในการมุงหลังคาและทำฝายบ้านเรือนเป็นวัสดุธรรมชาติที่ไม่ถาวรมาก เมื่อเกิดพายุหรือลมกรรโชกอาจสร้างความเสียหายให้แก่บ้านเรือน แนวของต้นไม้ที่เป็นสวนระหว่างหมู่บ้านกับทุ่งนาช่วยป้องกันลมแรงมากได้ดี

1.2) **สวนผสมป่า** เป็นสวนที่ปลูกแทรกอยู่ตามป่าโปร่งหลังหมู่บ้านและชายป่าโปร่งติดกับทุ่งนาปลูกไม้ 3 ระดับเช่นเดียวกับสวนหลังบ้าน แต่นิยมปลูกต้นไผ่และทำสวนไม้ระดับล่างพวกฝ้าย คราม หม่อน และพืชผักฤดูแล้งแทรกผสมกับป่าดั้งเดิมเป็นไม้ระดับกลางและบนเพื่อให้ต้นไผ่ของป่าดั้งเดิมเป็นไม้ใช้สอยในการสร้างและซ่อมแซมบ้านเรือน ส่วนใหญ่เป็นไม้กระยาเลยหลายขนาด พื้นที่สวนผสมป่าเป็นการจับจองกันเองตามป่าโปร่งหลังหมู่บ้าน

ภาพที่ 5.14 ลักษณะของสวนชนบทแบบสวนผสมป่า ช่วงที่ 1 บ้านเรณู

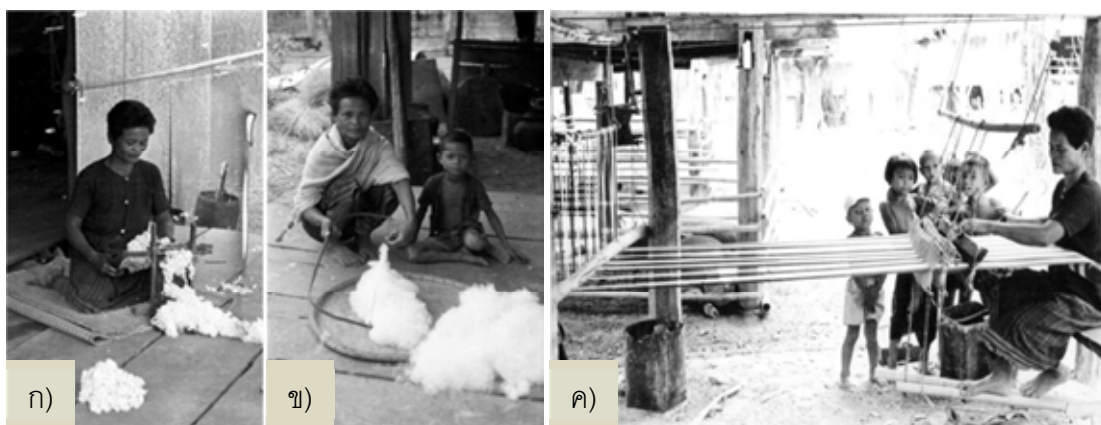
ที่มา: บุญยืน เตโช, 2498และบุญยืน เตโช, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2555

ชาวผู้ไทนิยมปลูกฝ้ายในสวน เนื่องจากฝ้ายให้ปริมาณผลผลิตต่อปีมากกว่าการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและเส้นใยฝ้ายใช้ทอผ้าที่ใช้งานในชีวิตประจำวันส่วนเส้นใยไหมใช้ทอผ้าสำคัญหรือผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมสำคัญเช่น ผ้าเป็ยงสไบในงานแต่งงาน เป็นต้น ส่งผลให้การปลูกต้นหม่อนเลี้ยงไหมมีน้อย เฉพาะครัวเรือนที่มีกำลังแรงงานมากพอเลือกปลูกฝ้ายและหม่อน

การทำสวนครามเพื่อใช้ย้อมสี “ผ้าย้อมคราม” เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทและเป็นที่มาของคำว่า “ผู้ไทดำ”¹⁴ ผลผลิตจากสวนชนบทใช้ประโยชน์ในแง่การบริโภค การผลิตผ้าและไม้ใช้สอยในครัวเรือนเท่านั้น แบ่งปันให้เพื่อนบ้านคนอื่นหากมีมากเกินไปจนความจำเป็นหรือแปรรูปสะสมไว้เพื่อทำบุญ เช่น ผ้าขาวหมอนซิด ผ้าห่ม ผ้านวม เป็นต้น แต่ไม่พบว่ามีการปลูกเพื่อขายอย่างมากนำมาแลกเปลี่ยนกับของจำเป็นอย่างอื่นในครัวเรือนจากคนหมู่บ้านอื่นหรือในหมู่บ้านเดียวกันในลักษณะของ “...พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้ ข้าวเปลือกแลกเกลือ ผ้าไหมแลกมีดพร้าจากพวกชาวไซตีเหล็ก...” (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

ช่วงที่การเลี้ยงควายส่งขายยังภาคกลางและพม่าเฟื่องฟูอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 3-5 ส่งผลให้มีการขยายพันธุ์และเลี้ยงควายกันมากขึ้น ในครัวเรือนหนึ่งมีจำนวนควายมากถึง 10 หรือ 20 ตัว แต่เดิมเลี้ยงวัวควายไว้ใช้แรงงานเพียงไม่กี่ตัวจึงผูกวัวควายไว้ใต้ถุนเรือน ดังนั้นในบางครัวเรือนที่มีพื้นที่ใต้ถุนจำกัดก็จะใช้พื้นที่ว่างในสวนสร้างคอกวัว คอกควายขนาดใหญ่โตและตุง¹⁵ เพื่อสะดวกในการเลี้ยงดูและขนส่ง

แต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 การนำเข้าผ้าจากต่างประเทศเป็นเรื่องที่ยากจึงทำให้ผ้ามีราคาแพงมาก ความต้องการใช้ผ้าที่ผลิตในประเทศมีมากขึ้นเพราะหาง่ายและราคาถูกส่งผลให้ผ้าฝ้ายทอมือ ผ้าฝ้ายแกมไหมเป็นที่ต้องการของตลาดมีการเข้ามารับซื้อจากพ่อค้าคนกลาง จึงเป็นช่วงที่การปลูกฝ้ายและทอผ้าเฟื่องฟูมาก มีการทอผ้าเพื่อส่งขายกันเป็นล่ำเป็นสันซึ่งแต่เดิมทอใช้ในครอบครัวกันทุกบ้านเรือน เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาไม่นานมากแต่ก็สร้างรายได้ให้แก่ชาวผู้ไทเรณูนครและชาวบ้านอื่นๆทั่วทั้งภาคอีสานเช่น ในแถบบ้านท่าลาดอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2519 และน้อย แสงกุหลาบ, **สัมภาษณ์**, 1 มกราคม 2555)

ภาพที่ 5.15 กรรมวิธีการผลิตผ้าฝ้ายพื้นบ้าน

ก) การอ้วฝ้ายข) การดีดฝ้ายค) การทอที่กระทบ

ที่มา: Charles F Keyes, 2505

¹⁴ กลุ่มชาวผู้ไทที่นิยมแต่งกายด้วยผ้าสีดำหรือครามเข้มซึ่งเกิดจากการย้อมครามหรือย้อมมะเกลือ

¹⁵ ตุง มีลักษณะเป็นกระท่อมปลูกเป็นเรือนนอนชั่วคราวในสวนเพื่อใช้เฝ้าวัวควาย (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

ทำให้เกิดการขยายตัวของไร่ฝ้าย สวนครามมากขึ้นจากการจับจองพื้นที่สวนเพื่อทำไร่ฝ้าย สวนครามเพิ่มขึ้น แต่ยังคงเป็นรูปแบบของสวนชนบทอยู่ เมื่อสงครามสงบลงมีการนำเข้าฝ้ายจากต่างประเทศมากขึ้นและได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ความต้องการผ้าทอพื้นเมืองจึงลดลงไปด้วยส่งผลให้ การปลูกฝ้ายปลูกครามก็ลดจำนวนลงไปเช่นกัน ต่อมา มีการส่งเสริมให้ปลูกปอเป็นพืชเศรษฐกิจในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงปลูกฝ้ายและพืชผักสวนครัวในหน้าหนาว

2) **บ่อน้ำ** น้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตและการตั้งถิ่นฐานของคนในช่วงนี้เนื่องจากยังไม่มีระบบน้ำประปาคนในชุมชนต้องอาศัยน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ แผ่นดินอีสานส่วนใหญ่เป็นดินเค็มส่งผลให้น้ำผิวดินเค็ม น้ำในลำห้วยบ่อแกจึงเป็นน้ำเค็มตื้นเขินและชุมชนในฤดูแล้งจนไม่สามารถใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภค ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องขุดดินบริเวณตาน้ำให้เป็น “ซาง” หรือบ่อเพื่อนำน้ำขึ้นมาใช้ทดแทนแหล่งน้ำผิวดินธรรมชาติ “มีจอมปลวกที่ไหนแสดงว่ามีตาน้ำตื้นที่นั่นเพราะปลวกต้องกินน้ำ” (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554) การรักษาพื้นที่จอมปลวกซึ่งเป็นตาน้ำจึงมีความสำคัญมากทำให้เกิดการสร้างกุศลบายให้จอมปลวกมีผีหรือเทวดาอารักษ์อยู่ นำดอกไม้ธูปเทียนไปบูชาและห้ามสร้างบ้านเรือนค่อมจอมปลวก เพื่อจะได้ใช้เป็นแหล่งน้ำของชุมชน

บ่อน้ำแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะตามประเภทของการนำน้ำมาใช้ประโยชน์คือบ่อน้ำดื่มและบ่อน้ำใช้ โดยบ่อน้ำใช้จะมีอยู่ตามคุ้มต่างๆเช่น อยู่หน้าวัดธาตุเรณู จะเป็นของคุ้มบ้านกลาง ส่วนบ่อน้ำดื่มอยู่ในชายป่านอกเขตชุมชนเพื่อป้องกันสิ่งปฏิกูลจากครัวเรือน บ่อน้ำดื่มของเมืองเรณูนครช่วงนี้มีอยู่ที่ท้ายบ้านใต้ เรียกว่า “น้ำหัวบ่อน้อย” และหัวบ้านเหนือ(บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555) จึงพบภาพบรรดาหญิงสาวที่ไปตักน้ำบ่อในยามเย็นนอกหมู่บ้านเป็นตัวสะท้อนถึงวิถีชีวิตชาวนาชนบทที่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลักเช่นเดียวกับหญิงสาวในภาคอีสานตอนบนดังภาพที่ 5.16 ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้บันทึกไว้เมื่อคราวเสด็จตรวจราชการที่มณฑลอุดร พ.ศ.2449

ภาพที่ 5.16 หญิงสาวในเขตมณฑลอุดร (ภาคอีสานตอนบน) กำลังตักน้ำบ่อนอกหมู่บ้าน

ที่มา: ดำรงราชานุภาพ, 2449 จากหอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ

3) **นาข้าว** การทำนาเพื่อผลิตข้าวเป็นวิถีชีวิตหลักของชาวผู้ไทเรณูนครทุกคนเพื่อเลี้ยงครอบครัว ส่งผลให้พื้นที่ซึ่งเหมาะสมแก่การทำนาคือ พื้นที่ลุ่มต่ำระหว่างลำห้วยและพื้นที่รอบดอนที่ตั้งของหมู่บ้าน ใช้เป็นพื้นที่ทำนาปลูกข้าวแบบอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาล (นาฟางลอย) ทำให้ปลูกข้าวเหนียวซึ่งเป็นอาหารหลักได้ปีละหนึ่งครั้ง เป็นการทำนาดำและอาศัยแรงงานคนเป็นหลักจึงเกิดมีวัฒนธรรมการขอแรงกันช่วยทำนาคือ “การทำนาวาน”¹⁶หรือการลงแขกนั่นเอง เช่น ลงแขกดำนา ลงแขกเกี่ยวข้าว ลงแขกตีข้าวและลงขนข้าว เป็นต้น การเลี้ยงวัวควายใช้วิธีการวัวควายปล่อยให้ทะเล็มหญ้าตามคันนา เป็นการกำจัดหญ้าที่เป็นวัชพืชของข้าวอีกทั้งมูลของสัตว์เลี้ยงกลายเป็นปุ๋ยชีวภาพแก่ข้าวในนา ส่วนวัชพืชจำพวกต้นกกนำมาทอเสื่อ ศัตรูของข้าว เช่น หอย ปู ตั๊กแตนและหนูนานำมาทำเป็นอาหาร

4) **เถียงนา** ชาวผู้ไทเรณูนครปลูก “เถียงนา”¹⁷ หลังขนาดเล็กยกพื้นง่ายมีเสาไม้ส่วนใหญ่มี่ 4 ต้นสร้างบน “โพนเถียงนา”เป็นเนินดินในพื้นที่นา บริเวณเถียงนามีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงาและมีลานกว้างพอกที่กองข้าวหรือนวดข้าว เถียงนาถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์สำหรับเป็นที่นั่งพัก กินข้าวและเลี้ยงลูก ในระหว่างการทำนาหรือใช้เป็นที่นอนในช่วงที่ต้องเร่งทำงาน เช่น ไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว ขนข้าว นวดข้าว เป็นต้น ถ้าหากบ้านไกลจากพื้นที่นามากมักหุงหาอาหารที่เถียงนา ในบางครอบครัวใช้ชีวิตอยู่ที่เถียงนาเป็นระยะเวลานานจนถึงลับดาห์ ทำให้เถียงนาในกลุ่มนี้มีขนาดใหญ่พอกับกับเรือนเหี้ยหรือบ้านขนาดเล็ก มีเตาไฟและยังปลูกพืชเครื่องปรุงตามลานเถียงนาเพื่อทำอาหาร (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554)

เถียงนา เป็นสิ่งก่อสร้างเพื่ออยู่อาศัยชั่วคราว แตกต่างจากบ้านเรือนพักอาศัยทั่วไปมีโครงสร้างและองค์ประกอบไม่ซับซ้อนความละเอียดประณีตน้อย เป็นการก่อสร้างแบบเรือนเครื่องผูกใช้วิธีตีแปะ บากไม้ง่ายๆ หรือมัดด้วยเครือเถาวัลย์ โดยใช้วัสดุที่หาง่ายจากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ แขนงไม้ เป็นต้น ปูพื้นด้วยปึกไม้เนื้อแข็งหรือไม้ไผ่ ใช้ตับใบไม้หรือตับหญ้าคาหลังคามุง เมื่อถึงฤดูกาลทำนามีการปรับปรุงซ่อมแซมเพื่อใช้ประโยชน์และปล่อยทิ้งร้างในฤดูแล้ง นอกจากนั้นสามารถใช้ประโยชน์ในการเป็นสถานที่พักค้างคืนหรือที่พักของคนเดินทาง ชาวบ้านที่ออกหาอาหาร จับปลา กบ เขียดใช้เป็นที่พักชั่วคราว เถียงนามีความสงบร่มเย็นและเป็นสถานที่โล่งแจ้งเมื่อพ้นช่วงเก็บเกี่ยวข้าวแล้วชาวบ้านมักจะมานอนเล่น พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในช่วงพักกลางวัน

จากลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่มีลักษณะพื้นที่นาและพื้นที่อยู่อาศัยแยกกันอยู่ต้องเดินเท้าไปทำนา เถียงนาจึงเปรียบเสมือนสถานที่ทำงาน(Office) แบบไปกลับของชาวผู้ไทเมืองเรณูนครตลอดครึ่งปีในฤดูกาลทำนา เถียงนาจึงเป็นตัวแทนสะท้อนถึงภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมแสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติที่พึ่งพาอาศัยกัน อยู่บนพื้นฐานของความเรียบง่ายและปรับใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย

5.1.6.2 พื้นที่ธรรมชาติ

¹⁶คำว่า นาวาน เป็นภาษาผู้ไท นา หมายถึงการทำนา วาน หมายถึงการให้วัวช่วยเหลือ นาวานจึงแปลว่า การลงแขกทำนา (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

¹⁷เป็นคำเรียกกลางๆทั่วไปของชาวอีสานที่ใช้เรียกที่พักอาศัยชั่วคราว ที่สร้างไว้ใ้ในนาเหมือนคำว่า ห้างนาของภาคเหนือ โรงนาของภาคกลาง และขนานาของภาคใต้ (สมชาย นิลอาธิ อ้างถึงในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน, 2542:1530)

1) **ป่าโปร่ง** ส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรังบริเวณดอนหลังหมู่บ้านใช้ประโยชน์เป็นแหล่งไม้ใช้สอยสำคัญในการสร้างและซ่อมแซมบ้านเรือน โดยเลือกใช้เฉพาะไม้ที่มีลักษณะดีถูกต้องตามโฉลกและการใช้งาน จึงทำให้ไม้ที่ไม่ถูกโฉลก เช่น ไม้ลำต้นคดงอ ไม้ที่เครือเถาวัลย์มาก ไม้ใหญ่ที่ประธานป่า ไม้ขนาดเล็ก เป็นต้น ไม้เหล่านี้จึงยังคงอยู่และสามารถขยายพันธุ์ให้เติบโตขึ้นมาอีกนับเป็นภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล สอดคล้องกับการถือคติเรื่อง “โสกไม้¹⁸” เป็นการเลือกตัดไม้ให้ถูกโฉลกเพื่อไปสร้างบ้านเรือน

ต้นไม้อินป่าโปร่งช่วยดูดซับน้ำเอาไว้ใต้ดิน ทำให้มีน้ำใต้ดินมากพอที่ซูดบ่อน้ำมาใช้อุปโภคบริโภค ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นป่าโปร่งเริ่มถูกจับจองล้อมรั้วไม้ให้เป็นพื้นที่ที่มีกรรมสิทธิ์จากการจับจองกันเอง แต่ยังคงใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่ป่าไม้เหมือนเดิมหรือเป็นพื้นที่สวนชนบท (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554) โดยยังคงเก็บรักษาต้นไม้และเลือกใช้ต้นไม้ที่เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ ประกอบกับการทำสวนแบบชนบทแทรกผสมกับป่าไม้เหล่านี้ในรูปแบบของสวนผสมป่า จึงทำให้มองเห็นสภาพของสวนชนบทและป่าโปร่งมีความกลมกลืนกันและมีความหลากหลายของจำนวนพันธุ์พืชและระดับความสูงอำนวยประโยชน์ต่อการเลือกใช้งานได้อย่างหลากหลาย

2) **ป่าบุง** จากการบุกเบิกพื้นที่ทำนาข้าวด้วยการแผ้วถางป่าบุงห้วย ได้แต่ไม่ได้แผ้วถางไปถึงส่วนที่เป็นป่าบุงริมลำห้วยบ่อแกและลำห้วยสาขา เพราะมีความเชื่อว่าเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับป่าหอเจ้าปู่ถลา จึงเหลือป่าบุงเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำมีความหลากหลายของพืชและสัตว์โดยเฉพาะป่าบุงห้วยบริเวณริมห้วยบ่อแก เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียดที่อาศัยในแหล่งน้ำและสัตว์ที่ลงมากินน้ำเช่น นกต่างๆ หมูป่า หมาไน เป็นต้น ส่วนพืชได้แก่ หน่อไม้ ยอดห้วย ยอดต้นบุง กระจับและบัว เป็นต้น นอกจากนี้เป็นแหล่งอาหารยังมีพืชจักสาน เช่น หวาย เตยป่าและกก เป็นต้น พืชเชื้อเพลิง เช่น กิ่งต้นสะแก ฝ้ายน้ำ เหมือด หูลิง ฯลฯ

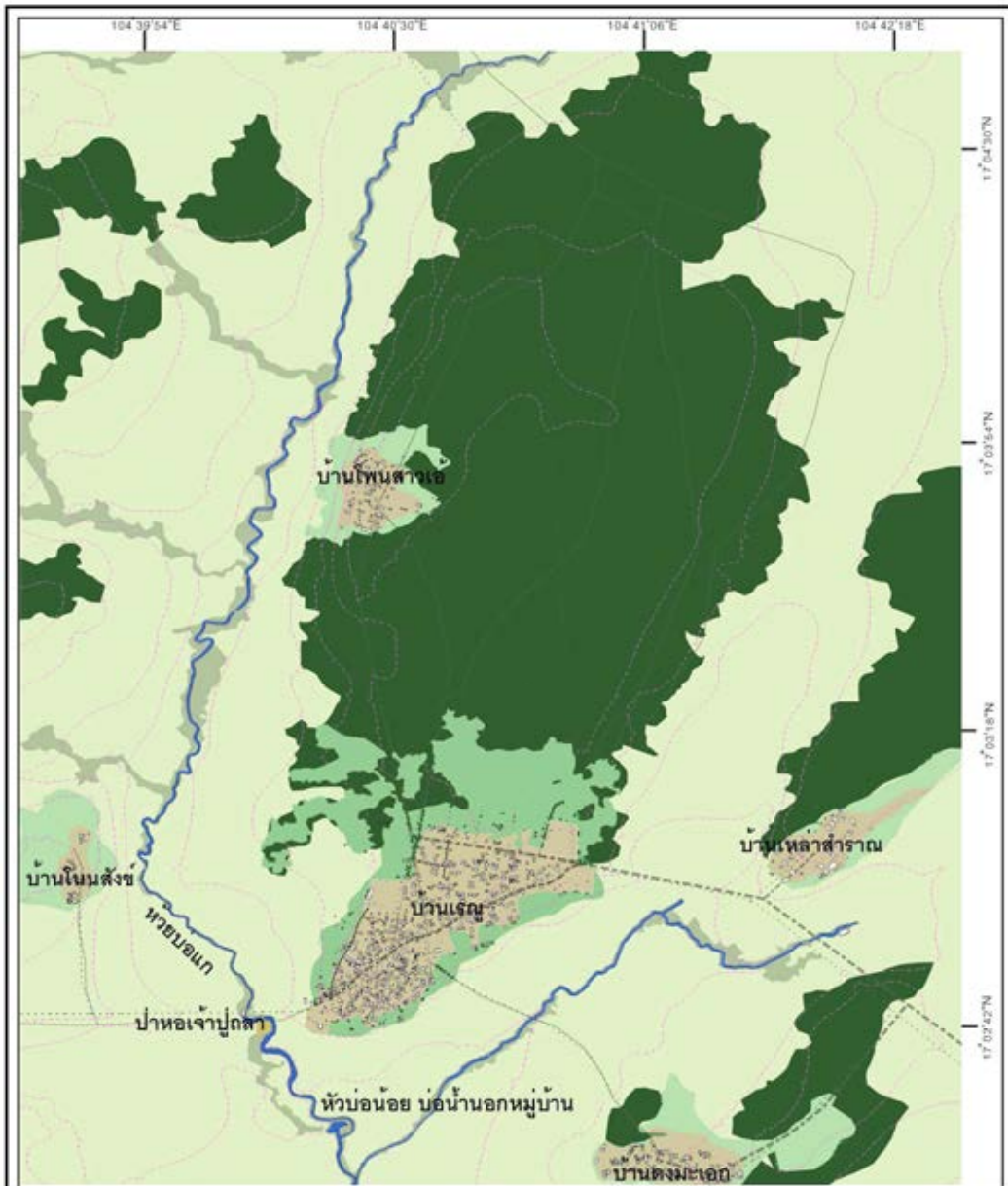
บริการเชิงนิเวศจากป่าโปร่งและป่าบุงในฐานะแหล่งทรัพยากรในการผลิตปัจจัยสี่ ได้แก่ 1) แหล่งอาหาร เช่น ไข่มดแดง เห็ดป่า ผักหวาน แมลง สัตว์ป่า เป็นต้น 2) แหล่งยารักษาโรคจากพืชสมุนไพรและจากส่วนต่างๆ ของต้นไม้นำมาเป็นยา 3) แหล่งไม้ใช้สอยสำหรับก่อสร้างที่อยู่อาศัยและวัสดุเชื้อเพลิง 4) แหล่งหรือใช้ประโยชน์อื่นๆ เช่น เปลือกต้นเข้ใช้ย้อมผ้า ผลหมากแห้งใช้ส่งเป็นส่วยให้เมืองหลวง ใบตองกุงใช้มุงเป็นหลังคาหรือทำฝาบ้านและชันโรง เป็นต้น

3) **แหล่งน้ำ** แหล่งน้ำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้แก่ ลำห้วยบ่อแก ลำห้วยสาขาของห้วยบ่อแกและหนองน้ำตามท้องนา อาศัยเป็นแหล่งอาหารจากพืชน้ำและสัตว์น้ำและยังเป็นแหล่งเกลือที่ได้จากการซูดบ่อเกลือในลำห้วยบ่อแกที่ตื่นขึ้นช่วงหน้าแล้ง ขึ้นมาต้มเกลือ (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554)

การใช้ประโยชน์ที่ดินด้านเกษตรกรรมมีความสัมพันธ์กับระบบการตั้งถิ่นฐานและธรรมชาติแห่งพื้นที่และฤดูกาล โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลือกที่อยู่อาศัยบนดอนป้องกันน้ำท่วมในฤดูฝน บริเวณหวนาปลายดอนเป็นพื้นที่ลาดเอียงไม่เหมาะแก่การตั้งบ้านเรือนประกอบมีน้ำทิ้งและน้ำฝนไหลผ่านเป็นประจำจึงใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่สวนชนบทปลูกไม้ผลและไม้กั้นลมซึ่งสวนเหล่านี้วางตัวอยู่รอบหมู่บ้านกลายเป็นกำแพงธรรมชาติป้องกันवादภัยและเป็นแหล่งไม้ใช้สอย ไม้เชื้อเพลิง อาหารและมีการปลูกฝ้ายเพื่อทอผ้า ถัดมาเป็น

¹⁸ โสกไม้ (วิจิต คตัญญูครอง, 2554: 13)

พื้นที่ลุ่มดินทามหรือดินตมซึ่งอยู่ในพื้นที่ป่าบุง ป่าทามมีความอุดมสมบูรณ์ของดินค่อนข้างสูงกว่าบริเวณอื่น ประกอบกับมีน้ำฝนไหลผ่านก่อนลงสู่ลำห้วย จึงเลือกทำนาปลูกข้าวเหนียวโดยตากถางป่าบุง ป่าทามและเหลือ ต้นไม้กระจายอยู่ตามไร่นาเพื่อเป็นปุ๋ยชีวภาพ พื้นที่ริมลำน้ำลำห้วยบ่อแกและห้วยขามบ่อม (ห้วยซี้) มีป่าบุงห้วยมี พืชพรรณเกิดขึ้นรกรกที่มีสัตว์ชุกชุมเป็นแหล่งบริการเชิงนิเวศที่สำคัญและยังเชื่อมโยงกับคติความเชื่อป่าหอยเจ้า ปุถุลาเกิดการอนุรักษ์พื้นที่ดังกล่าวให้เป็นป่าสาธารณะประโยชน์และป่าวัฒนธรรม ในฤดูแล้งดินบริเวณนี้มีเกลือ อยู่มากจึงเป็นแหล่งขุดบ่อน้ำดื่มเกลือ จากความแห้งแล้งตามฤดูกาลจึงไม่มีการทำนาปล่อยให้ดินได้ฟื้นตัว ประกอบกับไม่มีน้ำฝนมาช่วยเพราะปลูก ชาวผู้ไทแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการทำสวนชนบทแบบสวนผสมป่าปลูก ผ้ายเพื่อทอผ้า ปลูกไม้ผล พืชไร่แทรกผสมไม้ยืนต้นดั้งเดิมของป่าโปร่งบนดอนด้านหลังชุมชน ทำให้มีพื้นที่ป่าไม้ จำนวนมากพอที่จะดูดซับน้ำใต้ดิน นำมาสู่การขุดบ่อน้ำขึ้นมาใช้เพาะปลูกและอาศัยความชุ่มชื้นจากการปกคลุมของไม้ต่างระดับและน้ำหมอกในฤดูหนาวในการเพาะปลูกอย่างไม่เข้มข้นเพื่อให้สอดคล้องกับภาวะที่มีน้ำ อยู่น้อยและต้องการรักษาป่าไม้ให้ได้มากที่สุดและน้ำบ่อยังเป็นแหล่งเพื่อใช้อุปโภคบริโภคตลอดทั้งปีจึงมีคติ ความเชื่อในการรักษาตาน้ำของผีจอมปลวก

แผนที่ 5.6 พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500)

สัญลักษณ์

- ป่าบุ่ง
- ป่าโปร่ง
- สวนชนบท
- นาข้าว
- พื้นที่ชุมชน

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอิศรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางผังเมืองและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2495 - 2496 ของกรมแผนที่ทหาร

5.1.7 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี

5.1.7.1 วิถีชีวิตประจำวัน

บันทึกตอนหนึ่งจากหนังสือเรื่องท่องเที่ยวที่ต่างๆ ภาคที่ 4 พระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพพ.ศ. 2449 เมื่อครั้งเสด็จมณฑลอุดร¹⁹ ความว่า“...ตั้งแต่เข้าเขตมณฑลอุดรมาได้ไปเที่ยวตามหมู่บ้านราษฎรตามทางที่ผ่านมาหลายแห่ง บางแห่งเป็นบ้านใหญ่ตั้งมาช้านานหลายชั่วคน ลองไต่ถามถึงประเพณีการสมาคมของชาวบ้านเหล่านั้น ตามที่พวกชาวบ้านชี้แจง ได้ความประหลาดน่าพิศวงอย่างหนึ่งคือ ชาวบ้านเหล่านี้ครั้งหนึ่งมีบ้านอยู่แห่งหนึ่งมีैयाเรือนพอกันอยู่แลมีขี้ข้าวเก็บไว้พอกินปีหนึ่งในลานบ้านปลูกพริก มะเขือข่า ตะไคร้สำหรับต้มแกง นอกบ้านมีสวนผลไม้ เช่น กัลย กล้วย อ้อย หอม มะพร้าวและมีที่ปลูกหม่อนสำหรับเลี้ยงไหม ต่อเขตสวนไปถึงทุ่งนา ต่อมมีเนื้อนาและโคกระบือพอทำได้เข้ากินทุกครัวเรือน ถึงฤดูทำนาก็ช่วยกันทำทั้งหญิงชายเด็กผู้ใหญ่ ล้วนฤดูทำนา ผู้ชายไปเที่ยวหาของขาย ผู้หญิงอยู่บ้านเลี้ยงไหมและทอผ้าทำเครื่องนุ่งห่ม เศษอาหารที่เหลือบริโภคใช้เลี้ยงไก่แลสุกรไว้ขาย การกินของชาวบ้านแถวนี้ทำได้เองเกือบไม่ต้องซื้อหาสิ่งใด สิ่งที่ต้องซื้อก็คือ เครื่องเหล็ก เช่น จอบ เสียม มีด พร้า เป็นต้น และเครื่องถ้วยชาม บางทีก็ซื้อด้ายทอผ้า หรือผ้าผืนและของอื่นๆที่ซอบใจซึ่งพ่อค้าหาไปขาย เงินทองที่จะใช้ซื้อหากมีพอเพียง เพราะมีโคกระบือที่ออกลูกเหลือใช้แลมีหมูและไก่เลี้ยงไว้ด้วยเศษอาหารเหลือบริโภค ขายได้เงินซื้อของต้องการได้พอปรารถนา ต่างครัวต่างเป็นอิสระแก่กัน ไม่มีใครเป็นบ่าว ไม่มีใครใครเป็นนายใคร ลูกบ้านอยู่ในปกครองของผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวของตนแล้วก็ผู้ใหญ่บ้านแลกำนันต่อขึ้นไปดูปกครองกันงายตาย แต่ทั้งตำบลนั้นจะหาเศรษฐีที่มีเงินแต่ 200 บาทขึ้นไปไม่มีเลย คนยากจนถึงต้องเป็นบ่าวคนอื่นก็ไม่มีเลยสักคนเดียว คงอยู่กันมาเช่นนั้นนับด้วยร้อยปีแล้ว เพราะเหตุว่าชาวบ้านทำไร่หาเลี้ยงตัวได้โดยไม่จำเป็นต้องใช้เงิน ความรู้สึกต้องการตัวเงินไม่รุนแรง เงินก็ไม่มีความเหมือนในเมืองที่ว่าเป็นศิริไลซ์ จึงไม่มีใครมีใครสะสม...” (ดำรงราชานุภาพ, 2463:13-14)

จากข้อความข้างต้นเป็นบทยุทธศาสตร์ถึงสภาพวิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนครในช่วงนี้ที่มีความเรียบง่ายแบบพื้นบ้าน อยู่อย่างพอเหมาะพอดีไม่จำเป็นต้องดิ้นรนเพื่อหาเงินหรือการสะสมทรัพย์ มากกว่าการสะสมสิ่งที่เป็นจำเป็นต่อชีวิตคือข้าวและผ้าทอ ดังนั้นลักษณะการประกอบอาชีพจึงเป็นการทำนาเหมือนกันทุกครอบครัวและช่วงวัย จึงทำให้วิถีชีวิตไม่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างชาวผู้ไทเรณูนครด้วยกัน เป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนและนำส่วนเกินไปแลกเปลี่ยนหรือขาย โดยการผลิตทั้งหมดเกิดขึ้นจากการอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลักและหมุนเวียนไปตามฤดูกาล ทำให้วิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนครในช่วงนี้มีความแตกต่างอย่างชัดเจนในแง่ของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตามฤดูกาลในลักษณะของ “หน้าฝนปลูกข้าว หน้าหนาวปลูกฝ้าย เลี้ยงควายทอผ้า”

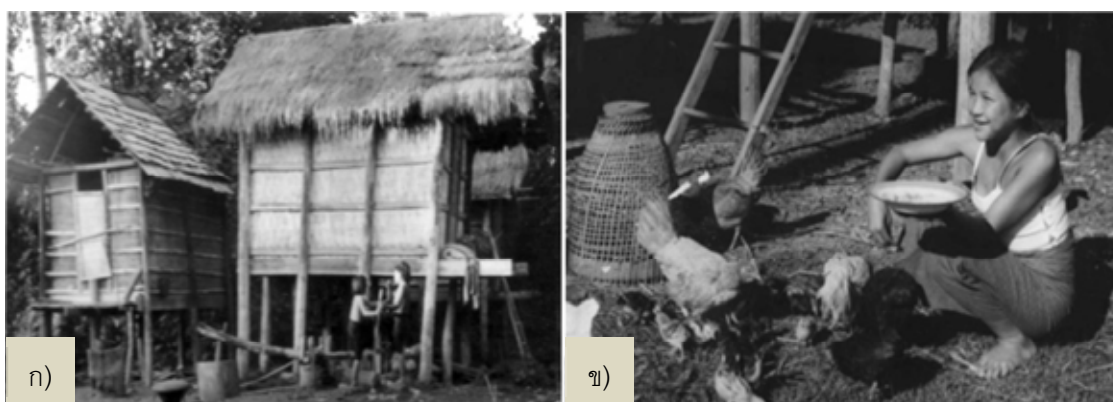
จากภาพที่ 5.17 ประกอบคำให้สัมภาษณ์ของบุญยืน เตโชเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2555 เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนครในอดีตเมื่อครั้งผู้ให้สัมภาษณ์ยังเป็นเด็ก พบว่าในช่วงเช้าแต่ละครัวเรือนมีนาค้าข้าวเหยียบสักกะลันหรือครกกระเดื่องที่อยู่ข้างเล้าข้าวในลานบ้านตั้งแต่เวลา “ไก่ขันกลาง”²⁰และนั่งข้าวเหนียวในเวลา “ไก่ขัน

¹⁹ ขณะนั้นเมืองเรณูนครอยู่ในมณฑลอุดร

²⁰ เวลาประมาณ 04.00 น

ปลาย²¹” เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านในการส่งสอนลูกสอนให้มีความตรงต่อเวลาไม่เกียจคร้านที่เรียกว่า “ผู้ไทไก่สอน” คือตื่นตามเวลาไก่ขันเพื่อมาทำงาน จากนั้นมารวมตัวกันรอใส่บาตร พระสงฆ์เดินรับบิณฑบาตไปตามลานบ้านของแต่ละคุ้ม พอเวลาสายต่อนัวควายไปตามลานบ้านออกไปเลี้ยงที่ทุ่งนา อาหารกลางวันหาได้จากท้องถิ่น เช่น ปลูก ปลา กบ เขียด ตกป่ายัดแตรร้อน ชาวผู้ไทจะพักผ่อนนอนเล่นคุยกันหรือทำงานหัตถกรรม เช่น สานสวิง สานกะหยัง เป็นต้น ตามเถียงนา พอแดดร่มลมตกก็ออกไปเก็บผักหักพิน หาสัตว์น้ำตามท้องนาและล่าห้วยเพื่อมาเป็นอาหารเย็นกินร่วมกันภายในคุ้มเรือน ผู้ใหญ่บางคนใช้เวลาว่างช่วงนี้ทำงานจักสานขนาดใหญ่ตามลานบ้าน เช่น การสานฝาเรือน เป็นต้น ส่วนสัตว์เลี้ยง เช่น เป็ด ไก่และหมู เป็นต้น หากินเศษหญ้าและเศษอาหารตามลานบ้านปล่อยให้สัตว์เลี้ยงหากินตามธรรมชาติไม่มีการกักขังหรือทำคอกสัตว์เลี้ยงเหล่านี้อย่างจริงจังพอตกเย็นกลับจากทำนาต่อนัว ต่อนควายเข้าคอกลูกสาวของแต่ละบ้านออกไปตักน้ำที่บ่อน้ำมาใช้ในครัวเรือนพอตอนค่ำตามลานบ้านชานเรือนบรรดาหนุ่มๆมาเป่าแคน ร้องหมอลำส่วนหญิงสาวช่วยแม่ทอดผ้าทั้งที่เป็นลูกมือและทอดเองสำหรับใช้ในการออกเรือน

ภาพที่ 5.17 วิถีชีวิตประจำวันของชาวผู้ไท ชั่วครั้งที่ 1 บ้านเรณู

ก) สักกะลันหรือครกกระเดื่อง และ ข) การเลี้ยงไก่แบบพื้นบ้าน

ที่มา : ก) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506 และ ข) ปิติ พรธัญวงษ์

5.1.7.2 วิถีชีวิตตามฤดูกาล

1) ฤดูกาลทำนา ช่วงประมาณเดือนพฤษภาคมถึงเดือนพฤศจิกายนจากภาพที่ 5.18 เป็นช่วงหน้าฝนที่ชาวผู้ไทจะมักเขม่นอยู่กับงานทำนาทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต่างลงพื้นที่ทำนาช่วยกันจึงพบเห็นวิถีชีวิตการเลี้ยงลูกตามเถียงนาและลูกช่วยพ่อแม่ถอนกล้า เตรียมคานาเป็นช่วงของการดูแลนาข้าวมากเป็นพิเศษจึงทำให้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ที่เถียงนาในช่วงนี้มีน้ำในนามีปลาในหนองมากชาวผู้ไทจึงออกไปใส่เบ็ด ทอดแห วางสะดุ้งและสักสู่มหาปลาเพื่อเตรียมทำปลาร้าหรือ “ปลาแดก” ไว้สำหรับฤดูแล้งช่วงที่ธรรมชาติกำลังพักฟื้นตัว เป็นการสร้างหลักประกันความอยู่รอดทางด้านอาหารโดยการไม่เบียดเบียนธรรมชาติแต่เลือกบริโภคตามฤดูกาล ดังนั้นวิถีชีวิตชาวผู้ไทจึงอยู่ตามท้องนามากกว่าอยู่ในหมู่บ้าน วันพระถือเป็นวันหยุดทำงานและหยุดฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเพื่อมาทำบุญร่วมกัน

²¹ เวลาประมาณ 05.00น

ในหมู่บ้านตลอดฤดูกาลเข้าพรรษาเมื่อการดำนาเสร็จสิ้นลง เริ่มลงมือปลูกฝ้ายและปลูกครามในสวนชนบทตามหัวนาปลายดอนสำหรับทอผ้าใช้ในครัวเรือนและถวายเป็นผ้ากฐินและเครื่องกฐินในช่วงออกพรรษา

ภาพที่ 5.18 วิถีชีวิตชาวนาตามฤดูกาลช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ก) ไถนา ดำนา ข) ตกกกล้า ค) ฟาดข้าว และ ง) เกวียนขนข้าว

ที่มา : ก) ข) Charles F Keyes, 2505 และ ค) ง) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506

2) ฤดูกาลหลังเก็บเกี่ยว ประมาณเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์เป็นช่วงหน้าหนาวภายในหมู่บ้านเริ่มคึกคักมากขึ้นเพราะผู้คนกลับเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านหลังจากทำนามาตลอดฤดูกาล เป็นการปล่อยให้หน้าข้าวได้พักฟื้นตัวปรับสมดุลตามธรรมชาติ ปลูก ปลา กบ เขียดก็เข้าจำศีลไม่มีอาหารการกินเหมือนฤดูฝน แต่ชาวผู้ไทได้ปรับตัวด้วยการบริโภคปลาไร่ประกอบกับหาอาหารตามชายป่าโปร่งและสวนชนบท เช่น เห็ด หน่อไม้ หน่อหวาย ไข่มดแดง เป็นอาหารพิเศษเฉพาะฤดูกาลถือเป็นการหาอาหารและหาความสุขเล็กน้อยใส่ตัวจากธรรมชาติที่มีอยู่

จากคำบอกเล่าของพ่อนายปิติ พรรณงษ์ เล่าถึงสภาพของการเพาะปลูกในสวนตัวเองว่า “...ปีไหนไม่ได้ไปค้าควาย ก็ปลูกพืชผัก เช่น พริก แพง แตง น้ำเต้า ต้นอ้อยและต้นตาลตั้งไฟต้มน้ำตาลโตนดใช้ชั่งหีบน้ำตาลอ้อย หน้าแล้งก็ไปตั้งเตาต้มเกลืออยู่ห้วยบ่อแก...” (ปิติ พรรณงษ์, **สัมภาษณ์**, 4 กรกฎาคม 2554) จึงพบว่า นอกจากการหาอยู่หากินตามธรรมชาติแล้วยังมีการการทำสวนชนบทอาศัยน้ำบ่อในการเพาะปลูกในฤดูแล้ง มีการขุดบ่อและตั้งเตาต้มเกลือตามริมฝั่งห้วยบ่อแกเป็นการผลิตใช้ในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนกันเอง ในบางปี

กลุ่มนายฮ้อยออกเดินทางการค้าขาย เช่น ตอนวัวควายลงไปเฝ้าขายในภาคกลาง ต่อมาเมื่อหมดยุคการใช้ควาย ไถนาจึงไปรับซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปในกรุงเทพฯหรือโคราชออกเดินเร่ขายหรือหาซื้อของเก่าไปขายต่อในเมือง อุบลราชธานี(อุดม วิโย, **สัมภาษณ์**, 25 พฤษภาคม 2554) ชาวผู้ไทเมืองเรณูนครจึงเป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นกลุ่ม พ่อค้าเร่ในฤดูแล้งที่มีความขยันและอดทนในการเดินทางออกเร่ขายของตามหมู่บ้านในภาคอีสาน

3) ฤดูกาลพักผ่อน ประมาณเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคมเป็นช่วงหน้าร้อน เป็นช่วงที่ สภาพแวดล้อมและสภาพอากาศของเมืองเรณูนครแห้งแล้งมากไม่เหมาะแก่การทำกรเกษตรกรรมประกอบกับ เป็นช่วงหลังเก็บเกี่ยวผลผลิตแต่ละคร้วเรือนมีข้าวในแล้ว มีปลาร้าในไห ชาวผู้ไทจึงพักผ่อนอยู่ตามบ้านเรือนและ ทำงานศิลปะตัดถกรวม ตามใต้ถุนบ้านและชานเรือนจะพบผู้หญิงแต่ละบ้านนั่งตำหูกทอผ้า เช่นฝ้าย มัดหมี่กันทุก คร้วเรือนในคุ้มเรือนจะมีการจับกลุ่มทำงาน ส่วนผู้ชายที่ไม่ได้ออกเดินทางไปค้าขายนั่งทำงานจักสาน ประดิษฐ์ เครื่องมือเครื่องใช้ตามลานบ้าน นอกจากนี้ชาวบ้านยังเตรียมตัวซ่อมแซมบ้านเรือนด้วยการสานฝาเรือน เข้าป่า ตัดไม้ และซ่อมแซมบ้านเรือนให้แล้วเสร็จในช่วงระหว่างนี้และช่วยพระสงฆ์ตกแต่งบำรุงสิ่งก่อสร้างภายในวัด เพื่อเตรียมรับงานบุญและจัดเทศกาลงานประเพณีขึ้นเรียงตามฮีตสิบสองเพื่อการละเล่นและพักผ่อนเป็นช่วงที่ เรียกว่า “เอาบุญ”

จากคำกล่าวที่ว่า “...หาบุญหาปลา ใครก็หาได้ทุกคน ทอผ้าก็เป็นกันทุกคร้วเรือน เลยไม่รู้จะทำแล้วไปขาย ให้ใคร ไม่รู้จักความจะค้าขาย...” (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555) จึงเป็นตัวสะท้อนได้ดีถึงการ ผลิตของชาวผู้ไทเรณูนครนั้นมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับการผลิตในวิถีชาวบ้านอีสานโดยทั่วไป คือวางตัวอยู่บน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นหลัก บั้จจ่ายทางธรรมชาติ ทรัพยากร รวมถึงระบบนิเวศ มีผลอย่างมากต่อการ ผลิต ต้องพึ่งพาธรรมชาติในทุกๆขั้นตอน เป็นการผลิตเพื่อใช้เองทุกคร้วเรือนจึงทำการผลิตเพื่อตอบสนองต่อ ความเพียงพอตนเองแต่หากมีผลผลิตออกมาเกินความจำเป็นหรืออยู่ในวิสัยที่จะแลกเปลี่ยนได้ก็จะแลกเปลี่ยน กับผลผลิตอย่างอื่นที่มีความจำเป็นต้องการทั้งจากในและนอกชุมชน

5.1.7.3 วัฒนธรรมประเพณีในรอบปี

ฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มคนในสายวัฒนธรรมล้านช้างหรือไทลาว ฮีตสิบสอง หมายถึง จารีตประเพณีการทำบุญประจำแต่ละเดือนในรอบ 1 ปี คล้ายกับประเพณีสิบสองเดือนของไทยภาค กลาง แต่แตกต่างกันในรายละเอียดของเนื้อหาประเพณี ส่วนคองสิบสี่ หมายถึง ครอบงวนในการปฏิบัติตน ระหว่างคนในสังคมที่มีสถานภาพแตกต่างกันออกไป 14 ประการ ฮีตสิบสองและคองสิบสี่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่นำมาใช้เป็นหลักในการดำรงชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนครใน 3 มิติคือ การความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ โดยตรง ความสัมพันธ์ระหว่างคนด้วยกันในสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ สร้างความเป็นเอกภาพของสังคมชาวผู้ไทเรณูนคร

สังคมชาวผู้ไทเรณูนครนั้นเป็นสังคมเกษตรกรรมทำนาอาศัยน้ำฝน จึงทำให้มีวัฒนธรรมประเพณีที่ สอดคล้องกับฤดูกาลเรียกว่าฮีตสิบสอง เกิดจากการรวมความเชื่อเข้ากับการดำเนินชีวิตอย่างแนบแน่นระหว่าง วัฒนธรรมของชาวผู้ไทที่มีความเชื่อเรื่องผีและแถนรวมกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาหล่อหลอมเป็นฮี ตสิบสองกระทำขึ้นในแต่ละเดือนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับคติความเชื่อดั้งเดิม ศาสนาและวัฏจักรของฤดูกาล ที่เกี่ยวพันกับการเกษตรกรรม เป็นสิ่งยึดมั่นและสร้างขวัญกำลังใจที่เชื่อมโยงความสามัคคีของชาวผู้ไทในเมือง เรณูนครช่วงนี้ให้ความใกล้ชิดผูกพันเป็นสังคมเดียวกัน ประเพณีและพิธีกรรมนอกจากจะช่วยสร้างเข้มแข็งให้กับ

สังคมแล้ว ยังสร้างสมดุลระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ก่อให้เกิดศรัทธาสามัคคีในการรักษา ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ร่วมกันตามแบบสังคมเกษตรกรรมชนบท วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทเรณูนครจึง มีการหมุนเวียนไปตามฤดูกาลดังนี้

1) **การเลี้ยงหลวงเจ้าปู่ปลา** หลังจากสิ้นสุดงานบุญบั้งไฟและงานบุญพระเวสสันดร วันขึ้น 6 ค่ำเดือน 6 ชาวผู้ไทเรณูนครทำพิธีเลี้ยงหลวงผีเจ้าปู่ปลาหรือผีปลาซึ่งกระทำปีละหนึ่ง ทำการฆ่าวัวหนึ่งตัวหรือจำนวนเท่าใดก็ได้แล้วแต่ลูกหลานชาวผู้ไทจะตกลงกัน นำหัว ตีนและหางวัวมาเช่นไหว้ดวงวิญญาณเจ้าปู่ปลา เรียกว่า “หางก่ายหัว” พร้อมด้วยสำหรับข้าวมีข้าวเหนียว ลาบวัว ยาสูบและเหล้าจัดเป็น 8 สำหรับ มีการร้องรำประกอบ เสียงแคน เสียงกลอง ส่วนเนื้อวัวที่เหลือจากการเช่นไหว้จัดแบ่งไปให้แต่ละครัวเรือนประกอบอาหาร (ชัยปดินทร์ สาลีพันธุ์, **สัมภาษณ์**, 28 ตุลาคม 2554)เป็นการแสดงความเคารพต่อผีปลาผู้รักษาธรรมชาติเขตเมืองเรณูนคร รองลงมาจากผีแกนผู้ดูแลโลกมนุษย์จึงเรียกผีปลาว่า “เจ้าผู้ข้า ฟ้ามุงเมือง” การให้ความเคารพต่อผีปลาจึง หมายถึงการให้ความเคารพต่อธรรมชาติ ก่อนที่จะเริ่มลงมือทำนาเป็นการสร้างขวัญกำลังใจและกระตุ้นเตือนสติ ถึงการกระทำที่จะเกิดขึ้นต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

ภาพที่ 5.19 การทำบุญข้าชะ

ที่มา : Charles F Keyes, 2505

2) **บุญเดือนเจ็ด** เมื่อเตรียมความพร้อมทางด้านจิตใจและความเข้าใจต่อธรรมชาติแล้ว จึงกลับเข้ามา ในหมู่บ้านทำพิธีกราบไหว้ผีแม่เหล็กหรือผีเหล็กบ้านที่สถิตอยู่เสาหลักไม้กลางหมู่บ้าน จากภาพที่ 5.19 มีพิธีการ ตั้งประรำขึ้นกลางหมู่บ้านใกล้กับเสาหลักบ้านนิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์และเลี้ยงพระ สิ่งที่ทำมาใช้ใน พิธีกรรมคือก้อนกรวด ครุฑน้ำพุทมนต์และกระทงลอยเคราะห์ เมื่อเสร็จพิธีกรรมชาวบ้านนำก้อนกรวดไปหว่าน ขึ้นหลังคา ใช้น้ำในครุฑประพรมบ้านเรือนและทำกระทงไปลอยตามแหล่งน้ำ เรียกว่า “บุญข้าชะ”เป็นการชำระ จิตใจและชำระบ้านเรือนให้สะอาดเรียบร้อย เป็นบุญเดือนเจ็ดตามฮีตสิบสองพิธีกรรมของการทำบุญข้าชะจึง เป็นการเตรียมความพร้อมรับมือกับฝนเนื่องจากเมืองเรณูนครอยู่ในร่องน้ำฝนที่ปริมาณน้ำตอปีค่อนข้างมากและ ร่องมรสุมของพายุดีเปรสชันและพายุไต้ฝุ่นจึงเกิดพายุและมีลูกเห็บตกอยู่บ่อยครั้ง จึงจำเป็นต้องสำรวจ ตรวจสอบความมั่นคงแข็งแรงของบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นวัสดุธรรมชาติที่ได้ซ่อมแซมมาในหน้าแล้ง ด้วยการนำ น้ำไปประพรมตามบ้านเรือน ใช้ก้อนกรวดหว่านขึ้นบนหลังคาทดสอบว่าหากมีลูกเห็บตกมาสามารถรองรับได้

มาน้อยเพียงใด และนำกระต๊อบที่ไปลอยน้ำในลำห้วยและหนองน้ำเพื่อตรวจสอบสภาพน้ำและเปรียบเทียบความแตกต่างกับปีก่อนนำไปสู่การคาดการณ์ระดับน้ำในปีนี้

3) **การบะแม่นางธรณี** หลังจากตรวจสอบบ้านเรือนเรียบร้อยแล้ว ชาวผู้ไทเริ่มลงนาเพื่อเตรียมไถนา และหว่านกล้าการเตรียมดินเริ่มต้นด้วยการ “บะแม่นางธรณี” เป็นการขอขมาต่อแม่ธรณีก่อนที่จะใช้คันไถพลิกพื้นแผ่นดินเพราะเชื่อว่าแม่ธรณีได้รับความเจ็บปวดจากการไถนา เจ้าของนาจัดสำหรับอาหารมีปั้นข้าวเหนียว และกล้วยพร้อมหมากพลู เรียกว่า “พาหวาน” ห้ามของควเพราะแม่ธรณีไม่กินอย่างผี นำไปวางไว้ที่หัวนา เรียกว่า “ปังพาหวาน” เชิญแม่ธรณีมารับการเลี้ยงและขอให้ช่วยดูแลข้าวที่ปลูกให้มีผลผลิตถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว สร้างกำลังขวัญกำลังใจให้กับการทำงานจึงเริ่มทำการไถนาและหว่านกล้า(อุดม วิโย, **สัมภาษณ์**, 25 พฤษภาคม 2554)

4) **การเลี้ยงผีตาแฮก** ก่อนการดำนาทำการเลี้ยงผีตาแฮก “ตาแฮก” หมายถึง นาตาแรก โดยนำไม้ขนาดเล็กมาปักเป็นสี่มุมขนาด 1 ตารางศอกสมมติให้เป็นนาข้าวแล้วปักต้นกล้าชุดแรกลงไปเรียกว่า “แฮกนา” นำปั้นข้าวเหนียว ดอกไม้ หมากพลูหรือของขนาดเล็กไปวางบนใบตองที่หัวนาเพื่อเลี้ยงผีตาแฮกหรือตั้งหอตาแฮกขึ้น เป็นพิธีกรรมของชาวผู้ไทที่เชื่อว่าผีตาแฮกเป็นเทพารักษ์ทำหน้าที่ดูแลรักษาความอุดมสมบูรณ์ของที่นาจึงจำเป็นต้องมีการบวงสรวง

5) **บุญเดือนแปดบุญเข้าวัด** หรือบุญเข้าพรรษาพระสงฆ์เข้าจำพรรษางานประกอบการเป็นช่วงกำลังทำนาจึงไม่มีการจัดงานบุญรื่นเริงเนื่องจากความไม่สะดวกดังกล่าวจากภาพที่ 5.20 งานบุญในตอนเช้าทำบุญใส่บาตรรวมกันที่วัด ชาวบ้านยืนเรียงแถวกัน พระสงฆ์เดินรับบิณฑบาตข้าวเหนียว มีการทอดถวายผ้าอาบ น้ำฝนและเทียนขี้ผึ้งตามอัธยาศัยไม่เน้นการบูชาด้วยวัตถุแต่เน้นการปฏิบัติบูชา เช่น การมานอนถือศีลที่วัดพระตลอดช่วงเข้าพรรษา ไม่จัดงานรื่นเริงในระหว่างเข้าพรรษาเป็นต้น (บุญยืน เตโช,**สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2554)

ภาพที่ 5.20 พิธีใส่บาตรข้าวเหนียวในงานบุญช่วงเข้าพรรษา ช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ที่มา : Anthony Thomson Creuse, 2505-2506

6) **บุญเดือนเก้าและบุญเดือนสิบ** หลังจากดำนาข้าวกล้าตามท้องนาเริ่มเขียวแตกออกขึ้นในเดือนเก้า และตั้งท้องในเดือนสิบ ระยะเวลาที่นับเป็นช่วงที่ชาวผู้ไทมีความเบิกบานใจและธรรมชาติของเมืองเรณูนครมีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดที่พรรณเขียวชอุ่ม ปู ปลา นา น้ำบริบูรณ์ ผู้คนเก็บผลผลิตธรรมชาติเหล่านี้จากท้อง

นาได้อย่างเต็มที่ในขณะเดียวกันหลักฮีตสิบสองกลับควบคุมให้คนรู้จักการให้ตอบแทนแก่ธรรมชาติด้วยเช่นกัน โดยผ่านพิธีกรรมบุญข้าวประดับดินหรือบุญเดือนเก้าและบุญข้าวสากบุญข้าวสากในเดือนสิบทำห่อข้าวไปวางตามกำแพงพื้นวัด หอผีถลาและห้วยนาเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผีบรรพบุรุษ ผีถลาและผีตาแถกนาสะท่อนถึงการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับผีตัวแทนของธรรมชาติที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน

7) **บุญเดือนสิบเอ็ด** “พวกชาวบ้านทั้งหญิงชาย พาภันนำเอาดอกไม้ธูปเทียนไปจุดบูชาที่วัด ซึ่งพระเจ้าวัดนำภันกล้วยทำเป็นรูปคล้ายเรือปักไว้กลางวัด เรียกว่าฮ้านประทีปชาวบ้านก็พากันเอาดอกไม้ธูปเทียนไปปักไว้เรียกว่าได้ประทีปรุ่งขึ้นก็นำฮ้านประทีปหรือเรือประทีปนั้นไปลอยน้ำลึกหรือน้ำไหล เรียกว่าล่องเรือไฟ” (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสโส อ้วน) อ้างถึงใน ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529: 88) เป็นช่วงปลายฝนต้นหนาวเข้าสู่ฤดูการเก็บเกี่ยวชาวผู้ไทเรณูนครจะไปนอนที่เถียงนาเพื่อรอเก็บเกี่ยวซึ่งจึงทำว่าวดิดสะนูธนูหรือแกว่งโหวดขึ้นฟ้าเป็นสัญญาณบอกผีฟ้าพญาแถน เพื่อให้ฝนและทำฮ้านประทีปเป็นเรือไฟลอยในห้วยบ่อแกหรือหนองน้ำเพื่อบูชารอยพระพุทธรูปแม่บ้านและพญานาคซึ่งมีความสัมพันธ์ธรรมชาติของฝนและแหล่งน้ำ เครื่องบูชาในบุญนี้ได้แก่ เทียนขี้ผึ้งหรือดอกไม้ธูป ดอกไม้ธูปนั้นก็ใช้กอข้าวในนาหนึ่งถึงสองต้นมาจัดเป็นดอกไม้บูชา เรียกว่า “หอดอกผึ้ง” แห่ไปถวายยังวัด เรียกว่า “บุญออกพรรษา” หรือบุญเดือนสิบเอ็ด (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554) เห็นการแกว่งโหวดและดิดสะนูปลอยว่าวขึ้นฟ้าเป็นสัญญาณบอกแถนเพื่อให้ฝนเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อตรวจสอบสภาพทิศทางของลมที่มีผลต่อการล้มของข้าวและการลอยเรือไฟก็เช่นเดียวกันเป็นการตรวจสอบระดับน้ำที่อาจเข้าท่วมในบางบริเวณโดยเฉพาะหมู่บ้านที่อยู่ริมแม่น้ำโขง โดยการสังเกตจากธรรมชาติของน้ำและลมในปีนี้เปรียบเทียบกับปีก่อนเพื่อจะวางแผนการเกี่ยวข้าวว่าควรเลือกบริเวณใดก่อนและหลังหรือนาของใครจะได้รับผลเสียหายก่อนหลังจะได้ช่วยขอแรงไปลงแขกเกี่ยวข้าวหน้านั้นก่อน

จากภาพที่ 5.21 การแห่ปราสาทผึ้งแบบดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่แอ่งสกลนครและสองฝั่งแม่น้ำโขงรวมถึงเมืองเรณูนคร เป็นพิธีกรรมที่เรียบง่ายสะท้อนความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน มีการจัดตกแต่งหอแจกแบบพื้นบ้านเป็นสถานที่จัดงาน อาคารขนาดเล็กที่มีความโปร่งสบายสามารถรองรับคนได้ทั้งชุมชน อีกทั้งมีความสนุกสนานจากการพ้อนรำนับเป็นประเพณีที่ยังคงมีความบริสุทธิ์อยู่มากปราศจากการปรุงแต่งจากภายนอกหรือลดทอนความสำคัญหรือรายละเอียดลง แตกต่างจากงานแห่ปราสาทผึ้งในปัจจุบันที่ในชุมชนเมืองเรณูนครและหมู่บ้านในเขตอำเภอเรณูนครเลิกปฏิบัติไปแล้วโดยเฉพาะการจัดงานเพื่อการท่องเที่ยวในระดับจังหวัด สกลนคร

ภาพที่ 5.21 บุญเดือนสิบเอ็ดและบุญเดือนสิบสองช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ก) การแห่หอดอกผึ้ง ข) แบกเม็งกฐิน ค) การแห่องค์กฐินและ ง) หมอลำในบุญกฐิน

ที่มา : ก) ชัยวัฒน์ โภทรัตน์ ข) ค) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506

และ ง) Charles F Keyes, 2505

8) **บุญเดือนสิบสอง** ในช่วงระยะเวลาเกี่ยวข้าวปลูกไว้เมื่อตอนเข้าพรรษาเริ่มบานเช่นกันผู้หญิงต่างออกไปช่วยกันเก็บมา ส่วนผู้ชายก็ขนข้าวขึ้นลานเตรียมนวดข้าว กำลังเริ่มสิ้นสุดลง ดอกฝ้ายที่ หลังเหน็ดเหนื่อยจากการเร่งเกี่ยวข้าวมาก่อนเพื่อป้องกันการเสียหายจากข้าวกรอบและล้ม เริ่มใจกันทำบุญกฐินโดยนำดอกฝ้ายที่เก็บได้ชุดแรกของแต่ละบ้านมารวมกันทำบันฝ้ายและทอให้เสร็จภายในหรือสองวันเพื่อให้ทันทอดถวายเป็นผ้ากฐินเรียกว่า “กฐินแล่น” หรือจุลกฐิน ในบางปีผู้มีฐานะดีเป็นเจ้าของจัดกองกฐินขึ้นมี จากภาพที่ 5.21 ข) และ ค) ชาวบ้านเข้ามาร่วมอนุโมทนาบุญจัดองค์กฐินหรือ “เม็ง²²กฐิน” โดยนำข้าวสาร มะพร้าว ไม้ผลมารวมกันตามที่ตนเองมีอยู่ แต่ที่นำมาทุกคนคือเสื้อผ้าขาว ผ้าหม่ ด้ายฝ้าย ด้ายไหมและหมอนขิดที่ชาวผู้ไทผลิตขึ้นและสะสมไว้สำหรับทำบุญกฐินและบุญบวชนาคหมอนขิดถูกมาร่วมกองบุญและแห่แหนไปยังวัดร่วมกับเครื่องกฐินอื่นๆ รวมถึงถากถางทางที่จะนำกฐินไปทอดถวายยังวัดชาวบ้านเต็มใจช่วยด้วยว่าได้ผลบุญอันสูงส่งเป็นจำนวนมาก “...จัดผ้าไตรและสิ่งของไว้ในประรำตอนหัวค่ำมีหมอลำคบบงัน(รื่นเริงยามค่ำคืน) คืนหนึ่งวันรุ่งขึ้นนำผ้ากฐินไปถวายวัด...” (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2529: 89) จากข้อความข้างต้นและภาพที่ 5.21 ง) สะท้อนภาพพิธีกรรมบุญ

²²เม็ง คือ เตียงที่จัดทำขึ้นพิเศษ เช่น เม็งบรรทม เตียงนอนพระเจ้าแผ่นดิน เป็นต้น

กฐินของชาวผู้ไทเรณูนครที่มีความเสียสละบริจาคทานก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีและมีความสุขสนานของชาวบ้านซึ่งเกิดจากการนั่งฟังหมอลำ เป็นการผ่อนคลายในช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวและเตรียมตัวนวดข้าว นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสให้หนุ่มสาวที่มาคบงันบุญกฐินหรือบุญเดือนสิบสองมีโอกาสพบปะสนทนากันตามอัธยาศัย ชาวผู้ไทได้ติดตามข่าวคราวการเก็บเกี่ยวของแต่ละบ้านด้วย

9) **บุญเดือนอ้าย** ในระยะเวลานี้เป็นช่วงที่กำลังเร่งนวดข้าวขึ้นลานและนวดข้าว ในบางปีมีกลุ่มนายอ้อยเดินทางไปค้าขายจึงต้องช่วยกันลงแขกฟาดข้าว ชาวบ้านจึงได้อัญเชิญพระสงฆ์ให้เข้าปริวาสกรรม เพื่อทำการชำระมลทินที่ได้ล่วงละเมิดพระวินัย จึงเตรียมอาหารหวานคาวนำไปถวายพระที่เข้าปริวาสกรรมอยู่เชื่อว่าจะทำให้ได้บุญกุศลมากเรียกว่า “บุญเข้ากรรม” หรือบุญเดือนอ้าย

10) **บุญเดือนยี่** เมื่อนวดข้าวเสร็จแล้วเพื่อเป็นการขอขมาและบูชาคุณต่อพระแม่โพสพ จึงกระทำการสู่ขวัญข้าวเพราะเชื่อว่าขวัญแม่โพสพได้ตื่นตกใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัวในระหว่างนี้ตามคติความเชื่อเรื่องขวัญของชาวผู้ไท เริ่มจากทำพิธีสงฆ์ที่กองข้าวบนลานจากนั้นหมอลำสุดขั้วทำพิธีสู่ขวัญเพื่อมาอัญเชิญขวัญข้าวเรียกว่า “บุญคุณลาน” เป็นบุญเดือนยี่ หมายถึงการสร้างความทวีคูณหรือคำคุณแก่ข้าว จึงชนข้าวเปลือกใส่เกวียนมาขึ้นเล้าข้าวเก็บไว้ ก่อนขนขึ้นนำใบคูณใบยอดดอกไม้เทียนที่ใช้ในพิธีสู่ขวัญไปเหน็บไว้หน้าประตูเล้าเพื่อเป็นการบูชาเล้าข้าวและแม่โพสพดังภาพที่ 5.22 ก) “...ปิดประตูเล้ารอถึงเดือน 3 จึงจะเปิดประตูเล้าข้าวเพื่อนำข้าวมากิน...” (อัมพร ไหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554)

ภาพที่ 5.22 การบูชาเล้าข้าวและการลงข่วง

ก) การบูชาเล้าข้าว และข) การสาธิตการลงข่วงชิ้นฝ้ายของหนุ่มสาวชาวผู้ไทเรณูนคร

ที่มา : ก) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506 และ ข) ชัยปดิษฐ์ สาลีพันธุ์, 2522

11) **การลงข่วง** ในระหว่างฤดูการพักผ่อนนี้ตามลานบ้านคุ่มต่างๆ จะมีการลงข่วง การลงข่วงเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มไท-ลาวในลุ่มแม่น้ำโขง ลักษณะข่วงของชาวผู้ไทเรณูนครมีอยู่ 2 ลักษณะคือข่วงดิน เป็นข่วงที่ใช้ลานพื้นดินในการทำกิจกรรมโดยตรงหรือทำเป็นนั่งร้านหรือวางแคร่แล้วแต่ความเหมาะสม ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ต้องรวมพลกันหลายคน อีกข่วงหนึ่งคือข่วงบนเรือนใช้ชานเรือนหรือเรือนหัวลอยเป็นข่วงทำกิจกรรม

มักจะเป็นกลุ่มขนาดเล็ก เช่น การจับกลุ่มปั่นฝ้าย จัดดอกไม้บายศรี การรับแขกหรือชุมนุมกินข้าวกันระหว่างคนญาติพี่น้อง และประกอบพิธีกรรมสำคัญ เช่น การบายศรีสู่ขวัญ การแต่งงานและการรำหม่อมเหย้ารักษาคนไข้ เป็นต้น รวมถึงการทำกิจกรรมที่ไม่สามารถใช้ช่วงดินในหน้าฝนได้ (ชัยดิษฐ์ สาลีพันธุ์, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554) การเรียกชุมนุมผู้คนที่เข้ามาสู่ช่วงกิจกรรมส่วนใหญ่ใช้เสียงดนตรีแคนขับเป่า(ยกเว้นงานศพ) เป็นการ “เข้าช่วง” ในกิจกรรมหรือพิธีกรรมนั้น (ชัยวัฒน์ โกพลรัตน์, **สัมภาษณ์**, 30 ตุลาคม 2554)

จากภาพที่ 5.22 ข) และการสัมภาษณ์บุญยืน เตโช พบว่าเกิดจากวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการทอผ้าของหญิงสาวชาวผู้ไท จึงเกิดการลงช่วงเช่นฝ้ายเป็นประเพณีที่หญิงสาวมารวมกลุ่มกันทำงานในบริเวณลานบ้านแต่ละคุ้มโดยปู่เสื่อเตย รวมตัวกันทำงานที่เกี่ยวกับการทอผ้ามีการนั่งกรอด้าย ปั่นด้าย ทียบเมล็ดฝ้าย ชายหนุ่มทั้งในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้านจะมาเล่นเป่าแคน ดัดพิณขับกล่อมผู้คนในช่วงหรือเป็นลูกมือช่วยหญิงสาวทำงานหยิบจับข้าวของเครื่องใช้ไปพร้อมกับการเกี่ยวพาราตีด้วยโคลงกลอนพื้นบ้านที่เรียกว่า “ผญา” หมายถึง ภูมิปัญญาที่สื่อออกมาทางภาษาเพื่อติดต่อระหว่างชายหญิง สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะและมีผู้หลักผู้ใหญ่ในคุ้มบ้านรับรู้ความเคลื่อนไหวต่างๆ หนุ่มสาวจึงไม่กล้ากระทำเกินเลยซึ่งจะผิดผีนำมาสู่ความวิบัติล้มจมแก่ตัวและชื่อเสียง

นอกจากนั้นยังมีการลงช่วงหม่อมเหย้า หม่อมเหย้าหรือการเหย้า²³ เป็นการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมที่สื่อสารกับผีแถน เป็นการรักษาแบบพื้นบ้านเพื่อรักษาจิตใจของผู้ป่วยและญาติร่วมกับการใช้ยาสมุนไพร เนื่องจากการอาการป่วยของคนในช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นการป่วยจากการเหนื่อยห่อหลังจากการทำเกษตรกรรมไม่ค่อยมีโรคภัยร้ายแรงหรือแก่ชราตามธรรมชาติจึงใช้วิธีการบำบัดรักษาด้วยธรรมชาติคือเสียงแคน กลิ่นหอมของดอกไม้กลิ่นเทียนขี้ผึ้งและการปีบยวดนึ่งเป็นกำลังใจแก่เจ้าของไข้ด้วยกลุ่มญาติพี่น้องที่มา นั่งล้อมวงกันในพิธีเหย้าคล้ายคลึงกับการทำสปา

12) **บุญเดือนสาม** ในวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 ถือเป็นวันประตู่ฟ้าเปิดท้องฟ้าฤดูร้อนที่สดใสดอกไม้เมืองร้อนกำลังผลิบานผีฟ้าพญาแถนจะลงมาเยี่ยมชมโลกมนุษย์ ชาวผู้ไทเรณูนครจึงจัดการสู่ขวัญเจ้าข้าวและทำพิธีเปิดประตูเจ้าข้าว ข้าวชุดแรกที่จะกินต้องนำไปถวายพระก่อนตามคติของสิบสี่ข้อหนึ่งที่ว่าเมื่อผลไม้สุกหรือได้ข้าวใหม่ให้ถวายพระก่อนนำมากิน จึงนำข้าวปั้นแรกของปีทำเป็นข้าวจีใส่บาตรตอนเช้า จากนั้นผูกแขนผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อให้เกิดสิริมงคลและสร้างขวัญกำลังใจให้กับสมาชิกในครัวเรือน

งานบุญสำคัญในเดือนสามของชาวผู้ไทเรณูนครและผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขง คืองานธาตุพนมที่จัดขึ้นในวันเพ็ญมาฆบูชาชาวผู้ไทเรณูนครจัดขบวนต้นกล้วยพุกษไปถวายพระธาตุพนม เสมือนการเสียด่าง²⁴ (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555) ในขณะเดียวกันช่วงนี้ชาวนานำปุ๋ยมูลสัตว์เลี้ยงไปใส่ให้กับธรรมชาติตามท้องถิ่นตามคำผญาโบราณที่ว่า “เดือนสามวุ่นหาบฝุ่นใส่เนา” (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 28 ตุลาคม 2554)

²³ “เหย้า” เป็นคำที่มีเค้าโครงมาจากคำว่า “เยียวยา”

²⁴ เสียด่าง หมายถึง การจ่ายภาษีด้วยการถวายเงินหรือสิ่งของเพื่อบำรุงพระธาตุพนมแทนการจ่ายภาษีให้ส่วนกลางของพวกข้าโอกาสพระธาตุที่ทำหน้าทำนุบำรุงพระธาตุพนม

13) **บุญเดือนสี่** แต่เดิมจะจัดงานบุญพระเวสสันดรแต่ได้นำไปรวมกับบุญบั้งไฟในเดือน 6 เดือนสี่จึงเว้นว่างงานบุญไป เมื่อสร้างพระธาตุเรณูแล้วจึงได้กำหนดให้เดือนนี้เป็นงานฉลองสมโภชพระธาตุเรณู งานบุญนี้ถือเป็นบุญใหญ่หรือบุญคบงัน (ฉลองรีนเริง) หลังเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนาก็ถือคติความเชื่อในเรื่องบุญพระเวสสันดร เข้ามาด้วยการปลุกฝังการเสียสละโดยยึดการบำเพ็ญทานบารมีเป็นแบบอย่าง ด้วยการทำบุญทำทานบริจาคทรัพย์หลังจากได้ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์แล้วให้แก่วัดและผู้คนในหมู่บ้านทั้งยากดีมีจน ดังเช่นในอดีตที่ชาวผู้ไทจากหมู่บ้านต่างๆร่วมกันทำบุญรวบรวมเป็นข้าวสารและปัจจัยอยู่จำนวนไม่น้อยมาถวายพระธาตุเรณูเป็นสาธารณกุศล

14) **บุญเดือนห้า** จัดขึ้นประมาณกลางเดือนเมษายน ช่วงนี้เป็นหน้าพักฝนว่างจากงานนา ทั้งอากาศร้อนอบอ้าวทำให้คนเจ็บไข้ได้ป่วยการอาบน้ำชำระร่างกายเป็นวิธีการแก้ร้อนผ่อนให้เป็นเย็น ให้ได้มีความสุขกายสบายใจ ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 5 ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาตั้งแต่โบราณ นำพระพุทธรูปและพระองค์แสนออกจากสิมมาไว้ที่หอสงฆ์ เรียกว่า “วันเอาพระลงหอสงฆ์” ตอนบ่ายชาวบ้านนำน้ำอบ น้ำหอม มาร่วมกันสงฆ์น้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์ผ่าน “ฮางฮอด” ระหว่างนี้ชาวบ้านจะพากันเล่นแคน จึงฉาบเพื่อความสนุกสนานรดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่และเล่นสาดน้ำกัน โดยชาวบ้านอาจเล่นสนุกสนานถึง 15 วันจนถึง “วันเอาพระขึ้น” หลังจากนั้นถือว่าเอาสู่ช่วงบุญเดือน 6 การฮอดสงฆ์ เป็นพิธีเถรภิเษกจัดขึ้นเพื่อเลื่อนสมณศักดิ์พระสงฆ์ในชุมชนเป็นการทำพิธีกันในระดับชาวบ้าน เพื่อยกย่องพระที่ปฏิบัติดี มีคุณธรรม มีความสามารถในชุมชนขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาครู พระครู สมณศักดิ์ของพระตามลัทธิธรรมนิยมไท-ลาวโบราณ ทำกันในช่วงเดือน 5 เพื่อเป็นประโยชน์ของการอยู่ร่วมกันในชุมชน(บุญเย็น เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

15) **บุญเดือนหก** หรืองานบุญมหาชาติเป็นบุญบั้งไฟและบุญพระเวสสันดรรวมกัน จากภาพที่ 5.23 ก) เริ่มต้นด้วยบรรดาชายหนุ่มจะออกมาพ้อนรำอวดหญิงสาวตามลานบ้าน เพื่อขอกินเหล้ากันเป็นงานรื่นเริงที่เกิดขึ้นในลานบ้าน และแห่แห่นเป็นขบวนประกอบด้วยต้นกัณฑ์²⁵ และบั้งไฟไปตามลานบ้านของคุ้มต่างๆ คนในคุ้มออกมารวมตัวกันทั้งแจกจ่ายเหล้าอุเหล้าไห พ้อนรำไปตามขบวนแห่ “...ถึงหน้าบ้านไหนบ้านนั้นต้องมีเหล้าอุมาให้คนพ้อนรำกินจึงถือว่าได้บุญหลาย กินเหล้าแล้วก็พ้อนออกทำออกทาง...” (บุญเย็น เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555)โดยขบวนแห่ของแต่ละคุ้มเรือนมุ่งหน้าลงไปยังลานวัดประจำคุ้มบ้านของตนเอง ผู้คนจากคุ้มบ้านอื่นและหมู่บ้านใกล้เคียงมาร่วมงานบุญที่วัด

จากภาพที่ 5.23 ข) ชาวบ้านทำการสร้าง “ผามบุญ” ในลานวัดเป็นประรำพิธีสร้างเป็นเพิงมุงด้วยคันทางมะพร้าวหรือผ้าเพื่อให้คนที่มาร่วมบุญพักผ่อน ในช่วงงานบุญมหาชาติแต่ละคุ้มวัดจะกำหนดวันแตกต่างกันออกไปเพื่อให้ชาวคุ้มวัดอื่นและหมู่บ้านอื่นๆได้มาร่วมทำบุญ ซึ่งวัดกลางจะเป็นวัดสุดท้ายที่จัดงานบุญ ชาวคุ้มวัดเจ้าภาพจะจัดหาสารับคารวะมาเลี้ยงแขกที่เข้าร่วมงานมีการละเล่นพ้อนรำตามลานวัด ในช่วงกลางวันจะมีขบวนแห่ต้นกัณฑ์และขบวนบั้งไฟจากคุ้มบ้านต่างๆเข้ามายังลานวัด จากภาพที่ 5.23 ชายหนุ่มมีการละเล่น “ฝิ่งฮูปฝิ่งฮอย” อย่างสนุกสนานเพื่อเสี่ยงทายความอุดมสมบูรณ์ตามความเชื่อดั้งเดิม ตกกลางคืนบรรดาหญิงสาวจะอาบน้ำแต่งตัวมานั่งรอในผามบุญเพื่อจะฟังเทศน์พระเวสสันดร ชายหนุ่มก็จะจับกลุ่มกันเล่นดนตรี

²⁵ มีลักษณะคล้ายกับต้นผ้าป่า

พื้นบ้านฟ้อนรำเดินไปจับสาวตามผามบุญเรียกว่า “ผู้ไทเลาะตูป” (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

บุญมหาชาติเป็นการจัดบุญพระเวสสันดร (บุญเดือน4) และบุญบั้งไฟ (บุญเดือน6)รวมกัน แตกต่างจากชาวอีสานในบางหมู่บ้านที่จัดงานบุญทั้งสองตรงตามเดือน เนื่องจากเป็นบุญใหญ่ที่กำลังของคนในหมู่บ้านไม่อาจทำได้เองทั้งหมด จึงขอให้กลุ่มนายฮ้อยที่ส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครอบครัวและกำลังหลักในการทำนา เดินทางกลับมาจากค้าขายในช่วงประมาณเดือน6 ก่อน เพื่อร่วมฉลองรื่นเริงปลดปล่อยความกดดันและความเหนื่อยหลัก่อนเข้าสู่ฤดูกาลทำนาอีกครั้งหนึ่งจึงรวมเอาพิธีกรรมขอฝนคือบุญบั้งไฟเข้ามารวมกับบุญพระเวสสันดรที่เชื่อกันว่าเมื่อได้ฟังเทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดกจบภายในวันเดียวจะเกิดอานิสงส์มากได้เกิดในยุคพระศรีอาริยมตตวรรษ ถือว่าเป็นงานบุญยิ่งใหญ่ที่สุดในรอบปี หนุ่มสาวออกมาฟ้อนรำถวายพระธาตุเรณูและพญาแถน เรียกว่า “ฟ้อนเดือนหก”) และแบ่งกันออกไปจุดบั้งไฟที่ทุ่งนาตามภาพที่ 5.23 ง) บูชาพญาแถนเพื่อขอฝน งานบุญมหาชาติจึงเป็นสัญญาณที่ดีของการเริ่มฤดูกาลทำนาด้วยการบูชาพญาแถนเทพเจ้าสูงสุดที่บันดาลฝนและความอุดมสมบูรณ์ให้กับโลกมนุษย์ในฤดูกาลทำนาที่กำลังจะเวียนเข้ามาอีกครั้ง

ก)

ข)

ค)

ง)

ภาพที่ 5.23 บุญเดือนหกหรือบุญมหาชาติ ช่วงที่ 1 บ้านเรณู

ก)การสาธิตการฟ้อนผู้ไทตามลานบ้าน, ข) ผามบุญ, ค) การละเล่นฝึงฮูปฝึงฮอยง) การจุดบั้งไฟ

ที่มา :ก) วรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 ข)ปิติ พรธนูวงษ์

ค) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506 และ ง) ดำรงราชานุภาพ, 2449จากหอจดหมายเหตุ กรุงเทพฯ

ชาวผู้ไทเรณูนครมีวิถีชีวิตที่ยึดคติความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีฟ้าพญาแถนและพระพุทธรักษาเป็นหลักสืบมาจากอดีตเช่นเดียวกับคนในกลุ่มแม่น้ำโขง คติความเชื่ออีกอย่างหนึ่งที่กลายเป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาวผู้ไทเรณูนครคือความเชื่อเรื่องขวัญว่าร่างกายมนุษย์ทุกคนย่อมมีขวัญอยู่คู่กัน หากว่าเกิดสิ่งผิดปกติกับร่างกายแสดงว่าขวัญนั้นได้ออกจากเนื้อตัวร่างกายไป จำต้องมีการเรียกขวัญนั้นกลับสู่เนื้อตัวให้เกิดความสดชื่นมีชีวิตชีวา ชาวผู้ไทจึงกระทำพิธีการบายศรีสู่ขวัญผูกแขนด้วยฝ้ายขาวเป็นเรียกรับขวัญ จึงพบเห็นการบายศรีสู่ขวัญในพิธีกรรมสำคัญ เช่น การแต่งงาน การบวช การสู่ขวัญข้าว วัวควาย สู่ขวัญเพื่อเดินทางค้าขายและสู่ขวัญต้อนรับผู้มาเยือนเพราะเชื่อระหว่างการเดินทาง ขวัญได้หนีหายไปเนื่องจากการตกใจหรือเกิดอาการแปลกที่แปลกทางนับเป็นภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมที่ผสมผสานกับคติความเชื่อดั้งเดิม

วิถีชีวิตของชาวผู้ไทมีความผูกพันกับข้าวเหนียวจากสังคมเกษตรกรรมทำนาอาศัยน้ำฝน จึงพบเห็นการบริโภคข้าวเหนียวและนิยมทำบุญด้วยการตักบาตรข้าวเหนียวในทุกเช้า เมื่อตักบาตรเสร็จชาวผู้ไทจะปั้นข้าวเหนียวขนาดเล็กติดตามรั้วนกกหรือกาก็จะมาจิกกินเรียกว่า “การเดินก้อนข้าวเย็น” หนึ่งในท่าทางของการฟ้อนผู้ไท ภูมิปัญญาด้านอาหารที่ชาวผู้ไทได้จากข้าวเหนียวคือ การทำเหล้าจากเกลบและข้าวแบ่งที่ได้จากข้าวเหนียวเก่ามาหมักเป็นสุราพื้นบ้านบรรจุลงไหของใช้ปล้องข้อเป็นหลอดดูด เหล้าอุเป็นของสำคัญที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น ไหว้ผีเจ้าปู่ปลาที่เรียกว่า “ซ้างกล้ำม้าไว” เสมือนเป็นซ้างเป็นม้าถวายเป็นของบูชาในยามเทศกาลงานบุญหรือมีแขกมาเยือนชาวผู้ไทจะจัดเหล้าอุออกมาเลี้ยงฉลองในงานดังกล่าว เหล้าอุถือเป็นของดีพื้นบ้านช่วยให้เลือดลมไหลเวียนดียามเหน็ดเหนื่อยจากการทำไร่ไถนากลุ่มผู้ชายมักจะจับกลุ่มดูดและฟ้อนผู้ไทสนุกสนานในยามค่ำคืนแต่กลางวันในช่วงเช้าพรรษาและรวมถึงงานกินปะชูหรืองานแต่งงานด้วย เหล้าอุจึงเป็นสัญลักษณ์ของการเฉลิมฉลองในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนาในฤดูแล้งที่มีเทศกาลงานบุญอยู่ตลอดช่วงฤดูกาล

นอกจากนั้นในช่วงที่ชาวเวียงคานาอพยพเข้ามาอยู่ร่วมกับชาวผู้ไทได้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมโดยชาวผู้ไทได้รับวัฒนธรรมการทำ “ข้าวบูน” มาและปรับให้เข้ากับบริบทคือนำมากินกับน้ำปลาร้าที่เรียกว่า “ข้าวบูนน้ำนัว” หรือขนมจีนน้ำปลาร้าโดยผลิตจากข้าวเหนียวพันธุ์พื้นบ้านและปลาร้าที่ได้จากการหมักข้ามปีจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถนอมอาหารจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ในวัฒนธรรมการกิน ชาวผู้ไทนิยมกินข้าวบูนน้ำนัวตามโอกาสที่มีงานสำคัญ เช่น บุญพระเวสสันดร บุญกฐิน งานบวช เป็นต้น

ชาวผู้ไทมีความชำนาญและรักในงานศิลปะการจักสานและการทอผ้า โดยเฉพาะการทอผ้าของสตรีชาวผู้ไทที่มีการปลูกฝ้าย ปลูกครามเพื่อย้อมเองด้วยกรรมวิธีพื้นบ้านเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่นในการแต่งกายด้วยฝ้ายย้อมสีดำหรือสีครามเข้มและการลงช่วงเข็นฝ้ายเพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พูดคุยกันนำไปสู่การเลือกคู่ครองอย่างถูกจารีตประเพณี เมื่อเกิดการเจ็บป่วยใช้วิธีการลงช่วงฟ้อนหมอลอยาโดยรวบรวมญาติพี่น้องมาร่วมวงเป็นกำลังใจช่วยกัน สร้างความใกล้ชิดผูกพันของคนในชุมชน

วิถีชีวิตแบบพื้นบ้านของชาวผู้ไทเรณูนครมีความใกล้ชิดผูกพันกับธรรมชาติ มีความเรียบง่ายสมถะอย่างพอเหมาะพอดีไม่ต้องดิ้นรนหรือรีบเร่ง ความเคลื่อนไหวของวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำๆ ดังอกกับปฏิกิริยาของการฟ้อนผู้ไทเรณูนครที่ลิวไหวอ่อนเอนไปตามธรรมชาติดังลักษณะของลมพัด ใบมะพร้าวชื่อท่วงทำนองของดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการฟ้อนผู้ไท ที่แม้ว่ากระแสลมจะรุนแรงเพียงใดแต่ใบมะพร้าวก็น้อยพัดสะบัดลมอย่างเรื่องซ้ำเหมือนดังจะสะท้อนว่าวิถีชีวิตของคนผู้ไทนั้นดำเนินไปอย่างสอดคล้องและหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปกับระบบธรรมชาติอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

5.1.8 สรุปการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500)

5.1.8.1 ลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500)

จากภูมิลักษณะของพื้นที่กึ่งแห้งแล้งกึ่งชุ่มชื้นบนภูมิประเทศที่ลุ่มสลับที่ดอน มีข้อจำกัดในเรื่องสภาพธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำอยู่น้อยเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่นและฤดูกาลแตกต่างกันอย่างชัดเจน จึงมีสภาพอากาศที่ค่อนข้างรุนแรงในแต่ละช่วงเวลาในรอบปี การดำรงชีวิตและการเกษตรกรรมจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงสภาพดังกล่าวเป็นสำคัญนำมาซึ่งการตั้งถิ่นฐานบนที่ดอน ทำนาบนที่ลุ่มเฉพาะหน้าฝนโดยอาศัยน้ำฝนและทำสวนชนบทปลูกฝ้ายในหน้าโดยแล้งอาศัยบ่อน้ำจากน้ำใต้ดินในการเพาะปลูกและอุปโภคบริโภคจึงให้ความสำคัญกับการรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศของป่าโปร่ง ป่าบุงเพื่อรักษาความชุ่มชื้นและดูดซับน้ำใต้ดิน ทำให้มีการนำหลัก“ฮีดลีสองคองลีสี่”ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อทางพุทธและทางผีตามคติดั้งเดิม มีพิธีกรรมหมุนเวียนตามฤดูกาลเรียกว่า“บุญ”เข้ามาควบคุมคนให้ปฏิบัติต่อธรรมชาติเพื่อสร้างสรรค์พื้นที่ที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตอย่างสมดุลกับธรรมชาติทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ชาวผู้ไทจึงมีระบบการผลิตเพื่อบริโภคสะสมส่วนเกินเพื่อใช้แลกเปลี่ยนและทำบุญ โดยพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักและระบบวิถีชีวิตที่หมุนเวียนไปตามฤดูกาล

การตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวอยู่บนที่ดอนเป็นแบบ “คุ้ม” มีภูมิทัศน์บ้านเรือนผู้ไทและเล่าข่าวที่โดดเด่นภายใต้ลานบ้านพื้นที่ใช้สอยร่วมกันในละแวกบ้านและยังเป็นทางสัญจรติดต่อกันได้หมดทั้งชุมชนไม่มีการล้อมรั้วบ้านเรือนแต่มีสวนชนบทอยู่รอบหมู่บ้านเป็นกำแพงทางธรรมชาติของชุมชน มีวัดประจำแต่ละ “คุ้มบ้าน”ในแต่ละวัดมีสิมและหอแจกเป็นสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและลานวัดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญทั้งลานบ้านและลานวัดล้วนสะท้อนถึงการสร้างสรรค์พื้นที่ทางธรรมชาติและ การเชื่อมโยงพุทธศานาก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ระหว่งคนกับคนในชุมชน พื้นที่โดยรอบหมู่บ้านเป็นนาข้าว ป่าไม้และลำห้วย คนผู้ไทมีวิถีชีวิตของชาวนาที่ผูกพันกับเถียงนา การเลี้ยงวัวเลี้ยงควายและหาอาหารตามท้องถิ่นอย่างเรียบง่าย เมื่อหมดฤดูกาลทำนาท้องทุ่งถูกปล่อยให้ปรับสมดุลตามธรรมชาติกิจกรรมการผลิตจึงเกิดขึ้นในในหมู่บ้านมีการทอผ้าลงช่วงเข็นฝ้ายและจัดงานบุญรื่นเริงเพื่อพักผ่อนตามฤดูกาลช่วงนี้ชาวผู้ไทมีโอกาสได้สร้างสรรค์เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น ได้แก่ การแต่งกายด้วยผ้าฝ้ายย้อมสีด้า การทำข้าวปุ้นน้ำนัว การทำเหล้าอู การจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญและการฟ้อนผู้ไทเรณูนครสอดแทรกอยู่ในเทศกาลงานบุญโดยมีลานวัดพระธาตุเรณูเป็นจุดใหญ่ใจเมืองสะท้อนถึงการสร้างสรรค์พื้นที่ทางธรรมชาติและกิจกรรมที่ปรับสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติและประสานความสัมพันธ์สามัคคีของชุมชน พระธาตุเรณู หลักบ้านและป่าหอเจ้าปู่ถลาเป็นสัญลักษณ์เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามเชื่อในฮีดลีสองคองลีสี่เพื่อรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและเชื่อมต่อการดำรงชีวิตที่มีการพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักดังนั้นจึงเกิดเป็น“ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านชาวนาผู้ไท”ในชนบทตามลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทจากการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ธรรมชาติให้กลายเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมชั้นปฐมภูมิในสังคมเกษตรกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท-ลาว

แผนที่ 5.7 ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500)

สัญลักษณ์ 	การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม
นายอัครพล อ่อนประทุม ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2495 - 2496 ของกรมแผนที่ทหาร

5.1.8.2 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ. 2384-2500)

เป็นช่วงที่คนไทยนำรูปแบบวิถีชีวิต การผลิต ความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่มีพื้นฐานดั้งเดิมจากเมืองวังมาปรับให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของพื้นที่เมืองเรณูนครเพื่อการดำรงชีวิตที่มีความเรียบง่ายเป็นเอกลักษณ์ด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิทัศน์ธรรมชาติโดยไม่ได้กระทำรุนแรงเกินความจำเป็นก่อให้เกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทและมีการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไปซึ่งมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดิมคือยังคงเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทอันเป็นเอกลักษณ์สำคัญเฉพาะของชาวผู้ไทเมืองเรณูนครอยู่เช่นเดิม ในช่วงนี้จึงจัดเป็นระยะของการก่อตัวขึ้นของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบท

5.1.8.3 สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384 –2500)

1) สภาพภูมิลักษณะทางธรรมชาติของพื้นที่กึ่งแห้งแล้งกึ่งชุ่มชื้นเป็นที่ราบลุ่มที่ดอน มีความอุดมสมบูรณ์ของดินค่อนข้างต่ำเมื่อเทียบกับพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำและเป็นดินเค็มส่งผลให้น้ำผิวดินเค็ม มีฤดูกาลที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนและสภาพป่าไม้เป็นป่าโปร่งในที่ดอนและป่าเบญจพรรณในที่ลุ่ม เป็นตัวกำหนดการปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางธรรมชาติให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิต โดยการตั้งบ้านเรือนเกาะกลุ่มบนพื้นที่ดอน ใช้น้ำใต้ดินเป็นหลัก การเปลี่ยนจากการทำไร่ปลูกข้าวมาเป็นทำนาข้าวตามที่ราบลุ่มอาศัยน้ำฝนและการทำสวนชนบทตามที่ดอนและเก็บผลผลิตจากธรรมชาติโดยตรงตามฤดูกาลซึ่งเป็นปัจจัยหลักของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงนี้

2) ลักษณะภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไท โดยชาวผู้ไทจัดอยู่ในกลุ่มสายวัฒนธรรมล้านช้างหรือไท-ลาว มีการยึดถือจารีตประเพณีและครุฑรองครุฑธรรมที่เรียกว่า “ฮีดลือบสองคองลือลือ” การนับถือพระพุทธศาสนาควบคู่กับการนับถือผีตามความเชื่อดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด ผู้ชายนิยมเดินเท้าค้าขายและผู้หญิงทอผ้าในช่วงหน้าแล้ง บริโภคข้าวเหนียวเป็นหลักโดยการทำไร่ปลูกข้าว มีรูปแบบบ้านเรือนเฉพาะตัวเรียกว่า “เรือนผู้ไท” การแต่งกายนิยมใช้ผ้าไหม ผ้าฝ้ายย้อมครามและมีภาษาพูดเป็นของตัวเองสร้างความภาคภูมิใจและความรักในพวกพ้องชาติพันธุ์ของตนสูง เป็นตัวกำหนดร่วมกับสภาพภูมิลักษณะของพื้นที่ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตโดยเชื่อมโยงกับภูมิหลังทางวัฒนธรรมดังกล่าว

3) การเพิ่มขึ้นของประชากรเกิดการขยายพื้นที่นาข้าวโดยการบุกเบิกป่าเบญจพรรณและขยายพื้นที่สวนผสมป่าโดยการบุกเบิกป่าโปร่งด้านหลังหมู่บ้าน ทำให้สัตว์ร้าย เช่น เสือ เป็นต้น หายไปจากชุมชนบ้านเรณูจึงปรับการยกใต้ถุนพื้นเป็นแบบไม่สูงมากหรือปรับมาเป็นเรือนกะเทินและเกิดความหนาแน่นของพื้นที่ย่านใจกลางชุมชนและการขยายตัวของบ้านเรือนในอาณาบริเวณเดียวกับกลุ่มเครือญาติทำให้มีบ้านเรือนกะเทินเกาะกลุ่มยาวไปตามเส้นทางเดินเท้าหลักกลางหมู่บ้าน

4) การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมภายในแผ่นดินอุษาคเนย์ เช่น กลุ่มนายฮ้อยที่เดินทางค้าขายยังภาคกลางและพม่ารับเครื่องประดับและรูปแบบหลังคาโบสถ์ทรงพม่าเข้ามา การแต่งงานและไปมาหาสู่กันระหว่างพื้นที่องไท-ลาวสองฝั่งแม่น้ำโขงมีความเชื่อมโยงกับพระธาตุศิลาปะแบบล้านช้างหม้อแกงทองเหลืองจากพวกพ่อค้าจามเสาหลักบ้านที่เกาะสลักโดยช่างชาวไทใหญ่เมืองน่าน และช่างแก้วที่อพยพมาจากเวียดนามได้นำสถาปัตยกรรมยุคล่าอาณานิคมฝรั่งเศสเข้ามาสร้างสิมและหอแจกรวมถึงการทำขนมจีนหรือข้าวปุ้น เป็นต้น

5) สนธิสัญญาค้าข้าวกับประเทศตะวันตกของสยามและพม่า ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของ การเลี้ยงควายเพื่อส่งขายเป็นแรงงานให้กับชาวนาในภาคกลางของสยามและที่ราบลุ่มพม่า เกิดรูปแบบของสวนผสมป่าที่มีคอกควายและตบผสม และช่วงเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้การทอดผ้าและการปลูกฝ้ายขยายตัวมากขึ้น จากความต้องการผ้าพื้นเมืองภายในประเทศ

5.2 ช่วงที่ 2 สาขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501 – พ.ศ.2531)

5.2.1 เหตุการณ์สำคัญ

พ.ศ.2485 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ประกาศตัวอย่างเป็นทางการ พื้นที่แถบอำเภอเรณูนครได้ชื่อว่าเป็น “พื้นที่สี่ชมพู” เป็นพื้นที่เสี่ยงภัยคอมมิวนิสต์จากการแทรกซึมของกลุ่ม พคท.ที่หลบซ่อนตัวอยู่มากในพื้นที่ใกล้เคียง ตามยุทธศาสตร์ป่าล้อมเมืองโดยยึดเอาแนวเทือกเขาภูพานเป็นฐานที่มั่นหลักและสะดวกกับการติดต่อส่งกำลังสนับสนุนจากจีนและเวียดนามเหนือกลุ่ม พคท.ใช้อาวุธซุ่มทำร้ายเจ้าหน้าที่ของรัฐและแทรกซึมปลุกกระดมให้ชาวบ้านเข้าร่วมทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชนบททางไกลความเจริญตกเป็นเป้าหมายของการแย่งชิงประชาชนระหว่างรัฐบาลกับกลุ่ม พคท.อย่างหนัก

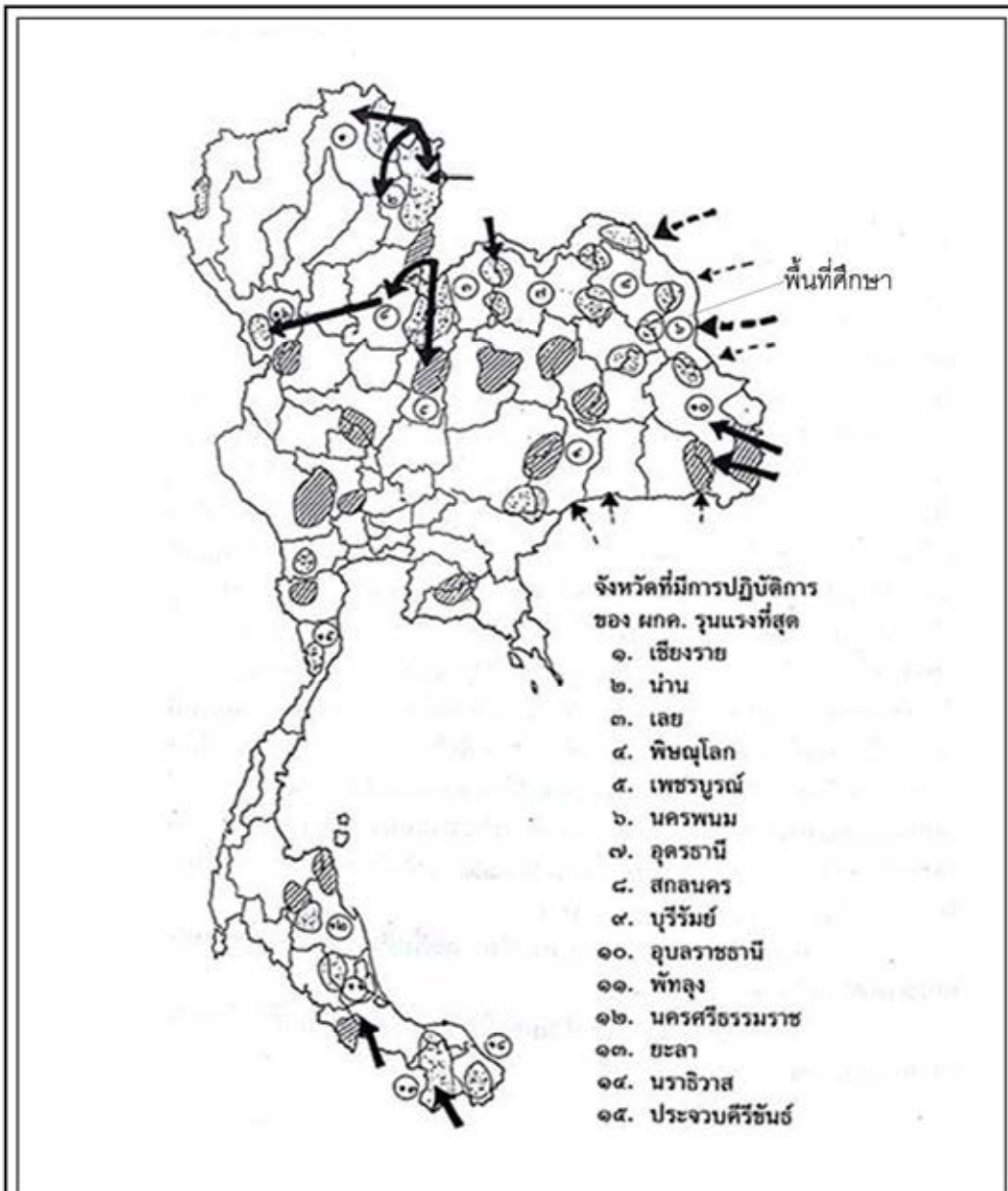
ภายหลังการรัฐประหารปลาย พ.ศ.2501 คณะรัฐบาลใหม่ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ประกาศนโยบายการป้องกันและปราบปรามการเข้าร่วมเป็นกลุ่ม พคท.อย่างจริงจังและถือกำเนิดคำว่า “พัฒนา” ขึ้นในประเทศไทย การพัฒนาหรือการพัฒนาสู่ความทันสมัยเป็นนโยบายหลักในการนำพาประเทศเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมและระบบเศรษฐกิจทุนนิยมมีการกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่1 ขึ้นมานโยบายการพัฒนาและการปราบปรามกลุ่ม พคท. ได้ส่งผลโดยตรงต่อพื้นที่ศึกษาในแง่ของการพัฒนาความเป็นอยู่และรายได้ให้เกิดความแตกต่างจากอดีตเพื่อป้องกันชาวผู้ไทเมืองเรณูนครเข้าร่วมเป็นกลุ่ม พคท.

โครงการเร่งรัดพัฒนาชนบทในพื้นที่สี่ชมพู โดยรัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาภาคอีสานขึ้นโดยเฉพาะ “เริ่มต้นจากแผนทำถนนในจังหวัดที่มีคอมมิวนิสต์แทรกซึมอยู่ พุ่งเข้าสู่ฐานที่มั่นของคอมมิวนิสต์พร้อมกันจากหลายทิศทางภายใต้หน่วยงาน ร.พ.ช. ซึ่งได้รับความช่วยเหลือด้านวิศวกรรมและเครื่องจักรกลจากอเมริกา” (ประสงค์ สุขุม, 2539:88-93)

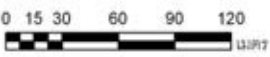

พ.ศ. 2505 คณะอนุกรรมการพัฒนาชนบทระดับหมู่บ้านภายใต้คณะกรรมการพัฒนาภาคอีสาน ได้เริ่มลงพื้นที่ก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข2031 เป็นถนนลูกรังเชื่อมจากถนนชยางกูรบริเวณบ้านธาตุน้อยตัดผ่านบ้านเรณูเข้าไปยังหมู่บ้านที่มีกลุ่ม พคท.แทรกซึมอยู่ เพื่อเชื่อมกับถนนนครพนม-นาแกเรียกถนนเส้นนี้ว่า “ทางยุทธศาสตร์” เพื่อนำกำลังของหน่วยทหารพัฒนาและหน่วยงานเร่งรัดพัฒนาชนบทเข้าพัฒนาพื้นที่ เป็นการเปิดให้คนภายนอกเข้าถึงพื้นที่เมืองเรณูนครที่เป็นเมืองปิด กลุ่มคนภายนอกที่เข้ามาเยือนในช่วงแรกเป็นกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในขณะนั้น หน่วยทหารพัฒนา เจ้าหน้าที่ฝ่ายพลเรือน และคณะถ่ายทำสารคดีการท่องเที่ยววารสาร อสท.ส่งผลให้ชื่อ “เรณูนคร”เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายมากขึ้น

เหตุการณ์วันเสียงปืนแตก“เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2508 ที่เรณูนครถือเป็นแห่งแรกที่กองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์ไทย (พคท.)ได้ปะทะกับกองกำลังทหารของรัฐบาลไทยเป็นครั้งแรกที่บ้านนาบัว อ.เรณูนคร (อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเขตเทศบาลตำบล) หลังจากนั้นเสียงปืนก็แตกขึ้นที่ภาคใต้และภาคเหนือในปี พ.ศ.2509 และ พ.ศ.2511 ตามลำดับ” (วิมล จิโรจพันธุ์, 2540: 95 อ้างถึงในวิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2543:134)

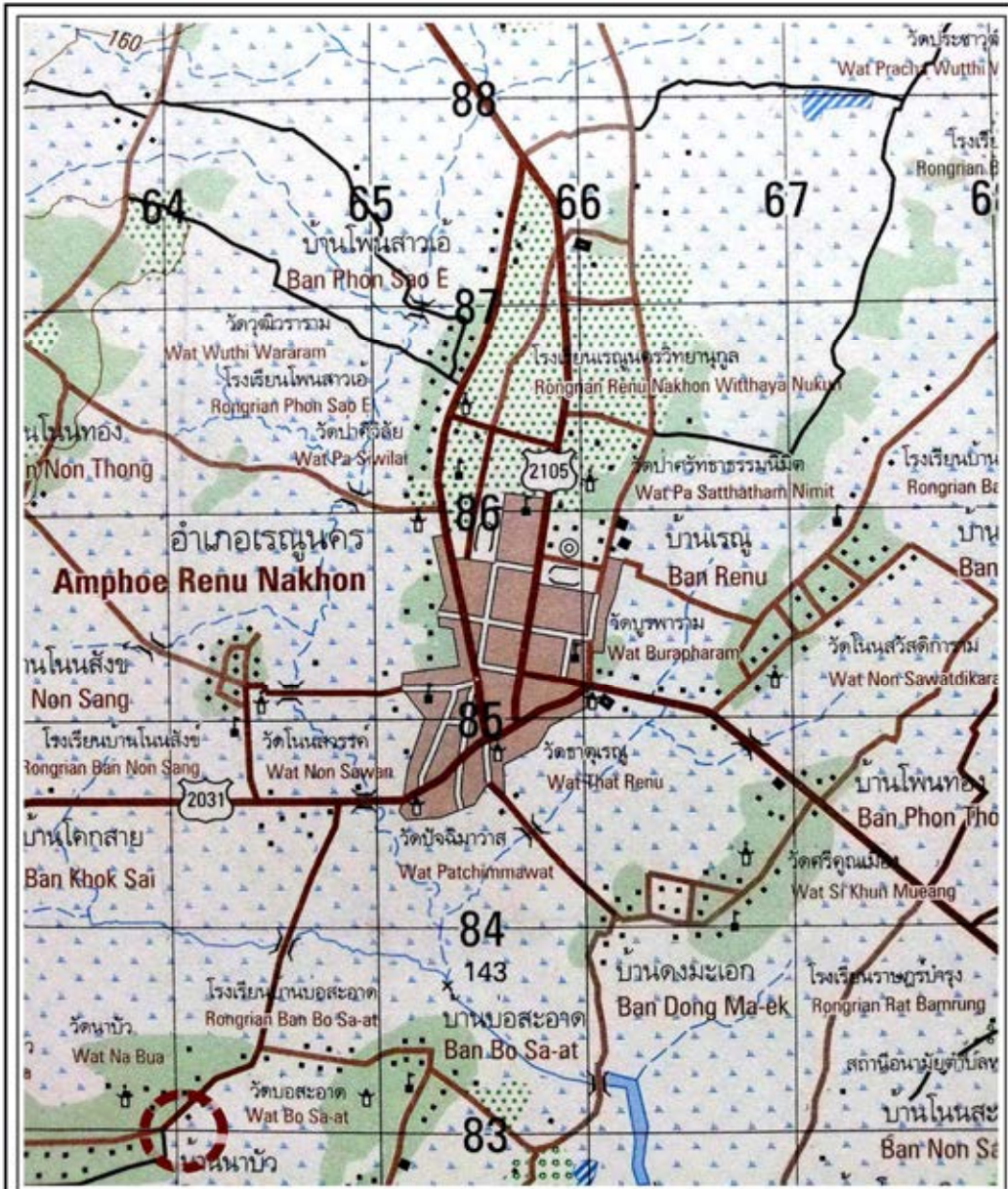
เมืองเรณูนครไม่ใช่ฐานที่มั่นหรือเป็นหมู่บ้านคอมมิวนิสต์ แต่อยู่ในเส้นทางที่อาจแทรกซึมได้และอยู่ใกล้กับพื้นที่แทรกซึมและปฏิบัติการด้วยอาวุธของกลุ่มปฏิบัติงาน พ.ค.ท.การเร่งรัดพัฒนาชนบทจึงเกิดขึ้นและดำเนินต่อไปในพื้นที่

แผนที่ 5.8 เส้นทางแทรกซึมและพื้นที่การปฏิบัติงานของกลุ่ม ผกค. พ.ศ. 2514

สัญลักษณ์ - เส้นทางแทรกซึมหลักในปัจจุบัน - เส้นทางแทรกซึมสำรอง - เส้นทางแทรกซึมเดิม - เส้นทางที่อาจใช้แทรกซึมได้ - พื้นที่แทรกซึมของ ผกค. - พื้นที่แทรกซึมและปฏิบัติการด้วยอาวุธ	การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม นายอัครพล อ่อนประทุม ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : กองอำนวยการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์, 2515

แผนที่ 5.9 จุดเกิดเหตุวันเสียงปืนแตก	
สัญลักษณ์ จุดเกิดเหตุวันเสียงปืนแตก	การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม 0 15 30 60 90 120 เมตร นายอัศรพล อ่อนประทุม ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่มา : ผู้วิจัย	

พ.ศ.2509 มีการรวมหมู่บ้านเรณูและหมู่บ้านโพนทองจัดตั้งเป็นเขตสุขาภิบาลตำบลเรณูนคร(กรมการปกครอง, 2531) เพื่อให้สอดคล้องกับโครงการเร่งรัดพัฒนาชนบทและความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ การสร้างความใกล้ชิดระหว่างรัฐบาลกับประชาชนมีความจำเป็นต่อการสกัดกั้นกลุ่ม พคท. และนำนโยบายจากส่วนกลางลงสู่พื้นที่ได้มากขึ้น จึงประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอเรณูนครแยกจากอำเภอธาตุพนมในพ.ศ.2513 กำหนดให้ก่อสร้างที่ว่าการอำเภอ สถานีตำรวจ โรงพยาบาล ห้องสมุดประชาชน สำนักงานเกษตร ที่ทำการไปรษณีย์ สำนักงานที่ดิน เมื่อจัดการปกครองเรียบร้อยจึงยกฐานะเป็นอำเภอเรณูนครในพ.ศ.2518 (กรมการปกครอง, 2531)

ชาวผู้ไทเรณูนครได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มคนที่มีความรักในชาติพันธุ์ของตนเองสูงและกลัวการสูญเสียความเป็นผู้ไทเป็นอย่างยิ่ง จากประวัติการอพยพโยกย้ายหนีภัยการรุกรานของเวียดนามจากเมืองวังไปอยู่ที่หนองหาน เมืองสกลนคร แต่ถูกหลานเกิดผิดอากาศเจ็บป่วยจึงคิดอพยพกลับจนมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองเรณูนคร เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาลูกหลานชาติพันธุ์ผู้ไทเอาไว้ ในสมัยสงครามอินโดจีนโฮจิมินห์หัวหน้ากลุ่มคอมมิวนิสต์ของเวียดนามได้อพยพมาอยู่ที่จังหวัดนครพนม จึงมีกลุ่มชาวเวียดนามเข้ามาตั้งถิ่นฐานทางทิศเหนือของเมืองเรณูนครตั้งแต่ช่วงที่ 1 ถึงแม้ว่าชาวผู้ไทจะไม่ถูกกั้นกับชาวเวียดนามมาก่อนแต่ด้วยหลักมนุษยธรรมและความเห็นอกเห็นใจในชะตากรรมของผู้ที่เคຍอพยพหนีภัยสงคราม จึงได้ให้ความช่วยเหลือในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานและรับจ้างรวมถึงการค้าขายในเมืองเรณูนคร แต่ด้วยสภาพทางการเมืองที่แตกต่างกันชาวผู้ไทจึงจำเป็นต้องขับไล่ชาวเวียดนามออกไปประกอบกับเกรงว่าชาวเวียดนามเหล่านี้เมื่อตั้งตัวได้จะเกิดการขยายธุรกิจการค้าขายแย่งกันกับชาวผู้ไทเรณูนคร เมื่อขับไล่สำเร็จแล้วพื้นที่บ้านเรือนของชาวเวียดนามถูกเผาทำลายและกลายเป็นที่โล่งว่างขนาดใหญ่ ชาวผู้ไทจึงเข้าไปจับจองสร้างบ้านเรือนประกอบกับทางราชการได้เข้ามาสร้างตลาดสดสุขาภิบาลตำบลเรณูนครในบริเวณดังกล่าวและมีการตัดถนนวางผังโครงกริดเชื่อมต่อกับพื้นที่ซึ่งได้ขยายไปโปร่งเป็นพื้นที่โล่งว่างรองรับการสร้างศูนย์ราชการของอำเภอเรณูนคร

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสำคัญในเขตสุขาภิบาลที่นำความเปลี่ยนแปลงเข้ามาคือการตั้งโรงเครื่องปั่นไฟฟ้าให้แสงสว่างเฉพาะกลางคืนต่อมาได้พัฒนาเป็นการไฟฟ้าอำเภอเรณูนคร การขุดเจาะน้ำบาดาลโยกทดแทนการใช้น้ำบ่อและเปลี่ยนมาใช้น้ำประปาใน พ.ศ.2522จากการขยายพื้นที่ให้บริการของการประปาอำเภอธาตุพนมการจัดตั้งโรงเรียนเรณูนครเพื่อสอนชั้นประถมปลายและโรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูลเพื่อเปิดสอนระดับชั้นมัธยมศึกษา การเปิดให้บริการที่ทำการไปรษณีย์ การเริ่มเปิดให้บริการโทรศัพท์ในพื้นที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 ส่วนใหญ่เป็นของหน่วยงานราชการ พ.ศ.2526 ได้เปิดใช้โรงพยาบาลเรณูนครทดแทนสถานีอนามัยของกองวัดโรค การก่อสร้างอาคารตลาดสดในเขตสุขาภิบาลและเปลี่ยนแปลงถนนลูกรังเป็นถนนลาดยาง รอยนตร์สามารถวิ่งได้ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้งชักนำพ่อค้าเข้ามาขายของในพื้นที่ เช่น รถหน้ขายยา เป็นต้นและนำพ่อค้าในพื้นที่ออกเร่ขายของในฤดูแล้ง

รัฐได้ประกาศใช้ “นโยบาย 66/2523” อันเป็นนโยบายการเมืองนำการทหาร โดยประกาศให้ผู้ออกการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.) เข้ามอบตัวแล้วทางการจะไม่เอาผิดแต่จะจัดที่ทำกินให้ทำให้มี ผกค.จำนวนมากเริ่มออกจากป่าเพื่อมอบตัว ในที่สุดพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยก็ยุติบทบาทและกลายเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในเวลาต่อมา รวมระยะเวลาของการต่อสู้อยู่ 25 ปี (พ.ศ.2508-2523)” (วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542: 123)

โครงการสร้างงานในชนบทเริ่มมีครั้งแรกในพ.ศ.2518เกิดขึ้นต่อเนื่องจากเหตุการณ์ปราบปรามคอมมิวนิสต์เริ่มสงบลง เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่นด้วยการจ้างแรงงานท้องถิ่นทำงานให้รัฐ เช่น ชุดลอกลำห้วย ทำถนน การส่งเสริมการท่องเที่ยวและผลิตสินค้าหัตถกรรม เป็นต้น และได้ดำเนินมาถึงประมาณปี 2529 โดยรัฐจัดสรรงบประมาณจากส่วนกลางให้กับพื้นที่โดยตรงผ่านสภาตำบล (ธวัช ตันโตภาส, 2529:148) จึงมีการจ้างงานในท้องถิ่นเพื่อชุดลอกลำห้วยและสร้างฝายทดน้ำ การสร้างถนนหนทางภายในชุมชนและส่งเสริมการท่องเที่ยวในเมืองเรณูนครเกิดขึ้น

5.2.2 ความสัมพันธ์ของเมืองเรณูนครกับพื้นที่โดยรอบ

พื้นที่เสี่ยงภัยคอมมิวนิสต์ในแถบเทือกเขาภูพานตะวันออกในพื้นที่อำเภอกุสุมาลย์ อำเภอภูพาน อำเภอต่างดอย อำเภอเมือง อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร อำเภอนาแก อำเภอปลาปาก อำเภอธาตุพนมและอำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม อำเภอสมเด็จ อำเภอห้วยผึ้ง อำเภอนาคู อำเภอเขาวง อำเภอภูจินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอหนองสูง อำเภอห้วยน้ำใหญ่ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ดังกล่าวในการสร้างถนนเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ในการปราบปรามคอมมิวนิสต์และสร้างความเจริญให้กับพื้นที่โดยการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่และรายได้ของชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวยุโรปและกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในสายวัฒนธรรมไท-ลาว เช่น ญ้อกะเลิง ข่า แสก ไซ้ เป็นต้นให้ดีขึ้นเพื่อป้องกันมิให้ชาวบ้านฝักใฝ่เข้ากับกลุ่มคอมมิวนิสต์ที่แทรกซึมอยู่ โดยหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้มีกลุ่มนักศึกษาหนีเข้าป่าเป็นจำนวนมาก แต่ชาวบ้านแถบนั้นยังคงดำเนินชีวิตอย่างปกติและให้ความช่วยเหลือกลุ่มนักศึกษาเหล่านั้นในฐานะลูกหลานและหลักมนุษยธรรมในความเป็นคนเหมือนกัน เท่าที่จะทำได้แต่ไม่ได้คิดจะร่วมกับขบวนการอย่างจริงจังเนื่องจากไม่ได้เห็นความสำคัญมากไปกว่าการดำรงชีวิตแบบพื้นบ้านที่เรียบง่าย

เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมถนนสายอุตรธานี-สกลนคร-นาแก-ธาตุพนม-เรณูนคร-นครพนมภายหลังเหตุการณ์วันเสียปืนดับใน พ.ศ.2523 ได้เริ่มมีการวางโครงการพัฒนาชนบทสร้างอาชีพให้กับคนที่หนีออกจากป่าคอมมิวนิสต์และชาวบ้านที่ร่วมเป็นกลุ่มพัฒนาชาติไทย แหล่งอารยธรรมบ้านเชียง ความงามทางธรรมชาติของภูพานและพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ โบราณสถาน ได้แก่ พระธาตุเชิงชุม พระธาตุเรณู พระธาตุพนม งานประเพณีแห่ปราสาทผึ้งและไหลเรือไฟ วัดสำคัญ ได้แก่ วัดดอยธรรมเจดีย์ วัดป่าสุทธาวาส วัดป่าหนองผือนาโน และศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอันงดงามของชาวยุโรปเรณูนครได้ถูกจัดตั้งให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอสกลนคร มีถนนเชื่อมโยงจากจังหวัดอุตรธานีและกาฬสินธุ์เข้ามายังพื้นที่เหล่านี้ เป็นโครงข่ายของการท่องเที่ยวในยุคหลังการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ชื่อเสียงของดินแดนแถบนี้จึงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายมากขึ้นในฐานะกลุ่มเมืองการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมริมฝั่งแม่น้ำโขงและเทือกเขาภูพาน

5.2.3 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน

พ.ศ.2446 จากบันทึกข้อมูลประชากรเมืองเรณูนครช่วงบ้านเรณูในของพระยาสุนทรเทพภิกษุจรรักษ์ (เลื่อง ภูมิรัตน์ อ้างถึงในถวิล ทองสว่างรัตน์, 2519) ฆ่าหลวงประจำบริเวณธาตุพนม "...ในหมู่บ้านนี้มีหลังคาเรือน 360 หลัง ...มีราษฎร 1,492 คนมีวัด 3 แห่ง พระสงฆ์ 20 รูป สามเณร 40 รูป ศิษย์วัด 10 คน..."

พ.ศ.2513 เมื่อยกฐานะตำบลเรณูและตำบลโพนทองขึ้นเป็นกิ่งอำเภอเรณูนครได้ระบุว่ามีความจำนวนประชากรในเมืองเรณูนคร 4,402 คน (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2519: 65-66)

พ.ศ.2531 มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นถึง 7,701 คน (กรมการปกครอง, 2531) โดยการเพิ่มขึ้นของประชากรในพื้นที่ศึกษาเป็นการเพิ่มขึ้นตามธรรมชาติในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่ละครอบครัวมีลูกหลายคนตั้งแต่ประมาณ 4-12 คนต่อครอบครัวการขยายจำนวนบ้านเรือนจึงเกิดขึ้นจากการสร้างครอบครัวใหม่ของประชากรในพื้นที่และการอพยพเข้ามาของคู่สมรสจากต่างพื้นที่ และพบว่าประชากรที่อพยพมาตั้งบ้านเรือนใหม่แบบครอบครัวหรือแบบอพยพมาหลายครอบครัวมีอยู่จำนวนน้อยมาก ในทางตรงข้ามครอบครัวใหม่ที่จับจองพื้นที่ทำกินไกลจากพื้นที่ศึกษา ส่วนใหญ่ย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านอื่นใกล้พื้นที่ทำกิน(บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 20 ตุลาคม 2555)

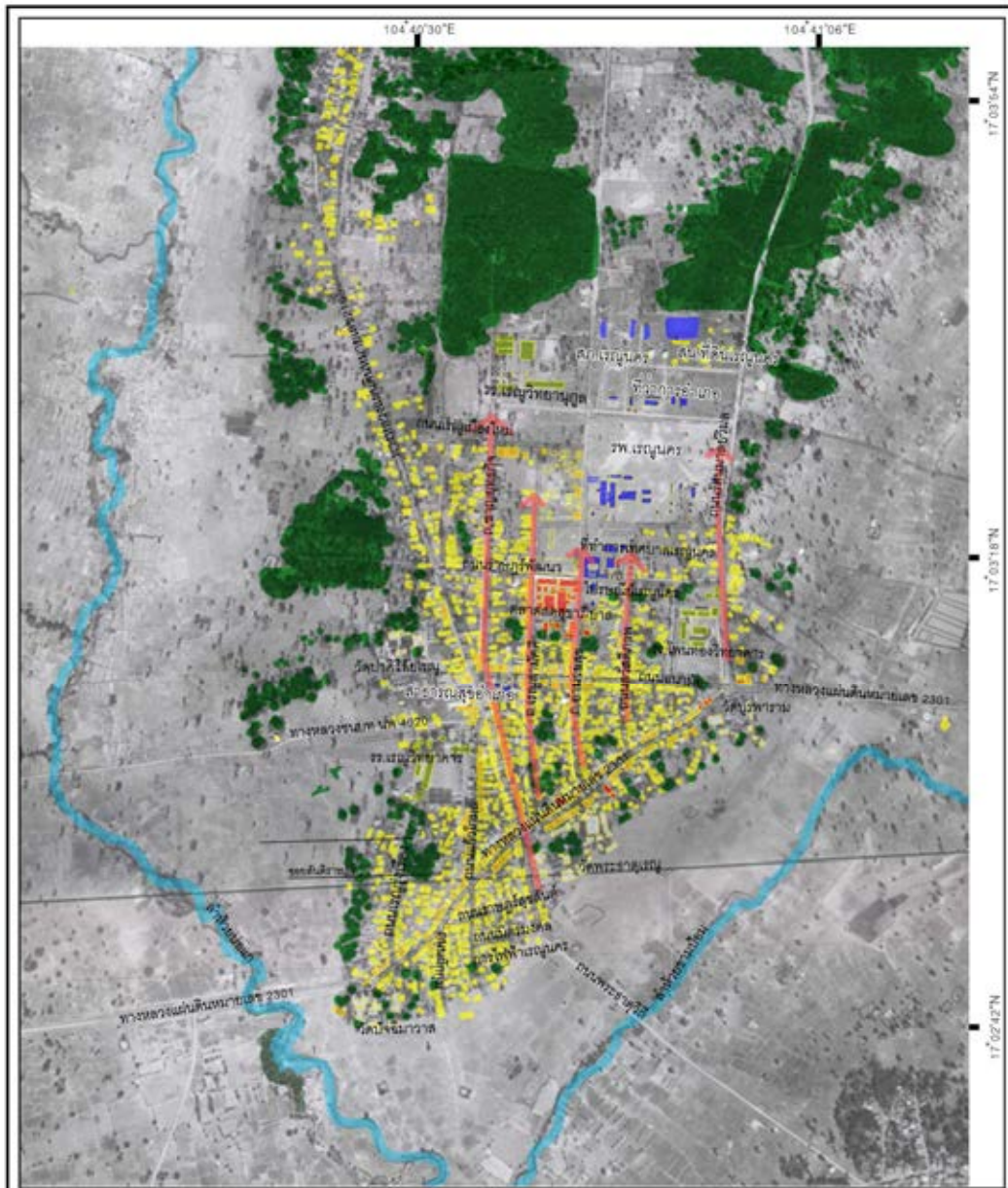
จากแผนที่ 5.10 พบว่าการก่อสร้างสถานที่ราชการจากการยกฐานะเป็นอำเภอเรณูนครและการวางผังชุมชนใหม่แบบโครงกริดเชื่อมระหว่างชุมชนดั้งเดิมกับสถานที่ราชการ ได้ขยายเข้าไปในพื้นที่ป่าโปร่งด้านเหนือของชุมชนและเกิดขึ้นพร้อมกับการขยายพื้นที่สวนผสมป่าของชาวบ้านที่จับจองอยู่ก่อนแล้วให้เป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่เศรษฐกิจ บ้านเรือนขยายตัวไปตามถนนและมีความหนาแน่นตามถนนสายหลัก ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 และ 2105 แต่การขยายตัวยังจำกัดอยู่บริเวณที่ดอนเนื่องจากมีพื้นที่ว่างจากการขยายพื้นที่รองรับการขยายตัวของบ้านเรือนและพื้นที่ราชการ

การบุกเบิกพื้นที่ป่าเป็นไปได้อย่างสะดวกมากขึ้นด้วยเครื่องจักรกลของกลุ่มงาน ร.พ.ช.ในพื้นที่ เกิดจากความมือจากหน่วย USOM ของอเมริกา ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์จากการบุกเบิกป่าส่วนใหญ่เป็นไม้กระยาเลยในการนำมาทำฟืนและไม้กระดานสำหรับสร้างบ้าน (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 20 ตุลาคม 2555 และอัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 18 ตุลาคม 2555)จึงพบเห็นบ้านเรือนทำด้วยฝาไม้กระดานมากขึ้นป่าโปร่งจึงหมดไปจากชุมชนเหลือแค่ป่าด้านหลังโรงเรียนเรณูนครและด้านหลังที่ว่าการอำเภอซึ่งเป็นที่ดินราชพัสดุ และการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม ก่อสร้างฝายน้ำล้นในลำห้วยบ่อแกและห้วยขามบ่อมขุดลอกและทำพังกันน้ำ ป่าบุงที่เคยเหลืออยู่ตามลำห้วยจึงหมดไปเหลืออยู่แต่บริเวณป่าหอยเจ้าปู่ถลาเพียงเล็กน้อย

การขยายตัวของชุมชนจึงเกิดในโครงข่ายถนนบนพื้นที่ดอนและมีการขยายตัวของพื้นที่ไร่พืชเศรษฐกิจเข้ามาทดแทนสวนผสมป่าและป่าโปร่ง ทำให้บริเวณหลังสถานที่ราชการเป็นป่าในที่ดินราชพัสดุ ถัดออกไปเป็นไร่พืชเศรษฐกิจและสวนผสมป่าปะปนกันอยู่ พื้นที่ราบระหว่างลำห้วยยังคงเป็นนาข้าวซึ่งขยายไปจดลำห้วย

จากภาพที่ 5.24 พบว่าบริเวณย่านใจกลางเมืองมีการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมบ้านเรือนอย่างชัดเจนเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้และมีความหนาแน่นมากกว่าพื้นที่ถัดออกไปตามถนนที่เป็นซอยเชื่อมต่อกับถนนย่านใจกลางเมืองที่มีบ้านเรือนผู้ไทดั้งเดิมที่มีความหนาแน่นน้อยและยังมีความเป็นชนบทอยู่มากซึ่งมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้มากขึ้น ทิศทางการขยายมีความสัมพันธ์กับระบบถนนและการเปิดพื้นที่โล่งว่างทางด้านทิศเหนือเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองและก่อสร้างศูนย์ราชการ

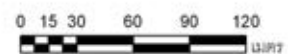

แผนที่ 5.10 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531)

สัญลักษณ์

- ป่าโปร่ง
- สถานที่ราชการ
- อาคารใช้ประโยชน์ทางพาณิชยกรรม
- อาคารที่อยู่อาศัย
- ทิศทางการขยายตัว

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

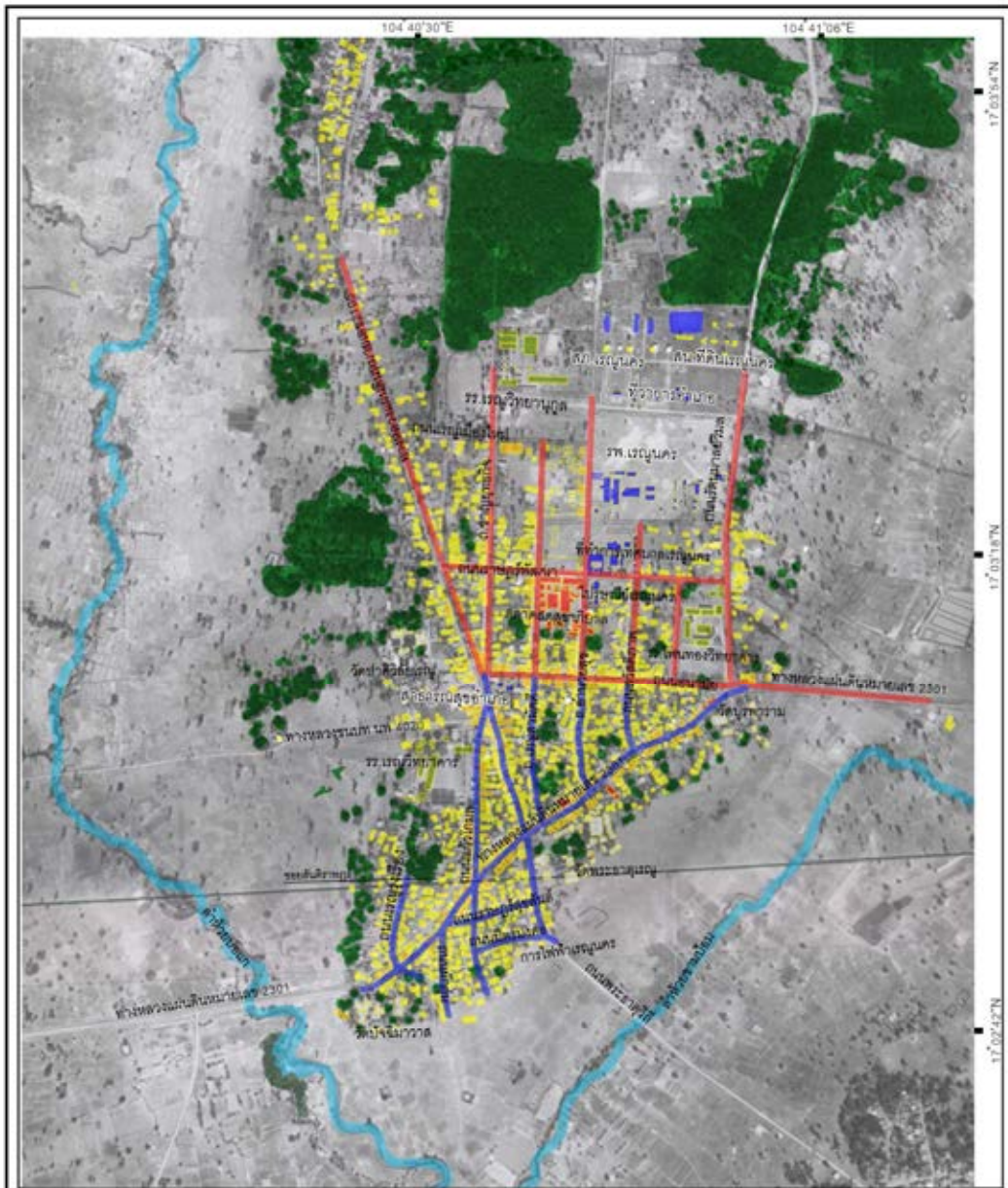
นายจักรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2516 ของกรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ 5.24 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร
 ก) ที่โล่งว่างจากการขยายพื้นที่สร้างอำเภอ ข) บ้านเรือนรอบนอก ง) บ้านเรือนบนถนนโครงกริด
 จ) บ้านเรือนร้านค้าริมทางหลวงแผ่นดิน 2031 ฉ) ภูมิทัศน์ทุ่งนาและสวนชนบทล้อมรอบชุมชน
 ที่มา :ก) ง) ปิติ พรธฤกษ์ ค) แผนที่ 5.10 และ ข) จ) ฉ)วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522

แผนที่ 5.11 รูปแบบของผังชุมชน ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเจริญนคร (พ.ศ.2501-2531)

สัญลักษณ์

- ป่าโปร่ง
- สถานที่ราชการ
- อาคารใช้ประโยชน์ทางพาณิชยกรรม
- อาคารที่อยู่อาศัย
- ผังโครงกริด
- ผังร่างแห

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเจริญนคร จังหวัดนครพนม

นายอัครพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2516 ของกรมแผนที่ทหาร

5.2.4 พื้นที่ชุมชน

5.2.4.1 ลักษณะของผังชุมชน

จากแผนที่ 5.11 พบว่าการเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนไปตามการพัฒนาถนน สามารถแบ่งลักษณะของผังชุมชนออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1) **ผังแบบร่างแหอิสระ** เกิดจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 ตัดผ่านกลางชุมชนไปตามเส้นทางเกวียนและทางเดินเท้าลักษณะเส้นทางสัญจรเดิม ทำให้สภาพถนนมีอิสระ (Free Form) สัมพันธ์กับพื้นที่ลักษณะของถนนแบบนี้ยังเกิดขึ้นกับถนนสายรองที่เชื่อมต่อกับถนนดังกล่าวเกิดการสานตัวของถนนในลักษณะของร่างแหอย่างอิสระและสัมพันธ์กับพื้นที่

2) **ผังแบบกริดตาราง** เกิดจากการวางผังโครงกริดตารางเพื่อก่อสร้างสถานที่ราชการระดับอำเภอและมีถนนเชื่อมต่อโครงข่ายผังแบบร่างแห กำหนดให้พื้นที่ว่างระหว่างชุมชนกับสถานที่ราชการเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของเมืองในอนาคต

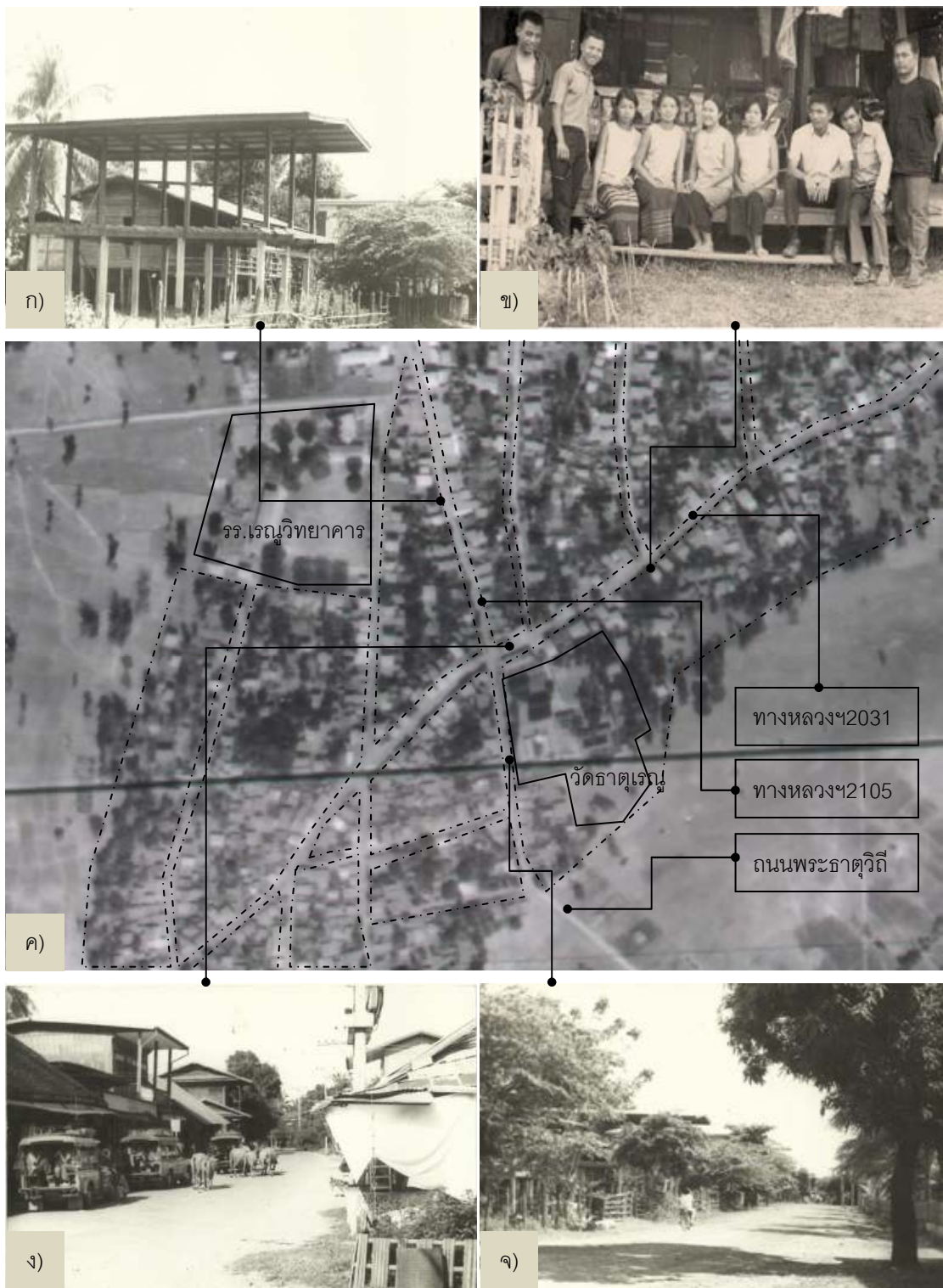
การวางองค์ประกอบของชุมชนแบบดั้งเดิมด้วยการสร้างวัดประจำคุ้มบ้านยังคงมีอยู่จากการสร้างวัดป่าศิริลัยเรณูในบริเวณพื้นที่ป่าข้างดงบาก ชาวผู้ไทยังคงใช้ประโยชน์วัดป่าศิริลัยเรณูเป็นป่าช้าของเมืองเช่นเดิมและเลือกกำหนดวัดในตำแหน่งเชื่อมต่อกับพื้นที่ธรรมชาติกับพื้นที่ชุมชน แต่การยึดโยงกับทิศทางมงคลเริ่มหายไปเนื่องจากวัดฝ่ายอริยวาสีเน้นการวิปัสณามากกว่าวัดฝ่ายคามวาสีที่เน้นความเป็นชุมชน การจัดงานบุญประเพณีบางอย่างที่มีการรื่นเริงจึงไม่มีการจัดขึ้นเช่นวัดที่สร้างขึ้นก่อนในฝ่ายคามวาสี

การวางองค์ประกอบของชุมชนแบบใหม่ มีการก่อสร้างอาคารตลาดสตรระหว่างพื้นที่ราชการกับพื้นที่ชุมชน การก่อสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการสำหรับเมืองในพื้นที่ส่วนราชการและประเภทของการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในผังชุมชน ประกอบด้วย พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่พาณิชยกรรม พื้นที่หน่วยงานราชการ พื้นที่วัด และพื้นที่โรงเรียน

5.2.4.2 ลักษณะของย่านภายในชุมชน

1) **ภูมิทัศน์ถนน** จากภาพที่ 5.25 ถนนเส้นต่างๆในแต่ละย่านส่งผลต่อการวางตัวของอาคารบ้านเรือนโดยยึดตามแนวถนนเป็นหลัก ทำให้มีบ้านเรือนวางตัวอยู่สองฝั่งถนนตลอดทั้งชุมชน มีความหนาแน่นอยู่ริมถนนสายหลักเกิดลักษณะของภูมิทัศน์ถนน (Streetscape) พื้นที่หน้าบ้านเชื่อมต่อกับถนนมีหน้าร้านค้าขายหรือกันรั้วไม้แบบพื้นบ้าน ส่งผลให้เริ่มมีการใช้พื้นที่ใต้ถนนมากขึ้น เรือนผู้ไทดั้งเดิมและเรือนกะเทินเริ่มปรับเปลี่ยนมาเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้และเรือนแถวค้าขาย เรียงตัวและปะปนกันไปตามแนวถนน

ถนนในช่วงแรกมีรถยนต์วิ่งน้อยมากเนื่องจากชาวผู้ไทยังคงใช้เกวียนเป็นยานพาหนะหลักและยังใช้ควายไถนา จึงพบเห็นวัวควายเดินตามท้องถนนมากกว่ารถยนต์ ภายหลังเริ่มใช้จักรยานและจักรยานยนต์กันมากขึ้น แต่ยังไม่มียานยนต์ส่วนตัว รถยนต์ส่วนใหญ่ในพื้นที่จึงรถยนต์ผ่านเข้าออก เช่น รถขนส่งสินค้า รถหนักรถขนถ่าย โดยสารประจำทาง รถของหน่วยงานราชการและรถนักท่องเที่ยว เป็นต้น

ภาพที่ 5.25 ภูมิทัศน์ถนน ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร

ก) บ้านริมทางหลวงฯ 2105 ข) เรือนกะเทินที่ปรับเป็นเรือนแถว ง) ถนนทางหลวงฯ 2031 จ) ถนนพระธาตุวิถี

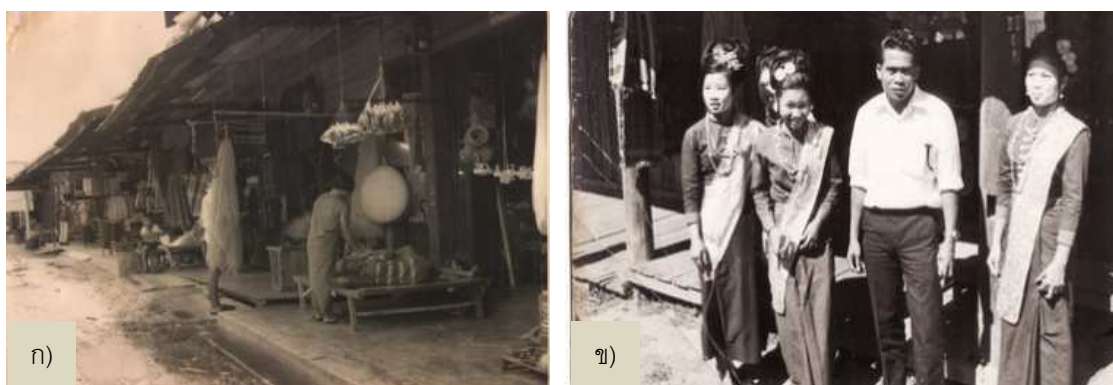
ที่มา :ก) ง) จ) วรณศิลป์ พีระพันธุ์, 2522 ข) ชัยวัฒน์ โกพลรัตน์

และ ค) ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศพ.ศ.2516 ของกรมแผนที่ทหาร

2) **ย่านการค้าริมถนนและตลาดหน้าวัดธาตุเรณู** จากภาพที่ 5.26 บริเวณสี่แยกถนนหน้าวัดธาตุเรณู เป็นจุดเชื่อมต่อของการเดินทางไปยังอำเภอนาแก อำเภอธาตุพนมและหมู่บ้านที่อยู่รอบนอก เริ่มมีรถโดยสารมาวิ่งให้บริการระหว่างอำเภอนาแก อำเภอเรณูนครและธาตุพนม ชาวบ้านที่อยู่รอบนอกและห่างไกลออกไปสามารถเดินทางเข้ามายังเมืองเรณูนครได้สะดวกขึ้น จึงนำสินค้าเกษตรกรรมและของป่าตามฤดูกาลเข้ามาขาย บริเวณสี่แยกในขณะเดียวกันบ้านเรือนที่อยู่บริเวณนั้นก็ขยับขยายหน้าบ้านเป็นร้านขายสินค้าที่พ่อค้าคนกลางนำมาส่งให้จากหลายๆที่ กลายเป็นตลาดเรณูแถวขนาดเล็กและเริ่มมีร้านค้าจำนวนมากขึ้น เกิดเป็นย่านใจกลางเมืองขนาดย่อม

ภายหลังเหตุการณ์การปราบปรามคอมมิวนิสต์เริ่มสงบลงบ้างแล้ว รัฐบาลได้เริ่มโครงการสร้างงานในชนบท วัดธาตุเรณูได้ถูกส่งเสริมให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวต่างถิ่นมาเยี่ยมชมเยือนบ้างแต่ไม่ได้มีจำนวนมากส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวที่มานมัสการพระธาตุพนมก็จะแวะมานมัสการพระธาตุเรณูด้วย เศรษฐกิจของชุมชนยังเป็นการซื้อหาค้าขายกันเองของผู้คนในเขตอำเภอเรณูนคร มีตลาดสดสุขาภิบาลขายของสดในตอนเช้า มีของพื้นบ้านที่หาได้ตามท้องถิ่น เช่น ปลูก กบ เขียด เป็นต้นและผักที่ปลูกในสวน มีร้านเซียง หมูหนึ่งร้าน ร้านค้าเล็กๆทั่วไปขายผลผลิตทางการเกษตร เช่น พืชผักหน้าแล้ง พักแพง แดงกวา เป็นต้น ร้านค้าตลาดเรณูแถวหน้าวัดธาตุเรณูจะคึกคักกว่าเพราะมีสินค้าจากในเมืองและสินค้าพื้นบ้านขายอยู่ด้วยกัน

ภาพที่ 5.26 บรรยากาศการค้าและการท่องเที่ยว

ก) บรรยากาศตลาดเรณูแถวหน้าวัดธาตุเรณู ข) กลุ่มนักท่องเที่ยวจากกรุงเทพฯในช่วงเทศกาลออกพรรษา

ที่มา : ก) ชัยบดีนทร์ สาลีพันธุ์,2522 และ ข) ปิติ พรธนูวงษ์

3) **ย่านที่อยู่อาศัย** จากภาพที่ 5.25 พบว่ามีบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ปะปนกับตึกแถวและเรือนแถวสร้างติดกันยาวตามถนนสายหลัก คือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข2031เป็นบ้านเรือนเพื่ออยู่อาศัย สลับกับกับบ้านเรือนกึ่งที่อยู่อาศัยกึ่งค้าขาย ถัดเข้ามาจากถนนสายหลักดังกล่าวเป็นถนนสายรองมีบ้านเรือนครึ่งตึกครึ่งไม้ปะปนกับบ้านเรือนผู้ไท บ้านไม้สองชั้นและเรือนกะเทินไม่หนาแน่นมาก ถัดออกมาด้านทิศใต้ติดกับนาข้าวสวนด้านเหนือติดกับที่โล่งว่างเชื่อมต่อกับสถานที่ราชการของอำเภอ ริมถนนโครงการกิตยังมีจำนวนบ้านเรือนไม่มากและกระจายอยู่ห่างกัน

4) **ย่านหน่วยงานราชการระดับอำเภอและท้องถิ่น** การจัดตั้งโรงเรียนในพื้นที่ซึ่งเดิมมีโรงเรียนประชาบาลชั้นประถมศึกษาคือโรงเรียนโพธิทองวิทยาคารและโรงเรียนเรณูวิทยาคาร ต่อมาได้ขยายโรงเรียนตาม

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 เปิดสอนระดับประถมปลายคือ โรงเรียนเรณูนคร และจัดตั้งโรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูลเพื่อเปิดสอนชั้นมัธยมศึกษาตามการขยายตัวของการศึกษาภาคบังคับ โรงเรียนได้เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อสังคมนอกจากการเป็นสถานที่ศึกษาแล้ว ในกลุ่มนักเรียนโดยเฉพาะนักเรียนมัธยมและประถมปลายตามภาคบังคับ หลังเลิกเรียนจับกลุ่มกันไปเล่นกีฬาตามสนามในโรงเรียน การเล่นตามลานวัดจึงค่อยๆลดลงความผูกพันระหว่างวัดกับคนกลุ่มจึงค่อยๆลดลงเช่นเดียวกัน การจัดงานต้อนรับนักท่องเที่ยวหรือแขกสำคัญได้เลือกใช้โรงเรียนเป็นสถานที่จัดงานแทนวัด โรงเรียนและชุมชนจึงมีความใกล้ชิดกันมากขึ้นอีกทั้งครูส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่

5) **ลักษณะของคุ้มบ้าน** คุ้มบ้านตามลักษณะของบ้านเรือนที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันโดยการทำบุญร่วมกันที่วัดใกล้บ้านได้เพิ่มอีกจำนวน 1 คุ้มคือ คุ้มวัดป่าศิวิไลย์เรณู จึงทำให้ในเขตสุขาภิบาลมีคุ้มบ้านจำนวน 4 คุ้มโดยมีวัดประจำแต่ละคุ้มบ้าน วัดประจำคุ้มบ้านยังเป็นศูนย์กลางทางศาสนาในการทำบุญตักบาตร การจัดงานบุญตามฮีตสิบสองยังคงใช้วัดเป็นสถานที่ประชุมและจัดงานบุญของแต่ละคุ้ม ความร่วมมือระหว่างวัดกับชาวบ้านและผู้เฒ่าในท้องถิ่นยังเป็นไปได้ด้วยดี

5.2.4.3 ระบบที่ว่างและทางสัญจร

1) **บล็อก** จากแผนที่ 5.12 การตัดถนนในพื้นที่ทำให้เกิดลักษณะบล็อก (Block) ส่งผลให้เกิดการแบ่งพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว บ้านเรือนขอบบล็อกวางตัวตามแนวของถนนเริ่มสร้างรั้วไม้แบบพื้นบ้านกันเขตแดนระหว่างบ้านกับถนนโดยมีการปลูกต้นไม้เป็นแนวกันฝุ่นถนนเกิดเป็นลักษณะของหน้าบ้านโดยที่รั้วแบบธรรมชาตินี้ไม่ได้สร้างความรู้สึกถูกกีดกันจากเพื่อนและส่วนหลังบ้านปล่อยให้ลานของสวนครัวต่อกับลานบ้านของเรือนที่อยู่ภายในบล็อกหรือสร้างรั้วไม้แบบพื้นบ้านเพียงบอกเขตแนวที่ดินจึงส่งผลให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านมีลักษณะเป็นแบบเสมือนเครือญาติ พี่พาคาศัยกันและไปมาหาสู่ด้วยการเดินลัดเลาะไปตามที่ว่างระหว่างบ้านเรือน

การกำหนดขอบเขตพื้นที่เกิดขึ้นเนื่องจากการแบ่งตัวของบ้านเรือนไม่ได้เกิดขึ้นในบริเวณเดียวกับกลุ่มเครือญาติ เป็นการจับจองหรือซื้อขายเพื่อสร้างบ้านติดกับถนนซึ่งสามารถพัฒนาเป็นร้านค้าหรือเข้าถึงได้ง่ายขึ้นเมื่อมีรถยนต์ เนื่องจากการมีถนนเข้ามาในพื้นที่ทำให้เกิดระดับการเข้าถึงพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน ส่งผลให้พื้นที่แต่ละลักษณะมีศักยภาพในทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่ากัน ชาวผู้ไทจึงเลือกตั้งบ้านเรือนตามแนวถนนเพื่อความสะดวกในการเข้าถึงและมีโอกาสในการพัฒนาหน้าบ้านให้เป็นร้านค้าและบริการรวมถึงพื้นที่จอดรถ ส่วนหลังบ้านใช้เป็นพื้นที่ทำสวนครัว สร้างเล้าข้าวและเชื่อมต่อกันภายในบล็อกโดยที่บ้านเรือนภายในบล็อกส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนยกใต้ถุนสูงอากาศจึงถ่ายเทได้สะดวกความหนาแน่นของอาคารจึงมีน้อยมาก ส่งผลให้บรรยากาศของชุมชนโดยรวมยังอยู่ในภาวะน่าสบายและมีความเป็นกันเองระหว่างคนในชุมชนซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแบบชนบท

2) ระบบคุ้มและลานบ้าน

2.1) คุ้มที่ถนนตัดผ่าน

บริเวณคุ้มเหล่านี้แต่เดิมเป็นพื้นที่ซึ่งวางแนวอาคารบ้านเรือนเกาะตัวไปตามทางเดินเท้าและลานบ้านสายหลักของชุมชนหรือทางกลางหมู่บ้าน เมื่อถนนเข้ามาซ้อนทับเส้นทางดังกล่าวจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของบล็อกโดยมีรายละเอียดดังนี้

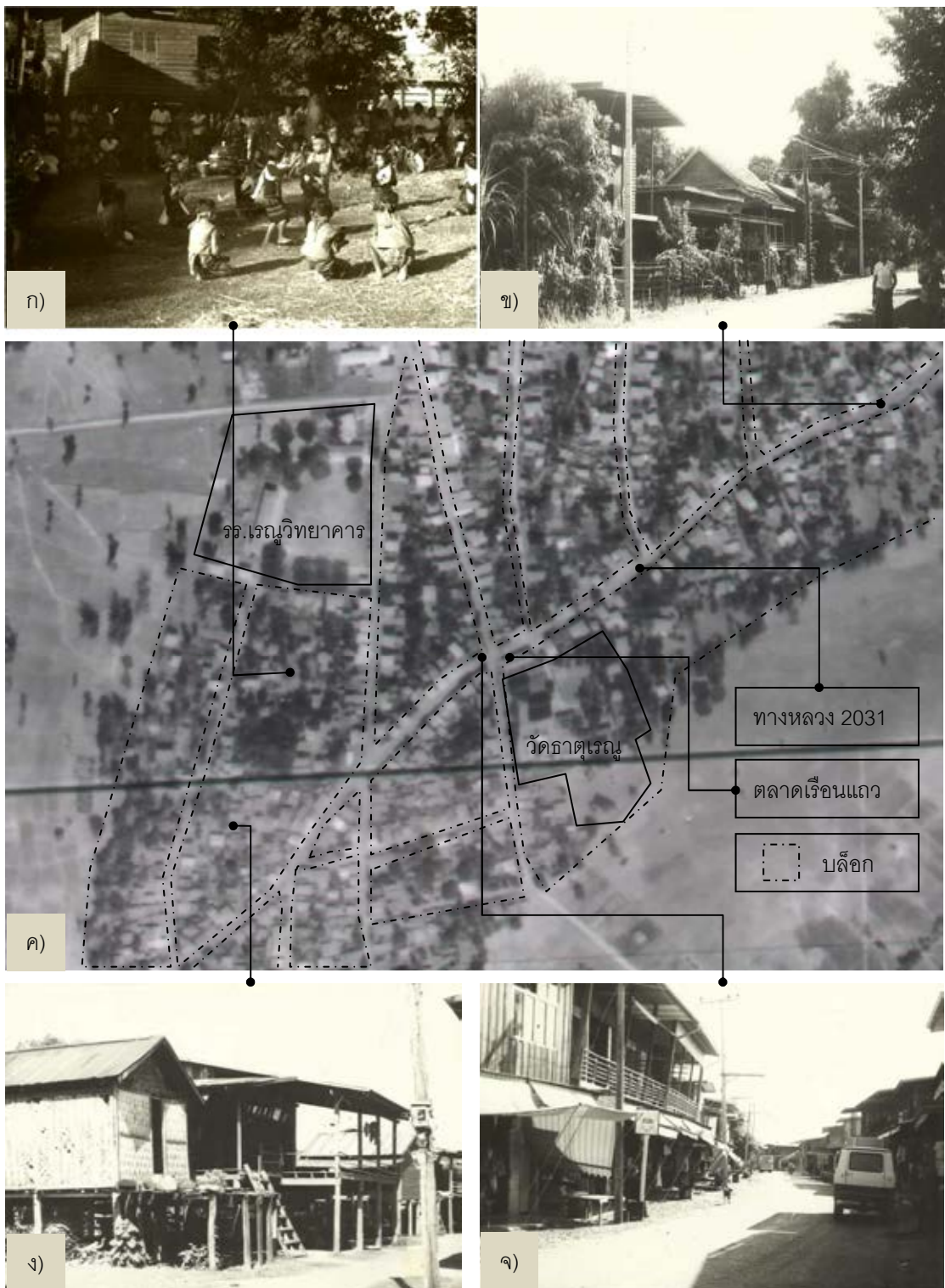
2.1.1) พื้นที่ติดถนน ลักษณะเดิมที่เป็นเรือนผู้ไทปะปนกับเรือนกะเทินเชื่อมต่อกันด้วยพื้นที่ลานบ้านที่เป็นทางสัญจรหลักของชุมชนได้ปรับเปลี่ยนบ้านเรือนให้เป็นตึกแถว เรือนแถวและบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ เพื่อให้ประโยชน์ในการค้าขายและพักอาศัยโดยส่วนใหญ่เป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ บริเวณตลาดเป็นตึกแถวและเรือนกะเทินภายหลังได้เปลี่ยนเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้เหมือนกัน บ้านเรือนแต่ละหลังเชื่อมต่อกันด้วยพื้นที่ถนนทดแทนลานบ้าน บางพื้นที่บริเวณมีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจเป็นหลักแต่ความสัมพันธ์ของชาวผู้ไทที่อยู่อาศัยในคุ้มยังคงไปมาหาสู่พูดคุยกันข้ามถนน ด้านข้างบ้านเรือนยังมีเล้าข้าวที่ปรับทิศทางและตำแหน่งที่ตั้งไปตามความเหมาะสมในการใช้งาน เพราะในช่วงนี้ชาวผู้ไทเรณูนครยังคงทำนาผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก

มีการรณบ่อน้ำใช้ประจำคุ้มแต่บ่อน้ำใช้รวมของชุมชนยังมีอยู่ที่หน้าวัดธาตุเรณู ภายหลังที่มีการขุดเจาะน้ำบาดาลโดยจากหน่วยงาน รพช. เพิ่มขึ้นชาวบ้านจึงใช้น้ำบ่อและน้ำบาดาลโดยผสมกันแล้วแต่ความสะดวกของแต่ละครัวเรือน เมื่อ พ.ศ. 2522 ได้เริ่มใช้น้ำประปาในเมืองเรณูนครชาวบ้านบางส่วนได้หันมาใช้น้ำประปาเพิ่มขึ้น บางส่วนที่มีรายได้น้อยยังคงใช้น้ำบ่อและน้ำบาดาล

2.1.2) พื้นที่ในบล็อก จากภาพที่ 5.27 ก) และ ข) บ้านเรือนที่อยู่ติดเข้ามาจากถนนยังคงมีสภาพของลานบ้านให้เห็นชัดเจน คนในคุ้มติดต่อกันพูดคุยกันในบริเวณหน้าบ้านที่ติดกับถนนมากกว่าการใช้ลานบ้านที่เหลืออยู่ซึ่งกลายเป็นพื้นที่หลังบ้านที่กำหนดขอบเขตด้วยรั้วไม้ธรรมชาติหรือไม่มีกำหนดขอบเขตปล่อยให้พื้นที่โล่งว่างติดต่อกันเป็นลานบ้านเช่นเดิมที่ใช้ทำสวนครัวร่วมกันในคุ้มและสร้างเล้าข้าวกระจุกตัวอยู่ด้วยกัน

2.2) คุ้มที่ถนนไม่ตัดผ่าน เป็นบริเวณที่อยู่ภายในบล็อกเช่นเดียวกันแต่ถนนไม่ได้เข้ามาซ้อนทับลานบ้านและทางเดินเท้าเหมือนเช่นคุ้มอื่น ทำให้คุ้มมีสภาพแบบดั้งเดิม ใช้พื้นที่ลานบ้านเชื่อมต่อบ้านเรือนยกใต้ถุนและไม่มีรั้ว ทางเดินเท้ายังคงมีสภาพไม่แตกต่างจากเดิม การใช้พื้นที่ลานบ้านจึงไม่แตกต่างจากช่วงที่ 1 มากนักจากภาพที่ 5.27ค) ลักษณะของการใช้งานและรูปทรงของบ้านเรือนพื้นถิ่นผู้ไทยังคงมีเอกลักษณ์ดั้งเดิมของตัวเรือนกะเทิบที่ชานหลังคาหน้าบ้านต่อกับเรือนครัวไฟด้วยชานโล่งสำหรับผิงแดดหน้าหนาวมีบันไดลงสู่ลานบ้านติดกับชานโล่งเป็นเรือนครัวไฟที่มีชานมน(ชานน้ำ)ไว้เป็นที่อาบน้ำ ชักล้างและใช้น้ำทิ้งรดผักที่ปลูกอยู่บริเวณระเบียงและต้นไม้ด้านล่าง ใต้ถุนเรือนครัวไฟใช้เก็บพื้นที่ที่ได้จากสวนชนบทและป่าละเมาะตามท้องนา ส่วนใต้ถุนเรือนใหญ่ใช้เป็นที่ตั้งที่สำหรับทอผ้าในช่วงหน้าแล้งจึงพบเห็นหญิงชาวผู้ไทนั่งทอผ้าหรือมัดหมี่อยู่ตามใต้ถุนบ้าน

แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงเหมือนกันในพื้นที่คือมีเสาไฟฟ้าและหลังคาสังกะสีเข้ามาในช่วงนี้สะท้อนให้เห็นคนเริ่มเข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติด้วยเทคโนโลยีที่รับเข้ามาในพื้นที่ แต่ยังไม่ได้ละทิ้งรูปแบบวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับระบบธรรมชาติตามลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่มีมาจากช่วงที่ 1 ไปอย่างสิ้นเชิง

ภาพที่ 5.27 ลักษณะของการเกิดบล็อกถนน

ก) พื้นที่หลังบ้าน ข) พื้นที่รั้วไม้หน้าบ้าน ง) ลานบ้านที่ถนนไม่ตัดผ่าน จ) ลานบ้านที่ถนนตัดผ่าน

ที่มา :ก)-ข) ง)-จ) วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522

และ ค) ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศพ.ศ.2516 ของกรมแผนที่ทหาร

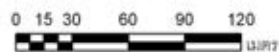

แผนที่ 5.12 ระบบที่ว่างและทางสัญจร ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531)

สัญลักษณ์

- ป่าโปร่ง
  - สวนชนบท
  - ถนน
- บ้านเรือน
  - ที่ว่างรอบบ้านเรือน
  - บล็อก

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายจักรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางผังภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2516 ของกรมแผนที่ทหาร

5.2.4.4 รูปแบบสถาปัตยกรรมและผังบริเวณบ้านเรือน

ในช่วงนี้มีบ้านเรือนที่มีความหลากหลายมากขึ้น แต่โดยรวมยังคงเป็นที่ใช้ไม้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง บ้านเรือน เริ่มมีสังกะสี เสาหล่อสำเร็จรูปและการก่ออิฐฉาบปูนเข้ามาเป็นเทคโนโลยีของการก่อสร้าง แบ่งลักษณะของบ้านเรือนในช่วงนี้ออกเป็น

1) รูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านเรือน

1.1) **เรือนผู้ไทดั้งเดิม** เป็นเรือนที่ยกใต้ถุนสูงไม่มาก โดยส่วนที่บเป็นเรือนนอนมีช่องเปิดขนาดเล็กและส่วนโล่งเป็นชานหรือเรือนแฝดแยกกันอย่างชัดเจน มีเรือนครัวไฟ ชานน้ำและบันไดขึ้นจากด้านข้างเรือน อยู่อาศัยบนเรือนเพียงอย่างเดียวใต้ถุนใช้เป็นคอกสัตว์และที่เก็บของ บางหลังเริ่มนำสังกะสีมามุงทดแทนแป้นเกล็ดและกระเบื้องดินขอ

1.2) **เรือนผู้ไทประยุกต์** มีลักษณะเป็นเรือนพื้นบ้านทั่วไปที่สร้างขึ้นในช่วงนี้ปรับรูปแบบจากเรือนผู้ไทดั้งเดิม มีการมุงสังกะสีหลังคาจึงลาดเอียงน้อยลง เริ่มใช้เสาปูนหล่อสำเร็จรูปเข้ามาทดแทนเสาไม้จริง และการยกใต้ถุนสูงขึ้นให้สามารถอยู่อาศัยด้านล่างใต้ถุนเรือนได้จึงพบเห็นการทอผ้าใต้ถุนเรือน มีคอกสัตว์เลี้ยงแยกไปไว้ที่อื่น ยังมีเรือนครัวไฟและชานน้ำแยกจากตัวเรือนอยู่อาศัย ในบางกรณีได้ย้ายครัวไฟลงมาด้านล่างมากขึ้น

เรือนผู้ไททั้ง 2 แบบนี้ส่วนใหญ่พบในพื้นที่ขอบชุมชนหรือหมู่บ้านที่อยู่นอกเขตสุขาภิบาลและภายในพื้นที่สี่เหลี่ยมของแนวถนน เป็นการสร้างบ้านเรือนเพื่อประโยชน์การอยู่อาศัยในระบบการผลิตแบบดั้งเดิมคือการทำนาและทอผ้าเพียงอย่างเดียวไม่มีปัจจัยด้านโอกาสทางธุรกิจการค้าเข้ามาจึงพบเห็นเล้าข้าวและสวนครัวอยู่ในบริเวณบ้าน

1.3) **เรือนกะเทิน** สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกิดขึ้นภายหลังเรือนผู้ไทดั้งเดิมในระยะตอนปลายของช่วงที่ 1 (ประมาณช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2) จึงพบเรือนกะเทินในระยะตอนต้นของช่วงที่ 2 ส่วนใหญ่เกาะตัวยาวตามทางสัญจรดั้งเดิมกลางหมู่บ้าน มีเล้าข้าวและสวนครัวอยู่ในบริเวณหลังบ้าน ต่อมาประมาณพ.ศ. 2505 มีถนนตัดเข้ามาในพื้นที่จึงได้รับเปลี่ยนเป็นเรือนแถวเพื่อค้าขายหรือสร้างบ้านครั้งตึกครั้งไม่ทดแทน

1.4) **เรือนแถวและตึกแถว** เป็นเรือนที่ปรับปรุงจากเรือนกะเทินและสร้างขึ้นใหม่แบบยกพื้นเล็กน้อยหรือสร้างติดพื้นดินเรียกว่า “เฮินต่ำติดดิน” สาเหตุของการสร้างอาคารไม่ยกพื้นหรือยกพื้นต่ำก็เพื่อความสะดวกต่อการจัดเก็บสินค้าและการค้าขาย เนื่องจากร้านค้าเหล่านี้มักทำหน้าที่เป็นโกดังสินค้าไปในตัว และใช้พื้นที่ด้านหน้าร้านมีประตูบานเพี้ยมที่ติดกับถนนเป็นที่ค้าขาย สำหรับด้านหลังบ้านใช้เป็นที่อยู่อาศัย มีหลังคาทรงจั่วสูงยื่นชายคายาวมุงด้วยกระเบื้องดินขอและสังกะสี ฝาเรือนทำด้วยไม้จริงเจาะช่องเปิดขนาดเล็ก จึงมีลักษณะเป็นเรือนแถวที่มีขนาด 2-4 ห้องแถว ภายหลังมีการก่อสร้างเป็นผนังฉาบหรืออิฐฉาบปูนจึงเป็นลักษณะของตึกแถวในบางหลังมีการสร้างบ้านไม้สองชั้นเป็นที่อยู่อาศัยต่อกับเรือนแถวที่ใช้เป็นพื้นที่ร้านค้า โดยเรือนแถวและ ตึกแถวกระจุกตัวอยู่ที่บริเวณตลาดสองฝั่งถนนหน้าวัดธาตุเรณู นอกจากนั้นเรือนแถวยังมีปะปนอยู่กับเรือนอื่นตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2105

ภาพที่ 5.28 รูปแบบสถาปัตยกรรมและผังบริเวณบ้านเรือนในช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเวียงนคร

ก) เรือนผู้ไทดั้งเดิม ข) เรือนผู้ไทประยุกต์ ค) บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้บริเวณถนนอนามัย ง) เรือนแถวค้าขาย จ)

ตึกแถวในตลาด ฉ) บ้านไม้สองชั้น ฐ) เรือนกะเทิน ซ) ตำแหน่งเจ้าข้าวข้างเรือนแถว

ที่มา : ก)-ฉ) วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 ซ) ปิติ พรรณวงษ์ และ ฐ) ชัยวัฒน์ โกพลรัตน์

1.5) **บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้**เป็นบ้านเรือนแบบใหม่ที่สร้างขึ้นในช่วงนี้ มีลักษณะคล้ายบ้านพักข้าราชการในอำเภอธาตุพนมและอำเภอเรณูนคร คือมีหน้าจั่วหันออกสู่ถนนมุ่งด้วยสังกะสีจึงลาดเอียงน้อย ใช้เสาหล่อสำเร็จรูป มีใต้ถุนสูงกว่าเรือนผู้ไท จึงเรียกว่า “เฮินสูง”หรือบ้านไม้สองชั้นผนังบ้านใช้ไม้จริงตีซ้อนเกล็ดวางหน้าต่างกระจกหรือหน้าต่างไม้และพื้นเป็นไม้จริง ไม่มีชานเรือน มีชานบันไดต่อจากด้านข้างหรือบันไดภายใน ใต้ถุนใช้ประโยชน์ในการทำงานและพักผ่อน ครัวอยู่ด้านล่าง เมื่อมีทุนทรัพย์พอจึงก่อสร้างด้านล่างเป็นอิฐฉาบปูนกลายเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ สาเหตุของการสร้างบ้านลักษณะนี้เนื่องจากมีคุณลักษณะของการใช้ชั้นบนเป็นที่พักอาศัย ชั้นล่างเป็นพื้นที่ค้าขายและเก็บสินค้า จึงสร้างขึ้นเพื่อค้าขายและเพื่อสร้างโอกาสในการค้า

การอยู่อาศัยภายในบ้านผิดไปจากเดิมที่เคยมีการใช้เรือนนอนซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนที่บ่งชี้ความเป็นส่วนตัวสำหรับเจ้าของบ้านและเรือนโล่งซึ่งพื้นที่เพื่อทำงานพักผ่อนมีความเป็นกึ่งสาธารณะได้ถูกเปลี่ยนเป็นส่วนที่บ่งชี้ทั้งหมดทำให้ตัวอาคารทั้งหลายมีความเป็นส่วนตัวมากขึ้นแต่ด้วยลักษณะของบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ส่วนใหญ่เป็นร้านค้าและมักจะเปิดประตูกว้างด้วยบานพับและมีพื้นที่หน้าบ้านสำหรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างการค้าขายหรือต้อนรับเพื่อนบ้านมีความเป็นกันเองของคนในชุมชน โดยส่วนใหญ่บ้านลักษณะนี้จะเลือกสร้างในพื้นที่ริมถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 เพราะมีศักยภาพในทางเศรษฐกิจดีกว่าบ้านเรือนจึงเรียงชิดติดกันเป็นแนวคล้ายกับบ้านแถว ภายหลังได้ขยายตัวไปตามถนนสายหลัก คือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2105 และถนนอนามัย

2) **ผังบริเวณบ้านเรือน**รูปแบบผังบริเวณดั้งเดิมยังคงปรากฏอยู่ในพื้นที่เรือนผู้ไทดั้งเดิมและเรือนผู้ไทประยุกต์ที่มีองค์ประกอบของลานบ้าน เล้าข้าวและสวนครัว ส่วนกลุ่มบ้านเรือนที่เป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้และเรือนแถวค้าขายได้รับเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของผังบริเวณโดยย้ายเล้าข้าวไปไว้บริเวณหลังบ้านหรือข้างบ้านขนาดของสวนครัวและลานบ้านเริ่มจำกัดพื้นที่ลงเนื่องจากความหนาแน่นของอาคารที่อยู่เรียงชิดกันตามแนวถนน การก่อสร้างเล้าข้าวเริ่มเปลี่ยนจากฝาแบบไม้ไผ่ขัดตะขากดินมาเป็นฝาไม้จริงและมุงหลังคาสังกะสีแต่ประโยชน์การใช้งานยังคงรูปแบบดั้งเดิมเพื่อเก็บข้าวเปลือกที่ได้จากการทำนาอาศัยน้ำฝนเพียงปีละหนึ่งครั้ง

ก) พ.ศ.2505

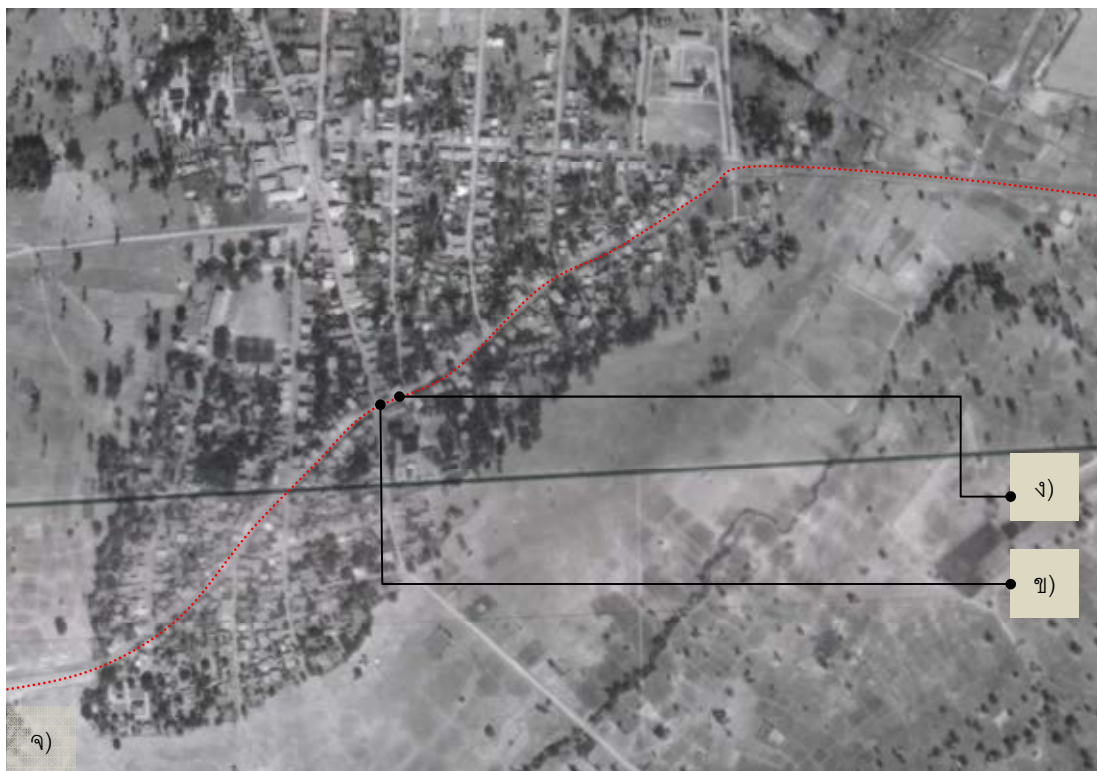
ข) พ.ศ.2522

ค) พ.ศ.2505

ง) พ.ศ.2522

ภาพที่ 5.29 การเปลี่ยนแปลงบริเวณริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031หน้าวัดธาตุเรณู ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร

ที่มา :ก) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506 ค) ชัยปดิษฐ์ สาลีพันธุ์, 2505 ข) ง) วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และ จ) ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2516 ของกรมแผนที่ทหาร

จากภาพที่ 5.29 พบว่าในช่วงนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงจากภูมิทัศน์ลานบ้านและทางเกวียน ทางเดินเท้า เป็นภูมิทัศน์ถนนที่มีบ้านเรือนวางตัวอย่างแน่นชิดตลอดสองฝั่งถนน จากเดิมที่บ้านเรือนเคยวางตัวสัมพันธ์กับพื้นที่มีการจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติน้อยมาก จึงเกิดเป็นบ้านเรือนแบบพื้นถิ่นที่อาศัยวัสดุจากธรรมชาติ จากป่าและสวนชนบทที่รอบชุมชนในการก่อสร้าง ลานดินที่ปล่อยตัวอย่างอิสระตามสภาพภูมิประเทศเป็นทางสัญจรหลัก บ้านเรือนมีความหนาแน่นน้อยและกระจายตัวไปอย่างอิสระโดยมีสวนชนบทและสวนครัวซึ่งเป็นพื้นที่สีเขียวแทรกผสมอยู่ทั่วไป มีสภาพความเป็นชนบทสูงและมีภูมิทัศน์ที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างมาก เทคโนโลยียังเป็นแบบพึ่งพาธรรมชาติอาศัยแรงงานคนและสัตว์ในการทำเกษตรกรรมและคมนาคมขนส่ง เช่น วัวเทียมเกวียน การเดินเท้า เป็นต้น

ภายหลังที่ผู้คนเริ่มเข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติเพื่ออำนวยความสะดวกมากขึ้นด้วยการตัดถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ในพื้นที่สี่หมูปูตามนโยบายการขยายความเจริญเข้าสู่พื้นที่เพื่อป้องกันคนในพื้นที่เข้าเป็นกลุ่มคอมมิวนิสต์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 โดยเป็นถนนลูกรังจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 212 (นครพนม-อุบลราชธานี) ที่บ้านธาตุน้อยเขตอำเภอธาตุพนมเพื่อเชื่อมต่อกับถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 223 (สกลนคร-ธาตุพนม) ที่บ้านนาเหนือ อำเภอนาแกและปรับปรุงเป็นถนนลาดยางใน พ.ศ. 2512 โดยถนนสายดังกล่าวได้เข้ามาซ้อนทับทางเดินเท้าและทางสัญจรดั้งเดิมของชุมชนสภาพถนนจึงมีลักษณะรูปร่างที่อิสระสัมพันธ์กับพื้นที่แบบดั้งเดิม บ้านเรือนมีวางตัวสัมพันธ์กับแนวถนนอย่างชัดเจน ความเจริญของถนนหนทางทำให้การขนส่งสะดวกขึ้นพื้นที่ริมถนนจึงพัฒนาตัวเองเป็นเรือนแถวค้าขาย การปรับปรุงหน้าบ้านให้เป็นร้านค้าและพื้นที่จอดรถรวมถึงการสร้างบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้เพื่อเป็นร้านค้าและพักอาศัย จึงเกิดชุมชนค้าขายระดับท้องถิ่นที่เกาะตัวตามถนนบ้านเรือนมีความหนาแน่นมากขึ้นตลอดเส้นทางดังกล่าวซึ่งย่านใจกลางชุมชน ส่วนถนนที่เป็นซอยถัดเข้าไปยังเป็นบ้านเรือนแบบพื้นถิ่นที่มีการจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติบ้างเล็กน้อยด้วยการสร้างรั้วไม้พื้นบ้านกั้นระหว่างถนนกับบ้านเรือน คนได้ปรับตัวตามระบบถนนที่สร้างขึ้นมาเพื่อจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้มีความสะดวกมากขึ้นทำให้หน้าตาบ้านเรือนและการประกอบอาชีพที่มีการทำเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการค้าและบริการเพิ่มเข้ามา ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้กลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันกับธรรมชาติอย่างเช่นในช่วงที่ 1 แต่เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความเป็นกึ่งเมืองกึ่งชนบทที่มีฐานความเป็นชนบทอยู่ค่อนข้างมากจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ยังทำนาอาศัยน้ำฝนและผลิตเพื่อเลี้ยงครอบครัวเป็นหลักและมีความใกล้ชิดผูกพันระหว่างคนในชุมชนซึ่งไม่ได้แตกต่างจากในช่วงที่ 1 ถึงแม้ว่าลักษณะทางกายภาพจะมีการเปลี่ยนแปลงไปก็ตามความเจริญของเทคโนโลยีและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่เกิดขึ้นซึ่งยังไม่มีความเข้มข้นหรือรุนแรงมากนัก สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติจึงยังส่งผลและมีอิทธิพลต่อสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมอยู่เช่นเดียวกัน

5.2.5 พื้นที่ทางจิตวิญญาณและความศักดิ์สิทธิ์

5.2.5.1 พระธาตุเรณู

จากภาพที่ 5.30 เห็นได้ว่าคนผู้ไทได้เริ่มเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมและการจัดผังบริเวณพื้นที่วัดธาตุเรณูซึ่งเป็นองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดของเมืองเรณูนครมีการมุ่งหลังคาห่อแจกด้วย

สังกะสีเป็นการใช้เทคโนโลยีของวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่การพึ่งพาวัสดุธรรมชาติจึงลดน้อยลงและการทำทางเดินคอนกรีตเชื่อมต่อทางเข้า หอแจก พระธาตุเรณูและพระอุโบสถ พระธาตุเรณูในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงถูกตั้งเข้ามาให้ใกล้ชิดกับพื้นที่ชุมชนในทางกายภาพมากขึ้นและตอบรับความสะดอกต่อนักท่องเที่ยวที่เดินทางมานมัสการพระธาตุเรณูแต่กลับพบว่าชาวผู้ไทยังคงจัดงานบุญประเพณีตามฮีตสิบสองในบุญเดือนสี่และบุญเดือนหกหรือบุญมหาชาติเชื่อมโยงกับองค์พระธาตุเรณูอยู่เช่นเดิมโดยยังคงรักษาพื้นที่ลานวัดซึ่งเป็นลานดินธรรมชาติสำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของชุมชนที่มีเอกลักษณ์ของการพ่อนผู้ไทในงานบุญ รอบๆลานวัดเป็นผามหรือประรำพิธีที่ปลูกสร้างขึ้นสำหรับให้คณะผู้มาร่วมงานบุญได้นั่งเล่น พักผ่อน พุดคุยและดูการแสดงพื้นบ้านของหนุ่มสาวแต่ละคุ้มบ้าน ตามร่มเงาไม้ชายคาครอบหอแจกยังเป็นที่นั่งในงานบุญด้วยบรรยากาศของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชาวผู้ไทเรณูนครในงานบุญจึงยังมีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นของกลุ่มวัฒนธรรมล้านช้างและร่วมสมัยกับยุคล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส องค์ประกอบของหอแจก พระธาตุเรณู สิมและลานวัดนอกจากจะมีคุณค่าทางสุนทรียภาพในด้านศิลปวัฒนธรรมแล้ว ยังมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่เป็นประจักษ์พยานบอกเล่าความเป็นมาของชุมชน ความใกล้ชิดเชื่อมโยงกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวทั้งสองฝั่งโขงในฐานะบ้านพี่เมืองน้องตลอดจนเหตุการณ์บ้านเมืองในแต่ละยุคสมัยได้มากกว่าที่จะถ่ายทอดเป็นเพียงลายลักษณ์อักษร และเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาของกลุ่มคนไท-ลาวที่ไม่ได้มุ่งเน้นนิพพานเพียงอย่างเดียวหากแต่วัดธาตุเรณูนั้นเป็นโครงสร้างที่สานคนในชุมชนให้เป็นคนบ้านเดียวกัน ก่อเกิดเป็นศรัทธาสามัคคีและจิตวิญญาณของชุมชน

ภาพที่ 5.30 สถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทางกายภาพของวัดธาตุเรณู ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร

ที่มา : ชัยปดิษฐ์ สาลีพันธุ์, 2522

5.2.5.2 วัด

วัดบูรพาราม วัดปัจฉิมมาวาสและวัดป่าศิวิลย์เรณู มีการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายคลึงกับวัดธาตุนครคือมีการเปลี่ยนวัสดุหลังคาจากมุงด้วยไม้แป้นเกล็ดเป็นมุงด้วยสังกะสี (สุริพันธ์ พลเยี่ยมหาญ, **สัมภาษณ์**, 17 ตุลาคม 2555) เป็นการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยเทคโนโลยีของวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่เพื่ออำนวยความสะดวกในการใช้ประโยชน์อาคารแต่ยังคงรักษารูปแบบของลานดินและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเอาไว้ ชาวผู้ไทยังคงใช้พื้นที่วัดในการทำบุญประจำวันและจัดงานบุญตามประเพณีอย่างปกติ รวมถึงใช้ต้อนรับนักท่องเที่ยวและคณะกฐินผ้าป่าผู้มาเยือนด้วยพิธีบายศรีสู่ขวัญ การพ่อน้ำผู้ไท วัดจึงยังเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและสังคมของชาวผู้ไทอยู่เช่นเดิม

ก)

ข)

ภาพที่ 5.31 หลักบ้านและปาหอเจ้าปู่ถลา

ก) หลักบ้าน ข) หอเจ้าปู่ถลา

ที่มา : ก) วิลาวัณย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542: 41 และ ข) วรรณศิลป์ พิรพันธุ์, 2522

5.2.5.3 หลักบ้าน

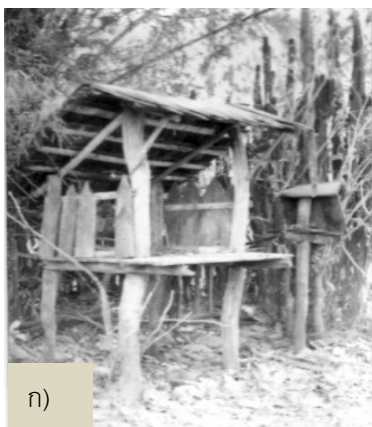
จากภาพที่ 5.31 ก) พบว่าเสาหลักบ้านถูกทอดวางทิ้งไว้ในพื้นที่อยู่อาศัยของครอบครัวลูกหลานเจ้าเมืองไม่มีการกราบไหว้บูชาจากผู้คนภายในชุมชน สะท้อนถึงคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักบ้านในฐานะเทวดาอารักษ์ของชุมชนและจุดเริ่มต้นของรากเหง้าบรรพบุรุษในการสร้างบ้านสร้างเมืองที่ผูกพันกับพื้นที่มากกว่าการก่อสร้างเพียงอย่างเดียวได้หายไปจากสังคมชาวผู้ไท สะท้อนถึงรูปแบบการตั้งบ้านเรือนไม่ได้ยึดโยงกับพื้นที่เหมือนเช่นในอดีต ความสำคัญของหลักบ้านหรือหลักเมืองเรณูนครนี้เป็นศิลปะการแกะสลักไม้ที่สวยงามซึ่งบรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้ให้กับเมืองเรณูนครโดยเล่าสืบต่อกันมาว่า "...กลุ่มคนไทใหญ่ที่อพยพมาจากเมืองน่านเมื่อคราวเป็นกบฏล้านทองพระคลังหนีภัยทางการเมืองเข้ามาอยู่ที่เมืองเรณูนครได้แต่งงานมีลูกหลานชาวผู้ไทบางส่วนจึงผสมกับชาวไทใหญ่ กลุ่มพวกนี้มีหัวทางศิลปะการแกะสลักไม้จึงได้ทำเป็นอนุสรณ์

เพื่อระลึกถึงบุญคุณของแผ่นดินเมืองเรณูนคร หลักเมืองเรณูนครจึงมีความวิจิตรบรรจง...” (ชัยปดิษฐ์ สาลีพันธ์ และอัมพร ไชยสาร, **สัมภาษณ์**, 30 ตุลาคม 2554)

5.2.5.4 หอเจ้าปู่ปลา

ภายหลังที่หน่วยงาน รพช. ได้เริ่มขุดลอกลำห้วยบ่อแกและลำห้วยขามป้อมเพื่อสร้างฝายน้ำล้นและพังกั้นน้ำ การกระทำดังกล่าวทำให้ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีปลาผู้รักษาป่าและลำห้วยบ่อแกเริ่มเสื่อมคลายลง พื้นที่ป่าห่อเจ้าปู่ปลาจึงเหลืออยู่ไม่มาก มีอยู่เฉพาะบริเวณตั้งหอเจ้าปู่ปลาที่มีสภาพเป็นป่าขนาดย่อมชาวผู้ไทยังคงเชื่อว่าเป็นพื้นที่เขตขวงสะท้อนความเชื่อดั้งเดิมที่ผูกพันกับธรรมชาติและคติในเรื่องผีรักษาป่าไม้ แต่การขยายตัวของพื้นที่นาข้าวยังรุกล้ำพื้นที่ป่าบ่อและป่าห่อเจ้าปู่ปลาด้วยแรงผลักดันด้านเทคโนโลยีในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่และรายได้ที่มาจากการผลิตการเปลี่ยนแปลงลักษณะของหอเจ้าปู่ปลา “เมื่อบ้านเรือนชาวผู้ไทส่วนใหญ่มุงหลังคาสังกะสีหรือเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ ชาวผู้ไทจึงชักชวนกันสร้างหอเจ้าปู่ปลาให้ทันกับยุคสมัย ด้วยการสร้างหอเจ้าปู่ปลาหลังคาสังกะสี ลูกหลานอยู่บ้านแบบไหน เจ้าปู่ปลาก็อยู่บ้านแบบนั้น” (ชัยปดิษฐ์ สาลีพันธ์, **สัมภาษณ์**, 30 ตุลาคม 2554) ชาวผู้ไทเริ่มปรับทัศนคติในการนำความเชื่อดั้งเดิมมาปรับให้เข้ากับภาวะความทันสมัยมากขึ้น แต่ยังคงรูปแบบลักษณะทางกายภาพของป่าห่อเจ้าปู่ปลาไว้เท่าที่ทำได้

จากภาพที่ 5.32 พบว่า สถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นที่ใช้วัสดุจากไม้ธรรมชาติ เช่น หลังคาไม้แป้นเกล็ดของแจกหอเจ้าปู่ปลาและเรือนผู้ไท เป็นต้น ซึ่งมีรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์และมีภูมิทัศน์ที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติของลานดินหรือป่าไม้ตามลักษณะของแต่ละพื้นที่ซึ่งมีคุณลักษณะแตกต่างกันตามการใช้ประโยชน์และบทบาทของพื้นที่ ภายหลังที่มีการปรับปรุงเป็นหลังคาสังกะสีเพื่อให้เกิดความคงทนของวัสดุมากขึ้น หลังคาไม้แป้นเกล็ดและหลังคามุงหญ้าจึงหายไปจากชุมชน ทางเดินภายในวัดสร้างด้วยพื้นคอนกรีตและเมื่อบ้านเรือนของลูกหลานชาวผู้ไทเปลี่ยนเป็นบ้านมุงสังกะสีและบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ หอเจ้าปู่ปลาก็เปลี่ยนเป็นหอทรงบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงของบ้านเรือน โดยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อยู่ในบริเวณเดียวกับสถาปัตยกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นส่วนใหญ่ยังคงลักษณะเช่นเดิมอยู่และรูปทรงทางสถาปัตยกรรมยังคงสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นพื้นถิ่นของชาวผู้ไทเรณูนครอยู่เช่นเดิมเพียงแต่มีวัสดุหลังคาและพื้นทางเดินที่คงทนมากขึ้นเพิ่มเข้ามา ถึงแม้ว่าลักษณะทางกายภาพเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เหล่านี้ยังคงดำเนินไปเหมือนเช่นในอดีต ชาวผู้ไทยังคงให้ความสำคัญกับงานบุญมหาชาติในลานวัดที่มีการฟ้อนรำอย่างสนุกสนาน การบูชาวิญญาณผีเจ้าปู่ปลาในป่าห่อเจ้าปู่ปลา การปล่อยสัตว์เลี้ยงให้หากินตามลานบ้าน สะท้อนวิถีชีวิตของชาวชนบทที่มีความเรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติและผูกพันกับวัฒนธรรมประเพณีที่มีความโอบอ้อมอารีและสนุกสนานรื่นเริงหมุนเวียนไปตามฤดูกาลแห่งธรรมชาติ

ก)

ข)

ค)

ง)

จ)

ฉ)

ช่วง พ.ศ.2505

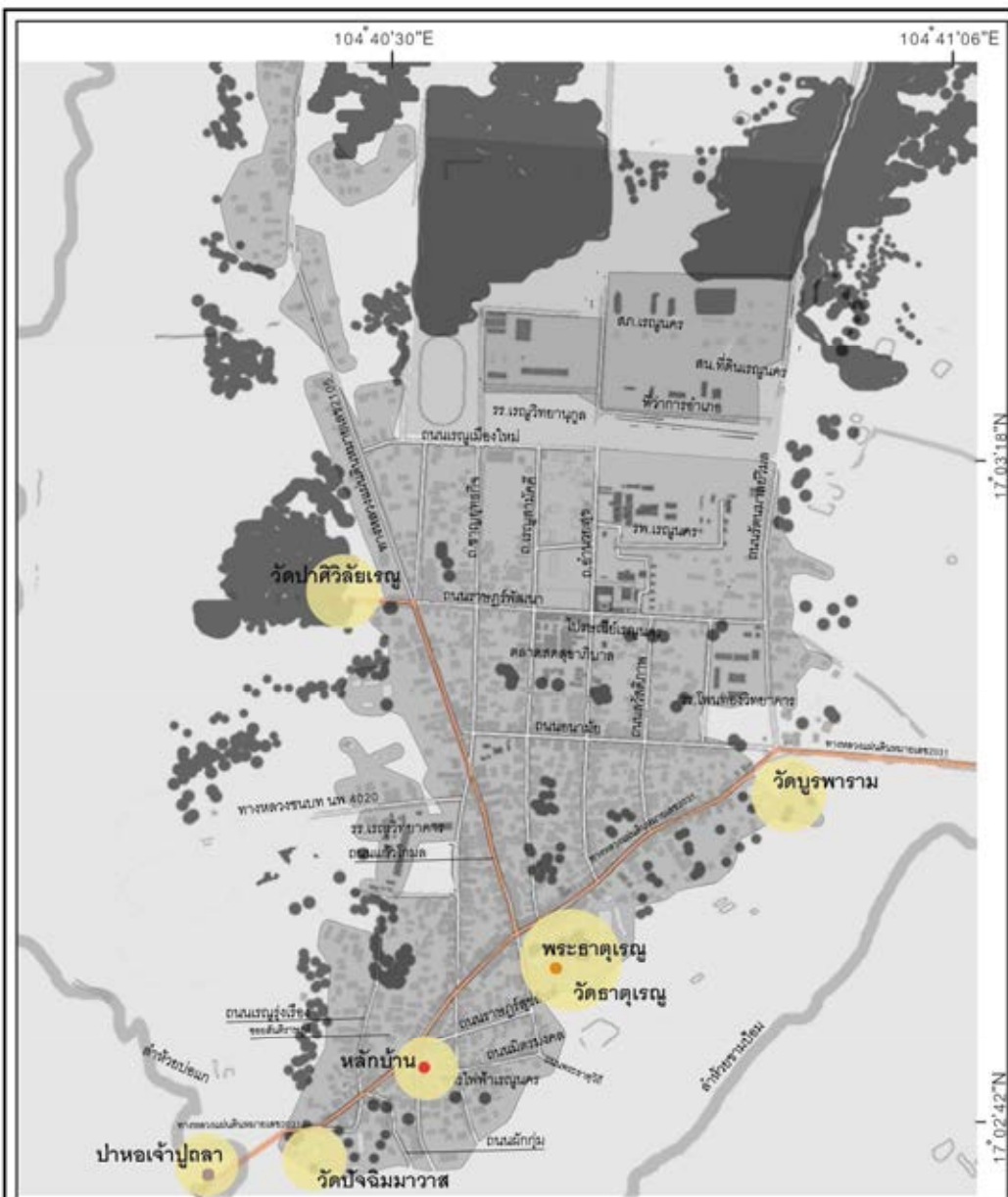
ช่วง พ.ศ. 2522

ภาพที่ 5.32 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรม ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร

ก) ข) หอเจ้าปู่ถลา ค)ง) ลานวัดธาตุเรณูและ จ)ฉ) บ้านเรือน

ที่มา : ก) จ) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506ค) ดำเนิน เตชะกุล, พฤษภาคม 2505

ง) ชัยบดินทร์ สาลีพันธุ์, 2505 และ ข) ฉ) วรณศิลป์ พีระพันธุ์, 2522

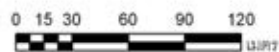

แผนที่ 5.13 พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531)

สัญลักษณ์

- พื้นที่ชุมชน
- พื้นที่เกษตรกรรม
- พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
- เส้นทางสัญจรหลักระหว่างพื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอิศพร อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2516 ของกรมแผนที่ทหาร

5.2.6 พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ

5.2.6.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินด้านเกษตรกรรมและสิ่งก่อสร้างเกี่ยวข้อง

1) สวนชนบท

1.1) **สวนรอบหมู่บ้าน** บ้านเรือนภายในพื้นที่ชุมชนมีการขยายตัวตามระบบถนนและมีพื้นที่บล็อกเกิดขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ดั้งเดิมของชุมชนที่เคยมีศักยภาพของการเข้าถึงอย่างไม่แตกต่างกันมากนักได้เปลี่ยนแปลงไป บ้านเรือนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการมีหน้าบ้านติดถนนจึงเกิดการเรียงตัวของอาคารที่ชิดกันมากขึ้นพื้นที่ว่างระหว่างบ้านเรือนซึ่งเคยเป็นลานบ้านและสวนครัวลดขนาดลงหรือหายไปหลังบ้านจึงเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ทำสวนครัว วางเล้าข้าวและห้องน้ำเป็น โดยเชื่อมต่อกับหลังบ้านของคนอื่นหรือหน้าบ้านของผู้ที่อยู่อาศัยด้านในบล็อกจึงพบเห็นสวนแบบชนบทกระจุกตัวเป็นหย่อมสีเขียวใจกลางบล็อก ลักษณะเช่นนี้ได้เกิดขึ้นเฉพาะในบริเวณย่านใจกลางชุมชน แต่บ้านเรือนที่อยู่ขอบชุมชนซึ่งมีบริเวณหลังบ้านเป็นพื้นที่ลาดเอียงเชื่อมต่อกับน่ายังคงพื้นที่สวนแบบชนบทที่ปลูกไม้ผล ไม้กินลมจ้ำพวกไม้ผสมผสานกับสวนครัวในผังบริเวณบ้านเรือนที่ไม่ได้แตกต่างไปจากดั้งเดิมซึ่งปลูกไว้กินเองและแบ่งขายตามความเหมาะสม สวนชนบทเหล่านี้ยังคงทำหน้าที่เป็นกำแพงธรรมชาติล้อมรอบชุมชน

1.2) **สวนผสมป่า** จากการเพิ่มขึ้นของจำนวนครัวเรือนและประชากรในพื้นที่ส่งผลให้มีการจับจองพื้นที่ป่าโปร่งเพื่อทำสวนผสมป่าขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ภายหลังจากการค้าควายหมดลงการเลี้ยงวัวควายยังคงมีอยู่เนื่องจากการทำนาในช่วงนี้ยังคงใช้ควายไถนาและวัวเทียมเกวียนเป็นยานพาหนะจึงยังมีคอกสัตว์เลี้ยงและคูปในสวนผสมป่าแต่เริ่มมีจำนวนที่ลดน้อยลงโดยเฉพาะระยะหลังที่มีรถยนต์และรถไถนาเข้ามามากขึ้น ส่วนการปลูกฝ้ายและครามเริ่มลดลงเนื่องจากมีเส้นใยสังเคราะห์และสีเคมีเข้ามาขายทดแทนเส้นใยและสีธรรมชาติ ประกอบกับคนนิยมใส่เสื้อผ้าสมัยใหม่มากขึ้นรวมถึงการเพิ่มจำนวนขึ้นของไร่อป ยาสอบและมันสำปะหลังที่เข้ามาทดแทนสวนผสมป่า การทอดผ้าในช่วงนี้ส่วนใหญ่จึงเน้นเป็นผ้าห่ม ผ้าพัน ผ้าขาวม้าเป็นหลักเพราะนำมาประยุกต์ใช้งานได้ง่ายมากขึ้นแต่พบว่ายังคงมีการปลูกพืชผักในฤดูแล้งเช่น พริก มะเขือ แตงกวาและแตงโมตามบริเวณที่ลาดเอียงระหว่างสวนผสมป่ากับนาข้าวเพื่อกินในครัวเรือนและนำไปวางขายตามหน้าบ้านชานเรือนและตลาดเรือนแถว บางสวนได้เริ่มขยายพื้นที่รองรับการปลูกพืชไร่เศรษฐกิจและขยายการเพาะปลูกพืชผักในฤดูแล้งเพื่อขายส่งตลาดในอำเภอธาตุพนม

2) **บ่อน้ำ** จากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ให้มือน้ำดื่มสะอาดใช้ในชุมชน เช่น ตามแท่งเก็บน้ำฝนของโรงเรียนและสถานที่ราชการ โอง และแท่งเก็บน้ำฝนของบ้านเรือนมีมากขึ้น เป็นต้นการมีระบบน้ำบาดาลโยกและน้ำประปาส่งผลการใช้น้ำบ่อหมดไป แต่ความเชื่อเรื่องผีรักษาจอมปลวกยังคงอยู่ในสังคมของผู้ใหญ่ชาวผู้ไทหลายคนเนื่องจากคิดว่าถ้าหากเกิดฝนแล้งการกลับไปใช้น้ำบ่อก็ยังคงสามารถไปขุดตาน้ำได้จอมปลวกได้ (อัมพร ไทใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 18 ตุลาคม 2555) การขุดบ่อน้ำดื่มใช้เฉพาะในการเพาะปลูกพืชในหน้าแล้งและพืชไร่เศรษฐกิจ

3) **นาข้าว** พื้นที่นาข้าวยังคงมีอยู่เช่นเดิม การทำน่ายังอาศัยแรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก ใช้ควายไถนาและชนข้าวด้วยเกวียน การทำน่ายังไม่มีต้นทุนในการผลิตเพราะอาศัยปุ๋ยตามธรรมชาติจากต้นไม้นาข้าว การปล่อยให้หน้าข้าวฟื้นตัวในหน้าแล้งและบำรุงด้วยปุ๋ยจากมูลสัตว์เลี้ยง เริ่มมีปุ๋ยเคมีและฆ่าแมลงเข้ามาจากเจ้าหน้าที่หน่วยงาน รพช. และเกษตรอำเภอมาแนะนำ การทำน่ายังเริ่มมีต้นทุนเรื่องปุ๋ยและยาฆ่าแมลงแต่

ยังไม่เป็นที่แพร่หลายเนื่องจากเป็นการเพาะปลูกเพื่อกินในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ แต่สำหรับบางครัวเรือนที่ทำเพื่อขายก็มีการใช้ปุ๋ยเคมีเข้ามาช่วยในการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวจากพันธุ์พื้นเมืองเป็นพันธุ์ที่เกษตรกรอำเภอเข้ามาส่งเสริมเพื่อให้สามารถขายได้และมีผลผลิตดีทำให้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองหายไป

4) **เถียงนา** การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนคือมีการมุงหลังคาด้วยสังกะสีเช่นเดียวกับสิ่งก่อสร้างอื่นในช่วงนี้ที่มุงด้วยสังกะสีเป็นส่วนใหญ่แต่รูปทรงและการใช้ประโยชน์ยังคงลักษณะดั้งเดิมวิถีชีวิตชาวนาที่อาศัยผูกพันอยู่กับเถียงนาด้วยการนั่งกินข้าวและเลี้ยงลูก ในวันหยุดเรียนเด็กจะมาช่วยพ่อแม่ทำนาและเลี้ยงวัวเลี้ยงควายอยู่ในบริเวณเถียงนายังคงมีกลิ่นอายของความเรียบง่ายของคนชนบทในช่วงที่มีการพัฒนาทางกายภาพของชุมชนจากเทคโนโลยีสมัยใหม่

5) **พื้นที่ปลูกพืชไร่เศรษฐกิจในฤดูแล้ง** การทำพืชไร่เศรษฐกิจได้เข้ามาทดแทนการทำสวนชนบทปลูกฝ้าย ปลูกพืชผักสวนครัวในฤดูแล้ง กลุ่มนายทุนนอกพื้นที่เข้ามาลงทุนเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมีและฆ่าปราบศัตรูพืชให้ในรูปแบบของการให้กู้ยืมหรือออกให้ก่อนผ่อนที่หลังเริ่มต้นจากการปลูกเมื่อพอราคาตกลง ก็เปลี่ยนมาปลูกยาสูบมีตัวแทนบริษัทเข้ามาตั้งโรงรับซื้อในพื้นที่ สร้างรายได้จำนวนมากให้กับเกษตรกรได้กำไรเป็นเท่าตัวจากเงินลงทุน ชาวผู้ไทเรณูนครในช่วงนี้จึงมีเงินและกำลังการซื้อมากขึ้นและเปลี่ยนชนิดของพืชตามความต้องการของตลาดได้แก่ มันสำปะหลัง ข้าวโพดตามลำดับ ต่อมาราคาของพืชผลทางการเกษตรเหล่านี้ก็ลดลงอีกทั้งต้นทุนการปลูกก็สูงขึ้น รวมทั้งที่ดินเหล่านี้ก็เสื่อมโทรมลงมากจึงเปลี่ยนมาทำนาข้าวประเภท “นาโคก” (อุดม วิโย และอัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 18 ตุลาคม 2554) ซึ่งมักจะต้นไม้ในนาข้าวเป็นจำนวนมากเนื่องจากเป็นพื้นที่ดอนป่าโปร่งและสวนผสมป่ามาก่อนและปลูกพืชไร่อย่างอื่น เช่น พริก เป็นต้น ดังนั้นพื้นที่ปลูกพืชไร่เศรษฐกิจจึงมีพื้นที่นาโคกอยู่ปะปนกัน

5.2.6.2 พื้นที่ธรรมชาติ

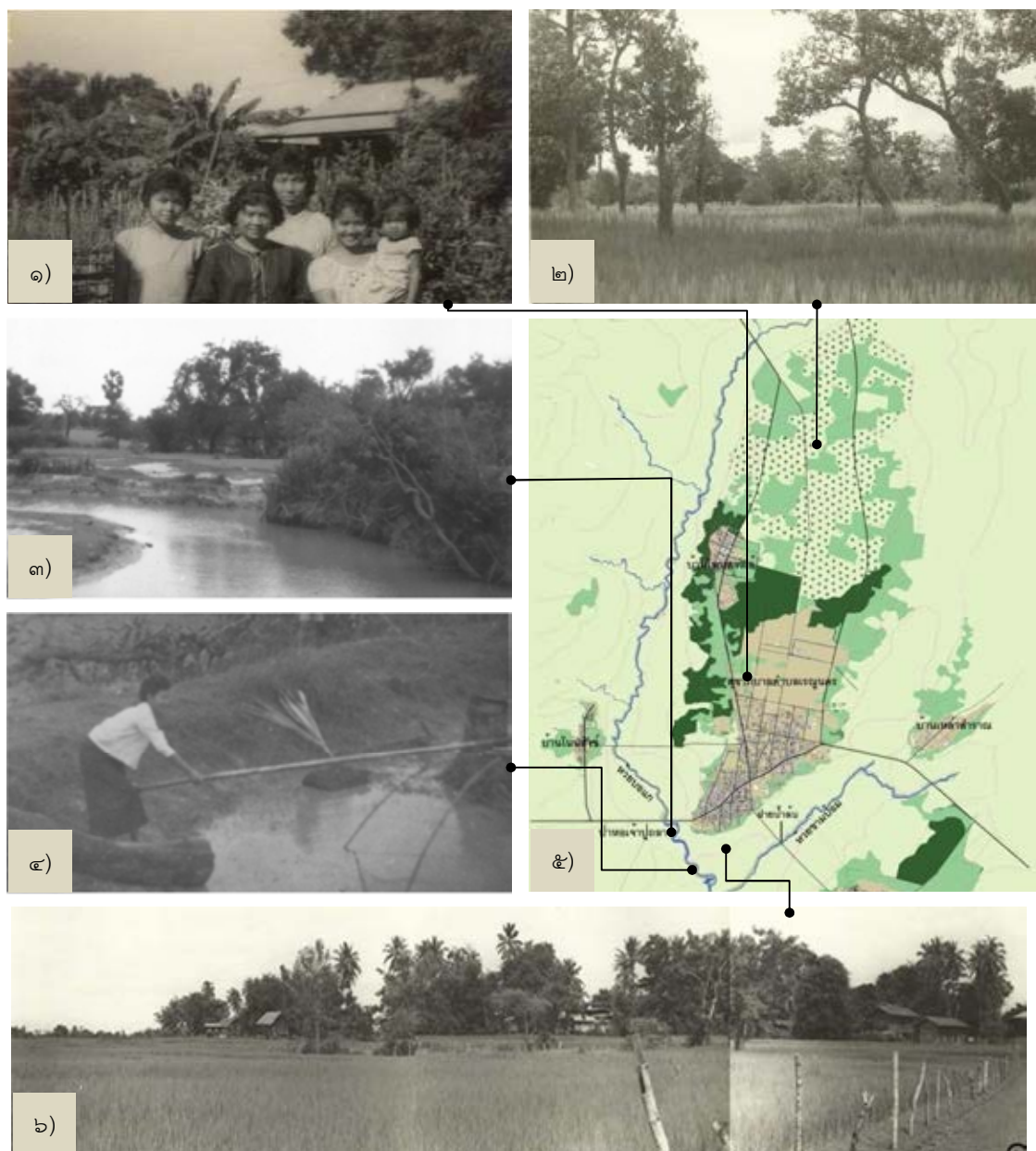
1) **ป่าโปร่ง** ภายหลังจากที่มีการขยายพื้นที่ปลูกพืชไร่เศรษฐกิจเข้ามาทดแทนสวนผสมป่าโปร่งและการขยายพื้นที่เพื่อสร้างศูนย์ราชการของอำเภอเรณูนครเกิดเป็นพื้นที่โล่งว่างขนาดใหญ่และถนนโครงกริดเข้าไปทดแทนป่าโปร่งผืนใหญ่ที่มีสวนชนบทแทรกอยู่จึงหายไปป่าโปร่งที่เหลืออยู่จึงมีลักษณะเป็นป่าละเมาะที่กระจายตัวเป็นหย่อมอยู่ด้านหลังชุมชนส่วนใหญ่เป็นไม้กระยาเลยที่กำลังโตเหลือมาจากการตัดไม้ไปใช้งานของชาวบ้านและทิ้งให้ไม้เติบโตเพื่อนำไปใช้งานในระยะต่อไป

2) **ป่าบุง** ในอดีตพื้นที่ป่าบุงริมลำห้วยบ่อแกและลำห้วยขามบ่อมเป็นป่าบุงหวายรกชัฏมีวังน้ำห้วงแซ่¹ ภูมินามที่สะท้อนถึงความสมบูรณ์ของระบบนิเวศวิทยาทางธรรมชาติของพื้นที่ป่าบุงได้เป็นอย่างดี แต่ในช่วงนี้ถูกทดแทนด้วยนาข้าวที่ขยายเข้าไปภายหลังที่มีการสร้างถนนริมลำห้วย การขุดลอกและสร้างฝายน้ำล้นคอนกรีตเพื่อเก็บกักน้ำในการชลประทานให้แก่เกษตรกรในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์แต่ในช่วงฤดูน้ำหลากจากเทือกเขาภูพานต้นกำเนิดลำห้วยบ่อแกและการหนุนของแม่น้ำโขงทำให้พื้นที่นาข้าวที่ขยายเข้าไปในป่าบุงริมลำห้วยได้รับผลเสียหายจากภาวะน้ำท่วมขัง เนื่องจากบริเวณป่าบุงเดิมเป็นพื้นที่รองรับน้ำและชะลอการไหลของน้ำลงสู่แม่น้ำก่ำลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขง ในขณะที่เดียวกันความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่เคยมีอยู่และเป็นแหล่งอาหาร ไม้ใช้สอยและไม้เชื้อเพลิงได้เริ่มลดลงไปพร้อมกัน พื้นที่ริมลำห้วยมีพืชไม้พุ่มหนามพวก

¹ แซ่ หมายถึง กระจับ ห้วงแซ่ จึงหมายถึง บริเวณที่จะเข้าสู่ชุมชน

เตยป่า สะแกที่เจริญได้ดีในบริเวณนี้ขึ้นมาใหม่เป็นธรรมชาติที่ฟื้นตัวภายหลังจากขุดลอกลำห้วยและสร้างฝาย
น้ำล้นแต่ความอุดมสมบูรณ์ที่เคยเป็นป่าบุงรุกชฎุได้หายไปอย่างสิ้นเชิง

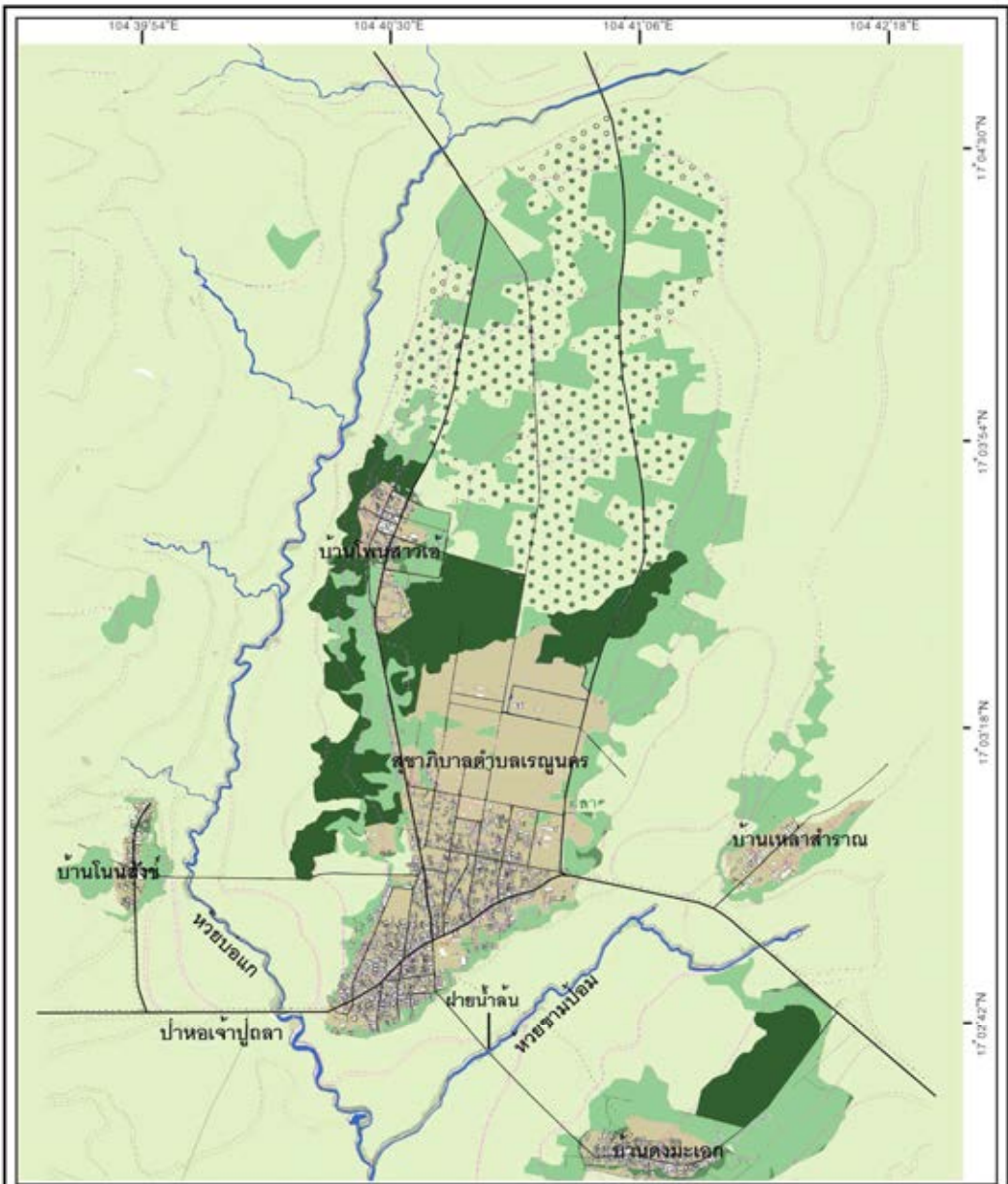
ภาพที่ 5.33 ภูมิทัศน์เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร

๑) สวนชนบท ๒) นาโคก ๓) ป่าหอยเจ้าปู่ถลา ๔) ห้วยป่อแก ๕) ภูมิทัศน์นาข้าว

ที่มา : ๑) ๔) ปิติ พรรณวุฒษ์ ๒) ๓) ๖) วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และ ๕) แผนที่ 5.14

6) แหล่งน้ำ จากบริเวณลำห้วยป่อแกและลำห้วยขามป้อมที่มีการพัฒนาด้านชลประทานเพื่อการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ จึงยังคงใช้ประโยชน์ในการเป็นแหล่งน้ำของสัตว์เลี้ยงและแหล่งอาหารของคน ใน

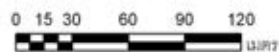

แผนที่ 5.14 พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531)

สัญลักษณ์

- ไร่พืชเศรษฐกิจและนาโคก
- ป่าโปร่ง
- สวนชนบท
- นาข้าว
- พื้นที่ชุมชน

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

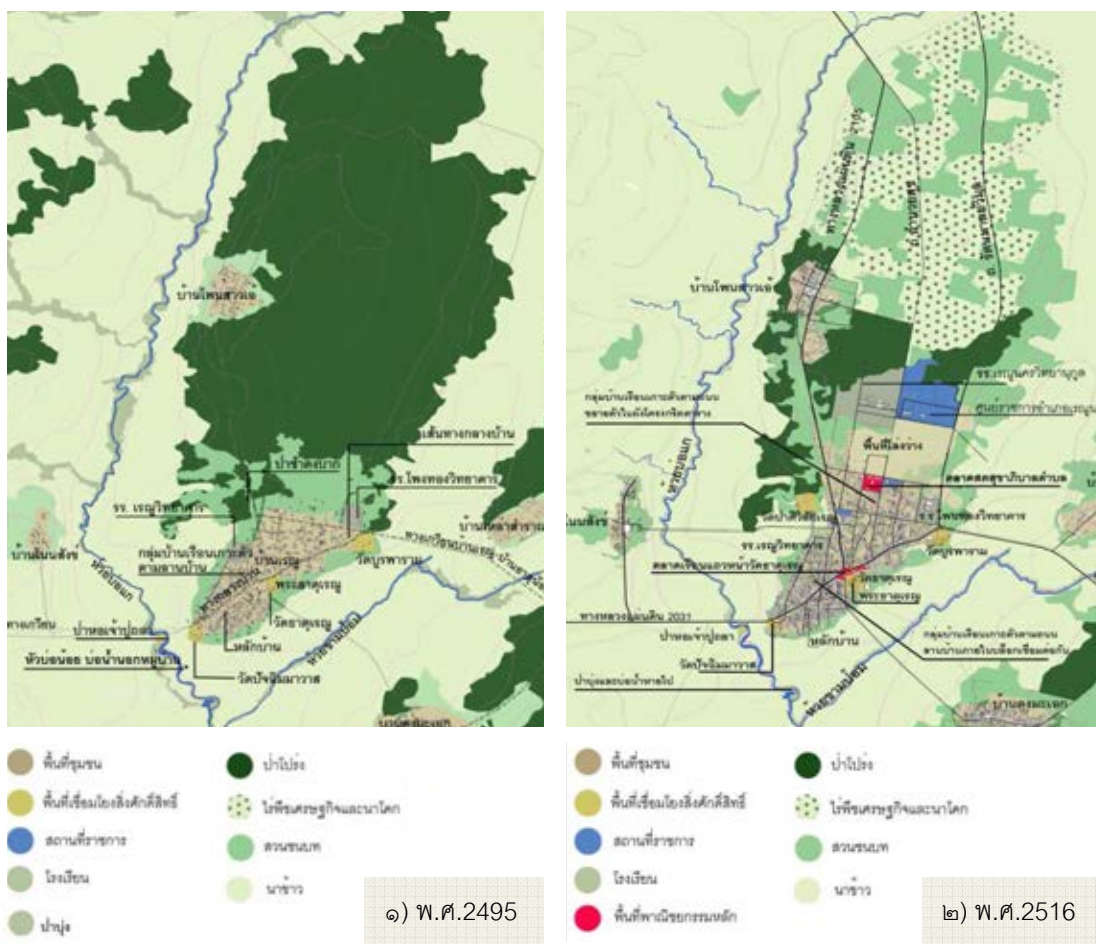

นายอิศรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2516 ของกรมแผนที่ทหาร

ระยะแรกของช่วงนี้ในฤดูแล้งยังพบว่ามีชาวบ้านมาตักน้ำดื่มเกลืออยู่ (ปิติ พรรณวงศ์, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2554) แต่ระยะหลังเริ่มหมดไปเพราะมีเกลือสมุทรบรรจุจากภาคกลางเข้ามาขาย ส่วนหนองน้ำตามท้องนายังใช้ประโยชน์เป็นแหล่งหาอาหารเหมือนเช่นในช่วงที่ 1

จากภาพที่ 5.34 พบว่า เกิดพื้นที่โล่งว่างขนาดใหญ่และระบบถนนแบบกริดตารางบริเวณที่เคยสวนชนบท ป่าโปร่งและชุมชนชั่วคราวของชาวเวียดนามอพยพ จากการที่คนเริ่มเข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติด้วยระบบถนนและโครงกริด เพื่อรองรับการก่อสร้างสถานที่ราชการของอำเภอเรณูนคร บ้านเรือนผู้คนจึงเริ่มขยายตัวออกไปโดยเป็นบ้านเรือนครึ่งตึกครึ่งไม้ทั่วไปกระจายอย่างเบาบางบนพื้นที่โล่งว่างดังกล่าว จากลักษณะดังกล่าวทำให้ภูมิทัศน์ธรรมชาติของสวนชนบทและป่าโปร่งที่อยู่ล้อมหมู่บ้านถูกแทนที่ด้วยภูมิทัศน์บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้และป่าโปร่งที่มีลักษณะเป็นป่าละเมาะกระจายเป็นหย่อมทั่วไป ขณะที่สวนชนบทและป่าโปร่งที่เหลืออยู่เป็นแนวกำแพงธรรมชาติได้ขยับตัวออกไปอยู่ด้านหลังโรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูลและศูนย์ราชการของอำเภอเรณูนคร ได้แก่ ที่ว่าการอำเภอ สถานีตำรวจ โรงพยาบาล สำนักงานที่ดิน เป็นต้น

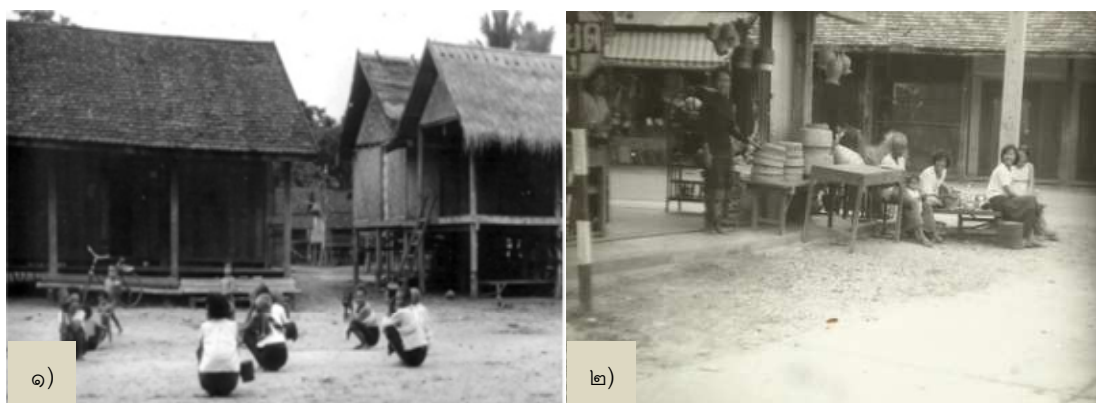
ภาพที่ 5.34 การเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร
ที่มา : ๑) แผนที่ 5.7 และ ๒) แผนที่ 5.15

จากภาพที่ 5.34 พบว่า พื้นที่ป่าบุ่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าบุ่งหวาย ป่าดินทามตามธรรมชาติริมลำห้วยบ่อแกและลำห้วยขามป้อมในช่วงที่ 1 ป่าบุ่งเป็นพื้นที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ป่าหอยเจ้าปู่ถลาป่าศักดิ์สิทธิ์ที่ห้ามบุกรุกหรือล่องลำเข้าไปกระทำกรใดๆ หากฝ่าฝืนจะถูกล่ามำนาจของผีเจ้าปู่ถลาลงโทษ ดังนั้นพื้นที่ป่าบุ่งจึงถูกจัดการด้วยระบบธรรมชาติเพื่อเป็นแหล่งบริการเชิงนิเวศให้กับคนและสัตว์ในฐานะแหล่งผลิตปัจจัยที่มีความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณในลักษณะของป่าชุ่มน้ำในฤดูฝนมีไม้ใช้สอย ไม้เชื้อเพลิงอย่างหลากหลายและแหล่งดินเกลือในช่วงหน้าแล้ง ภายหลังที่มีการฝายน้ำล้นและขุดลอกลำห้วยเพื่อประโยชน์ในการเพาะปลูกและแหล่งน้ำสัตว์เลี้ยงได้ทำลายระบบนิเวศดังกล่าว เมื่อพื้นที่ริมห้วยถูกปรับเปลี่ยนด้วยเทคโนโลยีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสมัยใหม่ที่ได้รับการร่วมมือจากหน่วยงาน รพช.และแรงงานท้องถิ่นตามโครงการสร้างงานในชนบท การจัดการระบบนิเวศด้วยวิธีทางธรรมชาติและคติความเชื่อดั้งเดิมจึงเริ่มลดความสำคัญลง พื้นที่ริมห้วยจึงเต็มไปด้วยชาวบ้านจึงขยายพื้นที่นาข้าวเข้าไปในบริเวณป่าบุ่งและป่าหอยเจ้าปู่ถลาเพิ่มมากขึ้น ภูมิทัศน์ของป่าบุ่งหวายและระบบนิเวศทางธรรมชาติจึงหายไป การใช้ประโยชน์จากป่าบุ่งเหมือนเช่นในอดีตจึงหายไปอย่างสิ้นเชิง คงมีแต่ต้นไม้ริมห้วยที่ขึ้นมาใหม่หลังจากการขุดลอกและลำห้วยที่ยังเป็นแหล่งอาหาร ไม้ใช้สอยและแหล่งน้ำของสัตว์เลี้ยง

5.2.7 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี

5.2.7.1 วิถีชีวิตประจำวัน

จากการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่คนเริ่มจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้เอื้ออำนวยความสะดวกมากขึ้นได้ในส่วนหนึ่งที่ชัดเจนคือ ถนน ไฟฟ้า หลังคามุงสังกะสี ก่อพัฒนาระบบชลประทานในลำห้วยบ่อแกและการทำเกษตรกรรมที่มีความเข้มข้นขึ้นของไร่ป่อ ไร่มัน ไร่ยาสูบ สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวผู้ไทเรณูนครเริ่มมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างพื้นฐานและการพัฒนาที่เกิดขึ้นในลักษณะดังกล่าว เช่น การใช้ไฟฟ้าได้เปลี่ยนมาใช้ไฟฟ้าบาดาลยก การมีไฟฟ้าใช้ทำให้มีเครื่องใช้ไฟฟ้าเข้ามาเพื่อรับข้อมูลข่าวสาร การบันเทิงและสร้างความสะดวกสบายได้มากขึ้น เริ่มมีจักรยาน จักรยานยนต์กันมากขึ้น ส่วนรถยนต์ส่วนตัวยังมีน้อยเกิดความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง โดยสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจากการออกไปทำงานต่างถิ่น การขายหรือจ้างงานที่ดินและการกู้ยืมเงินเพื่อลงทุนในการประกอบอาชีพ เช่น เช่าซื้อรถยนต์และ รถจักรยานยนต์เพื่อนำสินค้าไปจำหน่ายในช่วงฤดูแล้งของพ่อค้าเร่ ทดแทนการเดินทางและการใช้จักรยาน ส่วนใหญ่จะไปรับซื้อทองเก่าและขายซื้อผ้าเครื่องประดับตามหมู่บ้านต่างๆเนื่องจากมีถนนเข้าถึงหมู่บ้านในภาคอีสานทุกจังหวัดและเปิดร้านค้าและบริการในท้องถิ่น เป็นต้นและการขายผลผลิตทางการเกษตรในพื้นที่ให้กับกลุ่มนายทุนโดยเฉพาะพืชเศรษฐกิจ

ภาพที่ 5.35 การเปรียบเทียบบรรยากาศวิถีชีวิตแบบชนบทในช่วง 1 กับช่วงที่ 2

ที่มา : ๑) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506 และ ๒) วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522

จากภาพที่ 5.35 พบว่าการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่และรูปแบบบ้านเรือนที่เกิดขึ้นในช่วงที่ 2 ที่ปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยและอาชีพนั้น กลับพบว่าวิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนครยังคงลักษณะของความสัมพันธ์ใกล้ชิดแบบดั้งเดิมของคนชนบทด้วยการจับกลุ่มนั่งเล่นพูดคุยกันตามหน้าบ้านริมถนนที่เข้ามาทดแทนลานบ้านที่ยังมีสภาพถนนใกล้เคียงกับลักษณะของลานบ้าน อาชีพการค้าขายที่เกิดขึ้นภายในเขตสุขาภิบาลเป็นการขายสินค้าทางการเกษตรและหัตถกรรมพื้นบ้านที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชาวผู้ไท เช่น กระจับปี่ข้าวเหนียว หวดนึ่งข้าวเหนียว เป็นต้น ภาพเหล่านี้จึงเป็นตัวสะท้อนวิถีชีวิตของชาวผู้ไทที่มีการเปลี่ยนแปลงตามลักษณะทางกายภาพที่เกิดขึ้นจากคนเริ่มจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติได้ในระดับหนึ่งแต่ยังคงเอกลักษณ์ความเป็นกันเองในวิถีทางของคนชนบทตามสังคมเกษตรกรรม

5.2.7.2วิถีชีวิตตามฤดูกาล

1) **ฤดูกาลทำนา** ทุกครัวเรือนยังคงทำนาปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงครอบครัวเป็นหลักแต่มีหลายครอบครัวที่ทำนาเพื่อขายข้าวโดยการแบ่งขายเฉพาะส่วนเกินวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชาวผู้ไทเรณูนครจึงเป็นชาวนาอาศัยน้ำฝนเมื่อถึงฤดูกาลทำนาในช่วงที่ต้องดำนาหรือเกี่ยวข้าวครอบครัวที่เป็นร้านค้าจะปิดร้านชั่วคราวเพื่อไปทำนา (บุญยืน เตโช, **สัมภาษณ์**, 2 กุมภาพันธ์ 2554) สมาชิกในครอบครัวยังเป็นแรงงานหลักในการทำนาการหาลาระหว่างทำนาเพื่อทำปลาไร่ยังคงมีอยู่และชาวผู้ไทเริ่มหาปู ปลา กบและเขียดเข้ามาขายในตลาด การหาอยู่หากินแบบดั้งเดิมจึงเริ่มเปลี่ยนเป็นซื้ออยู่ซื้อกินและเกิดควบคู่กันไปโดยที่การซื้อขายแลกเปลี่ยนไม่ได้มุ่งเน้นกำไรอย่างจริงจัง

2) **ฤดูกาลหลังเก็บเกี่ยว** จากช่วงที่ 1 ซึ่งในยามว่างเว้นจากการทำนาในฤดูหนาวชาวผู้ไทจะปลูกฝ้ายทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนและทำผ้ากฐินถวายวัด วิถีชีวิตดังกล่าวได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปโดยที่การทอผ้าเริ่มนำเส้นใยสังเคราะห์และสีเคมีเข้ามาใช้ การปลูกฝ้าย หมอนและครามจึงลดลง ประเพณีการลงขวงเช่นฝ้ายจึงหายไปอย่างสิ้นเชิง ตามสวนหลังบ้านและสวนผสมป่ามีการปลูกพืชผักในฤดูแล้งเพื่อบริโภคและแบ่งขาย มีการปลูกปอ ยาสูบ มันสำปะหลัง ข้าวโพดเพื่อส่งขายให้กับตลาดและมีบริษัทรับซื้อสินค้าเหล่านี้มาตั้งในพื้นที่ การปลูกพืชไร่เศรษฐกิจเริ่มซบเซาลงเนื่องจากต้นทุนสูงขึ้นและดินเสื่อมสภาพลง เกษตรกรบางรายจึงหันเปลี่ยนมาทำนาหรือ

ทิ้งร้างไว้และเริ่มออกไปรับจ้างต่างถิ่น กลุ่มพ่อค้าเร่ขายของที่ใ้การเดินเท้าและจักรยานเป็นหลัก เริ่มนำที่ดินหรือที่นาไปขายหรือจำนองเพื่อกู้เงินมาเช่าซื้อรถจักรยานยนต์และรถยนต์ออกเร่ขายของตามหมู่บ้านในช่วงหน้าแล้งทดแทนกลุ่มนายฮ้อยค้าควายในอดีต

3) **ฤดูกาลพักผ่อน** จากภาพที่ 5.36 ในช่วงหมดฤดูทำนาและเป็นหน้าร้อนที่ชาวบ้านยังคงดำเนินชีวิตอย่างเช่นในช่วงที่ 1 คืออยู่พักผ่อนตามบ้านเรือนใต้ถุนบ้านและชานเรือนที่มีความเจริญของไฟฟ้าเข้ามาและรูปแบบของบ้านครั้งตึกครั้งไม้แต่วิถีชีวิตของผู้หญิงชาวผู้ไทเรณูนครยังคงรักษาเอกลักษณ์ของการทอผ้า เรียกได้ว่าทอผ้ากันได้ทั้งรุ่นสาวรุ่นแก่และมีการสอนให้เด็กสาวรุ่นเล็กได้หัดมัดหมี่ถือจุดเริ่มต้นของการเรียนทอผ้า ซึ่งนิยมทอไว้ใช้งาน ทำบุญ เป็นของฝากประจำครอบครัวและส่งขายตามความเหมาะสมจึงพบเห็นสาวชาวผู้ไทนำผ้าทอมือมาตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าด้วยจักรเย็บผ้า การลงช่วงเข็นฝ้ายได้เปลี่ยนมาเป็นการจับกลุ่มนั่งถักผ้าสไบสำหรับใส่ฟ้อนผู้ไทและเย็บเสื้อผ้าตามหน้าบ้าน ชานเรือน ส่วนผู้ชายมักจะหาเวลาไปเล่นโยนไม้ในสวนหรือตามหัวไร่ปลายนานและทำงานก่อสร้างทั้งในวัดและที่อยู่อาศัย แต่โดยส่วนใหญ่ชายผู้ไทเรณูนครมักจะออกไปรับจ้างและค้าขายต่างถิ่น จะมีเวลากลับมาพักผ่อนในช่วงฤดูร้อนร่วมกับเทศกาลงานประเพณีบุญเดือนสามนมัสการพระธาตุพนมถือว่าเป็นงานสำคัญที่สุดในรอบปี บุญเดือนสี่นมัสการพระธาตุเรณู บุญเดือนห้าและบุญเดือนหกที่เคยจัดมาตั้งแต่ช่วงที่ 1

ภาพที่ 5.36 บรรยากาศของการทอผ้าและการรวมกลุ่มของผู้หญิง ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร
ที่มา :ก)-ค) วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และ ง) ปิติ พรรณวงษ์

5.2.7.3 วัฒนธรรมประเพณีในรอบปี

ส่วนใหญ่ยังคงยึดถือวัฒนธรรมประเพณีแบบดั้งเดิมตามฮีตสิบสองอย่างเคร่งครัด มีบางประเพณีที่ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในช่วงนี้มากขึ้นและที่หายไปจากสังคมชาวผู้ไท จากการสัมภาษณ์บุญยืน เตโช และอัมพร ใหญ่สาร พบว่า

1) **ประเพณีที่หายไป** ได้แก่ การลงช่วงเข็นฝ้ายของหนุ่มสาวชาวผู้ไท เนื่องจากการปลูกฝ้ายทอดผ้าได้หายไปจากสังคมชาวผู้ไทประเพณีดังกล่าวจึงหายไป

2) **ประเพณีที่ยึดถือรูปแบบดั้งเดิมอย่างเคร่งครัดเหมือนช่วงที่ 1** ได้แก่ การเลี้ยงหลวงเจ้าปู่ปลา การเลี้ยงผีตาแฮกการปะแม่นางธรณี การทำบุญเข้าพรรษา การทำบุญข้าวประดับดิน การทำบุญข้าวสาก บุญเดือนสิบเอ็ด บุญเข้ากรรม บุญคุณลาน บุญเดือนสามและบุญเดือนสี่

3) **ประเพณีที่ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต**

2.1) **บุญเดือนเจ็ด** การบูชาแม่เหล็กหลักบ้านในบุญข้าชะได้เริ่มลดรายละเอียดลง เช่น ไม่มีการหว่านก่อนกรวดหรือลอยกระทงเคราะห์ เป็นต้น เนื่องจากบ้านเรือนมีสภาพทรุดโทรมมากขึ้นและในระยะหลังพบว่าประเพณีบุญเดือนเจ็ดเริ่มถูกลดความสำคัญ ในช่วงที่มีการย้ายหลักบ้านชั่วคราวระหว่างการก่อสร้างบ้านใหม่ของเจ้าของที่ดินในบริเวณหลักบ้านและการเข้าถึงไม่สะดวก

2.2) **บุญเดือนสิบสอง** ในช่วงบุญกฐินพบว่าการปลูกฝ้าย ปลูกครามและการลงช่วงปั่นด้ายทำฝ้ายกฐินหมดไปจากสังคมชาวผู้ไท เนื่องจากสิ่งของในบุญกฐินสามารถซื้อหาได้จากร้านค้า แต่ชาวบ้านยังนำหมอนขิด ผ้าหมี่ของใช้ที่ทำสะสมไว้มาร่วมในกองกฐิน ในระยะต่อมาพบว่าจากการที่ชาวผู้ไทออกไปทำงานต่างถิ่นได้ชักชวนคนภายนอกเข้ามาทอดกฐินสามัคคี มีการระดมทุนเข้ามาถวายวัดเพื่อสร้างศาสนสถาน

2.3) **บุญเดือนห้า** ในวันสงกรานต์มีการจัดงานตามวันที่กำหนดในปฏิทิน เป็นช่วงที่สถานที่ทำงานส่วนใหญ่หยุดยาว คนที่เดินทางไปทำงานต่างถิ่นจะกลับบ้านมาและโรงเรียนเป็นช่วงปิดเทอมรวมถึงกลุ่มพ่อค้าเร่ที่มีรถส่วนตัวจึงไปมาได้สะดวก ชาวผู้ไทส่วนใหญ่จึงได้พบหน้ากันทั้งหมดในช่วงงานบุญสงกรานต์จึงกลายเป็นงานบุญใหญ่ประจำปีของชาวผู้ไทเรณูนคร มีการจัดขบวนแห่ทางสงกรานต์ด้วยรถยนต์

2.3) **บุญเดือนหก** ส่วนบุญมหาชาติและบุญบั้งไฟที่จัดขึ้นในเดือนหกชาวบ้านยังคงถือปฏิบัติอยู่ เพราะคนที่ทำงานไม่มีกำหนดวันหยุดตามปฏิทินจะมาช่วยกันทำบุญมหาชาติที่กำหนดตามวันในทางจันทรคติแบบดั้งเดิม

5.2.7.4 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในหน้าเทศกาลงานบุญประเพณีของชาวผู้ไทเรณูนครโดยเฉพาะบุญมหาชาติ ซึ่งเป็นบุญบั้งไฟและบุญพระเวสสันดรรวมกันซึ่งเป็นงานบุญยิ่งใหญ่ประจำปีของชาวผู้ไทมีขบวนแห่แห่นพอนตามความสามารถของหนุ่มสาวประกอบดนตรีพื้นบ้านที่มีแคน พิณและกลองเป็นหลัก โดยฝ่ายชายมักจะออกลีลาท่าทางที่เลียนแบบจากสัตว์ที่อยู่ตามธรรมชาติและท่องนาตามวิถีชีวิตชาวนาชนบท เช่น กาเดินขี้ไก่ นกกะบาบินเลียบคอน เสือออกเหล่า เป็นต้น ในขณะที่ฝ่ายหญิงจะออกท่าทางการพ้อนที่อ่อนช้อยงดงาม คนที่มีภูมิปัญญาด้านการละเล่นอย่างอื่นก็มักจะออกแสดงความสามารถอยู่เสมอ เช่น การแข่งกับแก้วในจังหวะที่สนุกสนานและมีลีลาเฉพาะ ในงานบุญยังมีการเลี้ยงข้าวปันน้ำนัว เลี้ยงปลาอย่างแก้มเหล่าอุแวกคนที่เข้ามาร่วมงานบุญ ในระหว่างหนุ่มสาวมีโอกาสได้พบปะพูดคุยกันแต่จะถูกเนื้อต้องตัวกันอย่างชัดเจนนั้นไม่ได้ทั้งในระหว่างการพ้อนรำหรือการดูอุ เพราะชาวผู้ไทเรณูนครยังถือผีบรรพบุรุษอย่างเหนียวแน่นในช่วงนี้

เมื่อถนนหนทางสะดวกมากขึ้นและการมีเจ้าหน้าที่จากภาครัฐเข้ามาพัฒนาท้องถิ่นในยุคการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ กลุ่มแรกที่เข้ามาคือหน่วยทหารพัฒนา หน่วยรพช.และคณะอสท.ที่เข้ามาทำสารคดีการท่องเที่ยวในช่วงปี พ.ศ.2505 เจ้าหน้าที่ราชการระดับอำเภอที่หมุนเวียนเข้ามาตั้งแต่ พ.ศ.2513 เป็นต้นมา คณะเจ้าหน้าที่จากโครงการสร้างงานในชนบท เช่น คณะนักวิจัยและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่เข้ามาในช่วง พ.ศ.2522 เป็นต้น รวมถึงคณะผ้าป่าและกฐินสามัคคีจากบุคคลภายนอกซึ่งเกิดจากการชักชวนบรรดาเพื่อนฝูงของลูกหลานชาวผู้ไทเรณูนครหรือเจ้าหน้าที่ซึ่งเคยมาปฏิบัติงานในเขตอำเภอธาตุพนมและเรณูนครโดยเฉพาะช่วงที่พระธาตุพนมล้ม เมื่อ พ.ศ. 2518 ให้มาเยี่ยมเยียน รวมถึงการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆทั้งนิตยสารอสท. โทรทัศน์วิทยุ มีบทเพลงลูกทุ่งและภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเรณูนครเป็นจำนวนหนึ่งในช่วงนี้ ทำให้เรณูนครเป็นเมืองที่มีชื่อเสียงด้านวัฒนธรรมประเพณี

จากลักษณะดังกล่าวชาวผู้ไทเรณูนครจึงได้นำวัฒนธรรมประเพณีและการละเล่นที่สำคัญในช่วงเทศกาลงานประเพณีและประเพณีตามความเชื่อในเรื่องของการบายศรีสู่ขวัญ มาต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยความเป็นกันเองแบบชาวบ้าน มีการปรับเปลี่ยนสีเครื่องแต่งกายแบบดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าฝ้ายย้อมสีดำเป็นสีน้ำเงินและมีการตกแต่งให้สวยงามเพื่อสร้างบรรยากาศของการต้อนรับที่มีความสดใสของเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย

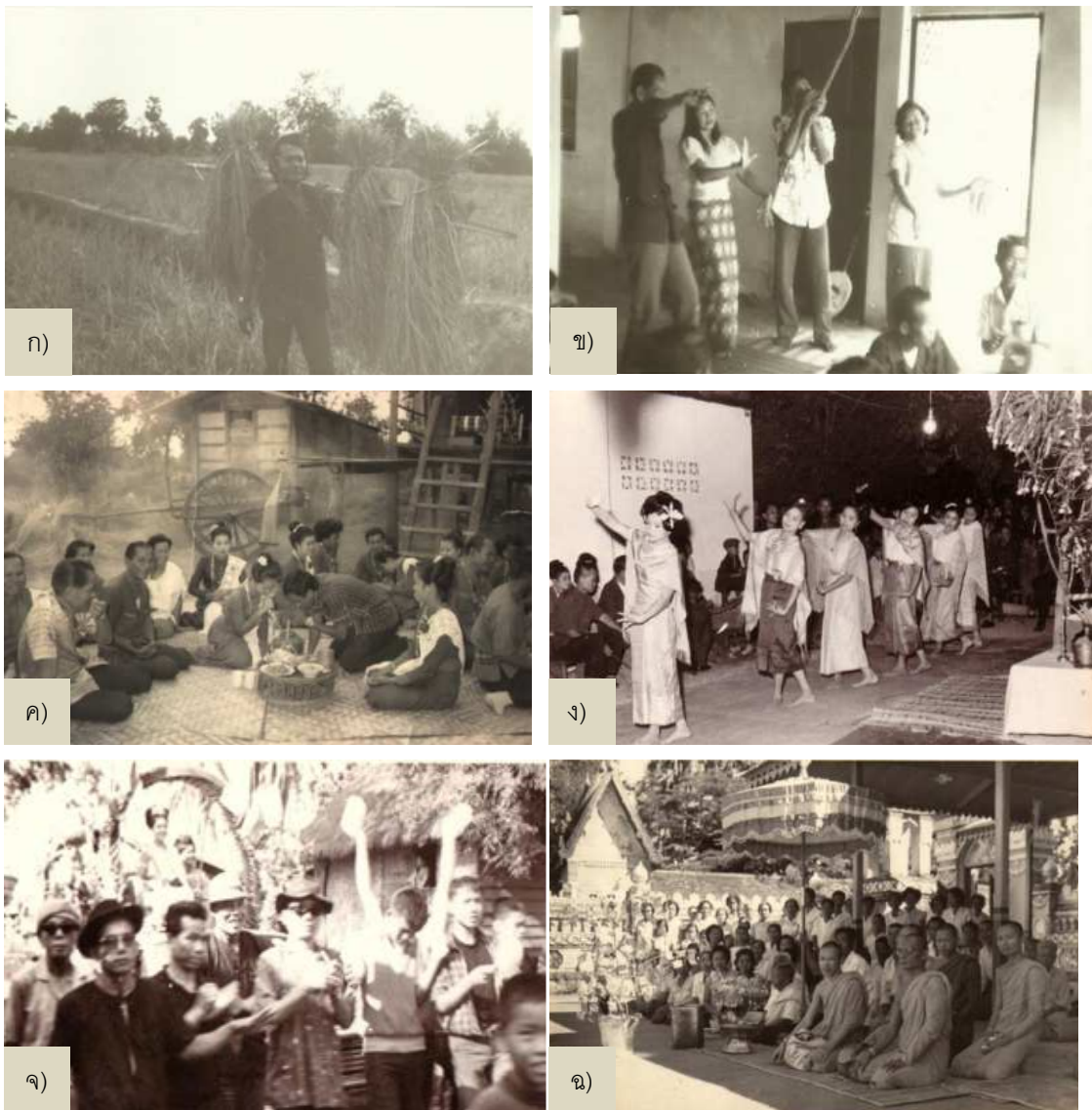
ภาพที่ 5.37 การเปรียบเทียบบรรยากาศวิถีชีวิตก่อนและหลังมีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พ.ศ.2522

ก) การฟ้อนผู้ไทในงานบุญมหาชาติ พ.ศ.2505 ข) การฟ้อนผู้ไทในการต้อนรับนักท่องเที่ยวช่วงหลัง พ.ศ.2522

ค) บุญกฐิน พ.ศ. 2505-2506 และ ง) บุญกฐินสามัคคีจากกรุงเทพฯ ช่วงหลัง พ.ศ.2522

ที่มา : ก) ชัยบดีนทร์ สาลีพันธุ์, 2505 ข) ง) ปิติ พรธวงษ์ และ ค) Anthony Thomson Creuse, 2505-2506

ภาพที่ 5.38 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร

ก) วิถีชาวนา ข) การละเล่นหมอลำ หมอแคน ค) การดูตุงคู่สาวเรณู ง) การรำบายศรีสู่ขวัญ

จ) ขบวนรถแห่บุญสงกรานต์ ฉ) ขบวนต้นกัลปพฤกษ์ถวายพระธาตุพนมในบุญเดือนสาม

ที่มา : ก) ข) วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และ ค)-ฉ) ปิติ พรธวงษ์

ชาวผู้ไทได้ให้การต้อนรับนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดีเริ่มต้นด้วยพิธีบายศรีสู่ขวัญ การชวนดูตุงหรือชนช้างระหว่างชายหญิงพื่อนผู้ไทซึ่งเป็นรางวัลแบบพื้นบ้านประกอบเสียงลำเสียงแคนและการพ้อนก้อบแก๊บของนักแสดงหุ่นยี่วที่ได้รับกรถ่ายทอจากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนทำการอย่างง่าย ๆ ตามวิถีชีวิตของชาวนา รวมถึงจัดให้แขกเข้ามาพักในบ้านเรือน เตรียมพุกหมอนผ้าห่มให้และกินข้าวร่วมกันกับครอบครัวชาวผู้ไทเป็นลักษณะของการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์เนื่องจากในสมัยนั้นยังเป็นเมืองที่อยู่ไกลจากตัวจังหวัดและไม่มีโรงแรมไว้คอยบริการนักท่องเที่ยวประกอบการเดินทางยังใช้ระยะเวลาค่อนข้างนานชาวผู้ไทเรณูนครจึงรู้สึกดีใจทุกครั้งทีแขกต่างถิ่นมาเยือน เมื่อจะกลับมักจะมีผ้าขาวม้าและหมอนขิดที่ทำกันอยู่ทุกบ้านเป็นของฝากหรือตามทีผู้มาเยือนต้องการ

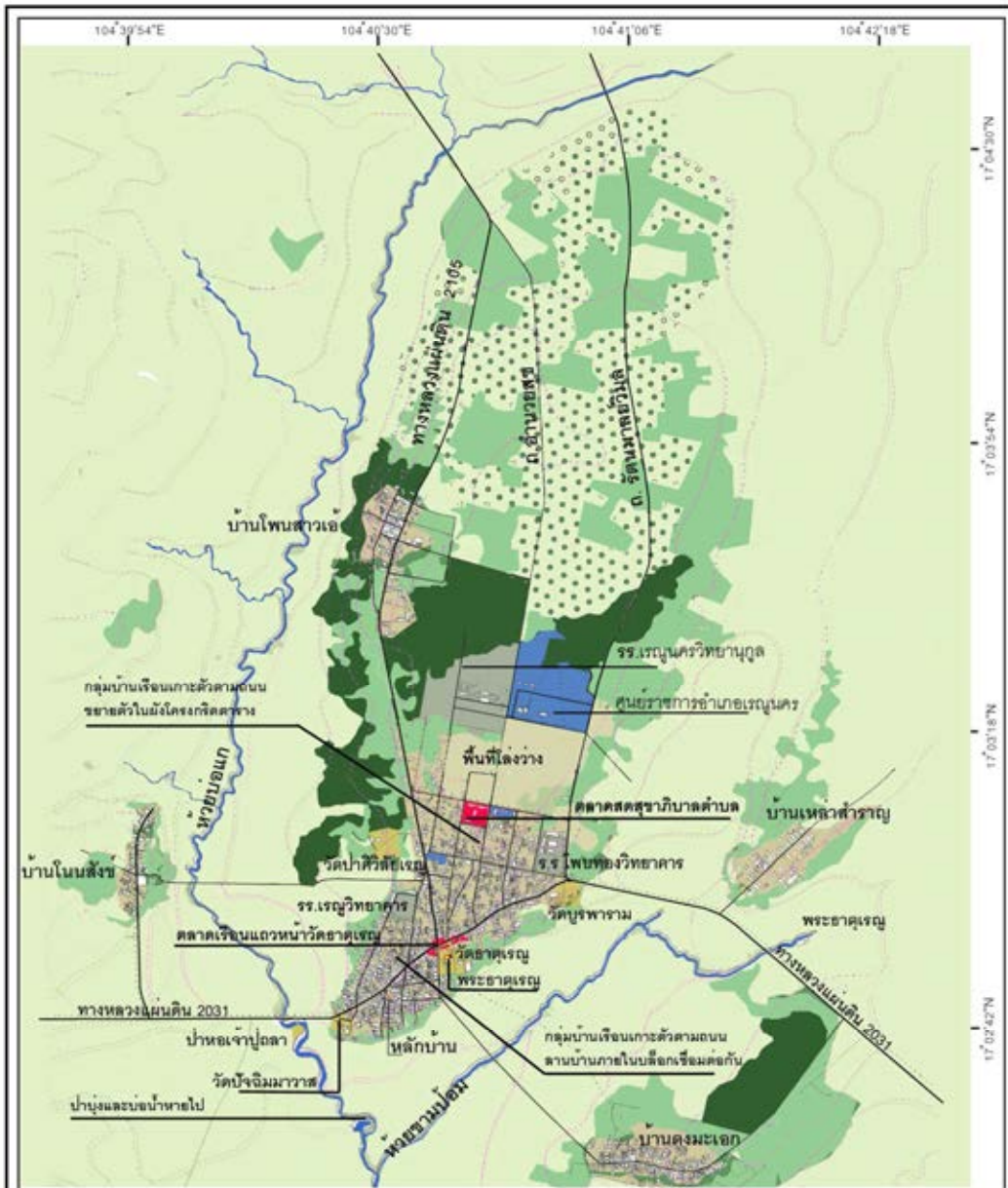
ชาวบ้านก็ยินดีจัดทำให้เช่น เหล้าอุ หรืออาหารบ้านพื้นบ้าน ถือเป็นความมั่งคั่งทางน้ำใจที่ให้แก่ผู้มาเยือนโดยสิ่งเหล่านี้ยังอยู่ในวิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนครส่วนใหญ่ในช่วงที่ 2 และถือเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สะท้อนตัวตนของชาวผู้ไทเรณูนครที่ยังอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมชาวนาชนบทที่มีความอบอุ่นและเต็มใจสำหรับการแสดงออกทางวัฒนธรรมให้คนต่างถิ่นได้ชื่นชม

5.2.8 สรุปการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531)

5.2.8.1 ลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531)

จากการตัดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 สายธาตุพนม-นาแกเส้นทางยุทธศาสตร์ตามนโยบายการปราบปรามคอมมิวนิสต์ผ่านใจกลางบ้านเรณูและได้นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชนจากการที่คนเริ่มหันมาจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติเพื่ออำนวยความสะดวกมากขึ้น ทำให้พบว่าเรือนผู้ไทถูกปรับเปลี่ยนเป็นเรือนผู้ไทประยุกต์มุงสังกะสี เรือนกะเทินพัฒนาเป็นเรือนแถวค้าขาย และเริ่มถูกแทนที่ด้วยบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ บ้านเรือนวางตัวตามแนวโครงข่ายของถนน โดยถนนเข้ามาซ้อนทับพื้นที่ลานบ้านทางเดินทำให้เกิดเป็นโครงถนนแบบร่างแหที่สัมพันธ์กับพื้นที่และการวางถนนแบบโครงกริดเพื่อขยายตัวของเมือง ถนนทำให้พื้นที่ส่วนตัวแบ่งแยกจากพื้นที่สาธารณะด้วยรั้วไม้แบบพื้นบ้านเกิดเป็นภูมิทัศน์ถนนและบล็อกโดยที่ภายในบล็อกยังเชื่อมต่อกันด้วยลานบ้านและสวนครัว ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนยังมีความใกล้ชิดผูกพันกันและถือคติความเป็นคนหมู่บ้านเดียวกัน แม้วิถีชีวิตการประกอบอาชีพจะเริ่มแตกต่างกันออกไปแต่ยังคงมีพื้นฐานการทำงานอยู่เช่นเดิมตลาดเรือนแถวหน้าวัดธาตุเรณูและร้านค้าริมถนนมีสินค้าพื้นบ้านที่หาได้จากท้องนาป่าไม้และสวนชนบทรวมถึงงานหัตถกรรมผ้าทอและเครื่องจักสานของชาวผู้ไทนำวางขายตามหน้าบ้านชานเรือนและนั่งพูดคุยซื้อขายกันอย่างเป็นกันเองจึงเป็นแหล่งชุมนุมของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยือน

นาข้าวอาศัยน้ำฝนที่มีเอียงนาระบายตามท้องทุ่ง การเลี้ยงวัวเลี้ยงควายและสวนชนบทตามหลังบ้านยังคงอยู่ล้อมรอบชุมชน เป็นแหล่งผลิตที่เชื่อมโยงกับคนและพิธีกรรมตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ แต่การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนจากการที่คนเข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติเพื่ออำนวยความสะดวกคือ การวางผังขยายพื้นที่ชุมชนเพื่อรองรับสถานที่ราชการของอำเภอเรณูนครทำให้พื้นที่ป่าโปร่งและสวนชนบทผสมป่าด้านทิศเหนือหายไป การทำการเกษตรกรรมที่มีความเข้มข้นด้วยการทำไร่ป่อ ไร่มัน ไร่ยาสูบตามความต้องการของตลาดเข้ามาทดแทนการทำสวนชนบทผสมป่าและภายหลังมีการปรับเปลี่ยนมาทำนาโคก ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศเกษตรกรรมและธรรมชาติที่อยู่รอบชุมชนจึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและสูญหายโดยเฉพาะป่าบุงหวายริมลำห้วย ลักษณะเช่นนี้ยังส่งผลกระทบต่อคติความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่นับถือมาอย่างเคร่งครัดให้เริ่มปรับรับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกิดขึ้นโดยมิได้ละทิ้งไปอย่างสิ้นเชิงสะท้อนผ่านตัวหอเจ้าปู่ลาที่ปรับจากหอไม้เป็นหอทรงบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้มุงสังกะสีและป่าโดยรอบที่ลดความหนาแน่นลงจากการขยายนาข้าว เสาหลักบ้านที่ถูกลดความสำคัญลงไปพร้อมกับพิธีกรรม โดยรวมสังคมส่วนใหญ่ยังคงเป็นแบบชนบทที่มีความใกล้ชิดผูกพันระหว่างคนในชุมชนอาชีพการทำนาและวัฒนธรรมฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นเนื้อหาสาระสำคัญ มีวัดพระธาตุเรณูเป็นศูนย์รวมความเป็นชุมชนเหมือนเช่นในช่วงที่ 1 พื้นที่ลานวัดยังคงรองรับเทศกาลงานบุญและการต้อนรับนักท่องเที่ยว แต่รูปแบบการดำเนินชีวิตเริ่มแตกต่างจากในอดีตจากความ

แผนที่ 5.15 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531)

สัญลักษณ์

- พื้นที่ชุมชน
- ป่าโปร่ง
- พื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์
- ไร่พืชเศรษฐกิจและนาโคก
- สถานที่ราชการ
- สวนชุมชน
- โรงเรียน
- นาข้าว
- พื้นที่พาณิชยกรรมหลัก

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอิศรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2516 ของกรมแผนที่ทหาร

สะดวกสบายของเทคโนโลยีและโครงสร้างพื้นฐานต่างๆรวมถึงการประกอบอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำนาปลูกข้าว ดังนั้นจึงเกิดเป็น“ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านพัฒนา”

5.2.8.2 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531)

เป็นช่วงที่คนเริ่มเปลี่ยนมาจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติเพื่ออำนวยความสะดวกมากขึ้นจากการตัดถนน การวางผังเมืองและโครงสร้างพื้นฐาน การทำเกษตรกรรมที่ความเข้มข้นมากขึ้นของพืชไร่เศรษฐกิจ การปริมาณน้ำทำด้วยระบบฝายน้ำล้นและชุดลอกลำห้วย การปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารบ้านเรือนและการปรับฮีสติสของคองคิลส์ให้สอดคล้องกับเวลาและอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไปแต่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติยังคงมีความสำคัญต่อระบบที่คนสร้างขึ้นมาจึงพบว่าองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นยังมีส่วนที่ยึดโยงกับธรรมชาติ เช่น โครงถนนร่างแหที่สัมพันธ์กับพื้นที่ชุมชนดั้งเดิม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมุงด้วยสังกะสี รั้วไม้พื้นบ้าน ลานดินวัดธาตุเรณูที่มีทางเดินคอนกรีต น้ำบาดาลโยก พืชไร่เศรษฐกิจที่ทำได้เฉพาะในฤดูแล้ง บุญตามฮีสติสของที่ปรับให้ตรงกับวันหยุด การนำศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านมาแสดงแก่นักท่องเที่ยว ตลาดเรือนแถวขายสินค้าแบบพื้นบ้าน เป็นต้น รูปแบบวิถีชีวิต คติความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี การใช้พื้นที่และระบบการผลิตของคนี่สร้างขึ้นมานี้ต่างก็มีอิทธิพลร่วมกันกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งคนและธรรมชาติจึงเป็นปัจจัยหลักร่วมกันที่กำหนดลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรม จัดเป็นประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทแต่ที่อยู่ในระยะที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท แต่โดยรวมยังคงเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทของชาวผู้ไทไว้ได้

5.2.8.3 สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531)

ภายใต้สถานการณ์การปราบปรามคอมมิวนิสต์และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้สู่สังคมอุตสาหกรรมได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านชาวนาผู้ไทซึ่งมีความเป็นชนบทดั้งเดิมที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักมาสู่ลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านพัฒนาที่มีความเป็นชนบทในช่วงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในฐานะสุขาภิบาลตำบลที่ตั้งของตัวอำเภอเรณูนคร โดยการที่คนเริ่มใช้เทคโนโลยีเข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติได้ในระดับหนึ่งจึงเป็นปัจจัยหลักของการเปลี่ยนแปลงซึ่งสามารถระบุสาเหตุได้ดังต่อไปนี้

1) นโยบายการวางแผนจากภาครัฐเพื่อเปลี่ยนบ้านเรณูให้เป็นเมืองในฐานะสุขาภิบาลตำบลเรณูนคร จากการศึกษาลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมของหมู่บ้านชาวนาผู้ไทในช่วงที่ 1 ประกอบข้อบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน รวมถึงเหตุการณ์ที่เข้ามากระทบพบว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 1 มีลักษณะทางกายภาพและรูปแบบวิถีชีวิตของคนไม่แตกต่างจากหมู่บ้านชาวผู้ไทหรือหมู่บ้านชาวอีสานในชนบท แต่เมื่อมีนโยบายการวางแผนจากภาครัฐเพื่อทำให้หมู่บ้านเรณูกลายเป็นเขตสุขาภิบาลที่ตั้งของอำเภอเรณูนครและมีผลโดยตรงต่อการจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่มีการวางแผนอย่างชัดเจนโดยอาศัยเทคโนโลยีและรูปแบบของชุมชนเมืองเข้ามาเป็น

ตัวการสำคัญในการเปลี่ยนแปลง จากการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปาและการวางผังเมืองแบบโครงกริดเพื่อขยายพื้นที่รองรับการก่อสร้างศูนย์ราชการอำเภอเรณูนครทำให้สวนชนบทและป่าโปร่งถูกทำลายลง อาคารสถานที่ราชการ ภูมิทัศน์ถนนและบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ที่เข้ามาซึ่งเป็นองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และคติความเชื่อของคนยุคพัฒนาที่มากพร้อมกับการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าว แต่ยังไม่มีความเข้มข้นในการจัดการพื้นที่และความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือนมากนัก สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติจึงยังคงมีบทบาทและความสำคัญต่อพื้นที่อยู่ จากการเปลี่ยนแปลงข้างต้นส่งผลให้ลักษณะทางกายภาพของภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความแตกต่างไปจากหมู่บ้านชนบททั่วไป ด้วยความเจริญของโครงสร้างพื้นฐานและสภาพบ้านเรือนที่เป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ตามยุคสมัย วิถีชีวิตของชาวผู้ไทเริ่มมีสะดวกสบายมากขึ้นจากโครงสร้างพื้นฐานของเมือง การพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่จึงค่อยๆลดลงซึ่งปรากฏเป็นลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบทจากการวางแผนดังกล่าว

2) การปลูกฝังแนวความคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยให้กับชาวผู้ไทในช่วงหลัง พ.ศ.2500 ในช่วงก่อน พ.ศ. 2500 ชาวผู้ไทเมืองเรณูนครมีวิถีชีวิตภายใต้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทที่มีพื้นฐานแนวความคิดของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเข้าใจและปรับตัวตามสภาพแวดล้อมและฤดูกาลเพื่อการทำมาหากินอย่างพอเหมาะพอดีและสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในสังคมตลอดจนเชื่อมโยงกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์เพื่อรักษาวิถีของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างไม่เอาชนะกัน แนวความคิดดังกล่าวถูกสั่งสมและถ่ายทอดผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมภายในคุ้มเรือนและวัดประจำคุ้มบ้านในรูปแบบของฮีตสิบสองคองสิบสี่ของชาวผู้ไทแต่ในช่วงประมาณ พ.ศ.2503 ได้ขยายการศึกษาภาคบังคับซึ่งเป็นการเตรียมคนเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมภายใต้แนวความคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่เกิดขึ้นพร้อมทั่วประเทศ จึงมีการสร้างโรงเรียนเรณูนครเพื่อรองรับและขยายการศึกษาภาคบังคับดังกล่าวประกอบกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเพาะปลูกที่มีความเข้มข้นของการทำไร่พืชเศรษฐกิจและการพัฒนาความเป็นอยู่ที่มีความสะดวกสบายด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เด่นชัดคือบ้านมุงหลังคาสังกะสี ถนนลาดยางและการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำจากทั้งการศึกษาภาคบังคับและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งก่อสร้างสะท้อนให้เห็นว่า แนวความคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยเริ่มแทรกเข้าสู่สังคมของชาวผู้ไทในช่วงนี้ โดยการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนี้มีแนวความคิดการพยายามเอาชนะธรรมชาติด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ซึ่งจำเป็นต้องมีตัวรายได้เข้ามาเกี่ยวข้องจึงเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างจะสวนทางกับระบบแนวความคิดดั้งเดิมเมื่อแนวความคิดดังกล่าวได้ขยายอิทธิพลเพิ่มมากขึ้น องค์ความรู้ในระบบสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมและการดำเนินชีวิตแบบง่ายของชาวผู้ไทเรณูนครจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไปและปรากฏลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทในระยะที่เริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงขึ้นมาบ้างแต่โดยรวมยังคงมีความเป็นชนบทอยู่

3) การพัฒนาและปรับปรุงเส้นทางคมนาคมขนส่งทางถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 และถนนเชื่อมต่อภายในชุมชนเมืองเรณูนคร การตัดถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 ผ่านกลางชุมชน ทำให้ภูมิทัศน์ของลานบ้านและทางเดินเท้ามีเรือนผู้ไทเป็นองค์ประกอบและเกิดความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างมากเปลี่ยนแปลงเป็นภูมิทัศน์ถนนที่มีบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ เรือนแถวร้านค้าและรั้วไม้พื้นบ้านเป็นองค์ประกอบ หน้าตาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนในช่วงนี้จึงสะท้อนถึงการที่คนเริ่มนำเทคโนโลยีเข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติแต่ยังไม่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงมากนัก สภาพแวดล้อมธรรมชาติจึงยังส่ง

อิทธิพลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมอยู่ การคมนาคมขนส่งทางถนนเริ่มสะดวกขึ้นสามารถเดินทางได้ตลอดทั้งปี ประกอบกับจำนวนประชากรในพื้นที่มีการเพิ่มขึ้น พื้นที่ริมถนนสายดังกล่าวมีศักยภาพในการเข้าถึงสาธารณูปโภค สาธารณูปการและสะดวกต่อการติดต่อระหว่างคนทั้งในและนอกชุมชนมีโอกาสในการพัฒนาธุรกิจการค้าขาย จึงเป็นเหตุผลที่ชาวผู้ไทเข้ามาตั้งบ้านเรือนและขยายตัวไปตามริมถนนเส้นดังกล่าวขณะที่บ้านเรือนดั้งเดิมในบริเวณนั้นก็เริ่มปรับพื้นที่หน้าบ้านชานเรือนให้เป็นเรือนแถวค้าขาย บ้านเรือนที่สร้างขึ้นใหม่ในช่วงเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ใช้ประโยชน์ในการค้าขายและพักอาศัยเมื่อความหนาแน่นริมถนนทางหลวงแผ่นดิน 2031 เพิ่มขึ้นได้ขยายตัวออกไปตามถนนที่เชื่อมต่อ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2105 ถนนอนามัย ถนนอำนาจสุข ถนนแก้วโกมล ถนนเรณูรุ่งเรือง ถนนเรณูสามัคคีซึ่งมีการพัฒนาถนนอย่างต่อเนื่อง

4) การปรับตัวของชาวผู้ไทให้สอดคล้องกับกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จากข้อบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติรวมถึงสภาพวิถีชีวิตของชาวผู้ไทเป็นตัวที่อธิบายถึงระบบการผลิตของชาวผู้ไทที่เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่มีระบบการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและวิถีชีวิตแบบหาอยู่หากินตามธรรมชาติ เมื่อมีการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เน้นการผลิตเพื่อขายได้ส่งผลถึงระบบการทำเกษตรกรรมที่มีความเข้มข้นจากการปลูกพืชเศรษฐกิจได้แก่ การปลูกปอ มันสำปะหลัง ยาสูบ ในฤดูแล้งในพื้นที่เดิมซึ่งเคยเป็นป่าโปร่ง นาโคกและสวนชนบทบนที่ดอนหลังชุมชนที่ต้องใช้ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมีในการเพาะปลูกเป็นหลักเพื่อส่งขายตลาดนายทุนสร้างความแตกต่างจากระบบการผลิตที่ทำการเกษตรกรรมแบบไม่เข้มข้นและพึ่งพาธรรมชาติตามฤดูกาลเป็นหลักของนาข้าวอาศัยน้ำฝนและสวนชนบท โดยเฉพาะสวนชนบทที่ถูกเปลี่ยนแปลงเป็นไร่พืชเศรษฐกิจ ทำให้สวนชนบทที่มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ใช้สอยและพืชพรรณตามฤดูกาลที่เป็นอาหารและเครื่องนุ่งห่มที่ผสมผสานอยู่กับป่าเต็งรังสร้างความสมดุลระหว่างระบบนิเวศบนดินและน้ำใต้ดินที่มองเห็นภูมิทัศน์โดยรวมเป็นป่าโปร่ง เป็นระบบการเพาะปลูกที่เน้นการผลิตเพื่อบริโภค ใช้งานได้อย่างหลากหลายและสามารถหมุนเวียนใช้ประโยชน์ได้ในระยะยาว ระบบเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมของสวนชนบทจึงลดจำนวนลงและถูกแทนที่ด้วยระบบเกษตรกรรมที่มีความเข้มข้นและเน้นผลิตเพื่อขายเพียงอย่างเดียว ในขณะที่บ้านเรือนริมถนนมีการประกอบอาชีพการค้าขายภายในชุมชน กลุ่มนายฮ้อยค้าควายซึ่งแต่เดิมใช้ระยะเวลาในการเดินทางค้าขายในฤดูแล้งได้เปลี่ยนมาเป็นพ่อค้าเร่ขายสินค้าอุตสาหกรรม เช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป สีย้อมผ้า ตามหมู่บ้านต่างๆแต่ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะในฤดูแล้งการออกไปรับจ้างในกรุงเทพฯและในระยะหลังที่มีการผลิตสินค้าพื้นเมืองเพื่อจำหน่ายจึงมีการทอดผ้าด้วยด้ายสังเคราะห์ขายกันมากขึ้น จากระบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลงได้ส่งผลต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของชาวผู้ไทที่เริ่มปรับเปลี่ยนช่วงเวลาให้สอดคล้องกับการทำมาหากินดังกล่าวรวมถึงรูปร่างหน้าตาอาคารบ้านเรือนที่เป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้จากรายได้ที่เกิดจากเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรจึงทำให้องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งส่วนกายภาพและวิถีชีวิตเกิดการ

เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกันจนกลายเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านพัฒนาที่มีการค้าขายและการหาอยู่หากินตามธรรมชาติควบคู่กัน

5) **การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อยู่รอบพื้นที่ชุมชนเมืองเรณูนคร** การก่อสร้างฝายน้ำล้นและเขื่อนล่อล้าห้วยบ่อแกและลำห้วยขามบ่อมได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศธรรมชาติของป่าบุงซึ่งเป็นแหล่งบริการเชิงนิเวศสำหรับคนและสัตว์ถูกทำลายไปอย่างสิ้นเชิง จากการจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมและปศุสัตว์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากระบบที่คนสร้างขึ้นมาทดแทนระบบที่เคยใช้ธรรมชาติเชื่อมโยงกับความเชื่อดั้งเดิมของป้าหอเจ้าปู่ถลาในการจัดการระบบนิเวศของพื้นที่ป่าบุง รวมถึงการขยายตัวของพื้นที่โล่งว่างรองรับการเติบโตของเมือง การทำไร่พืชเศรษฐกิจทำให้สภาพแวดล้อมของป่าโปร่ง สวนชนบทได้ลดจำนวนลง ความหลากหลายของพันธุ์ไม้ใช้สอยซึ่งเป็นวัสดุในการก่อสร้างและพืชพรรณที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิตปัจจัยสี่จำนวนพวกลัวย ไม้เชื้อเพลิงและแหล่งอาหารที่สัมพันธ์กับระบบวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติและมีสภาพแวดล้อมกลมกลืนกับธรรมชาติอย่างสูงได้แปรเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมธรรมชาติผลจึงปรากฏเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านพัฒนาซึ่งเริ่มมีความเป็นกึ่งเมืองกึ่งชนบทเข้ามาในสังคมชาวผู้ไทเรณูนคร

6) **การขีมีรูปแบบสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่และนำเข้าวัสดุจากภายนอกท้องถิ่นเข้ามาใช้ในวิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนคร** รูปแบบอาคารบ้านเรือนที่ทันสมัยในช่วงนี้เป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้และสังกะสีที่เป็นวัสดุนำเข้าจากภายนอกท้องถิ่นที่อำนวยความสะดวกโดยชาวผู้ไทเรณูนครได้ขีมีรูปแบบอาคารบ้านเรือนดังกล่าวเข้ามาใช้ในชุมชนและการนำเทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้กับสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นได้แก่ การเปลี่ยนหลังคาเป็นสังกะสีในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม เช่น หอแจก เล้าข้าว เถียงนา เรือนผู้ไทดั้งเดิม เป็นต้น การปรับเปลี่ยนรูปทรงหลังคาของเรือนผู้ไทประยุกต์ที่มีความลาดเอียงน้อยลงและการทำพื้นและทางเดินคอนกรีต เช่น ทางเดินในวัดธาตุเรณู พื้นล่างฐานบันได เป็นต้น ทำให้ภูมิทัศน์ทางสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบแบบพื้นถิ่นของชาวผู้ไทที่ดั้งเดิมมีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างมากเปลี่ยนแปลงแต่โดยรวมยังคงมีลักษณะแบบพื้นถิ่นของชาวผู้ไทที่มีความเป็นชนบทอยู่ค่อนข้างมากทั้งรูปลักษณะและการใช้ประโยชน์

5.3 ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ. 2532 – พ.ศ.2554)

5.3.1 เหตุการณ์สำคัญ

ภายหลังเหตุการณ์การปราบปรามคอมมิวนิสต์ในพื้นที่สงบลง โครงการพัฒนาชนบท โครงการสร้างงานในชนบทและโครงการอีสานเขียวนโยบายจากภาครัฐที่มีผลโดยตรงต่อพื้นที่ได้ยุติบทบาทลง ในช่วงนี้ภาคเอกชนได้เข้ามาลงทุนในพื้นที่ เช่น การเปิดสถานีเดินรถของบขส.สายกรุงเทพฯ-เรณูนครในปี พ.ศ. 2535 การเปิดธนาคารออมสิน ธนาคารกรุงไทย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานประกันไทยสมุทร เป็นต้น ภาคประชาชนได้เปลี่ยนแปลงตัวเองไปอย่างมากด้วยการขับเคลื่อนจากรายได้ภายในครัวเรือนและการกู้ยืมเงิน มีร้านค้าธุรกิจการค้าและบริการเกิดขึ้นในพื้นที่อย่างหลากหลายมีร้านค้าจำนวน 172 แห่ง ส่วนใหญ่เป็นร้านค้าของชำ ร้านค้าเสื้อผ้า ร้านเครื่องดื่มและอาหาร ร้านอุปกรณ์ไฟฟ้า ร้านเสริมสวย ร้านค้าเฉพาะอย่าง ร้านสินค้าพื้นเมืองและอุตสาหกรรมบริการ เช่น ซ่อมรถจักรยานยนต์ ตู้ซ่อมรถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า โรงสีข้าว เป็นต้น (เทศบาลตำบลเรณูนคร, 2554)

ส่วนการพัฒนาของหน่วยงานราชการและโครงสร้างพื้นฐานยังมีงบประมาณเข้ามาโดยการผลักดันจากนักการเมืองท้องถิ่น จนกระทั่งในปี 2542 รัฐบาลได้ออกกฎหมายในการดำเนินนโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นออก พ.ร.บ.เปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ.2542 ซึ่งแต่เดิมบัญญัติให้นายอำเภอปลัดอำเภอ และกำนันเป็นคณะกรรมการสุขาภิบาล ให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลท้องถิ่นเข้าไปบริหารจัดการเมืองภายใต้การกำกับของรัฐ มีขอบเขตหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้อย่างชัดเจนและรับโอนกิจการบางอย่างที่รัฐบาลส่วนกลางได้ดำเนินการไปแล้ว เช่น ถนนภายในชุมชน การจัดการระบบระบายน้ำ การจัดการขยะ การบำรุงศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น อาศัยรายได้จากภาษีท้องถิ่นและงบประมาณจากส่วนกลางบางส่วน (สมคิด เลิศไพฑูรย์, 2547: 256-259) ส่งผลให้การพัฒนาชุมชนในช่วงปัจจุบันอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของการปกครองส่วนท้องถิ่นที่สำคัญคือเทศบาลตำบลเรณูนครที่ยุทธฐานะจากสุขาภิบาลตำบลเรณูนคร เมื่อปีพ.ศ. 2543 บทบาทของเมืองในปัจจุบันเป็นชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 3 มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการบริการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตในระดับท้องถิ่นและระดับอำเภอ ศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมระดับจังหวัดที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวของอำเภอข้างเคียง เป็นศูนย์กลางการค้าและบริการของชุมชนเกษตรกรรมในระดับอำเภอและอำเภอใกล้เคียง (สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม, 2554)

5.3.2 ความสัมพันธ์ของเมืองเรณูนครกับพื้นที่โดยรอบ

ในปัจจุบันชุมชนเมืองเรณูนครเป็นที่ตั้งของตัวอำเภอเรณูนคร ซึ่งเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดนครพนม ความสัมพันธ์กับเมืองนครพนมในฐานะตัวจังหวัดพบว่าชาวผู้ไทเรณูนครส่วนใหญ่ไม่นิยมเข้าไปติดต่อค้าขายหรือทำธุระในตัวจังหวัดนครพนมยกเว้นมีความจำเป็นในทางราชการหรือการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลออกพรรษาไหลเรือไฟ แต่จะให้ความสำคัญกับตัวอำเภอธาตุพนมมากกว่าซึ่งมีความเจริญรองจากตัวจังหวัดนครพนม ชาวผู้ไทเรณูนครจึงไปมาหาระหว่างตัวอำเภอธาตุพนมกับตัวอำเภอเรณูนครมากกว่าซึ่งเป็นบ้านที่เมืองน้องกันโดยเฉพาะเข้ามาซื้อสินค้าในตลาดเทศบาลตำบลธาตุพนมและห้างโลตัสสาขาธาตุพนม ในแง่ของคนภายนอกที่เข้ามาเยือนเมืองเรณูนครและเมืองธาตุพนมมักจะหาโอกาสไปเยือนทั้งสองเมืองเนื่องจากเป็นที่ตั้งของพระธาตุสำคัญคือ พระธาตุพนมและพระธาตุเรณูและอยู่ไม่ไกลกัน ในช่วงออกพรรษาไหลเรือไฟและงานนมัสการพระธาตุพนมชาวผู้ไทเรณูนครจะเข้ามาแสดงการฟ้อนผู้ไทวงสรวงพระธาตุพนมและเที่ยวงานดังกล่าว

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มจังหวัดนครพนม สกลนครและมุกดาหาร เมืองเรณูนครตั้งอยู่ที่กึ่งกลางระหว่างตัวจังหวัดทั้งสาม ทำให้มีความสะดวกในการเดินทางติดต่อทำธุระในตัวจังหวัด เช่น ซื้อหาสินค้าสำคัญในตลาดและห้างสรรพสินค้า เข้ามาศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา เป็นต้น ในแง่ของการท่องเที่ยวเรณูนครเป็นอำเภอที่มีชื่อเสียงทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับประเทศ ดังนั้นเมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาในเขตสามจังหวัดคนในท้องถิ่นจะแนะนำให้มาเยือนเมืองเรณูนครอยู่เป็นประจำ

เมืองเรณูนครเป็นศูนย์กลางค้าและการปกครองในระดับอำเภอ ในเขตเทศบาลมีตลาดสดและตลาดนัดที่มีผู้ค้าขายและลูกค้าแวะเวียนมาจากหมู่บ้านต่างๆในเขตอำเภอเรณูนคร บางส่วนของอำเภอปลาปาก อำเภอธาตุพนมและอำเภอนาแกซึ่งอยู่ในรัศมีบริการให้บริการประมาณ 20 กิโลเมตร ในช่วงเวลาที่มีตลาดนัดมีกลุ่มพ่อค้าจากจังหวัดมุกดาหารและอำเภอธาตุพนมที่นำสินค้าขายแดนซึ่งมาจากลาวและเวียดนามเข้ามาขาย

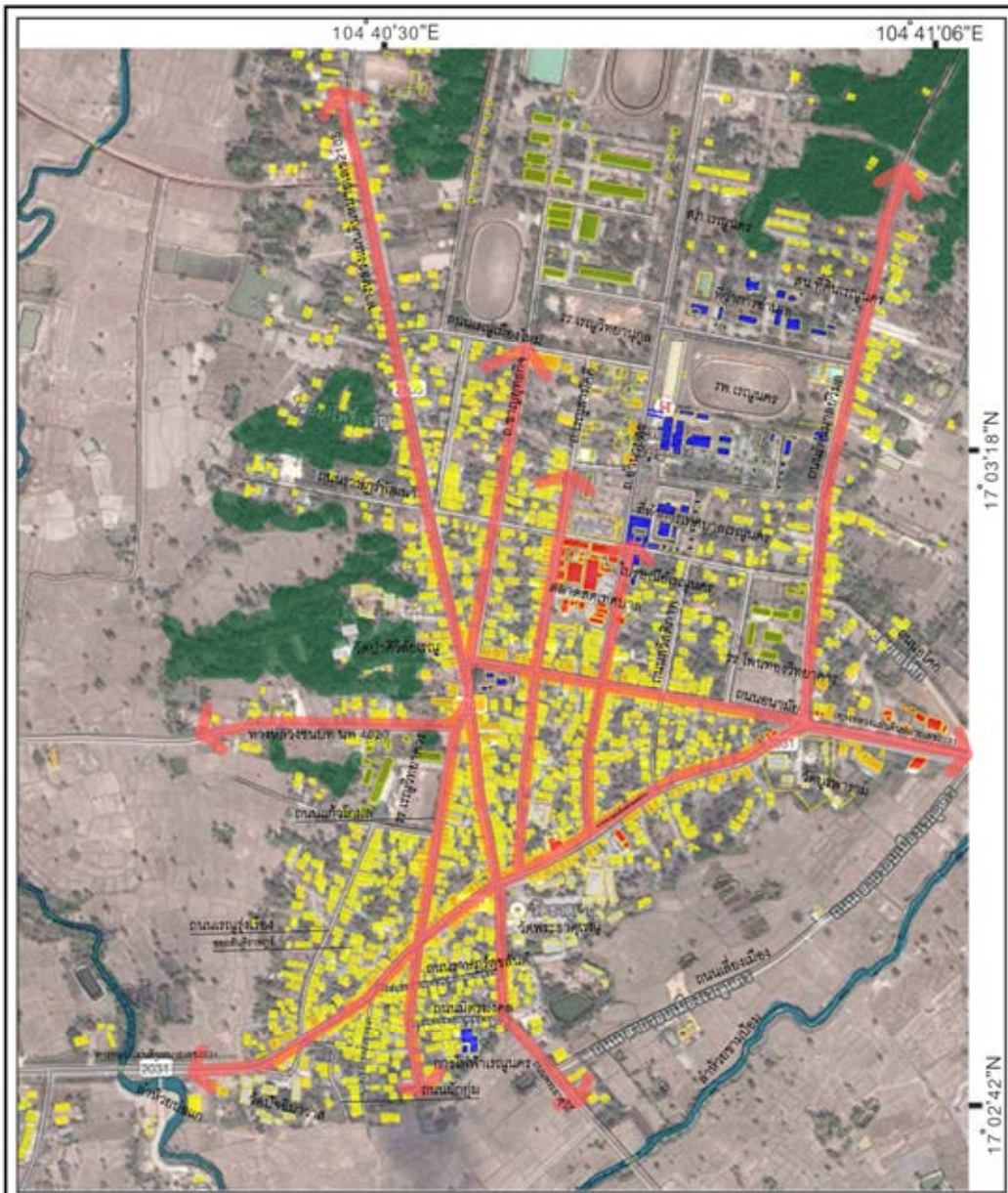
กลุ่มพ่อค้าเร่ชาวผู้ไทเรณูนครจะออกเดินทางขั้บรถยนต์เร่ขายสินค้าต่างๆตามหมู่บ้านในภาคอีสานเกือบตลอดฤดูกาล โดยเฉพาะการเป็นร้านรับซ่อมนาฬิกาเคลื่อนที่ ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการเป็นนายฮ้อยค้าควายในสมัยรัชกาลที่ 4-5 พ่อค้าเร่ขายเสื้อผ้าและรับซ่อมผ้าช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 พ่อค้ารับซื้อทองเก่าและขายสินค้าโดยใช้จักรยานและจักรยานยนต์ เปลี่ยนแปลงมาตามลำดับจนถึงในลักษณะปัจจุบัน จึงกลายเป็นชุมชนที่มีชื่อเป็นที่รู้จักชาวบ้านในภาคอีสานในฐานะเมืองนายฮ้อยหรือเมืองพ่อค้าเร่

5.3.2 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน

เนื่องจากสภาพที่ตั้งของชุมชนเรณูนครตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ลักษณะค่อนข้างราบมีความลาดชัน 0-5% และสูงจากระดับน้ำทะเล 140 เมตรและเมื่อพิจารณาจากธรณีลักษณะพบว่าพื้นที่ในลักษณะนี้อยู่มาก (Low terrace และ Middle Terrace) คือ เป็นบริเวณที่มีความเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานและการทำเกษตรโดยพื้นที่เหล่านี้ส่วนใหญ่อยู่ทางทิศตะวันออก ทำให้ชุมชนขยายไปได้ทุกทิศทางตามเส้นทางคมนาคม

ชุมชนเมืองเรณูนครมีการขยายตัวของชุมชนในระดับปานกลาง จากจำนวนบ้านเรือนในปีพ.ศ. 2531มี 1,100 หลังคาเรือน (กรมการปกครอง, 2531) และในพ.ศ.2554 มีจำนวนบ้านเรือน 1518 หลังคาเรือน (เทศบาลตำบลเรณูนคร, 2554) ลักษณะการขยายตัวของเมืองเห็นได้ว่าเป็นการเกาะกลุ่มบริเวณย่านตัวเมืองและขยายตัวออกไปตามเส้นทางคมนาคมปะปนกับพื้นที่บริเวณเกษตรกรรม ขึ้นไปทางด้านทิศเหนือและกระจายออกไปตามเส้นทางคมนาคมทุกทิศทางเชื่อมต่อกับชุมชนภายนอก เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมและที่ว่างภายในเมืองเป็นอาคารบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้น การก่อสร้างอาคารบ้านเรือนไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะบนพื้นที่ดอนแต่วางตัวไปตามถนน ใช้กรรมที่ดินให้สูงกว่าพื้นที่เดิมเพื่อก่อสร้างอาคารบ้านเรือนและสร้างกำแพงคอนกรีตรอบบ้านเพื่อป้องกันน้ำท่วม มีการก่อสร้างรีสอร์ทและบ้านเดี่ยวในพื้นที่สวนผสมป่าด้านหลังสถานที่ราชการและไร่นานอกเขตเทศบาลตำบล

ความหนาแน่นในบริเวณย่านใจกลางเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างปรากฏลักษณะเป็นภูมิทัศน์แบบเมือง ส่งผลให้เกิดความแตกต่างทางกายภาพอย่างชัดเจนระหว่างพื้นที่ชุมชนและพื้นที่รอบนอกที่ยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติแบบชนบทอยู่ พื้นที่ชุมชนมีความสัมพันธ์กับพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ เนื่องจากชาวผู้ไทส่วนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในเมืองยังคงประกอบอาชีพการทำนาเพื่อบริโภคในครัวเรือนควบคู่กับการปลูกพืชเศรษฐกิจ การค้าและบริการในเมือง การออกไปทำงานและค้าขายต่างถิ่นเป็นรายได้หลักที่จุนเจือครอบครัว

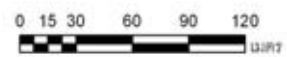

แผนที่ 5.16 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร

สัญลักษณ์

- ป่าโปร่ง
  - อาคารใช้ประโยชน์ทางพาณิชย์กรรม
  - ทิศทางการขยายตัว
- สถานที่ราชการ
  - อาคารที่อยู่อาศัย
  - อาคารกึ่งพาณิชย์กรรมกึ่งที่อยู่อาศัย

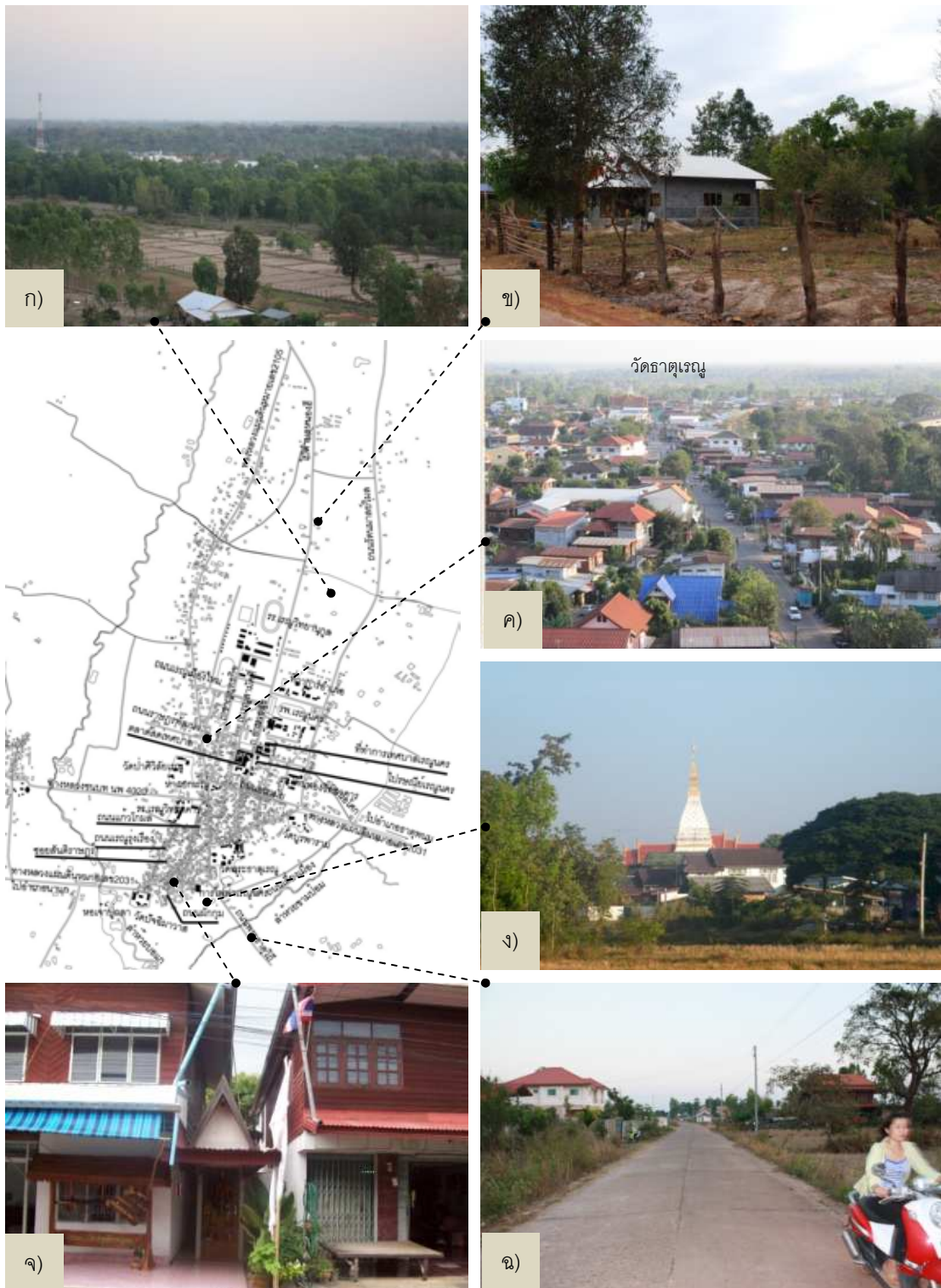
การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอัศรพล อ่อนประทุม
 ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียม พ.ศ.2549 ของ GOOGLE EARTH

ภาพที่ 5.39 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร
 ก) สวนยูคาลิปตัส ข) สวนชนบท ค) ทางหลวงฯ 2105 ง) ชายทุ่งนา จ) หลักบ้าน ฉ) ทุ่งนา

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

5.3.4 พื้นที่ชุมชน

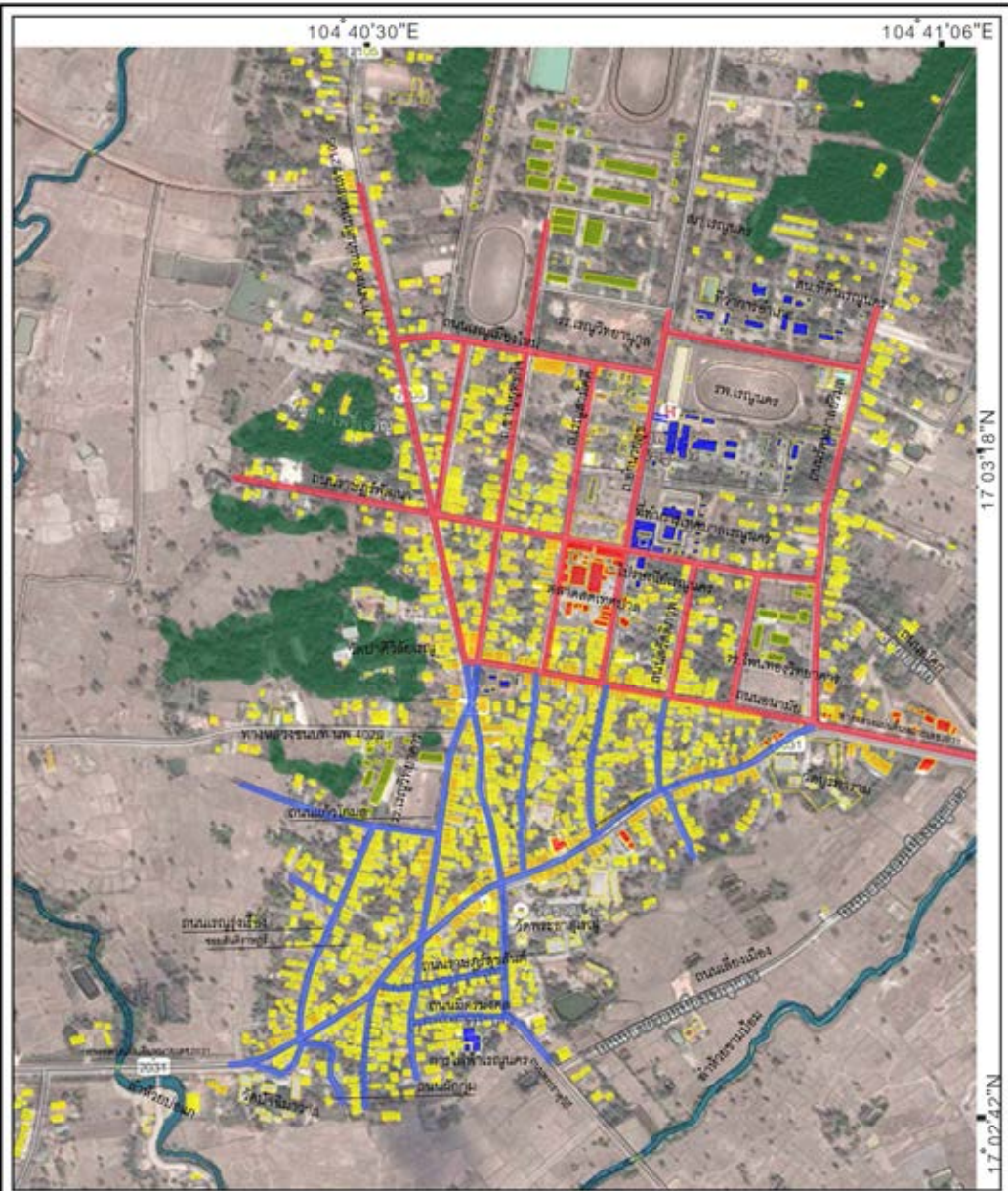
5.3.4.1 ลักษณะของผังชุมชน

จากแผนที่ 5.17 ลักษณะของผังชุมชน 2 รูปแบบและการขยายตัวในแนวราบของอาคารบ้านเรือน ประกอบกับระยะเวลาอันยาวนานถึง 170 กว่าปีของเมืองเรณูนคร สามารถแบ่งลักษณะของผังชุมชนออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ คือ พื้นที่ชุมชนเก่าและพื้นที่ชุมชนใหม่ โดยพื้นที่ชุมชนเก่ามีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่หน้าวัดธาตุ เรณูและพื้นที่ชุมชนใหม่มีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่ตลาดสดเทศบาลตำบลเรณูนคร โดยทั้งสองศูนย์กลางมีความสำคัญต่อเมืองเรณูนครที่แตกต่างกันตามลักษณะของกิจกรรมทางสังคม-เศรษฐกิจและช่วงเวลา ซึ่งพื้นที่ชุมชนเก่ามีความสำคัญด้านกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทเมืองเรณูนครที่เกี่ยวข้องกับวัดธาตุเรณูและวัดที่อยู่รอบพื้นที่ทั้ง 3 วัดและหอเจ้าปู่ถลา โดยตำแหน่งที่ตั้งของวัดและหอเจ้าปู่ถลา ยังคงสะท้อนความสัมพันธ์ของการตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับระบบที่ตั้งทางธรรมชาติและคติความเชื่อในเรื่องของทิศทางในพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีรวมถึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญในภาคอีสาน ส่วนพื้นที่ชุมชนใหม่เป็นย่านที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นในช่วงที่ 2 และ 3 มีศูนย์กลางการบริการทางสังคมจากโครงสร้างพื้นฐาน หน่วยงานราชการและเอกชนรวมถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่และการปรับตัวตามระบบกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวผู้ไทในช่วงนี้

ผังชุมชนเมืองมีโครงข่ายของถนนภายในเมืองที่สานกันอยู่ระหว่างโครงข่ายร่างแหอิสระที่พัฒนามาจากทางเดินเท้าซึ่งสัมพันธ์กับระบบที่ตั้งทางธรรมชาติและโครงข่ายผังกริดตารางที่เกิดจากการวางผังเมืองในช่วงที่ 2 ภายในชุมชนมีถนนสายหลักจำนวน 3 สาย คือ 1) ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 ช่วงหน้าวัดบูรพารามถึงหน้าวัดปัจฉิมมาวาส ขนาด 2 ช่องจากจรจรจร เชื่อมต่อกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 ขนาดสี่ช่องจรจรจรที่อยู่ระหว่างช่วงดังกล่าว จึงทำให้ถนนเส้นนี้มีการจราจรที่หนาแน่นประกอบเป็นถนนสายหลักที่เชื่อมต่อสถานที่สำคัญของชุมชนและวัดธาตุเรณูสถานที่ท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวแวะเวียนมาตลอดโดยเฉพาะวันหยุดและช่วงเทศกาล 2) ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2105 หน้าวัดธาตุเรณูถึงบ้านโพนเสาเอ้ และ 3) ถนนอนามย์ที่เชื่อมต่อยกเว้นระหว่างถนนสายหลักทั้งสองที่กล่าวมา โดยมีถนนสายรองเชื่อมต่อกันทำให้การเดินทางภายในชุมชนมีความคล่องตัวสูง และหนาแน่นเป็นบางช่วงเวลาเฉพาะตอนเช้าและตอนเย็นหรือวันที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาจำนวนมาก ในเวลาปกติที่แดดร่มลมตจะพบเห็นชาวผู้ไทออกมาใช้พื้นที่หน้าบ้านนั่งเล่นพักผ่อนคุยกันระหว่างเพื่อนบ้านสะท้อนความเป็นชนบทแต่มีจำนวนน้อยลงและเกิดขึ้นเฉพาะในพื้นที่ชุมชนเก่า

การใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเมืองเรณูนคร มีความหลากหลายและปะปนกันระหว่างการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย พาณิชยกรรมและอุตสาหกรรมบริการ โดยมีลักษณะของการใช้ประโยชน์อาคารกึ่งที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรมบริการกระจายตัวอยู่ทั่วไป ส่วนที่แยกตัวออกไปอย่างชัดเจนคือส่วนบริการของเมือง เช่น ตลาด สถานที่ราชการ สวนสาธารณะ โรงเรียน ลานกิจกรรม ห้างสรรพสินค้า ที่ทำการไปรษณีย์ เป็นต้น กระจุกตัวด้านเหนือของชุมชน

การวางองค์ประกอบของชุมชนแบบดั้งเดิมมีการสร้างวัดป่าศรีธาธรรมนิมิต ขึ้นอีกหนึ่งวัดในพื้นที่สวนผสมป่าด้านทิศเหนือนอกเขตเทศบาลตำบลเป็นวัดของชุมชนใหม่ แต่พบว่าในปัจจุบันวัดป่าศรีธาธรรมนิมิตมีชาวบ้านจากหลายพื้นที่เข้ามาทำบุญเนื่องจากเป็นวัดป่าที่ชาวบ้านให้ความศรัทธา (บุญยืน เตโช, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2555) จึงทำให้เมืองเรณูนครมีวัดล้อมเมืองอยู่ 5 วัด

แผนที่ 5.17 รูปแบบของผังชุมชน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554)

สัญลักษณ์

- ป่าโปร่ง
- สถานที่ราชการ
- อาคารใช้ประโยชน์ทางพาณิชย์กรรม
- อาคารที่อยู่อาศัยพาณิชย์กรรม
- ผังโครงกริด
- ผังร่างแห

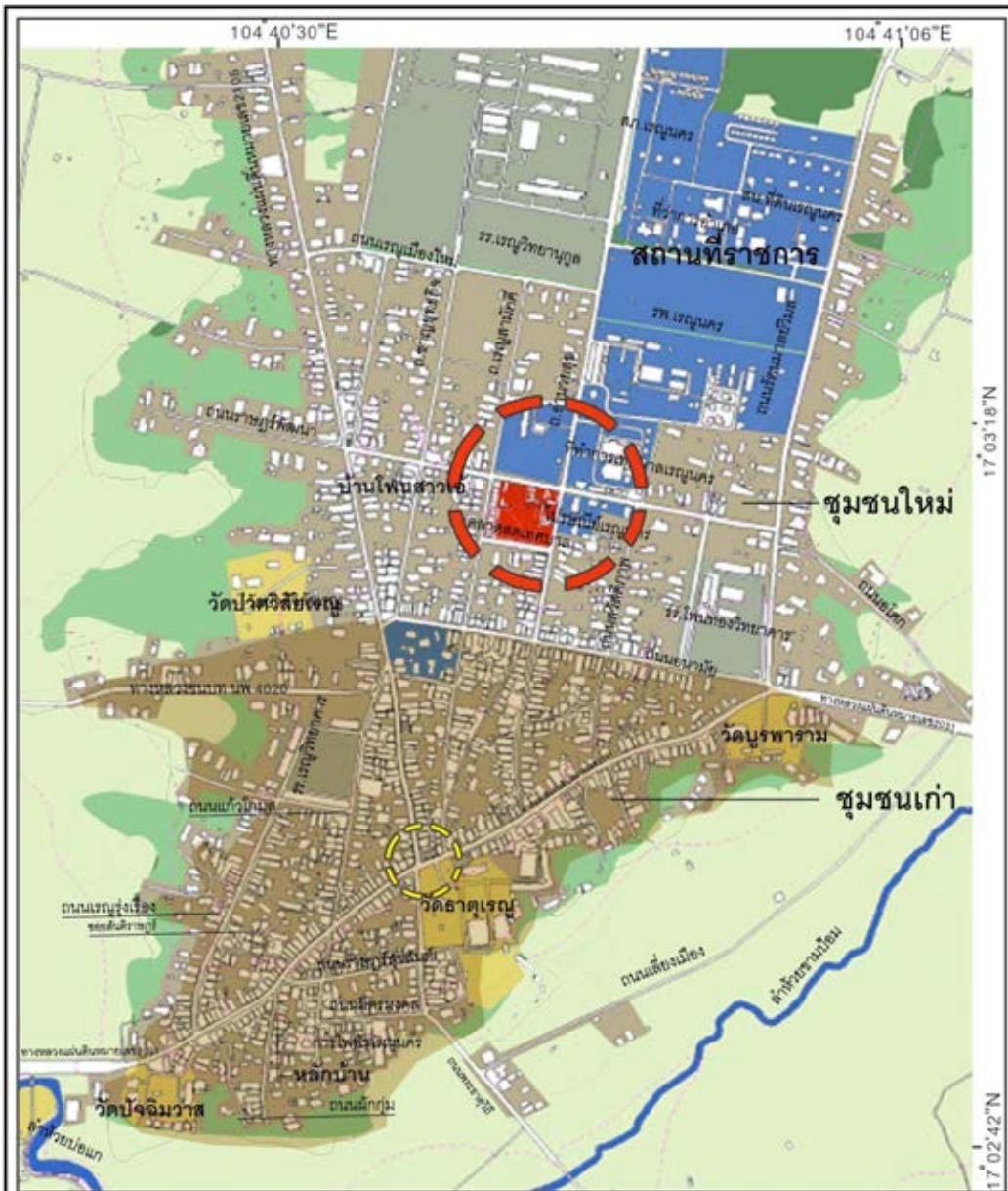
การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอัศรพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียม พ.ศ. 2549 ของ GOOGLE EARTH

แผนที่ 5.18 ย่านภายในชุมชน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554)

สัญลักษณ์

- สวนชนบท
- ตลาด
- พื้นที่ย่านการค้าเพื่อการท่องเที่ยว
- พื้นที่ย่านตลาดสดเทศบาล
- นาข้าว
- สถานที่ราชการ
- พื้นที่ชุมชนเดิม
- พื้นที่ชุมชนใหม่

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอัศพร อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม กระทรวงมหาดไทย, 2547

5.3.4.2 ลักษณะของย่านภายในชุมชน

1) **ภูมิทัศน์ถนน** การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ถนนเกิดจากการปรับปรุงพื้นผิวถนน การวางแนวสายไฟฟ้า สายโทรศัพท์และการปรับเปลี่ยนสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนริมถนน โดยหน้าบ้านเรือนส่วนใหญ่ที่ริมถนนได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างชัดเจนโดยมีความหนาแน่นของอาคารเพิ่มมากขึ้นและการตัดแปลงตกแต่งหน้าตาอาคารบ้านเรือนมีความหลากหลายของสีสັນและวัสดุซึ่งขาดความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เคยเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทโดยเฉพาะในย่านใจกลางเมืองกลางชุมชน บ้านเรือนแบบพื้นบ้านที่ประยุกต์จากเรือนผู้ไทดั้งเดิมหรือบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ที่มีความเป็นชนบทและรั้วไม้ที่เคยปรากฏในช่วงที่ 2 ได้สูญหายไปจำนวนมากมีเหลืออยู่เพียงไม่กี่หลัง

พ.ศ. 2522

พ.ศ. 2554

ภาพที่ 5.40 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ถนนและอาคารบ้านเรือน
ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 บริเวณหน้าวัดธาตุเรณู
ที่มา : วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และผู้วิจัย, 2554

พ.ศ. 2522

พ.ศ. 2554

ภาพที่ 5.41 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ถนนและอาคารบ้านเรือน
ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2105 บริเวณห้าแยกเรณู
ที่มา : วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และผู้วิจัย, 2554

พ.ศ. 2522

พ.ศ. 2554

ภาพที่ 5.42 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ถนนและอาคารบ้านเรือน ถนนเรณูสามัคคี
ที่มา : วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และผู้วิจัย, 2554

พ.ศ. 2522

พ.ศ. 2554

ภาพที่ 5.43 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ถนนและอาคารบ้านเรือน
ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 ช่วงระยะวัดธาตุเรณู – วัดปัจฉิมมาวาส
ที่มา : วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และผู้วิจัย, 2554

จากภาพที่ 5.40 – 5.43 พบว่าเมื่อคนจัดการสภาพแวดล้อมธรรมชาติด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่และการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น จึงส่งผลให้รูปแบบอาคารและสิ่งก่อสร้างภายในเมืองเรณูนคร การปรับปรุงและดัดแปลงอาคารและสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมที่มีเอกลักษณ์และความหนาแน่นของอาคารถูกปล่อยให้เกิดขึ้นตามความพึงพอใจและความนิยมตามยุคสมัยโดยเฉพาะอาคารบ้านเรือนสมัยใหม่แบบที่ในเมืองนิยมก่อสร้างกัน โดยมีได้คำนึงถึงเอกลักษณ์ดั้งเดิมที่เป็นตัวตนที่แท้จริงของชาวผู้ไทที่มีสถาปัตยกรรมแบบพื้นบ้านอาศัยวัสดุจากธรรมชาติเป็นองค์ประกอบหลัก โดยมองว่าบ้านหลังใหญ่หรืออาคารที่มีรูปทรงและองค์ประกอบที่ทันสมัยเป็นตัวสะท้อนความร่ำรวย มีความมั่นคงแข็งแรงในระยะยาวและความก้าวหน้าทันสมัย มีวิถีชีวิตที่สะดวกสบายมากเกินไปจนความจำเป็น แต่ในทางกลับกันเมื่อมองภาพรวมของภูมิทัศน์บ้านเรือนที่เกิดขึ้นโดยไม่มี การควบคุมสร้างความหนาแน่นของกลุ่มอาคารจนทำให้เกิดความแออัดและแข่งขันความโดดเด่นกันเอง จนกลายเป็นสิ่งที่บดบังทัศนียภาพของชุมชนที่เคยบ้านเรือนแบบพื้นบ้านที่ความยืดหยุ่นสูง กลมกลืนกับ

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและองค์พระธาตุเรณูสถาปัตยกรรมของชาวไท-ลาว สะท้อนวิถีชีวิตความเรียบง่ายของชนบทในภาคอีสานโดยเฉพาะชาวผู้ไทเมืองเรณูนครที่มีความโอบอ้อมอารีและมีมิตรไมตรีต่อผู้อื่นเสมือนเป็นเครือญาติร่วมชุมชนเดียวกันให้สูญหายไปจากสังคมเมืองเรณูนครและกลายเป็นเมืองที่มีหน้าตาไม่แตกต่างจากเมืองทั่วไป ไม่ก่อให้เกิดความกลมกลืนอย่างลงตัวกับบริบทของพื้นที่และท้ายสุดอาคารและกำแพงคอนกรีตที่แข็งกระด้างกลายเป็นสิ่งที่ปิดกั้นความเป็นกันเองหรือคนบ้านเดียวกันของชาวผู้ไทเรณูนคร

2) ย่านการค้าเพื่อการท่องเที่ยว อยู่ในพื้นที่ชุมชนเก่าที่เคยเป็นตลาดหน้าวัดธาตุเรณูในช่วงที่ 2 บริเวณริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 ปัจจุบันได้รื้อถอนเรือนแถวของตลาดในระยะแรกของช่วงนี้ เรือนแถว ตึกแถวและบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ที่เคยเป็นร้านค้าในช่วงนั้นได้เปลี่ยนเป็นสินค้าพื้นเมืองประมาณ 12 ร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองแก่นักท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวเป็นสินค้าประเภทเสื้อผ้าทั่วไป ผ้าทอพื้นเมืองจากหลายพื้นที่แต่ที่ผลิตกันเองในชุมชนไม่มีมาจำหน่ายเพราะเหลือผู้ผลิตน้อยลง ส่วนใหญ่จะทอเฉพาะมีผู้สั่งทอ สินค้าของท้องถิ่นที่มีผลิตอยู่คือเหล้าอุเป็นสุราพื้นบ้านที่ถูกกฎหมายในช่วงที่รัฐบาลเน้นโครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล พื้นที่จะคึกคักในช่วงวันหยุดและเทศกาลงานประเพณีที่มีนักท่องเที่ยวมาชมมัสการพระธาตุเรณู อาคารบริเวณนี้เป็นอาคารพาณิชย์ 2-4 ห้องแถวสูง 1-2 ชั้นและบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้

3) ย่านชุมชนเก่า บ้านเรือนประเภทกึ่งร้านค้ากึ่งที่พักอาศัยเกาะตัวยาวตามถนนสายหลักปะปนอยู่กับบ้านเรือนพักอาศัย สภาพของบ้านเรือนมีความหลากหลายและหนาแน่นมาก ส่วนใหญ่เป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้สองชั้นเกิดขึ้นในช่วงที่ 2 มีการใช้สีและวัสดุตกแต่งหน้าบ้านแตกต่างกันออกไป มีห้องแถวขนาด 2 ถึง 4 ห้องแบบอาคารพาณิชย์สูง 2-3 ชั้นเกิดขึ้นบนถนนสายหลักการตกแต่งและสีสันทัดต่างกันไปตามประเภทของธุรกิจเพื่อดึงดูดลูกค้าและความพึงพอใจของเจ้าของ รวมถึงมีธนาคารพาณิชย์อยู่บนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 ส่วนเรือนแถวในช่วงที่ 2 พบเห็นได้น้อยมาก

ถนนสายย่อยส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนพักอาศัยมีบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ผสมกับบ้านสมัยใหม่ สภาพถนนแคบ มีสองช่องจราจรและไม่มีทางเท้า มีท่อระบายน้ำ ผิวทางจราจรดีและสะอาดเรียบร้อย ชุมชนเก่ามีวัดและโรงเรียนอยู่ล้อมรอบชุมชน สะท้อนความสัมพันธ์ของระบบที่ตั้งระหว่างวัดกับชุมชนที่เน้นให้วัดเป็นเขตวิสุคามสีมาอยู่ขอบชุมชน ส่วนโรงเรียนใช้พื้นที่ตามความเหมาะสมเนื่องจากเกิดขึ้นหลังจากการสร้างวัด

4) ย่านชุมชนใหม่ โครงสร้างทางกายภาพของชุมชนใหม่เป็นถนนโครงกริดตารางที่ถูกวางผังในช่วงที่ 2 ถนนสายหลักที่เชื่อมระหว่างชุมชนเก่ากับพื้นที่ย่านหน่วยงานราชการอำเภอเรณูนคร มีถนนสายย่อยสั้นๆ เชื่อมต่อ บ้านเรือนเกาะตัวตามถนน ส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนพักอาศัยแบบบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้สองชั้นเกิดขึ้นในช่วงที่ 2 มีการใช้สีและวัสดุตกแต่งหน้าบ้านแตกต่างกันออกไปผสมกับบ้านเรือนสมัยใหม่ที่มีขนาด 1-2 ชั้น มีรั้วกำแพงคอนกรีตกันอย่างชัดเจน

ภาพที่ 5.44 สภาพพื้นที่ชุมชนเก่า ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร

ก) ย่านร้านขายสินค้าพื้นเมือง ข) ภูมิทัศน์ถนน ค) บ้านเรือนริมทางหลวงฯ 2031 ง) บ้านเรือนรอบพระธาตุเรณู

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

5) **ย่านการค้าตลาดสดเทศบาล** มีอาคารตลาดสดเทศบาลตำบลเรณูนครเป็นตลาดขายของสดจะคึกคักในช่วงเช้ามีสินค้าประเภทของกินของใช้และสินค้าพื้นบ้านของชาวบ้านในหมู่บ้านนอกเขตเทศบาลเข้ามาขาย ถนนในบริเวณรอบตลาดเป็นที่ตั้งของร้านค้าทั้งที่เป็นร้านค้าอย่างเดี่ยวและบ้านเรือนกึ่งร้านค้ากึ่งที่พักอาศัย มีร้านค้าทุกประเภทอยู่ปะปนกัน อยู่ใกล้กับสถานีขนส่งของเอกชนเป็นท่ารถไปกรุงเทพฯและที่ทำการไปรษณีย์ ในตอนเย็นบนถนนราษฎร์พัฒนาข้างตลาดสดเป็นตลาดขายอาหารสำเร็จรูป มีห้องสมุดประชาชนสวนสาธารณะ สนามกีฬา สนามเด็กเล่นและลานเอนกประสงค์หน้าสำนักงานเทศบาลตำบลอยู่ในละแวกเดียวกัน ช่วงเย็นจึงมีกิจกรรมที่หลากหลายเกิดขึ้นบริเวณนี้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการนันทนาการทางสังคมเป็นประจำทุกวัน ในที่ 2 และ 17 ของทุกเดือนจะมีสินค้าของใช้เบ็ดเตล็ดจากที่ต่างๆและสินค้าชายแดนไทยลาวเข้ามาขายในรูปแบบของตลาดนัดทุกวันหลังห้วยออก

6) **ย่านหน่วยงานราชการอำเภอเรณูนครและเทศบาลตำบลเรณูนคร** การใช้ที่ดินประเภทส่วนราชการในระดับท้องถิ่นเทศบาลตำบลเรณูนครและในระดับอำเภอเรณูนคร ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใกล้กับย่านศูนย์การค้าตลาดสดเทศบาลตำบลเรณูนครบนถนนอำนวยการ ได้แก่ เทศบาลตำบลเรณูนคร โรงพยาบาลเรณูนคร ที่ว่าการอำเภอเรณูนคร ห้องสมุดประชาชนอำเภอเรณูนคร สำนักงานเกษตรอำเภอเรณูนคร สำนักงานที่ดินจังหวัดนครพนมสาขาเรณูนคร สำนักงานปศุสัตว์อำเภอเรณูนคร สถานีตำรวจภูธรเรณูนคร สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเรณูนคร สำนักงานสรรพากรพื้นที่เรณูนคร ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนโรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูล ลานกิจกรรมเทศบาลตำบลเรณูนครและสวนสาธารณะเทศบาลตำบลเรณูนคร เป็นพื้นที่ใช้ติดต่อราชการในเวลาปกติ เป็นศูนย์กลางของการบริการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตในระดับท้องถิ่นและระดับอำเภอ ที่ดินราชพัสดุด้านหลังที่ว่าการอำเภอเป็นป่าโปร่งที่เหลืออยู่แห่งเดียวยังมีชาวบ้านนำสัตว์มาเลี้ยงตามบริเวณชายป่า ในขณะที่ช่วงเย็นหลังเวลาราชการมีประชาชนรวมกลุ่มกันมาออกกำลังกายและเล่นกีฬาตามสนามของหน่วยงานราชการ ลานกิจกรรมเทศบาลตำบลเรณูนคร สระว่ายน้ำในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและสวนสาธารณะของเทศบาลตำบลเรณูนครเป็นประจำทุกวัน

7) **ย่านชานเมือง** อยู่บริเวณขอบของชุมชนรอยต่อกับพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ บ้านเรือนส่วนใหญ่ที่อยู่บริเวณชานเมืองของย่านชุมชนเก่ามักเป็นบ้านเรือนแบบพื้นถิ่นมีวิถีชีวิตของการทำเกษตรกรรมและอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ส่วนชานเมืองย่านชุมชนใหม่ส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนสมัยใหม่ที่ขยายออกไปตามเส้นทางคมนาคม พบว่าชาวบ้านยังใช้พื้นที่ว่างหลังบ้านทำสวนครัวและสวนไม้ผล

8) **ลักษณะของคุ้มบ้าน** ลักษณะของบ้านเรือนที่มีการติดต่อกันโดยการทำบุญร่วมกันในวัดใกล้บ้านหรือวัดประจำคุ้มบ้านปัจจุบันมีอยู่ 5 วัดในเขตเทศบาลตำบลได้แก่ วัดธาตุเรณูคุ้มบ้านกลาง วัดบูรพารามคุ้มบ้านเหนือ วัดปัจฉิมมาวาสคุ้มบ้านใต้ วัดป่าศิวิไลย์เรณูคุ้มบ้านตะวันตก และวัดป่าศรัทธาธรรมนิมิตคุ้มบ้านเรณูเมืองใหม่เป็นวัดป่าที่อยู่นอกเขตเทศบาลตำบล

ภาพที่ 5.45 สภาพพื้นที่ชุมชนใหม่และย่านชานเมือง ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร
ก) บ้านเรือนย่านชุมชนใหม่ ข) สวนสาธารณะเทศบาล ค) ย่านชานเมือง ง) ย่านตลาดสดเทศบาล

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

5.3.4.3 ระบบที่ว่างและทางสัญจร

1) **บล็อก (Block)** เกิดขึ้นในช่วงที่ 2 บ้านเรือนแต่ละหลังใช้พื้นที่สวนครัวและพื้นที่ว่างหลังบ้านเป็นทางเดินเชื่อมต่อกัน พบว่าในช่วงนี้ พื้นที่ดังกล่าวมีการสร้างกำแพงทึบเพื่อปิดล้อมบ้านเรือนตัวเองออกจากบ้านเรือนใกล้เคียง เช่น การถ่ายเทอากาศไม่ดีและความสัมพันธ์แบบเครือญาติและเสมือนเครือญาติของเพื่อนบ้านจึงค่อยลดจนกระทั่งมีความสัมพันธ์แบบต่างคนต่างอยู่

2) ระบบคุ่มและลานบ้าน

2.1) คุ่มที่ดินนตัดผ่าน

2.1.1) **พื้นที่ติดถนน** พื้นที่บริเวณนี้เป็นตลาดเก่าของชุมชน ปัจจุบันได้รื้อเรือนแถวหน้าวัดธาตุเรณูออก ร้านค้าส่วนใหญ่เป็นร้านขายของชำ มีร้านกาแฟและร้านขายสินค้าพื้นเมืองให้บริการคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวรวมถึงผู้คนที่เดินทางผ่านเมืองเรณูนคร การจราจรมีความหนาแน่นมากขึ้นการติดต่อไปมาหาสู่พูดคุยกันข้ามถนนจึงไม่เกิดขึ้น ความสัมพันธ์ของคนในคุ่มเริ่มห่างกันมากขึ้นแตกต่างจากในอดีตที่มีความใกล้ชิดผูกพันของวิถีคนชนบทแต่ไม่ได้สลายไปอย่างสิ้นเชิงยังมีความสัมพันธ์ในลักษณะนี้อยู่เฉพาะในเครือญาติแท้จริงและเพื่อนสนิทที่ไปมาหาสู่กันในบริเวณหน้าบ้าน

บ้านเรือนบริเวณสี่แยกหน้าวัดธาตุเรณู พ.ศ. 2522

บ้านเรือนบริเวณสี่แยกหน้าวัดธาตุเรณู พ.ศ. 2554

ภาพที่ 5.46 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเรือนร้านค้าและการปฏิสัมพันธ์ของคน

ที่มา : วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และผู้วิจัย, 2554

2.1.2) **พื้นที่ในบล็อก** บ้านเรือนในคุ่มที่เคยเชื่อมต่อกันด้วยลานบ้านปัจจุบันมีการสร้างกำแพงทึบปิดล้อมพื้นที่บ้านเรือนทำให้ความสัมพันธ์ของคนในคุ่มเป็นแบบต่างคนต่างอยู่และติดต่อสัมพันธ์กันในระยะของพื้นที่หน้าบ้านเท่านั้น กำแพงคอนกรีตองค์ประกอบของบ้านเรือนสมัยใหม่ที่เกิดจากการยืมรูปแบบจากชุมชนในเมืองประกอบกับการปรับตัวไปตามระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจากการประกอบอาชีพที่อยู่นอกภาคการเกษตรมากขึ้นหรือการเพาะปลูกเพื่อขาย การก่อสร้างอาคารบ้านเรือนจากรายได้ที่เพิ่มขึ้นจึงเปลี่ยนแปลงตามมาและกลายเป็นความนิยมของคนในท้องถิ่นอย่างที่ก้าวตามยุคสมัยมากขึ้น ทำให้องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทลดลง

พ.ศ. 2522

พ.ศ. 2554

ภาพที่ 5.47 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของอาคารที่อยู่อาศัยแบบพื้นถิ่น

ที่มา : วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และผู้วิจัย, 2554

2.2) **คุ่มที่ถนนไม่ตัดผ่าน** บ้านเรือนในบริเวณนี้เชื่อมต่อกันด้วยลานบ้าน ความสัมพันธ์ของคนในคุ่มยังใช้พื้นที่ใต้ถุนและลานบ้านติดต่อสัมพันธ์และใช้พื้นที่ร่วมกันกันจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมมากนัก แต่มีการสร้างถนนและทางระบายน้ำเข้ามาในซอย สะท้อนให้เห็นว่าหากมีถนนผ่านเข้าหรือมีการปรับปรุงพัฒนาถนนอย่างต่อเนื่องเข้ามานั้นเป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบท

พ.ศ. 2522

พ.ศ. 2554

ภาพที่ 5.48 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ภายในซอยสันติราษฎร์

ที่มา : วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และผู้วิจัย, 2554

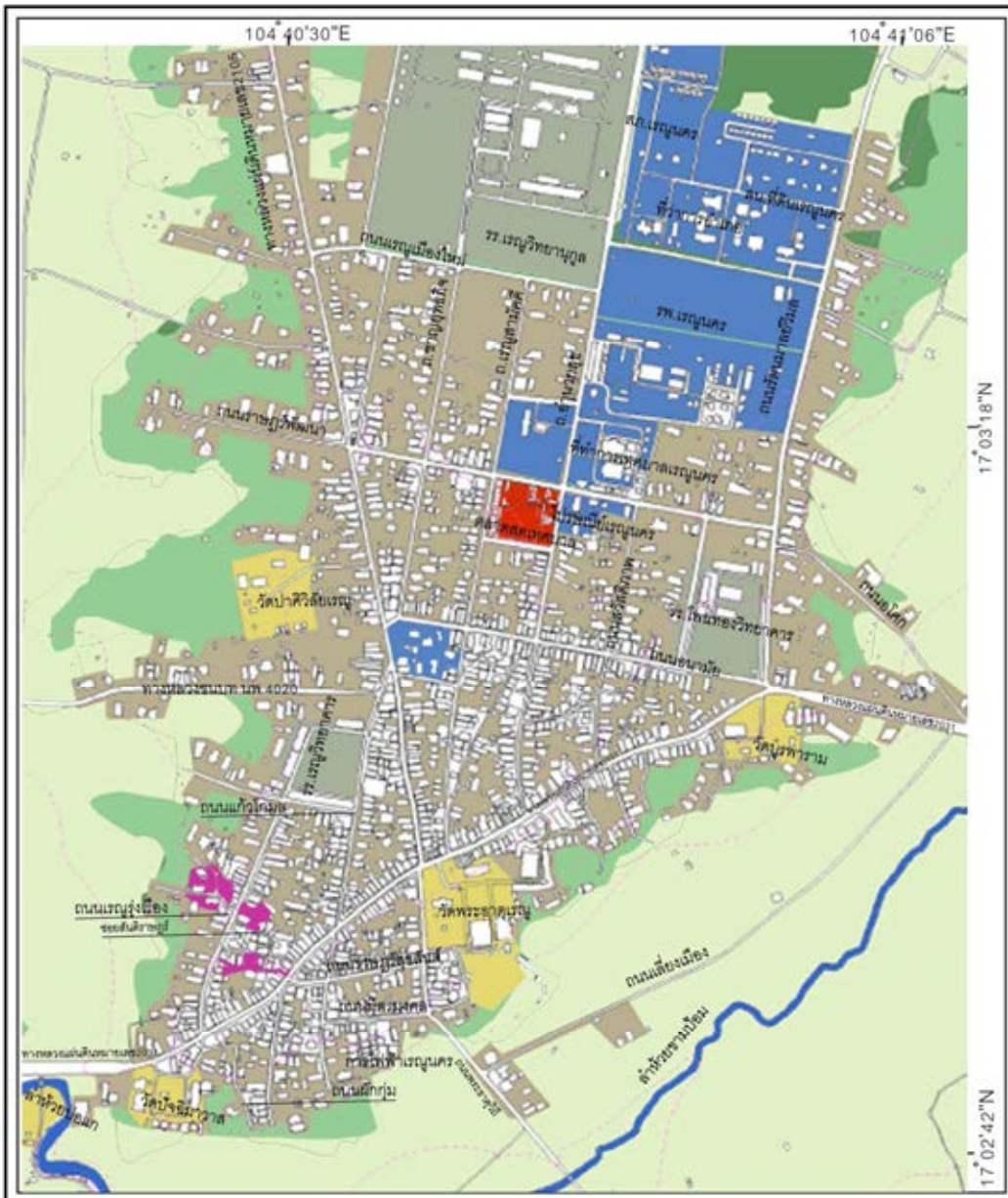
3) **พื้นที่ปฏิสัมพันธ์สัมพันธ์ของคุ่มในชุมชนเก่า** ลักษณะของกลุ่มเรือนละแวกบ้านหรือคุ่ม ในอดีตที่ใช้พื้นที่ลานบ้านร่วมกันเมื่อมีถนนตัดผ่านเข้ามาแทนที่ลานบ้านทำให้ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนภายในคุ่มที่เป็นเครือญาติและเสมือนญาติกันเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ในขณะเดียวกันพื้นที่ลานบ้านถัดจากถนนยังเป็นพื้นที่เชื่อมต่อและใช้พื้นที่ร่วมกันของคนในคุ่ม นอกจากนั้นยังมีการปรับเปลี่ยนลักษณะทางกายภาพให้เอื้ออำนวยต่อการอยู่ร่วมกันให้คล้ายคลึงกับคุ่มในอดีต เช่น การไม่สร้างกำแพงปิดล้อมพื้นที่บ้านเรือนและจัดพื้นที่ว่างหน้าหรือข้างบ้านรองรับการใช้ประโยชน์พื้นที่ร่วมกัน การสร้างศาลาไม้ไผ่เป็นที่นั่งพักผ่อนชมนกกันของคนในคุ่ม และการรวมตัวกันใส่บาตรตามถนนหน้าบ้านในตอนเช้า เป็นต้น

ภาพที่ 5.49. ระบบที่ว่างและทางสัญจร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร
 ก) ถนนที่เข้ามาทดแทนลานบ้าน ข) พื้นที่หน้าบ้านที่ยังสะท้อนปฏิสัมพันธ์แบบชนบท ค) กำแพงคอนกรีต ปิดกั้นบ้านเรือนออกจากสภาพแวดล้อม ง) ลานบ้านดั้งเดิมที่ถนนไม่ตัดผ่านในซอยสันติราษฎร์

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

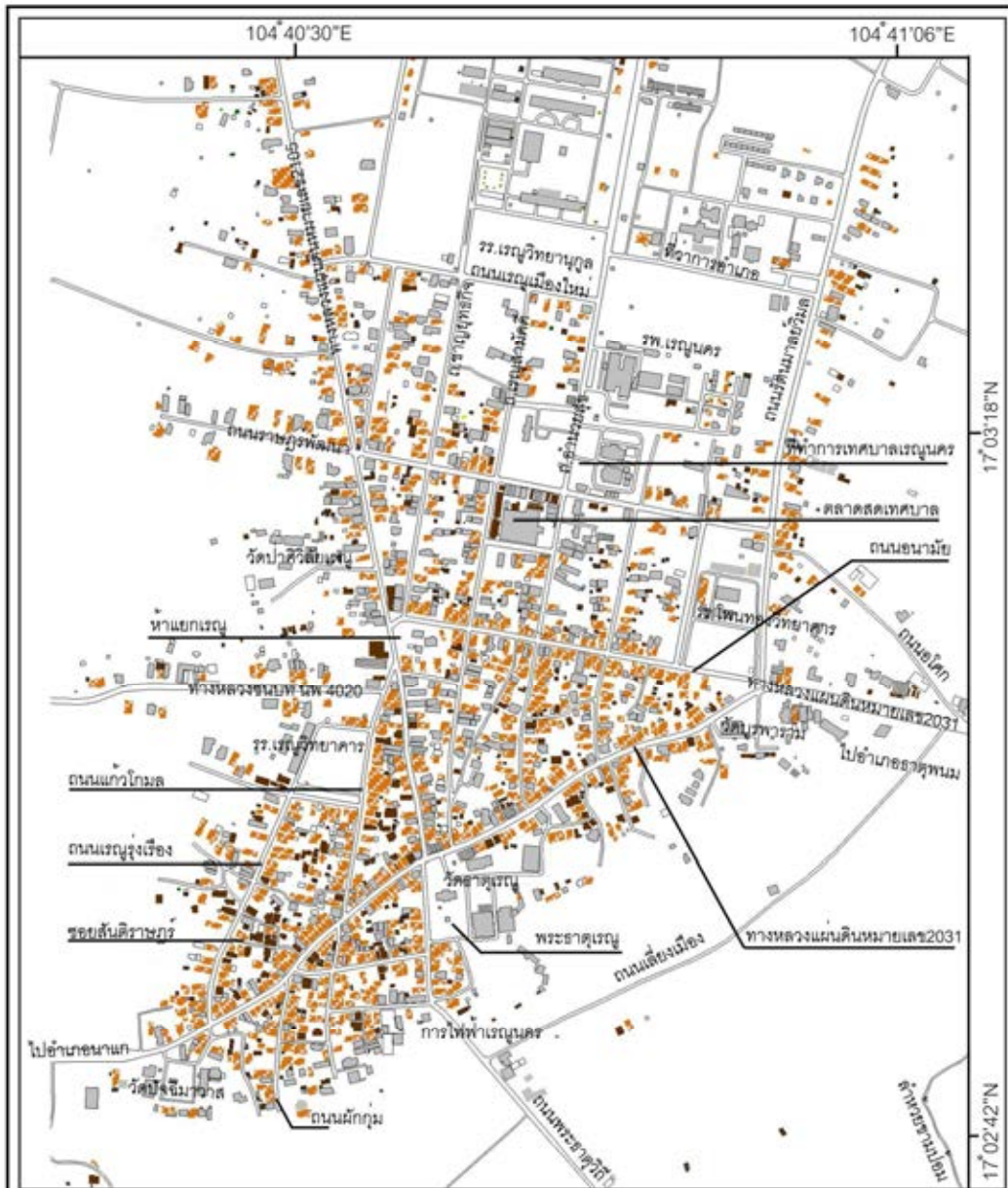

แผนที่ 5.19 ระบบที่ว่างและทางสัญจร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554)

สัญลักษณ์ ป่าบุ่ง สวนชนบท พื้นที่ชุมชน พื้นที่ลานบ้านที่เชื่อมกัน ป่าโปร่ง นาข้าว สถานที่ราชการ ตลาด	การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม 0 15 30 60 90 120 เมตร นายอัศรพล อ่อนประทุม ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียม พ.ศ. 2547 ของ GOOGLE EARTH

แผนที่ 5.20 การกระจายตัวของสถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเวณียงนคร (พ.ศ.2532 - 2554)

สัญลักษณ์

- อาคารครึ่งตึกครึ่งไม้
- อาคารสมัยใหม่
- อาคารไม้

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเวณียงนคร จังหวัดนครพนม

นายจักรพล ช้อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม กระทรวงมหาดไทย, 2547

5.3.4.4 รูปแบบสถาปัตยกรรมและผังบริเวณบ้านเรือน

จากแผนที่ 5.20 ประกอบการสำรวจโดยผู้วิจัย สามารถจำแนกประเภทของสถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือนจากวัสดุก่อสร้างได้ 3 ประเภท คือ 1) อาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ ได้แก่ บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ 2) อาคารไม้ เป็นกลุ่มอาคารที่ก่อสร้างด้วยไม้เป็นหลัก ได้แก่ เรือนผู้ไทประยุกต์ เรือนแถวและเล่าข้าว 2) อาคารสมัยใหม่ ได้แก่ อาคารที่ก่อสร้างด้วยคอนกรีต ทั้งนี้ไม่นับรวมอาคารในวัดที่สร้างด้วยอิฐถือปูน พบว่าบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้มีการกระจายอยู่จำนวนมากที่สุด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาคารที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงที่ 2 และยังมีการตกแต่งดัดแปลงให้มีความทันสมัยตามยุคปัจจุบัน ส่วนอาคารไม้ซึ่งเป็นอาคารที่สะท้อนความเป็นชนบทของชาวผู้ไทเหลือจำนวนลง มีทั้งอาคารที่ใช้ประโยชน์และทิ้งร้าง อาคารที่ยังคงใช้ประโยชน์ยังมีองค์ประกอบทางกายภาพในผังบริเวณที่สะท้อนวิถีชีวิตชาวนาผู้ไทได้อย่างชัดเจน โดยกระจุกตัวอยู่บริเวณซอยสันติราษฎร์และกระจายตัวอยู่ในบล็อก 1-2 หลัง ในขณะที่อาคารสมัยใหม่กำลังเพิ่มจำนวนมากขึ้นทั้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่โล่ง การเปลี่ยนอาคารดั้งเดิมซึ่งมีการเพิ่มจำนวนของชั้น ความสูงและสัดส่วนที่ใหญ่โตในกลุ่มอาคารพาณิชย์ ส่วนอาคารบ้านเรือนกลับเน้นเป็นอาคารชั้นเดียวที่ใช้วัสดุและสีสันทนอย่างดูดีไม่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติอีกทั้งไม่ได้สะท้อนเอกลักษณ์ของอาคารบ้านเรือนแบบชนบทที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อชุมชน

1) รูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านเรือน

1.1) **เรือนผู้ไทดั้งเดิม** สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมของชาวผู้ไทได้หมดไปจากชุมชนมีเฉพาะที่สร้างจำลองไว้ที่บ้านผู้ไทโรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูลด้วยวัสดุปัจจุบัน บ้านผู้ไทของเทศบาลตำบลเรณูนครที่จำลองแบบเดิมมาแต่มีการผสมผสานการตกแต่งคล้ายเรือนล้านนา และซุ้มจำลองเรือนผู้ไทขนาดเล็กทำด้วยวัสดุธรรมชาติ เน้นเป็นสถานที่เรียนรู้อุดมคติของชาวผู้ไทและส่งเสริมการท่องเที่ยว

1.2) **เรือนผู้ไทประยุกต์** เป็นบ้านเรือนพื้นบ้านทั่วไปที่สะท้อนความเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาวผู้ไทในปัจจุบันพบเห็นได้น้อยมากมีกระจายอยู่ในเขตเทศบาลตำบลโดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ขอบชุมชนส่วนใหญ่มีทั้งอาคารที่ยังใช้งานและไม่ได้ใช้งาน ในกรณีที่ยังใช้งานอยู่ส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนของเกษตรกรหรือผู้มีฐานะไม่ค่อยดีและเมื่อมีทุนทรัพย์มากขึ้นจะเปลี่ยนมาสร้างบ้านเรือนสมัยใหม่ ส่วนอาคารที่ไม่ได้ใช้งานเจ้าของต้องการอนุรักษ์ไว้และสร้างบ้านเรือนสมัยใหม่อยู่ในบริเวณเดียวกันหรือการย้ายเรือนผู้ไทประยุกต์ไปอยู่ในพื้นที่สวนชนบทแต่ยังไม่ได้ขาย เรือนผู้ไทประยุกต์จึงเหลืออยู่ในพื้นที่ชุมชนและพื้นที่สวนชนบท

1.3) **เรือนแถว** สถาปัตยกรรมที่มีพัฒนาการมาจากเรือนกะเทินเพื่อใช้ประโยชน์ในการค้าขายผสมกับรูปแบบของตึกแถว แต่ใช้ไม้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างจึงกลายเป็นเรือนแถวขนาด 2-3 ห้องแถว ปัจจุบันเหลืออยู่ไม่เกิน 10 หลังในพื้นที่ชุมชนเก่าส่วนใหญ่เป็นอาคารที่ไม่มีการใช้งาน มีเพียง 1-2 ที่ยังคงใช้งานเป็นร้านค้าและพักอาศัย เจ้าของที่ใช้งานอยู่ในปัจจุบันส่วนใหญ่มีแนวคิดเปลี่ยนเรือนแถวให้เป็นอาคารพาณิชย์

1.4) **บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้** อาคารที่เกิดขึ้นในช่วงที่มีการสร้างถนนเข้ามาในพื้นที่ บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้แบบเก่ายังสะท้อนถึงพัฒนาการของอาคารที่มีพื้นฐานหลักของการก่อสร้างมาจากการสร้างเพื่อเป็นที่พักอาศัยบนชั้นสองและชั้นล่างสามารถใช้เป็นร้านค้าหรือที่จอดรถและใช้พื้นที่จำกัดสามารถรองรับก่อสร้างบ้านเรือนติดถนนสายหลักได้จำนวนมากเพื่อให้เกิดโอกาสทางธุรกิจ ในปัจจุบันมีการตกแต่งด้วยวัสดุและการใช้สีอย่างหลากหลายตามความพึงพอใจเจ้าของอาคารหรือเพื่อดึงดูดลูกค้าจึงเกิดลักษณะบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้สมัยใหม่ มีการจัดพื้นที่หน้าบ้านเป็นที่จอดรถและใช้ติดต่อกันระหว่างคนในชุมชนพื้นที่หน้าบ้านติดถนนจึงทำ

หน้าที่ทดแทนลานบ้านที่หายไป มีการกระจายตัวอยู่ทั่วไปโดยบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ที่มีการตกแต่งดังกล่าวเป็นอาคารบ้านเรือนที่มีมากที่สุดในพื้นที่เทศบาลตำบลเรณูนคร

1.5) **บ้านเรือนและอาคารสมัยใหม่** พื้นที่เรือนแถว ตึกแถวและบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ที่เป็นร้านค้าและพักอาศัยได้เปลี่ยนแปลงเป็นอาคารพาณิชย์มากขึ้นกระจายตัวปะปนอยู่กับบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ตามถนนสายหลักได้แก่ ถนนอนามัย ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 และ 2105 ส่วนบ้านเรือนสมัยใหม่มีลักษณะเป็นแบบบ้านจัดสรรชั้นเดียวและสองชั้นมุงด้วยกระเบื้องหลากหลายสี โครงสร้างเป็นคอนกรีต พื้นปูกระเบื้องและทาสีอย่างหลากหลาย บ้านเรือนสมัยใหม่มีกำแพงปิดล้อมพื้นที่อย่างชัดเจน ไม่มีการวางเก้าอี้วางในผังบริเวณ ในบางกรณีเจ้าของบ้านใช้วิธีการกระสอบข้าวเปลือกในชั้นล่างของบ้านแทนการใช้เก้าอี้วาง

พ.ศ. 2522

พ.ศ. 2554

ภาพที่ 5.50 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของอาคารเรือนแถว

ที่มา : วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และผู้วิจัย, 2554

2). ผังบริเวณบ้านเรือน

2.1) **เก้าอี้วาง** สถาปัตยกรรมขนาดเล็กในผังบริเวณบ้านสะท้อนถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมคือการทำนาข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนที่ยังมีอยู่ตามครัวเรือนเกษตรกรที่ทำนากันเองภายในครอบครัวไม่เน้นการขายข้าวเพราะชาวผู้ไทเรณูนครส่วนใหญ่ถือคติว่าทำนากินเองดีกว่าซื้อข้าวกิน เก้าอี้วางจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญของการเก็บรักษาข้าวเปลือกเพื่อกินตลอดทั้งปี เมื่อบ้านเรือนมีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทำให้มีการวางตำแหน่งเก้าอี้วางและใช้ประโยชน์สีเขียวส่วนต่อขยายของเก้าอี้วางให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตวิถีในปัจจุบันที่ไม่ได้ทำนากินเป็นหลักอย่างเดียว

2.2) **สวนครัว** บ้านเรือนที่มีพื้นที่ว่างพอจะทำสวนครัวขนาดเล็กปลูกพืชเครื่องปรุงและพืชผักเล็กๆน้อยๆในปัจจุบันยังพบเห็นในพื้นที่ชานเมืองและหลังบ้านของบ้านเรือนที่อยู่ย่านกลางเมือง ในบ้านเรือนที่มีสวนครัวมักพบเห็นการขอพืชผักกันระหว่างคนรู้จักหรือเครือญาติกัน

ภาพที่ 5.51 บ้านเรือนริมถนนและลำข้าวในผังบริเวณบ้านเรือน ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร
ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

5.3.5 พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

5.3.5.1 พระธาตุเรณู

ภายในวัดธาตุเรณูมีสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ทรงจัตุรมุขอย่างในภาคกลาง มีการปรับปรุงลานวัดเป็นพื้นที่คอนกรีตและลานหน้าวัดใช้เป็นสถานที่จอดรถนักท่องเที่ยว มีการจัดพื้นที่สำหรับการแสดงพื้นเมืองในเทศกาลงานประเพณีที่สำคัญ เช่น วันสงกรานต์ ช่วงงานนมัสการพระธาตุพนมและพระธาตุเรณู งานไหลเรือไฟ เป็นต้น มีโรงละครเมืองเวเป็นสถานที่จัดประชุมและการแสดงพื้นเมืองนอกจากนั้นยังมีร้านค้าขายสินค้าพื้นเมืองด้านในวัด วัดธาตุเรณูในเวลาปกติยังคงเป็นวัดที่ชาวผู้ไทในคุ้มบ้านกลางเข้ามาทำบุญตักบาตร แต่มีน้อยกว่าทุกวัดเนื่องจากชาวผู้ไทเห็นว่าเป็นวัดที่เน้นเพื่อการท่องเที่ยวมีนักท่องเที่ยวพลุกพล่านและเป็นโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมมีพระและสามเณรจำนวนมากจึงจ้างแม่ครัวทำอาหารถวายพระทดแทนข้าวจากชาวบ้าน ในงานบุญมหาชาติและบุญฐีนสามัคคียังคงมีการจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีแต่ไม่คึกคักสนุกสนานและได้รับความร่วมมือจากชาวผู้ไททุกครัวเรือนเหมือนเช่นในอดีต ส่วนงานบุญสงกรานต์ชาวผู้ไททั้งเมืองเรณูนครทำกิจกรรมทำบุญตักบาตรและสงฆ์น้ำพระร่วมกับนักท่องเที่ยว

พ.ศ. 2522

พ.ศ. 2554

ภาพที่ 5.51 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ลานวัดธาตุเรณู

ที่มา : ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์, 2522 และผู้วิจัย, 2554

จากภาพที่ 5.51 สภาพแวดล้อมขององค์ประกอบที่อยู่รอบพระธาตุเรณูซึ่งเคยมีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เป็นลานดินและสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของลิมและหอแจกและมีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขงและยุคล่าอาณานิคม เป็นบริบทที่ส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เชื่อมผสานกับองค์ประกอบเหล่านั้น เกิดความงดงามทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นจากการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้ถูกลดทอนคุณค่าและความสำคัญลงเมื่อคนได้เข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมโดยการยืมรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถแบบที่มีอยู่ทั่วไปมาทดแทนลิมและหอแจกเปลี่ยนเป็นอาคารสมัยใหม่ภายในวัด การสร้างลานจอดรถเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ไม่ใช่เชิงวัฒนธรรมอย่างแท้จริงเข้ามาแทนที่ลานกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน จนกลายเป็นสภาพแวดล้อมที่ไม่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติและส่งเสริมเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าของชุมชน เป็นตัวบ่งชี้ถึงแนวความคิดที่เน้นการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยและปรับให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวซึ่งมุ่งเน้นให้การเติบโตของการท่องเที่ยวในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพชีวิตของชาวผู้ไท จนลืมความเป็นตัวตนที่แท้จริงของชุมชนและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทเรณูนคร

5.3.5.2 วัด

ลักษณะทางกายภาพมีการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต เช่น การเทพื้นคอนกรีตในลานวัดแทนลานดิน การก่อสร้างศาสนสถานที่พบเห็นส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากวัดในเมือง สถาปัตยกรรมของวัดแบบพื้นถิ่นจึงหายไป เป็นต้น ชาวผู้ไทส่วนใหญ่ยังคงรักษาความเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีเข้าวัดทำบุญตักบาตรเป็นประจำทุกวันโดยเฉพาะวันพระและวันหยุด วัดประจำคุ้มบ้านจะศักดิ์เป็นพิเศษในวันทำบุญตามฮีตสิบสองมีชาวบ้านผู้นำชุมชนและลูกหลานออกมาร่วมกันทำบุญ แต่มีการปรับปรุงรูปแบบพิธีกรรมให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น เลือกรับทานบุญในวันหยุด เป็นต้น สะท้อนให้เห็นว่าวัดประจำคุ้มบ้านยังเป็นพื้นที่ศูนย์กลางทางสังคมของชาวผู้ไทเรณูนครในปัจจุบัน

5.3.5.3 หลักบ้าน

องค์ประกอบสำคัญของชุมชนที่บอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของการอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวผู้ไทสะท้อนรากเหง้าและตัวตนของบรรพบุรุษได้เป็นอย่างดี มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ประกอบกับความเชื่อและความศรัทธาที่ผูกพันระหว่างจิตวิญญาณของชุมชนกับความศักดิ์สิทธิ์ของอำนาจ

เหนือธรรมชาติ หล่อหลอมคนในชุมชนให้เป็นคนบ้านเดียวกันยึดหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ เช่นเดียวกับหลักบ้านที่ยึดติดตรงกับแผ่นดิน ในช่วงที่ 2 เมืองเรณูนครมีความเปลี่ยนแปลงอย่างมากรวมถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพิธีกรรมและการใช้ความเคารพต่อหลักบ้าน ถึงขั้นที่เรียกว่า “ถอนหลักไปวางไว้ฟังกำแพงไว้” ต่อมาในช่วงที่ 3 กลุ่มชาวผู้ไทหลายคนได้รวมตัวกันหรือฟื้นฟูหลักบ้านขึ้นมาใหม่ จัดตั้งเป็นหอบูชาให้เป็นพื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน เรียกว่า “ศาลหลักเมืองเรณูนคร” แต่พบว่าการเคารพบูชาเสาหลักบ้านได้จำกัดอยู่เฉพาะบางกลุ่มคนที่เห็นความสำคัญเท่านั้น คนผู้ไทหลายคนยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่ามีหลักบ้านหรือหลักเมืองอยู่ตรงไหนในเมืองเรณูนคร หัวเสาหลักบ้านที่ถูกตัดมาวางบนแท่นจึงไม่ได้สะท้อนการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแบบดั้งเดิมที่เสาหลักบ้านยึดติดกับพื้นดินลานบ้าน

5.3.5.4 หอเจ้าปู่ปลา

พื้นที่ป่าหอเจ้าปู่ปลาป่าทางวัฒนธรรมที่มีพิธีกรรมเลี้ยงหลวงเจ้าปู่ปลาเพื่อเชื่อมโยงกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติตามคติความเชื่อในฮีดลีสองคองสิบสี่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อเข้ามาเป็นตัวกลางในการควบคุมพฤติกรรมของคน ในปัจจุบันพื้นที่ป่าถูกเปลี่ยนแปลงเป็นลานคอนกรีตและก่อสร้างศาลเจ้าขึ้นมาทดแทนหอเจ้าปู่ปลาเดิมมีการจัดตั้งคณะกรรมการดูแลศาลเจ้าปู่ปลาล้ายคลึงกับองค์กรศาลเจ้าของจีนมีการจัดงานสมโภชจัดแสดงมหรสพและหารายได้ สิ่งเหล่านี้เป็นแสดงถึงการนำคติความเชื่อดั้งเดิมมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ของคนในชุมชนที่ส่วนใหญ่มีอาชีพการค้าและบริการเป็นหลัก การกราบไหว้ตามความเชื่อที่เดิมเน้นสร้างขวัญกำลังใจและควบคุมการปฏิบัติตนต่อธรรมชาติในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นการกราบไหว้สร้างขวัญกำลังใจในการค้า การลงทุน การแข่งขันและการศึกษามากกว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงส่งผลถึงการกระทำต่อพื้นที่ธรรมชาติที่ไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานทางความเชื่อแบบเดิมแต่เป็นการกระทำที่มุ่งเน้นจำนวนผลผลิตและมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น การขยายที่นาเข้าไปในพื้นที่ป่าหอเจ้าปู่ปลาและป่าทุ่งพื้นที่เชื่อมต่อกับป่าหอเจ้าปู่ปลา การขุดลอกลำห้วยบ่อแกเพื่อการชลประทาน ทำลายสภาพแวดล้อมทางระบบนิเวศวิทยาของป่าทุ่งที่อยู่ระหว่างลำห้วย เป็นต้น คติความเชื่อดั้งเดิมในการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติตามฮีดลีสองคองสิบสี่จึงหมดไปจากสังคมชาวผู้ไทในปัจจุบัน

พ.ศ. 2522

พ.ศ. 2554

ภาพที่ 5.52 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าหอเจ้าปู่ปลา

ที่มา : วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 2522 และผู้วิจัย, 2554

แผนที่ 5.21 พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554)

สัญลักษณ์ พื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เส้นทางสัญจรหลักระหว่างพื้นที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์	การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม
	0 15 30 60 90 120 เมตร
นายอัศรพล อ่อนประทุม ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	

ที่มา : ดัดแปลงจากสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม กระทรวงมหาดไทย, 2547

5.3.6 พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ

5.3.6.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินด้านเกษตรกรรมและสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้อง

1) สวนชนบท

1.1) **สวนรอบหมู่บ้าน** บริเวณชานเมืองเรณูนครส่วนเชื่อมต่อกับทุ่งนาส่วนใหญ่ยังมีพื้นที่สวนด้านหลังบ้านของครัวเรือนที่มีการทำเกษตรกรรมอยู่เป็นพื้นที่สีเขียวอยู่ล้อมรอบชุมชน ไม้ผลและไม่กั้นลมในสวนยังเป็นแนวกันภัยทางธรรมชาติให้กับชุมชน ในหน้าแล้งมีการปลูกพืชผักสวนครัวเพิ่มเติมในพื้นที่สวน

1.2) **สวนผสมป่า** พื้นที่สวนผสมป่าแบบดั้งเดิมที่มีการปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้นและไม่กั้นลม แทรกผสมกับต้นไม้ดั้งเดิมที่อนุรักษ์เพื่อใช้งานประโยชน์จากต้นไม้เป็นไม้ระดับกลางและระดับบน ในฤดูแล้งมีการปลูกพืชผักสวนครัวเป็นไม้ระดับล่าง เพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายในท้องถิ่น พื้นที่สวนผสมวางตัวปะปนกับพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจและนาข้าวประเภทนาดอน นอกจากพืชผักที่ปลูกในสวนแล้วไม้สำหรับการก่อสร้างขนาดเล็กและพื้นที่ใช้ในครัวเรือนนำมาจากสวนผสมป่า

2) **บ่อน้ำ** ในปัจจุบันไม่พบบ่อน้ำตื้นและบ่อน้ำใช้ที่เคยเกิดขึ้นในช่วงที่ 1 และ 2 ส่วนใหญ่ถูกถมทิ้งหรือเปลี่ยนเป็นบ่อเกรอะของห้องน้ำ ส่วนการขุดน้ำบ่อในปัจจุบันใช้ในการเกษตรกรรมเพื่อปลูกพืชไร่และพืชผักในหน้าแล้ง

3) **นาข้าว** พื้นที่โดยรอบเขตเทศบาลตำบลยังเป็นพื้นที่นาข้าวของชาวผู้ไทที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลตำบล มีการทำนาปีละหนึ่งครั้งโดยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ภูมิทัศน์ของนาข้าวส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เตียนโล่งมีต้นไม้กระจายอยู่ไม่มากตั้งแต่ช่วงที่ 2 จึงยังปรากฏให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบัน มีการปลูกต้นยูคาลิปตัสตามคันนาและถนนในทุ่งนาเพราะว่าการจัดหากลิ้าไม้ต้นยูคาลิปตัสมีความง่ายและราคาถูกกว่าลิ้าไม้ชนิดอื่นเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนหรือจำหน่าย การทำนาในปัจจุบันใช้รถไถนาแทนควายและรถยนต์ในการขนข้าวแทนเกวียนทำให้การเลี้ยงวัวควายเพื่อทำนาหมดไปเหลืออยู่เฉพาะที่เลี้ยงไว้เพื่อจำหน่ายโรงฆ่าสัตว์และจำหน่ายปุ๋ยคอกอยู่ไม่กี่ราย การบำรุงดินด้วยปุ๋ยพืชสดและปุ๋ยคอกที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจึงไม่เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นเพียงเล็กน้อย ผู้ทำนาหันมาใช้ปุ๋ยเคมีผสมกับการซื้อปุ๋ยคอกเพื่อบำรุงดินและการปล่อยให้หน้าข้าวพักฟื้นตัวตามธรรมชาติในหน้าแล้ง เนื่องจากเจ้าของที่นาในปัจจุบันได้ปล่อยให้เกษตรกรผู้ทำนารายอื่นเช่าทำนาในพื้นที่หรือกรณีนี้ที่เจ้าของที่นาเป็นผู้ทำนาเองส่วนใหญ่ใช้รถจักรยานยนต์เป็นยานพาหนะไปกลับระหว่างทำนา การดำนาและเกี่ยวข้าวมีการจ้างแรงงานและรถจักรกลเข้ามาเป็นเครื่องทุ่นแรงและมีประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลตำบลไม่กี่รายที่ยังทำหน้าที่หาอาหารตามแหล่งน้ำและทำนาคือเป็นประจำเหมือนเช่นในช่วงที่ 1

4) **เถียงนา** และช่วงที่ 2 การพักอาศัยในเถียงนาระหว่างช่วงฤดูการทำนาจึงไม่มีความจำเป็นทำให้ไม่พบการสร้างเถียงนาเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน เถียงนาดั้งเดิมที่มีอยู่ส่วนใหญ่มีสภาพทรุดโทรมและไม่ได้ใช้ประโยชน์เหมือนเช่นในอดีต

5) พื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ

พื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นพื้นที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสวนผสมป่าและป่าโปร่งในช่วงที่ 2 ต่อมาในช่วงที่ 3 ยังคงใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมสำหรับปลูกพืชเศรษฐกิจในฤดูแล้ง เช่น พริก ยาสูบและมันสำปะหลัง เป็นต้น มีการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวของการทำสวนป่าเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นในพื้นที่ตามความ

ต้องการของตลาดในปัจจุบัน เช่น สวนป่ายูคาลิปตัสและสวนปายางพารา เป็นต้น จึงพบเห็นทั้งสวนผสมป่า นา ดอน สวนป่าเศรษฐกิจ และไร่พืชเศรษฐกิจอยู่ปะปนกันทดแทนพื้นที่ป่าโปร่งดั้งเดิมในช่วงที่ 1

สวนชนบทที่ผสมกลมกลืนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ พ.ศ. 2498

สวนป่าเศรษฐกิจที่เป็นพืชเชิงเดี่ยว พ.ศ. 2554

ภาพที่ 5.53 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของสวนชนบทเป็นสวนป่าเศรษฐกิจ

ที่มา : บุญยืน เตโช, 2498 และผู้วิจัย, 2554

5.3.5.2 พื้นที่ธรรมชาติ

1) **ป่าโปร่ง** จากการบุกเบิกพื้นที่ป่าโปร่งเพื่อสร้างสถานที่ราชการในระดับอำเภอและท้องถิ่นรวมถึงเพื่อขยายพื้นที่รองรับการเติบโตของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าโปร่งให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมส่งผลให้จำนวนของพื้นที่ป่าโปร่งลดลงอย่างชัดเจน ป่าโปร่งที่เหลืออยู่ในปัจจุบันได้อยู่ในรูปของที่ดินราชพัสดุหลังที่ว่าการอำเภอเรณูนครและโรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูลและในรูปของพื้นที่ป่าโปร่งในวัดป่าศรัทธาธรรมนิมิต จึงยังคงพบเห็นชาวบ้านนำสัตว์เลี้ยงไปปล่อยเลี้ยงตามชายป่า ส่วนป่าโปร่งในวัดป่าศรัทธาธรรมนิมิตเป็นพื้นที่ป่าโปร่งที่อนุรักษ์โดยชาวบ้านและพระสงฆ์ภายในวัด ในฤดูที่มีเห็ดพื้นบ้านเกิดตามป่าโปร่งเหล่านี้ชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่จะออกมาเก็บเห็ดเพื่อไปทำกับข้าวแต่พบเห็นได้น้อยเพราะในพื้นที่ป่าโปร่งในปัจจุบันมีเห็ดพื้นบ้านเกิดขึ้นน้อยมาก

2) **ป่าบุง** ป่าบุงในปัจจุบันได้หมดไปจากพื้นที่ริมฝั่งลำห้วยบ่อแกและห้วยขามบ่อม แต่พบว่าพื้นที่นาข้าวที่อยู่ในบริเวณที่เคยเป็นป่าบุงมาก่อนมักเกิดน้ำท่วมขังทำให้ข้าวเสียหายอยู่เป็นประจำเนื่องจากป่าบุงเป็นพื้นที่ชะลอน้ำก่อนระบายลงสู่ลำห้วย ในขณะที่เดียวการขุดลอกลำห้วยยังทำลายระบบนิเวศริมฝั่งลำห้วยที่มีพืชไม้

พุ่มหนามที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์เพื่อทำฟืนและพืชจักสานจึงหายไปด้วยเช่นกันและต้องรอธรรมชาติฟื้นตัวใหม่อีกครั้ง การที่ป่าบุ่งริมห้วยได้หายไปทำให้วิถีชีวิตการเก็บผลผลิตจากป่าบุ่งที่เคยเกิดขึ้นได้หมดไปจากสังคมชาวผู้ไทเรณูนคร นอกจากนี้พื้นที่ริมฝั่งลำห้วยยังมีการเปลี่ยนแปลงเป็นที่พื้นที่สวนป่ายุคาลิปต์สแทนป่าบุ่งที่มีความหลากหลายของพืชพรรณจำพวกไผ่และไม้พุ่มหนาม เช่น หวาย สะแก เป็นต้น

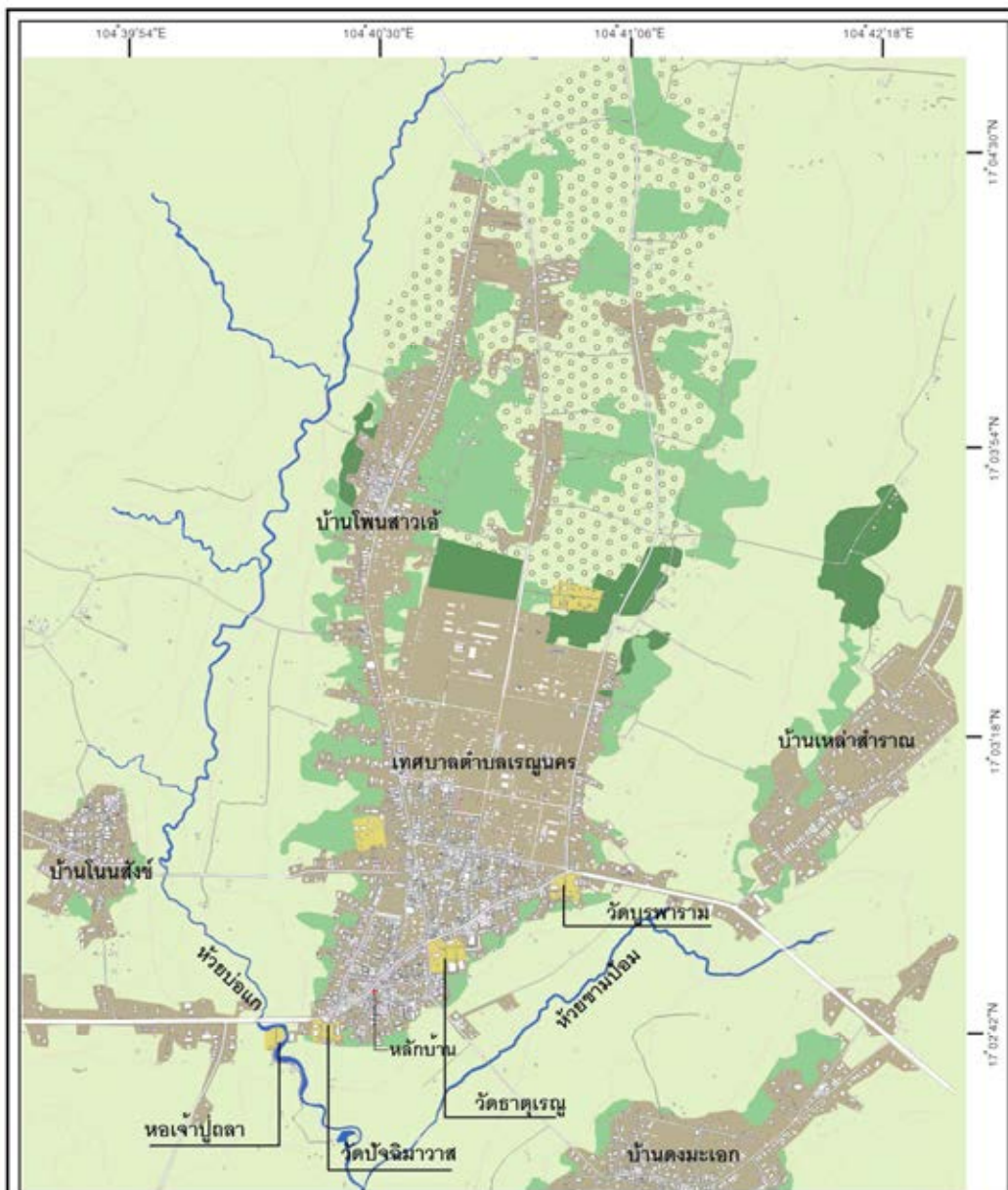
3) แหล่งน้ำ ในลำห้วยบ่อแกและลำห้วยขามป้อมได้พัฒนาเป็นแหล่งน้ำเพื่อการชลประทานต่อเนื่องจากช่วงที่ 2 ยังคงพบเห็นวิถีชีวิตการประมงพื้นบ้านและการนำสัตว์เลี้ยงมาปล่อยตามลำห้วยบ่อแกแต่ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในหมู่บ้านที่อยู่รอบนอกเทศบาลตำบล ส่วนชาวบ้านในเขตเทศบาลตำบลมีจำนวนเพียง 1-2 ราย เท่านั้น ตามท้องนายังมีหนองน้ำตามธรรมชาติกระจายอยู่ทั่วไปชาวบ้านยังคงใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่แหล่งหาอาหารตามหนองน้ำในท้องนา

สภาพธรรมชาติริมห้วยถูกทำลายจากการขุดลอก ไร่พริกหน้าแล้งบนพื้นที่ดอน ด้านหลังเป็นสวนชนบท

ภาพที่ 5.54 พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

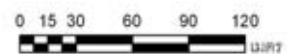

แผนที่ 5.22 พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532-2554)

สัญลักษณ์

- พื้นที่ชุมชน
- ป่าโปร่ง
- พื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์
- ไร่พืชเศรษฐกิจและนาโคก
- สวนชนบท
- นาข้าว

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอัครพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม กระทรวงมหาดไทย, 2547

5.3.7 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี

5.3.7.1 วิถีชีวิตประจำวัน

วิถีชีวิตประจำวันของชาวผู้ไทเรณูนครยังคงผูกพันยึดมั่นในวิถีของการบริโภคข้าวเหนียวและความศรัทธาในพุทธศาสนาเหมือนเช่นสังคมชนบทในอีสานแม้ว่าลักษณะทางกายภาพบ้านเมืองและการประกอบอาชีพได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จึงพบว่าในตอนเช้าทุกคนจะรีบร้อนในเขตเทศบาลตำบลยังตื่นขึ้นมานั่งข้าวเหนียว โดยส่วนใหญ่ยังใช้พื้นธรรมชาติและรอใส่บาตรพระในตอนเช้าก่อนที่จะเริ่มทำงาน กลุ่มคนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุจะเข้าวัดถวายภัตตาหารเช้าและกินข้าวเข้าร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุ ส่วนวัยอื่นนั้นในวันหยุดก็จะเข้าวัดทำบุญ ในตอนเที่ยงวันร้านค้าอาหารและร้านขนมจีนพื้นเมืองจะคึกคักเป็นพิเศษ ส่วนในตอนเย็นกลุ่มวัยรุ่นและวัยทำงานจะรวมตัวกันพูดคุยและออกกำลังกายตามสวนสาธารณะ แม่บ้านออกไปเลือกซื้อกับข้าวเย็นในตลาดพบปะสนทนากับเพื่อนบ้านในตลาด ในตอนค่ำสมาชิกในครอบครัวจะกินข้าวร่วมกันพร้อมกับการเปิดรับสื่อโทรทัศน์ เป็นช่วงระยะเวลาที่ทุกคนได้มีโอกาสพูดคุยกันในครอบครัว

ในปัจจุบันชาวผู้ไทเรณูนครยังให้ความสำคัญกับพิธีสู่ขวัญในงานมงคลต่างๆ เช่น สู่ขวัญแต่งงาน สู่ขวัญต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง สู่ขวัญต้อนรับญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมเยียน สู่ขวัญนาค สู่ขวัญแม่ลูกอ่อน สู่ขวัญคนพื้นไร่และสู่ขวัญกับจากการค้าขาย เป็นต้น ตามความเชื่อดั้งเดิมมีการสู่ขวัญและผูกแขนรับขวัญ นอกจากนี้ยังให้ความเคารพต่อผีเจ้าปู่ถลาด้วยการแสดงความเคารพทุกครั้งก่อนออกเดินทางไปเรียนต่อ ทำงานหรือค้าขายในต่างจังหวัดและเมื่อกลับมาทำพิธีเลี้ยง “พาข้าวแดง พาแกงฮั้วอน” เป็นสิ่งที่ชาวผู้ไทเรณูนครยังคงถือปฏิบัติสืบมาเรียกว่า “ไปมาลาคอบ”(อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 29 ตุลาคม 2554) ทั้งการบายศรีสู่ขวัญและเลี้ยงผีเจ้าปู่ถลาล้วนเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมที่สร้างขวัญกำลังใจให้กับลูกหลานชาวผู้ไทเรณูนครในการดำเนินชีวิตต่อไป

การทำบุญใส่บาตรข้าวเหนียวในช่วงเช้า

การผูกแขนรับขวัญผู้มาเยือนเสมือนลูกหลาน

ภาพที่ 5.55 พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

5.3.7.2 วิถีชีวิตตามฤดูกาล

จากลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจของแต่ละกลุ่มคนทำให้พบว่า วิถีชีวิตปัจจุบันของชาวผู้ไทมีความหลากหลายและส่วนใหญ่ไม่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลโดยตรง ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตกับฤดูกาลที่มีผลโดยตรงจึงจำกัดอยู่เฉพาะบางกลุ่ม เช่น ชาวนาอาศัยน้ำฝนที่ผูกพันและหมุนเวียนไปตามฤดูกาล เป็นต้น ทำให้สังคมส่วนใหญ่ของเมืองเรณูนครมีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกันตลอดทั้งปีไปตามลักษณะของการประกอบอาชีพ และจากการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องจากช่วงที่ 2 เมืองเรณูนครในปัจจุบันมีความเป็นเมืองมากขึ้นและเป็นสังคมเปิด วิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนครได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบเรียบง่ายที่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติและมีความใกล้ชิดทางเครือญาติสูงของผู้คนในสังคมมาเป็นสังคมที่มีความซับซ้อนมากขึ้นและเน้นความสัมพันธ์ไปในทางเศรษฐกิจมากกว่าแต่ก่อนจึงมีสภาพที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนตามลักษณะการประกอบอาชีพและช่วงวัย

1) **กลุ่มวัยเด็กและวัยรุ่น** กลุ่มวัยนี้ส่วนใหญ่ใช้เวลาในการเล่าเรียนหนังสือเพียงอย่างเดียว เมื่อมีเวลาว่างช่วงเย็นหรือวันหยุดวัยรุ่นมักที่จักรยานยนต์ไปนั่งจับกลุ่มคุยกันตามบ้านเพื่อน ร้านค้าร้านเสริมสวยหรือออกกำลังกายตามสวนสาธารณะ ลานกีฬาของเทศบาลตำบลและสนามกีฬาในโรงเรียน ส่วนวัยเด็กจะวิ่งเล่นตามสนามเด็กเล่นของเทศบาลตำบลหรือในสนามเด็กเล่นของโรงเรียน บางกลุ่มใช้เวลาว่างในร้านเกมส์หรืออยู่บ้านพักผ่อนและเปิดรับสื่อจากโทรทัศน์และอินเทอร์เน็ต ทำให้กลุ่มนี้มีวิถีชีวิตเป็นส่วนตัวอยู่ในเฉพาะกลุ่มเพื่อนที่เรียนหนังสือมาด้วยกันไม่ได้ให้ความสำคัญกับความเป็นเพื่อนบ้านเหมือนเช่นในอดีต นอกจากนี้รูปแบบของการพักผ่อนวิ่งเล่นตามสวนวัดหรือการหาอาหารตามธรรมชาติ เช่น การหาปลาตามหนองน้ำในท้องนา การยิงกะปอมและการเก็บเห็ดป่า เป็นต้นที่เคยพบเห็นได้ในช่วงที่ 2 ได้หายไปจากวิถีชีวิตของคนกลุ่มนี้ ส่วนในวันหยุดที่ตรงกับวันพระหรืองานบุญประเพณีตามฮีตสิบสองพบว่ามีเด็กบางกลุ่มติดตามพ่อแม่หรือปู่ย่าตายายไปวัดเพื่อทำบุญตามวัดประจำคุ้ม

2) **กลุ่มวัยผู้ใหญ่**

2.1) **กลุ่มเกษตรกร** วิถีชีวิตของกลุ่มชาวนา คราวเรือนจำนวนครึ่งหนึ่งในเมืองเรณูนครยังคงทำนาควบคู่ไปกับการหารายได้จากส่วนอื่น (เทศบาลตำบลเรณูนคร, 2554) แต่ในปัจจุบันพบว่าระบบการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญและเทคโนโลยีและกำลังทุนทรัพย์ของเจ้าของนา โดยส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่มีการทำนาสำหรับบริโภคภายในครัวเรือนเพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่ายเรื่องอาหาร รายได้หลักของครอบครัวจึงมาจากสมาชิกวัยแรงงานที่ประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร เช่น การค้าการบริการในเขตเทศบาลตำบล การส่งเงินกลับจากการไปทำงานต่างถิ่นและการเป็นพ่อค้าเร่ขายของตลอดทั้งปี เป็นต้น เมื่อสมาชิกวัยแรงงานต้องออกไปทำงานนอกภาคการเกษตร การทำนาจึงต้องหาแรงงานเพิ่มด้วยการจ้างแรงงานจากผู้ประกอบอาชีพรับจ้างในท้องถิ่นผสมกับแรงงานภายในครอบครัว รวมถึงการจ้างรถไถนา รถเกี่ยวข้าวและรถปรับที่นา การบำรุงดินและต้นข้าวใช้ปุ๋ยเคมีผสมปุ๋ยคอก โดยในปัจจุบันมีการถือครองที่ดินประเภทนาข้าวโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 14 ไร่ต่อครัวเรือน (สำนักงานเกษตรอำเภอเรณูนคร, 2554) ในบางครัวเรือนเป็นเจ้าของที่นาแต่ไม่ได้ทำนาจึงปล่อยให้เกษตรกรรายอื่นซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในหมู่บ้านนอกเขตเทศบาลตำบลเช่าทำนาโดยการแบ่งปันข้าวหรือเงินจากการขายข้าวตามสัดส่วนของการลงทุน ความสำคัญของพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับนาและความผูกพันระหว่างเจ้าของนากับที่นาข้าวจึงลดลงทำให้ที่นาข้าวมีนัยสำคัญเป็นเพียงที่ดินสำหรับการผลิตข้าวอย่างเดียว

2.2) **กลุ่มผู้ค้าขายและบริการ** ความเป็นอยู่ของชาวผู้ไทเรณูนครในรูปแบบการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน ส่วนเกินสะสมไว้ทำบุญและใช้การแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกันในอดีตได้เปลี่ยนแปลงมาสู่การตั้ง

ร้านค้าขายและร้านบริการต่างๆ ทำให้การพาณิชย์กรรมกลายเป็นอาชีพหลักของคนในเขตเทศบาลตำบล ในบางครัวเรือนมีการทำนาเพื่อบริโภคในครัวเรือนและปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นรายได้เสริม วิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนครส่วนใหญ่จึงยังปะปนอยู่ระหว่างเกษตรกรรมและพาณิชย์กรรม กลุ่มผู้ค้าขายและบริการเหล่านี้มีการพบปะพูดคุยกันซึ่งกันและกันบ้างตามโอกาส มีการจับกลุ่มพูดคุยกันตามหน้าร้านในช่วงเวลาเย็น

ในตอนเย็นพบว่ากลุ่มแม่ค้าขายอาหารสำเร็จรูปมักเตรียมทั้งอาหารพื้นเมืองและอาหารทั่วไปมาขายในตลาดอาหารตอนหัวค่ำเป็นการค้าขายเล็กๆน้อยๆ ในช่วงวันสี่วันพระมีแม่ค้าชาวบ้านจากหมู่บ้านนอกเขตเทศบาลตำบลนำขนมพื้นบ้านที่ทำในงานบุญ เช่น ขนมเทียน ข้าวต้มมัด เป็นต้นรวมถึงดอกไม้บายศรีเข้ามาขายในตลาด ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงซื้อหาของเหล่านี้เพื่อทำบุญตามฮีตสิบสองทดแทนการทำกันเองในครอบครัว

สินค้าประเภทอาหารพื้นบ้าน เช่น แผลง ดกแด่ ปู ปลา กบ เขียด ไชมัดแดง เห็ดป่า เป็นต้น ล้วนเป็นสินค้าที่ชาวบ้านในตามหมู่บ้านนอกเขตเทศบาลตำบลนำเข้ามาขายทดแทนการหาอยู่การกินดั้งเดิมของชาวบ้านในเขตเทศบาลตำบลที่หายไป

2.3) กลุ่มพ่อค้าเร่ การเดินทางด้วยรถจักรยานยนต์หรือรถยนต์เพื่อเร่ขายสินค้าหรือให้บริการของชายหนุ่มชาวผู้ไทเรณูนครในฤดูกาลพักผ่อนหลังเก็บเกี่ยวข้าวที่เกิดขึ้นในช่วงที่ 2 ได้ขยายตัวต่อเนื่องมาถึงในช่วงที่ 3 แต่ข้อจำกัดการค้าขายทำได้เฉพาะบางฤดูกาลได้เปลี่ยนแปลงมาสู่การเดินทางค้าขายได้ตลอดทั้งปี ด้วยการไ้รถยนต์เป็นยานพาหนะประกอบมีถนนหนทางที่สะดวกสบายเข้าถึงทุกหมู่บ้านและชาวบ้านในชนบทมีความสามารถในการใช้จ่ายมากขึ้น กลุ่มพ่อค้าเร่ขายของจึงไปรับสินค้าจากที่ต่างๆ เช่น ของใช้ในครัวเรือน เป็นต้นหรือการตั้งเป็นร้านซ่อมนาฬิกาเคลื่อนที่และรับซื้อทองเก่าออกเร่ขายสินค้าและให้บริการตามหมู่บ้านต่างๆในภาคอีสานและไปไกลถึงภาคกลางและภาคใต้ มีการกู้ยืมเงินหรือจำนองที่ดินเพื่อมาเช่าซื้อรถยนต์เป็นเครื่องมือทำมาหากินและเป็นทุนค้าขาย บางครอบครัวทั้งสามีและภรรยาเดินทางไปค้าขายด้วยกันไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเหมือนเช่นในอดีต ปล่อยให้พ่อแม่หรือญาติพี่น้องช่วยดูแลลูกแทน ใช้เวลาเดินทางค้าขาย 1-3 เดือนหรือนานถึง 6 เดือนจึงจะกลับมาเยี่ยมบ้านและลูกหรือดูนาข้าวใช้เวลาพักผ่อนอยู่บ้านประมาณ 1 สัปดาห์จึงออกเดินทางค้าขายต่ออีกและกลับมาในช่วงเทศกาลงานประเพณีสำคัญๆของชุมชนตามฮีตสิบสองหรือตามปฏิทิน

2.4) กลุ่มข้าราชการและพนักงานเอกชน พื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลเรณูนครมีครอบครัวที่เป็นข้าราชการอยู่มากส่วนใหญ่เป็นข้าราชการครู ตำรวจ พยาบาลในเขตเทศบาลตำบลและพื้นที่ใกล้เคียง นอกจากนั้นยังมีข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการระดับอำเภอและท้องถิ่นรวมถึงกลุ่มพนักงานเอกชน เช่น ธนาคาร บริษัทประกันภัย เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้มีวิถีชีวิตแบบคนเมืองและมีความเป็นส่วนตัว การพบปะสนทนากันระหว่างเพื่อนบ้านค่อนข้างมีน้อย ในช่วงพักกลางวันมักรวมกลุ่มกันไปกินข้าวตามร้านอาหารพื้นเมืองและร้านขนมจีนพื้นเมืองหรือ “ร้านข้าวปุ้นน้ำนัว” ร่วมกับชาวบ้านทั่วไปและกลุ่มนักท่องเที่ยวหรือผู้เดินทางผ่านมา ร้านขนมจีนพื้นเมืองจึงเป็นจุดพบปะพูดคุยกันของคนในเมืองเรณูนคร

พิธีเหยาเพื่อรักษาโรคด้วยการบำบัดจิตใจ

การนั่งล้อมวงกินข้าวในตอนเย็นของสมาชิกในครอบครัว

เด็กวัยรุ่นติดตามผู้ใหญ่ไปวัดในงานบุญ

การขี่จักรยานยนต์เพื่อไปรวมกลุ่มกันของวัยรุ่น

บรรยากาศร้านขายสินค้าพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวนา

ผู้เฒ่าผู้แก่อยู่เฝ้าบ้าน

บรรยากาศร้านขนมจีนน้ำนัวอาหารหลักของมือเที่ยง

รถจักรยานยนต์ฟ่วงขายอาหารสด

ภาพที่ 5.56 วิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนคร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

2.5) **กลุ่มแม่บ้าน** เมื่อมีเวลาว่างหรือว่างจากงานทำไร่นาทำกลุ่มแม่บ้านส่วนใหญ่จะจับกลุ่มกันนั่ง ถักไหมพรมเพื่อส่งขายให้กับพ่อค้าหรือฝากขายกับร้านค้าเป็นรายได้เสริม หรือรับจ้างเย็บผ้าโหล เย็บกระเป๋า เพื่อส่งขายให้กับกลุ่มพ่อค้าเร่ที่เข้ามาซื้อในพื้นที่ เป็นทั้งอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมสำหรับบางครอบครัว ซึ่งทำได้ตลอดทั้งปีแต่มีการผลิตเปลี่ยนชนิดของสินค้าหมุนเวียนไปตามความต้องการของตลาดในแต่ละช่วงเวลา

2.6) **กลุ่มผู้ทำงานหรือเรียนหนังสือในต่างถิ่น** ชาวผู้ไทเรณูนครนิยมส่งลูกหลานไปเรียนต่อ ภายหลังจากจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อให้ลูกหลานมีโอกาสในการหางานสร้างอาชีพที่มั่นคง มีเงินเดือนที่ดีหรือรับราชการเป็นหน้าเป็นตาทางสังคม มากกว่าให้มาทำนาทำไร่เนื่องจากมีผลตอบแทนไม่คุ้มค่า กับลักษณะทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน โดยส่วนมากเข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพฯหรือจังหวัดที่มีสถาบันการศึกษาให้เลือกในภาคอีสาน เช่น ขอนแก่น มหาสารคาม สกลนครและนครพนม ส่วนใหญ่เมื่อเรียนจบมักทำงานใน กรุงเทพฯหรือในเมืองอื่น ๆ รวมถึงในต่างประเทศ ส่งผลให้ไม่ได้กลับมาอยู่บ้านรวมถึงกลุ่มวัยแรงงานที่เข้ามา ทำงานรับจ้างทั่วไปด้วย ใช้วิธีการส่งเงินกลับมาให้ครอบครัวที่บ้าน บางคนเมื่อมีลูกมักส่งลูกกลับมาให้พ่อแม่ หรือญาติช่วยเลี้ยงอยู่บ้าน รายได้หลักของครอบครัวจึงมาจากเงินที่ส่งกลับบ้านเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ เช่น ค่าครองชีพ ค่าจ้างทำนาซื้อปุ๋ย ค่าเล่าเรียนและค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น กลุ่มผู้ทำงานหรือเรียนหนังสือในต่างถิ่น นี้ได้กลับบ้านเมื่อมีงานเทศกาลหรือช่วงที่มีวันหยุดติดต่อกันหลายวัน เช่น วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น ทำให้บุญประเพณีตามฮีตสิบสองบางอย่างมีคนเข้าร่วมน้อยลงและหมดความสำคัญไปหรือมีการปรับเปลี่ยน รูปแบบและกำหนดวันเวลาให้สอดคล้องกับวันหยุดมากขึ้น

3) **กลุ่มวัยผู้สูงอายุ**

กลุ่มวัยผู้สูงอายุให้เวลากับการพบปะสนทนาและแลกเปลี่ยนทางความคิด ได้ถามทุกข์สุขกับเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง ช่วยกันดูแลเป็นหูเป็นตาแทนกันและร่วมกันทำประโยชน์เพื่อสังคมส่วนรวม กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่ม เดียวที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชาวผู้ไทเอาไว้ตามอัตภาพ เป็นกลุ่มที่มีส่วนร่วมและเป็นผู้นำใน กิจกรรมทางสังคมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับบุญประเพณีและพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและความ เชื่อดั้งเดิมตลอดจนยังรักษาวิถีชีวิตที่อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติค่อนข้างสูงกว่ากลุ่มอื่นๆ สำหรับครอบครัวที่พ่อแม่ ต้องฝากลูกเล็กให้กับปู่ย่าตายายซึ่งเป็นคนเฒ่าคนแก่ช่วยเลี้ยง ทำให้ความผูกพันในครอบครัวระหว่างพ่อแม่ลูก ลดลงและยังทำให้ผู้สูงอายุเหล่านี้ต้องนั่งเลี้ยงหลานอยู่กับบ้านไม่สามารถเข้าวัดทำบุญได้ตามปกติที่วัยผู้สูงอายุ มักจะเข้าวัดทำบุญพักฝนจิตใจตามลักษณะของช่วงวัย

5.3.7.3 **วัฒนธรรมประเพณีในรอบปี**

1) **การเลี้ยงหลวงเจ้าปู่ปลา** ในวันขึ้น 6 ค่ำเดือน 6 ในปัจจุบันนี้ชาวผู้ไทเรณูนครยังคงถือปฏิบัติสืบมา เช่นในอดีตด้วยการล้มนิวและเลี้ยงสำหรับกับข้าวที่เรียกว่า “พาข้าวแดง พาแกงฮั้ว” มีการเลี้ยงทนายพยากรณ์ ฟ้ำฝนด้วยการลอยกระทงเรือจำลองในห้วยบ่อแกงหน้าหอเจ้าปู่ปลา หากเรือลอยไปคู่กันปีนั้นฝนฟ้าจะตกต้อง ตามฤดูกาลมีข้าวเต็มนา ปลาเต็มหนอง พี่น้องผู้ไทปรองดองกัน (ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์, 2542) ในอดีตการเลี้ยง หลวงเจ้าปู่ปลานั้นแต่ละครัวเรือนจะนำเหล่า ข้าวเหนียวและยาสูบมาเลี้ยงเจ้าปู่ปลาจัดกันอย่างง่าย ๆ และเข้า ร่วมกันทั้งชุมชน (อัมพร ใหญ่สาร, **สัมภาษณ์**, 30 ตุลาคม 2554) แต่ในปัจจุบันพบว่า การเลี้ยงหลวงเจ้าปู่ปลา ได้รับความสนใจเฉพาะในบางกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับพิธีกรรมนี้อยู่ มีการเข้ามาขอพร นำรถใหม่มาเจิมหรือ

มอบให้เจ้าปู่ถลาและการบนในเรื่องต่างๆเกี่ยวกับกิจการทำมาค้าขาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะในเรื่องฝนฟ้าอากาศและความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในการทำไร่นาเหมือนเช่นในอดีตเพียงอย่างเดียว และยังพบว่าชาวเมืองเรณูนครส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับงานสมโภชศาลเจ้าปู่ถลาที่จัดขึ้นในช่วงเดือนธันวาคมมากกว่าโดยเริ่มจัดขึ้นในปี พ.ศ.2538 หลังก่อสร้างศาลเจ้าปู่ถลาเสร็จ นอกจากนี้ก็มีการเช่นไหว้แล้วยังมีมหรสพสมโภชและการออกร้านจำหน่ายสินค้าจึงเป็นที่ให้ความสนใจของคนในชุมชน

2) **บุญเดือนเจ็ด** หรือบุญข้าสะ เป็นพิธีกราบไหว้บูชาผีแม่เหล็กที่บ้านและนิมนต์พระมาสดเจริญพระพุทธรณ์กลางหมู่บ้านพิธีกรรมบุญข้าสะเพื่อชำระล้างจิตใจและเตรียมความพร้อมก่อนลงมือปักดำข้าวกล้าในปัจจุบันไม่มีการปฏิบัติแล้ว การกราบไหว้บูชาหลักบ้านหรือหลักเมืองเรณูนครจึงเกิดขึ้นเฉพาะผู้ที่ยังให้ความสำคัญซึ่งมีอยู่ไม่มากในสังคมของชาวผู้ไทในช่วงนี้

3) **การบะแม่มางธรรณี** ตามคติความเชื่อดั้งเดิมพบว่าในปัจจุบันมีเพียงครอบครัวที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ด้วยเป็นผู้นำหรือบอกกล่าวให้ลูกหลานกระทำ ในกรณีที่จ้างแรงงานเพื่อทำนาหรือให้เช่าที่นา ผู้รับจ้างหรือเช่าที่นาไม่ใช่เจ้าของที่นาจึงไม่มีการบะแม่มางธรรณีซึ่งเป็นการบอกกล่าวขอขมาต่อที่นาก่อนลงมือทำนา

4) **การเลี้ยงผีตาแฮก** พบว่าที่นาส่วนใหญ่ไม่มีการตั้งหอดตาแฮก รวมถึงการเลี้ยงผีตาแฮกผู้ทำนาส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญมากจึงไม่มีการเลี้ยงผีตาแฮกเหมือนเช่นในอดีต มีแค่บางครอบครัวที่ยังยึดถือปฏิบัติแต่ส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้านนอกเขตเทศบาลตำบล

5) **บุญเดือนแปด** หรือบุญเข้าพรรษา เนื่องจากการทำนาในปัจจุบันมีความสะดวกสบายมากขึ้นทั้งในแง่ของแรงงานและเทคโนโลยี ทำให้วิถีการทำนาไม่จำเป็นต้องอยู่เฝ้านาดตลอดฤดูทำนา การหาอาหารจากท้องนาจึงหายไปจากวิถีชีวิตในช่วงนี้ด้วย ชาวผู้ไทส่วนใหญ่จึงใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนตลอดทั้งปี การทำบุญเข้าพรรษาจึงยึดถือปฏิบัติตามความสะดวกของแต่ละครัวเรือนด้วยการไปทำบุญฟังเทศน์ที่วัด แล้วกลับมาทำงานต่อที่บ้านหรือตามหน้าที่การงานของแต่ละอาชีพ ในบางปีผู้นำชุมชนจะจัดงานแห่เทียนพรรษาร่วมกับวัด ราชการและชาวบ้านจัดขบวนแห่ต้นเทียนไปตามถนนสายสำคัญของชุมชน

6) **บุญเดือนเก้าและบุญเดือนสิบ** จากลักษณะดังกล่าวข้างต้นยังส่งผลต่อรูปแบบพิธีกรรมในบุญเดือนเก้าและบุญเดือนสิบที่เคยมีการนำห่อข้าวไปวางตามท้องนาและสถานที่ต่างๆเพื่ออุทิศแก่ผีนา ผีบรรพบุรุษและผีเจ้าปู่ถลาที่เคยสะท้อนถึงการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัยกันตามระบบฮีตสิบสองที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นตัวแทนเชื่อมโยงระหว่างคนกับธรรมชาติ ได้เปลี่ยนแปลงมาสู่รูปแบบการทำบุญที่วัดเพียงอย่างเดียว ด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เร่งรีบเพื่อทำงานตามอาชีพของแต่ละกลุ่มคน ทำให้รายละเอียดและความสำคัญของพิธีกรรมลดลง

7) **บุญเดือนสิบเอ็ด** พิธีกรรมการไล่ฝนที่เป็นเสมือนการละเล่นของหนุ่มสาวในอดีต ได้แก่ การแกว่งโหวดและการเล่นว่าวติดสะนูเพื่อทดสอบสภาพลมฟ้าอากาศอย่างง่าย ๆ แบบพื้นบ้านได้หายไปจากสังคมปัจจุบัน บุญเดือนสิบเอ็ดหรือบุญออกพรรษาในปัจจุบันชาวผู้ไทเรณูนครไม่มีการแห่ปราสาทผึ้งและไหลเรือไฟในลำห้วยบ่อแกเหมือนเช่นในอดีต งานบุญออกพรรษาในช่วงนี้มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป กลุ่มนักเรียนโรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูลจะถูกคัดเลือกไปพื่อนผู้ไทเรณูนครหน้าวัดพระธาตุพนมเพื่อบวงสรวงก่อนการไหลเรือไฟที่แม่น้ำโขงบริเวณอำเภอเมืองนครพนมชาวผู้ไทเรณูนครจึงไปเข้าร่วมงานที่ทางจังหวัดและอำเภอธาตุพนมจัดขึ้นในบางปีมีการจัดแสดงการพื่อนรำผู้ไทเรณูนครที่ลานวัดธาตุเรณูเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวในช่วงออกพรรษา

8) **บุญเดือนสิบสอง** ภายหลังออกพรรษามีการทำบุญกฐิน รูปแบบการทำบุญกฐินในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องมาจากช่วงที่ 2 ที่มีการจัดทำบุญกฐินสามัคคีจากต่างจังหวัดเพื่อระดมทุนทรัพย์ก่อสร้างศาสนสถานภายในวัด มีการจัดขบวนแห่ ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญและพ้อนผู้ไทเรณูนครเพื่อต้อนรับคณะกฐิน ซึ่งแตกต่างไปจากในในช่วงที่ 1 ในบุญกฐินจะเป็นการรื่นเริงของคนในชุมชนได้พบปะสนทนาและฟังหมอลำเพื่อพักผ่อนในช่วงเกี่ยวข้าว และพบว่าในปัจจุบันคณะกฐินสามัคคีที่มาจากต่างจังหวัดจะเข้าพักในรีสอร์ทหรือโรงแรมใกล้เคียงทดแทนการพักที่บ้านเรือนของชาวผู้ไทซึ่งสร้างความสะดวกให้แก่ทั้งสองฝ่ายในสภาพสังคมในช่วงนี้ที่ต้องการความเป็นส่วนตัวมากขึ้น การผลิตหมอนและผ้าห่มในครัวเรือนไม่ค่อยมีจึงไม่มีการนำหมอนหรือผ้าห่มไปร่วมในกองกฐินรวมถึงของฝากสำหรับคณะกฐินหรือคณะผ้าป่าจึงเป็นผ้าพื้นเมือง เช่น ผ้าขาวม้า เป็นต้นที่หาซื้อจากร้านขายสินค้าพื้นเมืองเพื่อเป็นของฝาก นอกจากงานบุญกฐินแล้วในชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียงยังจัดงานลอยกระทงซึ่งได้รับอิทธิพลจากทางภาคกลางและหน่วยงานราชการ มีการประกวดนางนพมาศ ออกร้านและแสดงวงลูกทุ่งหมอลำให้ได้สนุกสนานกัน

9) **บุญเดือนอ้าย** หรือบุญเข้ากรรม ชุมชนในเขตเทศบาลตำบลไม่มีการปฏิบัติแล้ว เนื่องจากชาวบ้านมองว่าเป็นเรื่องของพระสงฆ์มากกว่าที่ฆราวาสจะเข้าไปยุ่งเกี่ยว (วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542: 170) จึงพบได้เฉพาะในวัดหรือหมู่บ้านอื่นนอกเขตเทศบาลตำบลที่ยังจัดบุญนี้อยู่ ส่วนใหญ่ที่จัดงานมักเป็นการสวดสวดเคราะห์ต่อชะตา ระดมผู้คนให้เข้าไปทำบุญมากกว่าการเข้าปริวาสกรรมเพื่อชำระมลทินของพระสงฆ์

10) **บุญเดือนยี่** หรือบุญคูณลาน ในช่วงนี้มีการใช้รถเกี่ยวข้าวและรถนวดข้าวทดแทนการลงแขกนวดข้าว ใช้เวลาเพียงวันหนึ่งก็แล้วเสร็จเมื่อได้ข้าวเปลือกชวานาก็นำขึ้นเล้าข้าวเลยหรือขนไปขายยังโรงสี การสู่ขวัญลานข้าวเพื่อบูชาแม่โพสพจึงหายไป ชาวนาส่วนใหญ่ใช้พิธีเก็บใบคูณใบยอดดอกไม้ธูปเทียนไปปักที่ประตูเล้าข้าวบูชาขวัญข้าวทดแทนการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญและไม่ได้รอเวลาเปิดประตูเล้าข้าวในเดือน 3 เพื่อนำมาข้าวมากินแต่ยึดถือตามความสะดวกของแต่ละครัวเรือน บางครัวเรือนที่ไม่มีเล้าข้าวก็นำข้าวใส่กระสอบไปกองไว้ในบ้าน และเนื่องจากการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลงจากการทำนาเป็นหลักมาสู่อาชีพการค้าขายมากขึ้น ความสำคัญของบุญประเพณีที่เกี่ยวข้องกับนาข้าวจึงลดคุณค่าลงไป (วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล, 2542: 170)

11) **การลงช่วง** การปลุกฝ้าย เลี้ยงไหมและการทอผ้าแบบดั้งเดิมรวมถึงพื้นที่ว่างระหว่างเรือนได้สูญหายไป ทำให้ลงช่วงเห็นฝ้ายของหนุ่มสาวได้หายไปจากสังคมชาวผู้ไทเรณูนครอย่างสิ้นเชิง

พิธีกรรมการเหยาหรือลงช่วงเหยาเพื่อรักษาโรค ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์การรักษาแบบพื้นบ้านด้วยการลงช่วงเหยาจึงลดลง เมื่อเจ็บป่วยลูกหลานจะพาพ่อแม่ไปรักษาที่โรงพยาบาลหรือคลินิก แต่พบว่าในบางครอบครัวโดยเฉพาะชาวบ้านนอกเขตเทศบาลตำบลยังให้ความสำคัญกับการเหยาเพื่อรักษาจิตใจควบคู่ไปกับการรักษาทางการแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ค่าใช้จ่ายในพิธีกรรมการเหยาเริ่มสูงขึ้นถึงครั้งละ 500-1,000 บาท หลายครอบครัวจึงตัดสินใจไม่ทำพิธีกรรมการเหยา เลือกรักษาเฉพาะทางการแพทย์เพียงอย่างเดียว

12) **บุญเดือนสาม** เป็นบุญเปิดประตูเล้าข้าวในวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 และบุญข้าวจี่ในพื้นที่ศึกษาได้เลิกปฏิบัติการทำบุญเดือนสามแล้ว มีเฉพาะบางครอบครัวที่ยังคงนับถือและปฏิบัติแต่เป็นส่วนน้อย มีเฉพาะในหมู่บ้านนอกเขตเทศบาลตำบลที่ยังยึดถือปฏิบัติกันอย่างจริงจังมาจนทุกวันนี้ เช่น ในตำบลท่าลาดของอำเภอเรณูนคร ชาวผู้ไทเรณูนครส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับงานนมัสการพระธาตุพนมเดินทางมาร่วมงานเป็นประจำทุกปี นอกจากการทำบุญในวันมาฆบูชาแล้วยังมีการออกร้านจำหน่ายสินค้าและการแสดงต่างๆ เช่น

หมอลำ เป็นต้นมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาจำนวนมากและมักจะแวะมาชมการพระธาตุเรณูด้วย ช่วงนี้ที่วัดธาตุเรณูจึงจัดงานไปพร้อมกันด้วยมีร้านขายสินค้าและจัดการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นเมือง

13) **บุญเดือนสี่** เป็นงานนมัสการพระธาตุเรณู มีผู้คนในชุมชนและละแวกใกล้เคียงเข้าร่วมงาน จัดงานคล้ายคลึงกับช่วงงานนมัสการพระธาตุพนม มีการออกงานจำหน่ายสินค้าของกลุ่มพ่อค้าในเขตอำเภอเรณูนคร และใกล้เคียง ช่วงกลางวันมีกิจกรรมการแสดงพื้นบ้านในบริเวณลานการแสดงพื้นเมืองและโรงละครเมืองเวซึ่งทางเทศบาลตำบลเรณูนครเป็นผู้รับผิดชอบ นักท่องเที่ยวนิยมมานมัสการและมานั่งชมการแสดง การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญสำหรับนักท่องเที่ยวที่เน้นให้สะดวกรวดเร็วและกระชับมากขึ้นเพื่อให้สามารถรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวที่มีมากขึ้น

14) **บุญเดือนห้า** บุญสงกรานต์ ถือเป็นงานยิ่งใหญ่ระดับหนึ่งจากการประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่ดึงดูดผู้คนเข้าร่วมงานจำนวนมาก ทุกตำบลในเขตอำเภอเรณูนครจัดขบวนศิลปวัฒนธรรมของตนเองเข้าร่วมแห่ โดยในขบวนแห่ได้อัญเชิญพระองค์แสนพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมืองแห่ไปตามถนนสายสำคัญเพื่อให้ชาวบ้านได้สงน้ำ ขบวนแห่เข้าร่วมกันที่ลานวัดธาตุเรณู นอกจากนี้ยังมีการประกวดนางสงกรานต์ที่แต่เดิมจัดขึ้นบริเวณหน้าพระอุโบสถของวัดธาตุเรณูเป็นเวทีประกวด เมื่อสร้างพระอุโบสถใหม่จึงได้จัดการประกวดที่เวทีเทศบาลตำบลเรณูนคร ในงานยังมีการจัดขบวนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น การออกร้านขนมจีนและการจัดงานพาแลงหรือจัดเลี้ยงแบบพื้นเมืองมีการบายศรีสู่ขวัญแก่ที่เข้าร่วมงานเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่ชาวเมืองเรณูนครส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการจัดเลี้ยงในครอบครัวมากกว่าเนื่องจากลูกหลานไปเรียนหรือทำงานและค้าขายต่างถิ่นได้กลับมาพบหน้ากันในช่วงบุญสงกรานต์ที่มีวันหยุดติดต่อกันหลายวัน ในเมืองเรณูนครช่วงสงกรานต์จึงคึกคักเป็นพิเศษ แต่เดิมนั้นการรวมตัวกันอย่างคึกคักของชาวผู้ไทเมืองเรณูนครเป็นงานบุญมหาชาติหรือบุญเดือนหก ด้วยความสะดวกสบายจากวันหยุดติดต่อกันทำให้คนหลากหลายวัยและอาชีพได้กลับมาพบกันจึงกลายมาเป็นงานบุญสงกรานต์ที่มีความสำคัญต่อชุมชนทดแทนงานบุญมหาชาติ

16) **บุญเดือนหก** เป็นการรวมบุญใหญ่ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวนาอาชีพดั้งเดิมของชาวผู้ไทเรณูนครคือบุญพระเวสสันดรและบุญบั้งไฟรวมกันหรือบุญมหาชาติ ในปัจจุบันยังคงจัดงานบุญดังกล่าว แต่มีรูปแบบประเพณีที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตปัจจุบันที่ส่วนใหญ่ทำการค้าขายและราชการ จึงจัดงานในวันหยุดเสาร์อาทิตย์เวียนไปตามวัดประจำหมู่บ้าน และสิ้นสุดที่วัดธาตุเรณูแสดงถึงว่าเทศกาลของงานบุญประเพณีในฤดูกาลพักผ่อนได้สิ้นสุดลง หลังจากนั้นเป็นการเริ่มต้นฤดูกาลทำนา บั้งไฟที่บูชาพญาแถนและเสียงทายกลายมาเป็นการพนันมากขึ้น นัยสำคัญของบุญมหาชาติที่เน้นความสำคัญระหว่างคนในสังคมด้วยกัน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติจึงถูกลดคุณค่าลงไปจากเดิม

การล้มนิ้วเลี้ยงผีเจ้าปู่ถลาก่อนถึงฤดูการทำนา

ฮางฮตหรือรางทรงพระ ในบุญสงกรานต์

การพ้อนผู้ไทต้อนรับภคินีสามัคคีของวัดประจำคุ้มบ้าน

การแจกทานในบุญข้าวประดับดิน

สนามจุดบั้งไฟในงานบุญมหาชาติ

การแต่งชุดพื้นเมืองเมื่อยามม้งงานบุญ

การละเล่นในบุญสงกรานต์ของกลุ่มวัยรุ่นอนุรักษ์

ขบวนแห่ต้อนรับคณะภคินีสามัคคี

วัดนันทธรรม

ภาพที่ 5.57 งานบุญประเพณีในปัจจุบันที่มีรากฐานมาจากฮีตสิบสองคองสิบสี่ ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

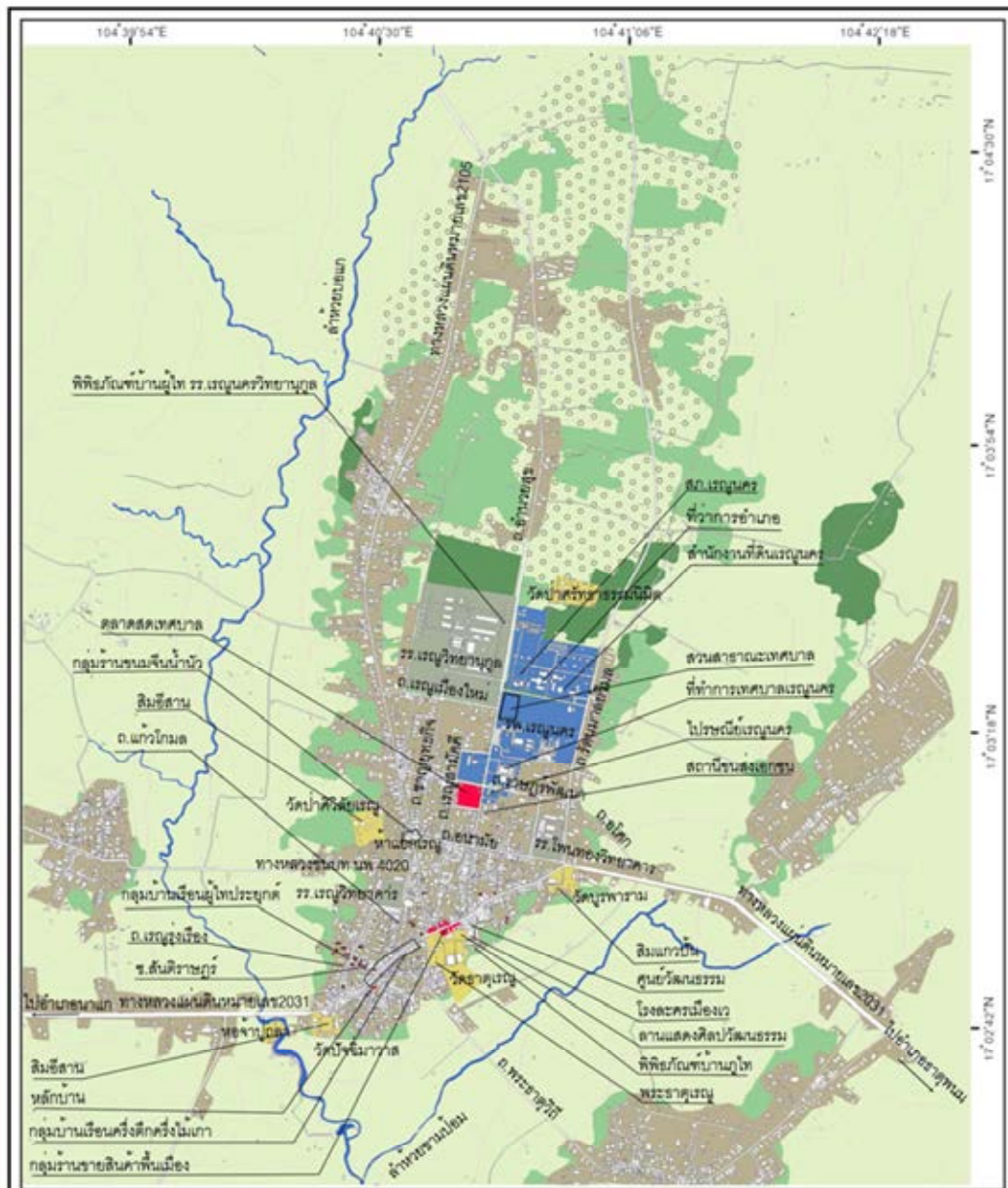
5.3.8 สรุปการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532 – 2554)

5.3.8.1 ลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532 – 2554)

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร มีลักษณะเป็นแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมของหมู่บ้านชาวนาผู้ไทและการรับเอารูปแบบอาคารบ้านเรือนและวิถีชีวิตแบบคนเมืองบางส่วนเข้ามาผสมกับความเป็นพื้นบ้านดั้งเดิม บ้านเรือนส่วนใหญ่ยังคงเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้และมีเล้าข้าวอยู่ในบริเวณบ้าน พื้นที่ชุมชนเมืองเรณูนครแบ่งออกเป็น 2 ส่วนสำคัญคือชุมชนเก่าที่ยังมีลักษณะของถนนที่สัมพันธ์กับพื้นที่ซึ่งพัฒนาจากทางเดินเท้าระหว่างบ้านเรือน มีวัดเป็นองค์ประกอบอยู่ล้อมรอบชุมชน พื้นที่ริมถนนหน้าบ้านส่วนใหญ่ยังคงเป็นพื้นที่พปะของชาวบ้าน บริเวณริมถนนสายหลักมีการพัฒนาเป็นบ้านเรือนด้วยอาคารสมัยใหม่และมีความหนาแน่นสูง ส่วนชุมชนใหม่เป็นกลุ่มอาคารบ้านเรือนในลักษณะของบ้านจัดสรรในกรุงเทพฯ ตามความนิยมของคนในชุมชนช่วงนี้ บริเวณตลาดสดเทศบาลตำบลเรณูนครเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจและการบริการทางสังคมของหน่วยงานราชการ เอกชนและสวนสาธารณะสะท้อนกิจกรรมของความเป็นคนเมืองอย่างชัดเจน วิถีชีวิตของคนในเขตเทศบาลส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการค้าและบริการเป็นหลักส่วนการทำเกษตรกรรมยังคงมีอยู่ในพื้นที่โดยรอบของชุมชน โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าวเหนียวเพื่อเลี้ยงครอบครัวแต่การทำเกษตรกรรมอย่างอื่นเน้นเพื่อผลิตรายได้ทำให้ระบบการเพาะปลูกที่เข้มข้นขึ้น การดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมที่ของการทำนาเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ปลูกฝ้ายทอผ้าและทำสวนชนบทปลูกพืชพันธุ์อย่างหลากหลายที่มีความเป็นชนบทผูกพันกับเล้าข้าว เถียงนาและบ้านเรือนพื้นถิ่นผู้ไทจึงพบเห็นได้น้อยลง แต่อย่างไรก็ตามสังคมของชาวผู้ไทเรณูนครยังคงมีพระธาตุเรณูเป็นศูนย์กลาง กิจกรรมทางศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมยังคงปรากฏอยู่ในวัดและหอเจ้าปู่ปลาโดยได้ยึดเหนี่ยวกันไว้ด้วยวัฒนธรรมประเพณีที่มีรากฐานมาจากฮีตสิบสองคองสิบสี่และวิถีของชาวนาอาศัยน้ำฝน

5.2.8.2 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครช่วงที่ ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532 – 2554)

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องจากช่วงที่ 2 ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทมาสู่ภูมิทัศน์แบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทและปรากฏลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทอย่างชัดเจนที่ผสมผสานอยู่ระหว่างวิถีชีวิตแบบคนเมืองที่มีอาชีพนอกภาคการเกษตรและความสัมพันธ์แบบเครือญาติเริ่มสลายไป การใช้พื้นที่ลานบ้านและรั้วไม้แบบพื้นบ้านถูกแทนที่ด้วยกำแพงคอนกรีต ชาวผู้ไทเรณูนครมีค่านิยมในการสร้างบ้านแบบในเมืองและรับวัฒนธรรมการใช้พื้นที่สวนสาธารณะแบบคนเมืองทดแทนการใช้พื้นที่ลานวัด ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนห่างเหินกันมากขึ้น แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครจึงมีแนวโน้มจึงเปลี่ยนแปลงไปสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบเมืองมากขึ้นและยังคงมีพื้นที่เกษตรกรรมล้อมรอบแต่การทำเกษตรกรรมจะเพิ่มความเข้มข้นมากขึ้นจากการใช้เทคโนโลยีและการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติตามฤดูกาลและไม่อาจดำเนินวิถีชีวิตแบบการหาอยู่หากินอย่างเรียบง่ายได้

แผนที่ 5.23 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเวรณคร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเวรณคร (พ.ศ.2532-2554)

สัญลักษณ์ พื้นที่ชุมชน พื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สถานที่ราชการ โรงเรียน พื้นที่พาณิชย์กรรมหลัก ป่าโปร่ง โรตีสานเศรษฐกิจและนาโคก สวนชนบท นาข้าว เวียนผู้ไทประยุกต์		การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของเมืองเวรณคร จังหวัดนครพนม นายอิศรพล อ่อนประทุม ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ดัดแปลงจากสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม กระทรวงมหาดไทย, 2547

วัดและหอเจ้าปู่ถลาพื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังคงเป็นศูนย์กลางทางสังคมของชาวผู้ไทเรณูนคร แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทางกายภาพของพื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์เหล่านั้น โดยเลียนแบบวัดในเมืองหรือศาลเจ้าในเมืองมากกว่า การก่อสร้างอาคารสมัยใหม่ทั้งในวัดและในบ้านเรือนอาจทำให้เกิดการบดบังทัศนียภาพของพระธาตุเรณู รูปแบบอาคารสมัยใหม่ กำแพงคอนกรีตและลานพื้นคอนกรีตซึ่งเป็นรูปแบบที่ยืมมาจากชุมชนในเมืองและการทำเกษตรกรรมแบบเข้มข้นของสวนป่าเศรษฐกิจเป็นองค์ประกอบที่ไม่ได้สะท้อนความเป็นชนบทของชาวผู้ไทที่มีปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและเชื่อมโยงกับคติความเชื่อในฮีตสิบสองคองสิบสี่ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและปล่อยให้ดำเนินไปอย่างไร้ทิศทางหรือการควบคุมอย่างเหมาะสมย่อมทำให้องค์ประกอบทางกายภาพและวิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทของชาวผู้ไทตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญหายไปอย่างสิ้นเชิง

5.3.8.3 สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532 – 2554) จากข้อบ่งชี้สาเหตุการเปลี่ยนแปลงที่ได้อธิบายในเชิงเปรียบเทียบองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากภาพถ่ายสองช่วงเวลา พบว่าการเปลี่ยนแปลงของเมืองเรณูนครมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องจากช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนครโดยอาศัยสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงอย่างเดียวกัน ปรากฏการณ์สำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยังสะท้อนถึงการที่คนได้เข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมอย่างเข้มข้นขึ้นจากเดิม โดยมีสถานการณ์ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่และระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งเป็นกระแสหลักของสังคมเป็นปัจจัยที่เข้ามาหนุนนำ

1) นโยบายการวางแผนจากภาครัฐเพื่อเปลี่ยนบ้านเรณูให้เป็นเมืองในฐานะสุขาภิบาลตำบลและเทศบาลตำบลตามลำดับ ภายหลังจากยกฐานะเป็นสุขาภิบาลตำบลเรณูนครภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องจนถึงช่วงเทศบาลตำบลเรณูนคร ท้องถิ่นมีอำนาจในการพัฒนาพื้นที่มากขึ้นความเข้มข้นของความเป็นชุมชนเมืองจึงเพิ่มขึ้นตามมาเช่นกัน จนกระทั่งรูปแบบวิถีชีวิตของความเป็นชนบทที่มีความเรียบง่ายในสังคมเกษตรกรรมเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีชีวิตที่มีความซับซ้อนในเชิงสังคมและการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรซึ่งเป็นวิถีของคนเมืองและเกิดขึ้นพร้อมกับการปรับสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เอื้ออำนวยต่อวิถีชีวิตดังกล่าวจนปรากฏเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมกึ่งเมืองกึ่งชนบทและกำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบเมือง

2) การปลูกฝังแนวความคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยให้กับชาวผู้ไทในช่วงการพัฒนาประเทศหลัง พ.ศ.2500 ภายหลังจากปลูกฝังแนวความคิดดังกล่าวทำให้ชาวผู้ไทรุ่นใหม่ถูกแยกออกจากองค์ความรู้และวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เป็นพื้นฐานของแนวความคิดการอยู่ร่วมกับธรรมชาติในภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบท เป็นคติความเชื่อที่เคยสะสมมาในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทอย่างยาวนาน เกิดการสูญเสียองค์ความรู้ของคติความเชื่อในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมของชาวผู้ไท แนวความคิดพัฒนาไปสู่ความทันสมัยจึงเข้ามาแทนที่ส่งผลให้ชาวผู้ไทรุ่นใหม่ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ในสังคมเมืองเรณูนครมีการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพไปตามที่ระบบแนวคิดสมัยใหม่ที่เน้นการพัฒนาด้านวัตถุและบริโภคนิยม และยากที่จะกลับไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างในอดีตเพราะขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในแนวคิดคติความเชื่อดั้งเดิมที่ผูกพันกับธรรมชาติและตีความสิ่งต่างๆด้วยคุณค่าทางสังคมมากกว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจ

3) การพัฒนาและปรับปรุงเส้นทางคมนาคมขนส่งทางถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 และถนนเชื่อมต่อภายในชุมชนเมืองเรณูนคร การเปลี่ยนแปลงสภาพถนนในเมืองเรณูนครที่มีผลมาจากการปรับปรุงและขยายทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 อย่างต่อเนื่องก่อให้เกิดความสะดวกรบาย การคมนาคมขนส่งดีขึ้นทางท่องเที่ยวและการเดินทางค้าขายนำมาซึ่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจขยายตัว ความรวดเร็วของยานพาหนะที่เกิดขึ้นอย่างที่มีได้มีการควบคุมปริมาณการจราจรให้เหมาะสม จากลักษณะดังกล่าวเป็นตัวแปรสำคัญทำให้คนเริ่มปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับสิ่งต่างๆที่มาพร้อมกับถนน ก่อให้เกิดบ้านเรือนสมัยใหม่ที่มีที่จอดรถ กำแพงคอนกรีตแบ่งแยกหน้าบ้านออกจากถนน อาคารพาณิชย์ที่เข้ามาเพื่อขยายกิจการค้าขายสิ่งเหล่านี้ได้เข้ามาทดแทนเรือนแถวค้าขาย บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ในช่วงที่สองหน้าตาสถาปัตยกรรมในช่วงนี้จึงปรากฏความเป็นเมืองขึ้นมาอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่อยู่ริมถนนทางหลวงแผ่นดิน 2031 และถนนที่เชื่อมต่อภายในชุมชนที่มีการขยายตัวขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบเมืองไปตามเส้นทางการคมนาคมดังกล่าว

4) การปรับตัวของชาวผู้ไทให้สอดคล้องกับกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จากความเจริญของการคมนาคมขนส่งที่สะดวกขึ้น วิถีชีวิตของชาวผู้ไทได้ปรับตัวให้รับกับกระแสนิยมอย่างต่อเนื่องจากการค้าขายและบริการภายในเมือง การผลิตเพื่อขายของการทำสวนป่ายุคาลิปตัส การทำไร่พริก ครอบคร้วชาวผู้ไทเรณูนครถึงแม้จะยังคงทำนาเพื่อเลี้ยงครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ แต่การทำนาเป็นการจ้างแรงงานและมีทุนในซื้อปุ๋ยและยาฆ่าแมลงและรายได้หลักของครอบคร้วชาวผู้ไทเรณูนครมาจากการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร เช่น การออกไปรับจ้างในกรุงเทพและส่งเงินกลับบ้าน การเป็นพ่อค้าเร่ เป็นต้น ดังนั้นเมื่อเกิดปรับตัวดังกล่าววิถีชีวิตการผลิตแบบดั้งเดิมที่เป็นการทำนาและทำสวนชนบทแบบไม่เข้มข้นได้ลดจำนวนลงไปจากชุมชนชาวผู้ไท ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงมีความเป็นคนเมืองมากกว่าคนชนบทดังเช่นที่เคยเป็นมา

5) การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อยู่รอบพื้นที่ชุมชนเมืองเรณูนคร จากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของเมืองเรณูนครมีผลมาจากการพัฒนาแหล่งน้ำและการทำเกษตรกรรมที่มีความเข้มข้นมากขึ้นตามลำดับ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีการใช้วัสดุธรรมชาติเป็นหลักในการก่อสร้าง เช่น บ้านเรือนผู้ไท รั้วไม้พื้นบ้าน เป็นต้น รวมถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติยังเป็นบริการเชิงนิเวศได้แก่ แหล่งอาหาร เชื้อเพลิงและพื้นที่ชะลอน้ำได้สูญหายไปเช่นกัน การขยายตัวของการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่เข้ามาทดแทนการทำสวนชนบทที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ธรรมชาติและความหลากหลายของไม้ใช้สอยและพืชตัดถกรวม การใช้น้ำปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชในนาข้าวส่งผลให้อาหารจากท้องนามีสารพิษเจือปนและลดจำนวนลง ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมเหล่านี้จึงส่งผลกระทบต่อโดยตรง เนื่องจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมชนบทของชาวผู้ไทเรณูนครซึ่งเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

ทางธรรมชาติอย่างใกล้ชิดกัน ส่งผลให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น วิถีชีวิตการหาอยู่หากินตามท้องถิ่นป่าไม้

6) การยึดรูปแบบอาคารในชุมชนเมืองและนำวัสดุจากภายนอกท้องถิ่นเข้ามาใช้ในวิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนคร เมื่อองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมขาดหายไป การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้คนมีตัวเลือกมากขึ้น จึงสามารถยึดหรือเลียนแบบรูปแบบของการใช้ชีวิตแบบคนเมืองและรูปแบบการก่อสร้างแบบอาคารในชุมชนเมืองเข้ามาใช้ เช่น การสร้างบ้านรูปทรงบ้านจัดสรรมีกำแพงคอนกรีตปิดกั้นตัวเองของจากสังคม การใช้พื้นที่สวนสาธารณะและการก่อสร้างอาคารพาณิชย์แบบในเมือง เป็นต้น ทำให้สถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นและการใช้พื้นที่ลานบ้านหายไปรวมถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบคนเมืองเข้ามาทดแทนวิถีชาวผู้ไทที่มีความเป็นชนบทมาก่อน

5.4 สภาพปัญหา ศักยภาพ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

5.4.1 สภาพปัญหาในปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

5.4.1.1 สภาพปัญหาของพื้นที่ชุมชน

1) การสูญเสียสุนทรียภาพที่มีเอกลักษณ์ ความกลมกลืนของสภาพแวดล้อมชุมชนที่มีภูมิทัศน์พระธาตุเรณูเป็นองค์ประกอบสำคัญแวดล้อมด้วยอาคารเรือนแถวและบ้านเรือนที่มีสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม ได้แก่ เล้าข้าว สวนครัวและลานบ้าน กลุ่มอาคารบ้านเรือนเหล่านี้มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ถูกแทนที่ด้วยภูมิทัศน์ของอาคารสมัยใหม่ซึ่งได้รับอิทธิพลจากรูปแบบอาคารบ้านเรือนในชุมชนเมือง โดยกลุ่มอาคารสมัยใหม่ได้แทรกตัวอยู่ปะปนกับบ้านเรือนดั้งเดิมจนเกิดความแออัดหนาแน่นและบ้านเรือนครึ่งตึกครึ่งไม้ดั้งเดิมยังมีการตกแต่งดัดแปลงด้วยของวัสดุและสีสน้อย่างหลากหลายที่แข่งขันกันโดดเด่นจนเกิดความไม่เป็นระเบียบ บดบังทัศนียภาพ กลุ่มอาคารบ้านเรือนเหล่านี้ไม่ได้สะท้อนความเรียบง่ายที่เคยเป็นเอกลักษณ์ทางสุนทรียภาพของชุมชนชาวผู้ไท ส่งผลให้หน้าตาของเมืองไม่ได้แตกต่างจากที่อื่น เมืองเรณูนครจึงเริ่มหมดเสน่ห์ของความเป็นชนบทลงทุกวัน

2) การสูญเสียวิถีชีวิตอันเรียบง่ายและความสัมพันธ์ใกล้ชิดอันดีระหว่างเพื่อนบ้าน จากการสร้างกำแพงคอนกรีตปิดกั้นระวางบ้านเรือนที่อยู่ข้างเคียงกัน ซึ่งเดิมพื้นที่ของเมืองเรณูนครถูกเชื่อมต่อกันหมดด้วยลานบ้าน ทางเดินเท้าและถนนลูกรังมีเพียงรั้วไม้พื้นบ้านเป็นกำแพงธรรมชาติที่หายใจได้ แบ่งกันเฉพาะเขตแดนแต่ไม่ได้แบ่งกันความสัมพันธ์แบบเครือญาติและเสมือนเครือญาติที่มีเพื่อนบ้านไปมาหาสู่ ปลูกผักสวนครัวร่วมกัน เป็นการสอดส่องดูแลสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สิ่งเหล่านี้จึงค่อยๆหายไปจากสังคมชาวผู้ไทเมืองเรณูนครในปัจจุบัน ทำให้คนมีวิถีชีวิตที่ต่างคนต่างอยู่ไม่แตกต่างไปจากชุมชนบ้านจัดสรรในกรุงเทพฯ

3) การจราจรที่มีความหนาแน่นมากขึ้นตามทางหลวงแผ่นดิน 2031 และทางหลวง 2105 รวมถึงถนนสายรองที่เชื่อมต่อกันดังกล่าว เนื่องจากการเป็นถนนสายหลักของชุมชนที่ได้รับการบำรุงรักษาอย่างดีทำให้มีรถยนต์ขนาดใหญ่และจักรยานขับขี่อย่างรวดเร็วและมีปริมาณการจราจรที่หนาแน่น จึงสร้างความไม่ปลอดภัยสำหรับการใช้พื้นที่หน้าบ้านริมถนนและการเดินเท้าติดต่อระหว่างกันภายในชุมชนทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนห่างเหินกันจากการถูกตัดขาดจากพื้นที่สาธารณะด้วยการจราจรบนท้องถนน

ภาพที่ 5.58 สภาพปัญหาของพื้นที่ชุมชน
ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

5.4.1.2 สภาพปัญหาของพื้นที่เชื่อมโยงกับสังคมศาสตร์

1) การสูญเสียสุนทรียภาพที่มีเอกลักษณ์ ความกลมกลืนของสภาพแวดล้อมภายในวัดธาตุเรณูที่มีองค์ประกอบซึ่งสะท้อนเอกลักษณ์ของชุมชนชาวผู้ไท ได้แก่ พระธาตุเรณู หอแจกและสิมที่คุณค่าความงามทางสถาปัตยกรรมและคุณค่าทางประวัติศาสตร์สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวและสถาปัตยกรรมในยุคล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส การจัดองค์ประกอบของผังบริเวณที่เน้นให้เกิดความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและเอื้ออำนวยต่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะลานดินที่มีชาวผู้ไทเรณูนครออกมาพื่อนรำในงานบุญ องค์ประกอบที่สำคัญเหล่านี้กับถูกลดทอนคุณค่าลงทำให้สิมและหอแจกถูกทดแทนด้วยพระอุโบสถและอาคารที่พบเห็นได้ในวัดทั่วไป พื้นคอนกรีตและลานจอดรถเป็นองค์ประกอบที่เข้ารบกวนความกลมกลืนของพื้นที่รวมถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ไม่เป็นระเบียบและมีความแออัดมากขึ้น จากการสัมภาษณ์กลุ่มชาวผู้ไทเมืองเรณูนครที่เคยมีความผูกพันใกล้ชิดกับวัดธาตุเรณูและใช้ประโยชน์ในกิจกรรม ต่างให้ความเห็นที่คล้ายคลึงกัน ทำให้ชาวผู้ไทรู้สึกว่ธาตุเรณูเป็นเพียงสถานที่สำหรับนักท่องเที่ยว กิจกรรมที่เคยเกิดขึ้นในวัดจึงหายไป

2) หลักรบ้านที่ถูกจัดวางในตำแหน่งที่ไม่สะท้อนความสัมพันธ์กับธรรมชาติและหอเจ้าปู่กลามีการก่อสร้างเป็นศาลเจ้าใหญ่โตจนสิ้นเอกลักษณ์ของหอผีที่อยู่ในป่าเหมือนแต่ก่อนที่สะท้อนบทบาทของผีรักษาป่าและน้ำ

5.4.1.3 สภาพปัญหาของพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ

1) การสูญเสียความหลากหลายของพันธุ์ไม้ใช้สอยและปัญหาน้ำท่วมนาข้าวจากการสูญเสียระบบนิเวศของป่าบุงในพื้นที่ริมลำน้ำห้วยบ่อแกและลำห้วยขามบ่อมเนื่องจากขยายพื้นที่นาข้าวและขุดลอกลำห้วย การเพิ่มขึ้นการทำเกษตรกรรมแบบเข้มข้นจากการปลูกป่ายุคาลิปตัสและป่ายางพาราทำให้ระบบของสวนชนบทที่ไม่ใช้สอยอย่างหลากหลายจำพวกไม้และไม้เต็งรังที่ผสมกลมกลืนกับป่าไม้ได้หายไป สวนป่ายุคาลิปตัสยังแพร่กระจายไปตามท้องนาจากที่ต้นไม้อำพวงกระพุ่ม ตะโกซึ่งเป็นไม้สอยและไม่เชื่อเพลิงและพื้นที่ซึ่งเคยเป็นป่าบุงที่มีพืชจำพวกไม้และหวายเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้แหล่งไม้ใช้สอยวัสดุหลักของบ้านเรือนพื้นถิ่นหมดไปและการทอผ้าฝ้ายพื้นบ้านได้สูญหายไปจากชุมชนพร้อมกัน

2) การสูญเสียสุนทรียภาพของภูมิทัศน์ทุ่งข้าวและเถียงนาที่มีวิถีชีวิตของการทำนา เลี้ยงวัวเลี้ยงควายอยู่อาศัยตามเถียงนาในช่วงฤดูทำนาและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การทำบุญคุณลาน การเลี้ยงผีนา จากการผลิตที่มีความเข้มข้นมากขึ้นของการใช้เทคโนโลยีทั้งรถไถนา การใช้ปุ๋ยเคมีและการจ้างแรงงานสิ่งเหล่านี้ทำให้วิถีชีวิตชาวนาแบบชนบทหายไปพร้อมกับต้นไม้นอกกลายเป็นป่ายุคาลิปตัสและเถียงนาที่เริ่มหมดความสำคัญและถูกทิ้งร้างแม้ในฤดูกาลทำนา

5.4.1.4 สภาพปัญหาของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี

1) เกิดการสูญเสียองค์ความรู้และคติความเชื่อฮีตสิบสองคองสิบสี่ในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมของชาวผู้ไท การศึกษาที่เพิ่มขึ้นและอาชีพที่เปลี่ยนไปส่งผลให้ชาวผู้ไทรุ่นใหม่ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ในสังคมเมืองเรณูนครมีการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพที่เป็นคนเมืองและออกไปทำงานนอกพื้นที่มากขึ้น จนกระทั่งยากที่จะกลับไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างในอดีตเพราะขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในแนวคิดคติความเชื่อดั้งเดิมที่ผูกพันกับธรรมชาติและตีความสิ่งต่างๆด้วยคุณค่าทางสังคมมากกว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจ

ภาพที่ 5.59 สภาพปัญหาของพื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ที่มา :ก)ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์, 2522 ค) วรรณศิลป์ พีรพันธ์,2522 และ ข) ง) ผู้วิจัย, 2554

ภาพที่ 5.60 สภาพปัญหาของพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

5.5.2 ศักยภาพของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

5.5.2.1 องค์ประกอบที่สะท้อนเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

1) **ด้านการตั้งถิ่นฐาน** ได้แก่ ภูมิฐานฐานของพื้นที่ตอนล้อมรอบด้วยพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ ฐานฐานของถนนที่มีรูปร่างอิสระที่สัมพันธ์กับพื้นที่ สวนชนบทกำแพงธรรมชาติที่อยู่ล้อมรอบชุมชน ภูมิทัศน์ของพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติที่ปรับตามความลาดเอียงของพื้นที่

2) **ด้านคติความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณี** ได้แก่ วัดธาตุเรณู วัดปัจฉิมมาวาส วัดบูรพาราม วัดป่าศิวิลย์เรณู วัดป่าศรัทธาธรรมนิมิต หอเจ้าปู่ถลาและหลักบ้านหรือศาลเจ้าปู่ถลาและศาลหลักเมืองในปัจจุบันตามลำดับ

3) **ด้านเกษตรกรรม** ได้แก่ นาข้าวอาศัยน้ำฝน การทำสวนชนบท

4) ด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง

3.1) บ้านเรือนและร้านค้า ได้แก่ เรือนผู้ไทประยุกต์ ลานบ้าน รั้วไม้ ฝ้าขาว เถียงนา เรือนแถว และกลุ่มบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้สมัยเก่า

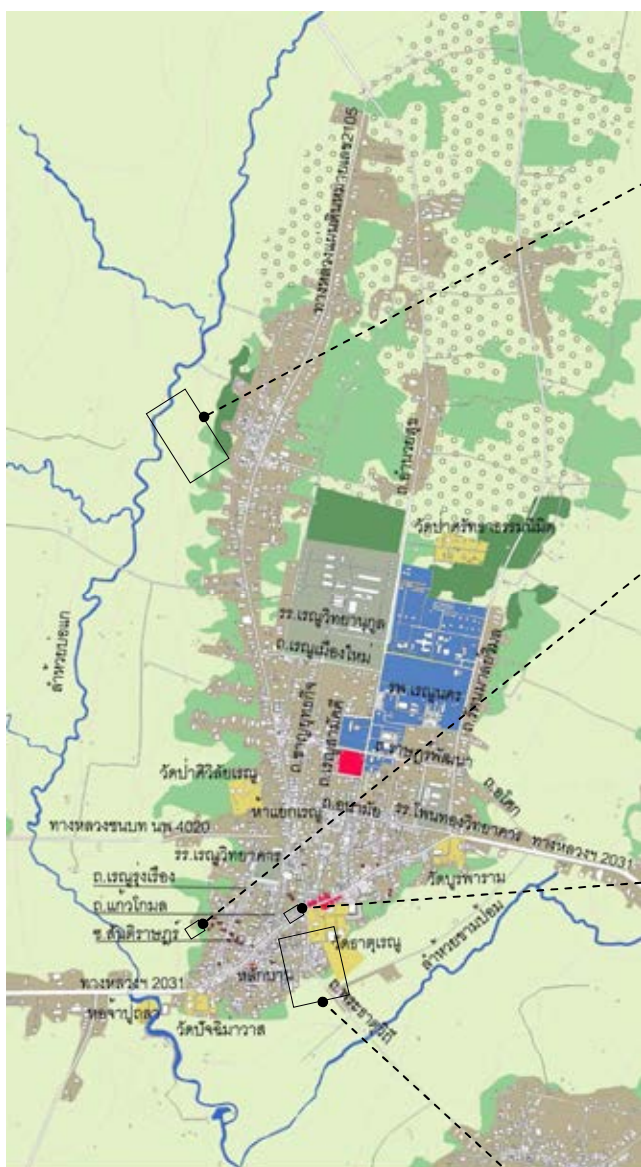
3.2) วัดและพื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ พระธาตุเรณู สิมวัดบูรพาราม ภูมิไม้แบบพื้นถิ่นในวัดป่าศิวิลย์เรณู วัดป่าศรัทธาธรรมนิมิต วัดบูรพารามและวัดปัจฉิมมาวาส ปาวิปัสสนากรรมฐานในวัดป่าศรัทธาธรรมนิมิตและวัดป่าศิวิลย์เรณู สิมวัดป่าศิวิลย์เรณูและวัดปัจฉิมมาวาส ชุมประตู่โขงศิลปะปูนปั้นแบบล้านช้างวัดปัจฉิมมาวาส

5) ด้านศิลปวัฒนธรรม การแสดงพื้นบ้านและอาหาร

5.1) ลานและอาคารที่ใช้ประกอบกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมและการแสดงพื้นบ้าน ได้แก่ ลานวัด ลานแสดงศิลปวัฒนธรรมของเทศบาลตำบลเรณูนครในวัดธาตุเรณูและโรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูล โรงละครเมืองเวพิพิธภัณฑสถานภูไทของอาจารย์ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์

5.2) กิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมและการแสดงพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ ได้แก่ การฟ้อนผู้ไทเรณูนคร ประกอบดนตรีพื้นบ้าน การบายศรีสู่ขวัญ การดูตุงหรือชนช้างกับสาวผู้ไทเรณูนคร และงานบุญประเพณีตามฮีตสิบสอง เช่น บุญข้าวประดับดิน บุญมหาชาติและงานนมัสการพระธาตุเรณูในเดือนสี่ เป็นต้น

5.3) แหล่งผลิตและหรือจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ ได้แก่ แหล่งผลิตเหล้าอุ แหล่งผลิตผ้าทอพื้นเมือง ร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและร้านข้าวปุ้นน้ำนัวหรือขนมจีนน้ำปลาร้า

พื้นที่เกษตรกรรมตามความลาดเอียง

สวนชนบทรอบชุมชน

ถนนที่พัฒนาจากลานบ้านและทางเดิน

ภูมิทัศน์ของการตั้งถิ่นฐานบนที่ดอนล้อมรอบด้วยนาข้าวและสวนชนบท

ภาพที่ 5.61 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐาน

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

หอเจ้าปู่ปลาหรือศาลเจ้าปู่ปลา

วัดศรัทธาธรรมนิมิต

ภายในสิมแกวบ้านวัดบูรพาราม

หลักบ้านหรือศาลหลักเมือง

วัดธาตุนเรณูและซางฮตสร้งนำพระ

ภาพที่ 5.62 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์

ด้านคติความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณี

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554,

สภาพปายามเย็นตามทุ่งนา

การปลูกผักในหน้าแล้งชายสวนชนบท

บรรยากาศของสวนชนบท

- ป่าโปร่ง
- ไรพืชเศรษฐกิจและนาโคก
- สวนชนบท
- นาข้าว
- เรือนผู้ไทประยุกต์

บรรยากาศการทำนาในหน้าฝน

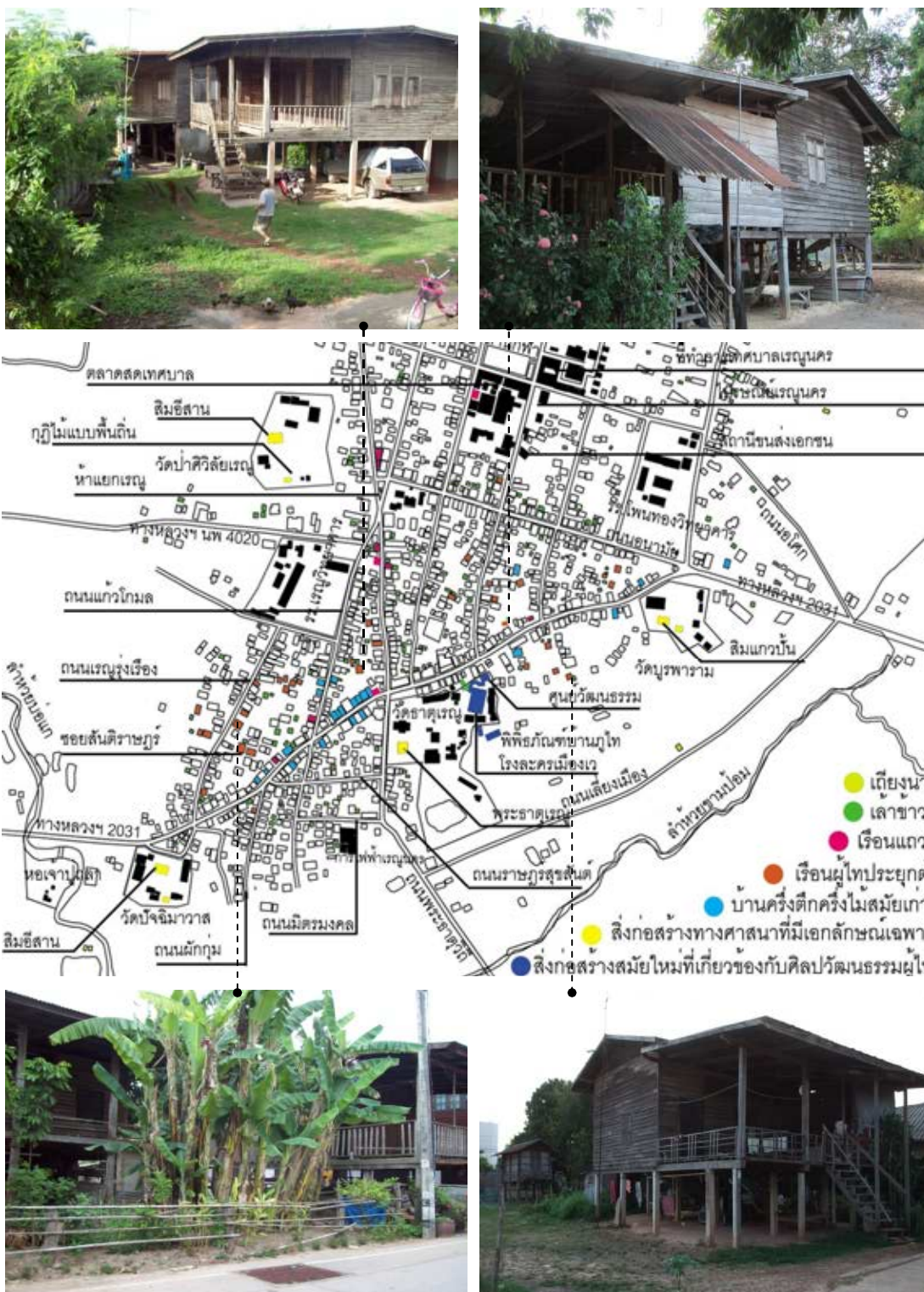

บรรยากาศการเกี่ยวข้าว

ภาพที่ 5.63 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเวณียงนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ด้านเกษตรกรรม

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

ภาพที่ 5.64 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ประเภทเรือนผู้ไทประยุกต์

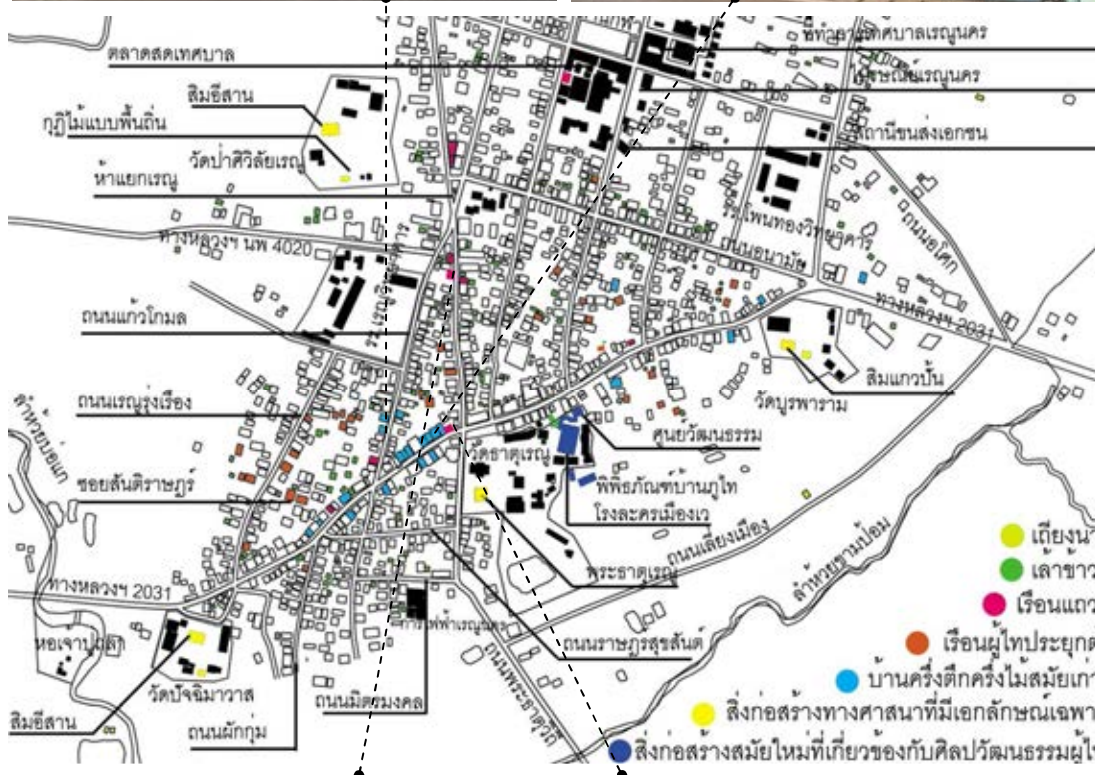
ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

ภาพที่ 5.65 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ประเภทลำข้าวและเถียงนา (ขวาล่าง)

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

ภาพที่ 5.66 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ประเภทเรือนแถว (ล่าง) และบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้สมัยเก่า (บน)

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

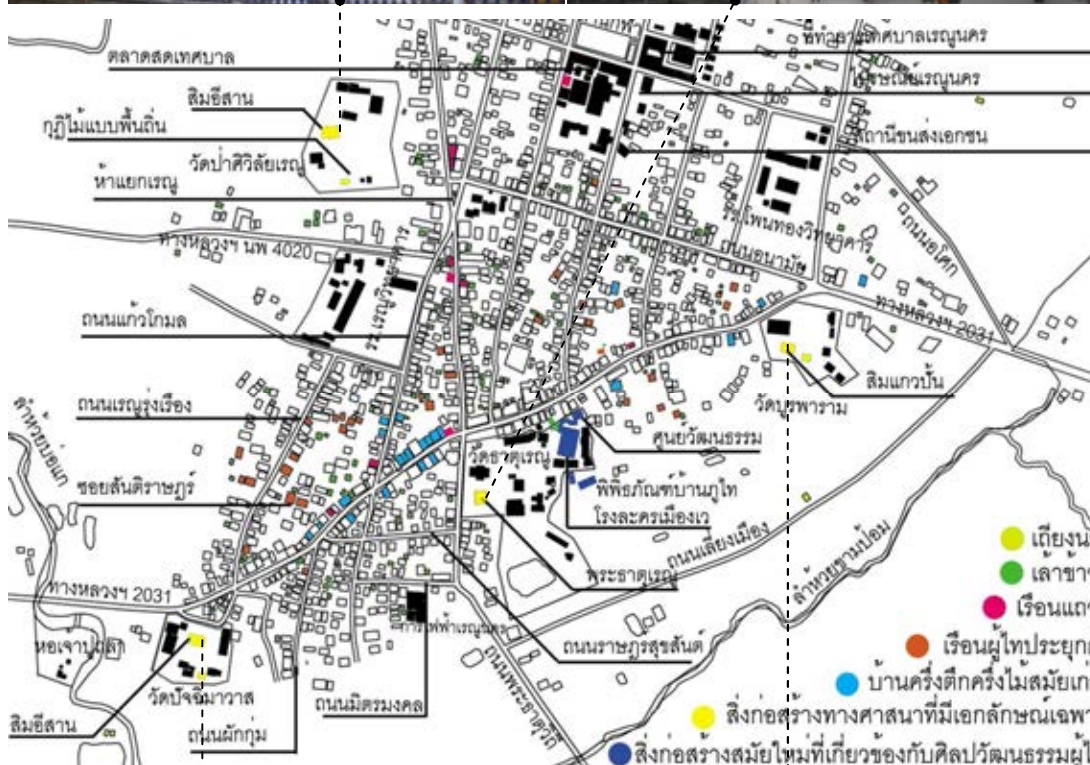
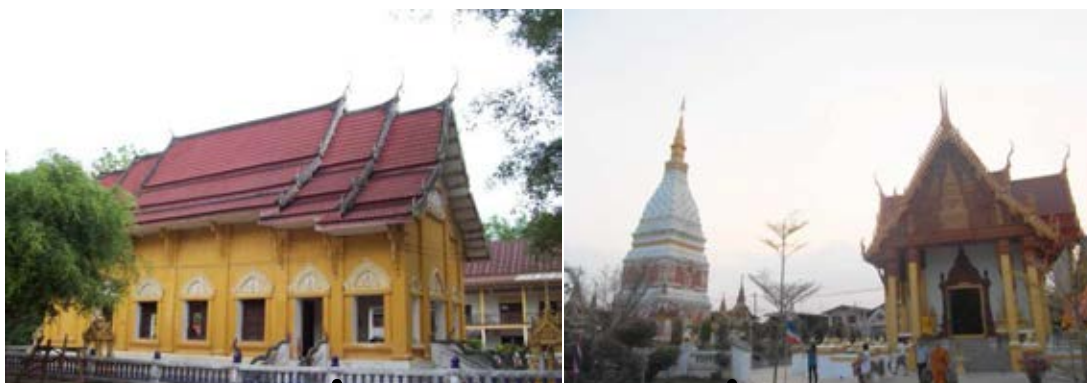

ภาพที่ 5.67 องค์ประกอบขนาดเล็กที่สะท้อนบรรยากาศความเป็นชนบท

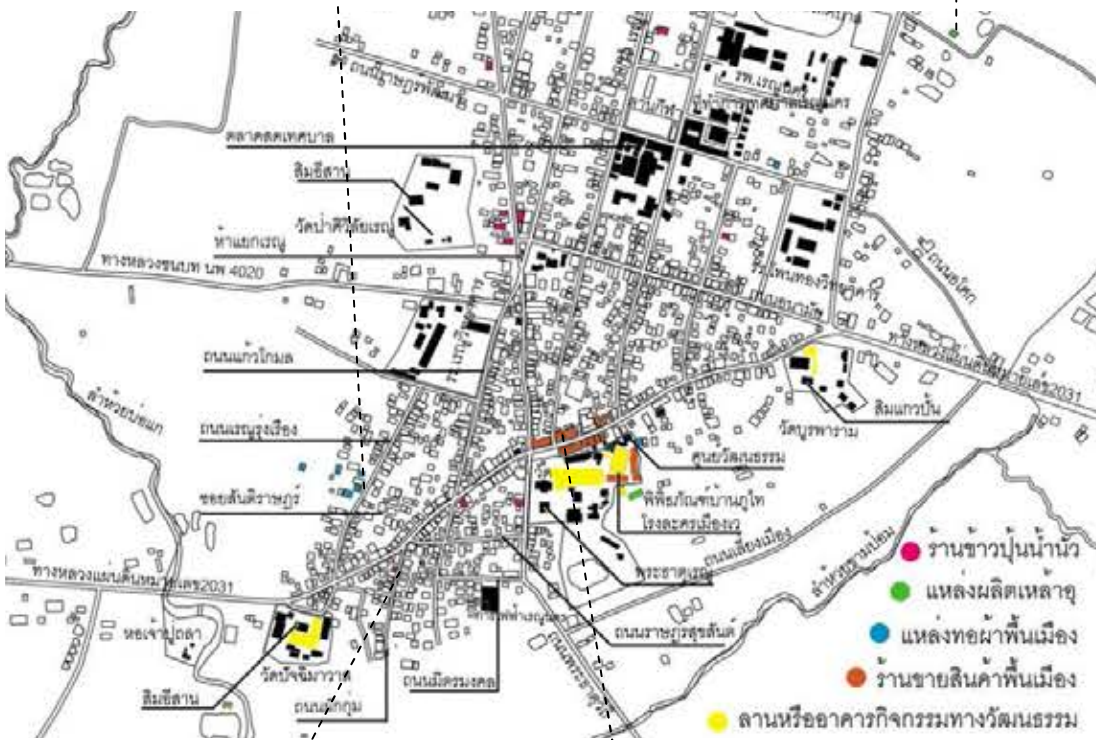
ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

ภาพที่ 5.68 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ประเภทสิ่งก่อสร้างทางศาสนาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ

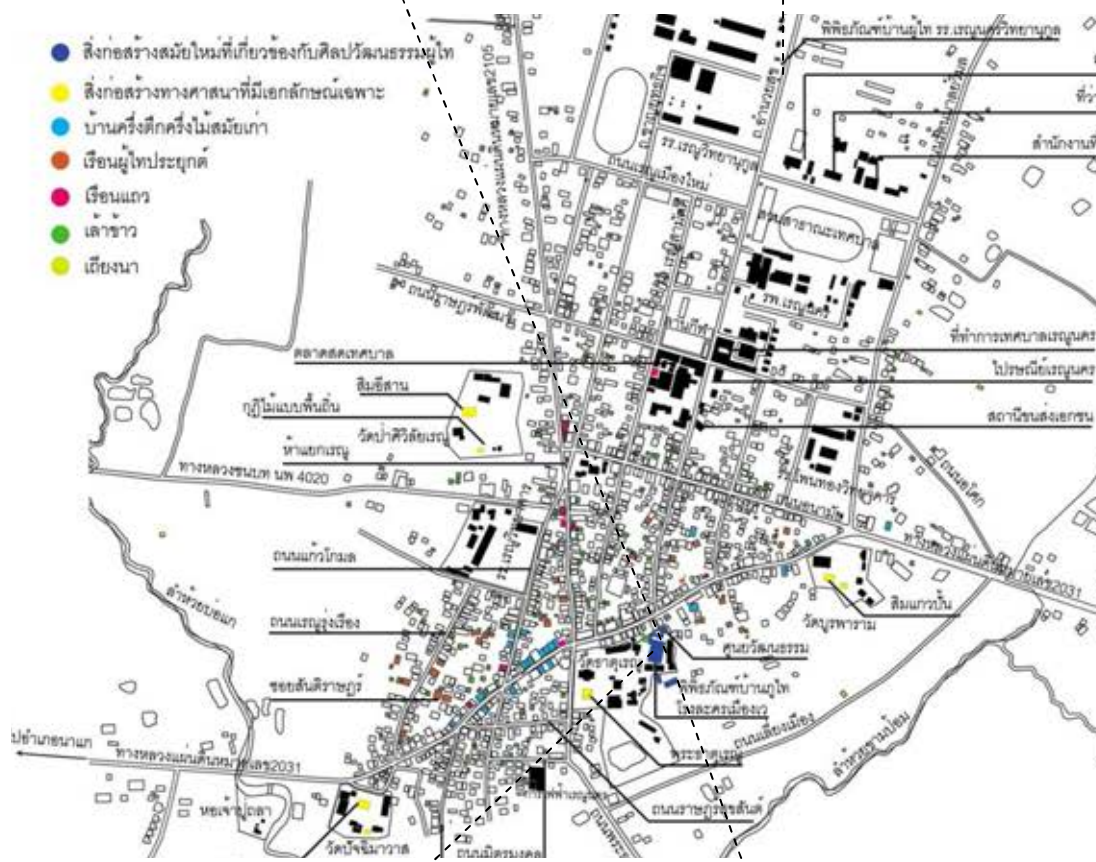
ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

ภาพที่ 5.69 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์
ด้านสินค้าพื้นเมืองและอาหาร

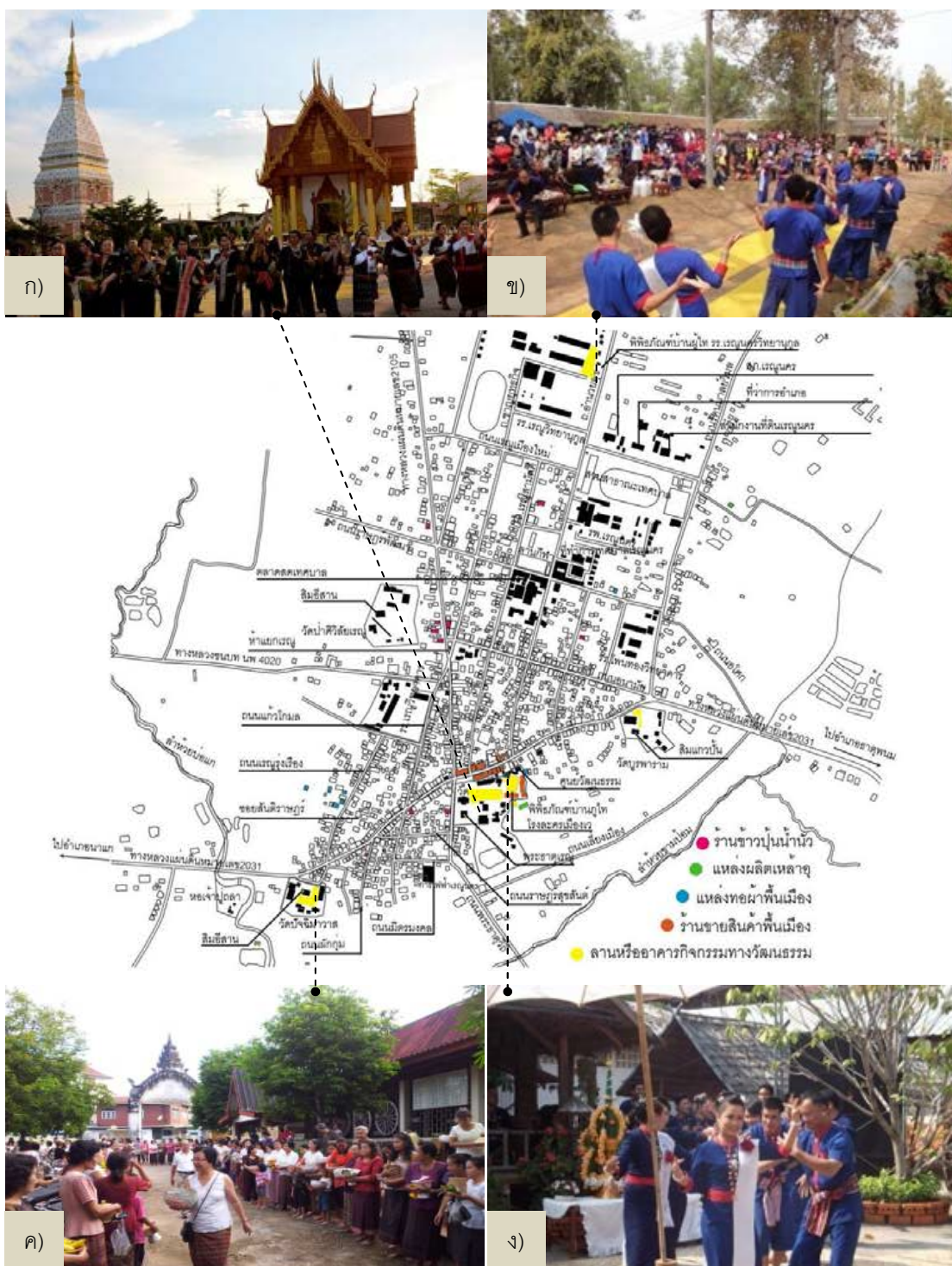
ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

ภาพที่ 5.70 ลิงก่อสร้างสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมผู้ไท

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

ภาพที่ 5.71 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่สะท้อนเอกลักษณ์ด้านศิลปวัฒนธรรมและการแสดงพื้นบ้าน ก) ลานวัดธาตุเรณูในงานบุญและกลุ่มอนุรักษ์การแสดงพื้นบ้านโดยผู้สูงอายุ ข) ลานวัฒนธรรมและกลุ่มอนุรักษ์การแสดงพื้นบ้านของ รร.เรณูนครวิทยานุกูล ค) ลานวัดปัจฉิมมาวาสในงานบุญข้าวประดับดิน ง) ลานแสดงศิลปวัฒนธรรมของเทศบาลในวัดธาตุเรณูและกลุ่มนักแสดงชาวบ้านทั่วไป

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

1.3) **กลุ่มเกษตรกรชาวนา** ในบางครอบครัวยังพบว่าวิถีชีวิตคล้ายคลึงแบบดั้งเดิมคือเก็บผักหักฟืนจากป่าไม้ตามหัวไร่ปลายนานหรือตามสวนผสมป่า มีการทำสวนครัวหรือปลูกพืชในหน้าแล้ง ทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนอยู่บ้างควบคู่กับการได้รายได้หลักของครอบครัวจากนอกภาคการเกษตรหรือขายพืชเศรษฐกิจ แต่มีจำนวนน้อยส่วนใหญ่จะเป็นคนที่อยู่ในบริเวณชานเมืองรอบเขตเทศบาลตำบลเรณูนครหรือหมู่บ้านรอบนอก และที่รวมกลุ่มหนาแน่นและยังคงเห็นสภาพชัดเจนของบ้านเรือนและองค์ประกอบคือ กลุ่มบ้านเรือนชอยสันติราษฎร์ ถนนเรณูรุ่งเรืองและที่กระจายอยู่ทั่วไปในเขตเทศบาลตำบลเรณูนคร อาชีพเกษตรกรยังคงพบเห็นได้ทั่วไปในพื้นที่โดยรอบของเมืองเรณูนคร แต่พิธีกรรมตามคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องและระบบการผลิตที่เน้นบริโภคกำลังถูกทดแทนด้วยการผลิตเพื่อจำหน่ายและใช้เทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้นจากการทำเกษตรกรรมที่มีความเข้มข้นวิถีชีวิตของเกษตรกรในปัจจุบันจึงเป็นทั้งผู้ผลิตเองและรับจ้าง ส่วนเจ้าของที่ดินหลายรายใช้การจ้างแรงงานเข้ามาทดแทนการผลิตเองโดยเฉพาะการทำนา

1.4) **กลุ่มเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมือง** เป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกรซึ่งเลี้ยงไก่ในพื้นที่บริเวณบ้านเรือนมีกระจายอยู่ในพื้นที่เขตเทศบาลตำบลประมาณ 20 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่อยู่บริเวณตอนเหนือของชุมชน ทำให้มีองค์ประกอบทางกายภาพซึ่งมีลานบ้านและรั้วไม้ตะกอนลักษณะพื้นถิ่นได้เป็นอย่างดี

1.5) **กลุ่มร้านค้าขนมจีนน้ำจิ้ม** ขนมจีนน้ำจิ้มเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารที่ผลิตจากข้าวและปลาร้าในพื้นที่กลุ่มเจ้าของร้านส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ดั้งเดิม บรรยากาศของมือเที่ยงตามร้านขนมจีนจะพบนักท่องเที่ยวและคนในพื้นที่มานั่งกินขนมจีนในแบบบรรยากาศพื้นบ้าน เจ้าของร้านมักจะเป็นผู้ผลิตและจำหน่ายในตัว หากมีการปรับปรุงหรือก่อสร้างอาคารที่มีความเหมาะสมและสะท้อนเอกลักษณ์ เช่น เรือนแถว เป็นต้น เข้ามาช่วยเสริมบรรยากาศสร้างความมีเสน่ห์ของร้านขายอาหารพื้นเมืองเพิ่มขึ้น

1.6) **กลุ่มร้านขายสินค้าพื้นเมือง** เอกลักษณ์สำคัญของเมืองเรณูนครคือตลาดขายสินค้าพื้นเมืองบนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031หน้าวัดธาตุเรณูซึ่งมีชื่อเสียง ซึ่งเจ้าของร้านเป็นคนในพื้นที่ดั้งเดิม บรรยากาศของการค้าจึงมีความเรียบง่ายเป็นกันเองของวิถีชาวบ้าน แต่ปัจจุบันกลุ่มร้านค้าท้องถิ่นเหล่านี้กำลังปรับอาคารหน้าร้านด้วยอาคารสมัยใหม่ที่ใหญ่โตมากขึ้นซึ่งตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญเสียเอกลักษณ์ หากมีการควบคุมอาคารและก่อสร้าง ดัดแปลงอาคารอย่างเหมาะสมย่อมจะคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของร้านค้าท้องถิ่นที่เกิดขึ้นโดยคนในพื้นที่เป็นผู้บริหารจัดการ

2) กลุ่มทางวัฒนธรรม

2.1) **กลุ่มดนตรีและการแสดงพื้นบ้าน** ในปัจจุบันมีการรวมตัวของกลุ่มนักดนตรีพื้นบ้านในรูปแบบของกลุ่มนักเรียนโรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูล กลุ่มชาวบ้านทั่วไปที่เคยรวมตัวกันเป็นกลุ่มดนตรีพื้นบ้านเพื่อการแสดงในช่วงการโปรโมทการท่องเที่ยว พ.ศ. 2522 ที่ได้รับรวบรวมจากชาวบ้านที่มีความสามารถทางดนตรี ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุมากแล้วแต่ได้มีการฝึกหัดให้ลูกหลานที่มีความสนใจโดยมีกลุ่มที่สำคัญ คือ กลุ่มวงดนตรีพื้นบ้านอาจารย์ชัยบดินทร์ สาสีพันธุ์ซึ่งเป็นครูในพื้นที่ซึ่งได้รวบรวมและถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมให้แก่กันเรียนและนำมาแสดงในงานสำคัญของท้องถิ่นเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวและจัดแสดงไว้ที่บ้านเป็นพิพิธภัณฑ์บ้านภูไท และยังมีกลุ่มนักดนตรีพื้นบ้านที่จบจากวิทยาลัยนาฏศิลป์และมหาวิทยาลัยรวมถึงครูดนตรีในพื้นที่ศึกษา ในส่วนของการแสดงนั้นผู้พื่อนำส่วนใหญ่เป็นนักเรียนนักศึกษาในพื้นที่ซึ่งได้รับการเรียนรู้และถ่ายทอดการพื่อนผู้ไทในโรงเรียนที่สำคัญได้แก่ โรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูลและนักเรียนของโรงเรียนในเขตเทศบาลตำบล

นอกจากนี้ยังชาวบ้านทั่วไปที่ให้ความสนใจและสามารถแสดงการต้อนรับผู้ไทเมื่อเกิดงานบุญประเพณีชาวบ้าน จากชุมชนในเขตเทศบาลจะให้ความร่วมมือออกมาแสดงต้อนรับผู้ไทร่วมกับกลุ่มอื่นๆในเมืองเรณูนคร

2.2) **กลุ่มอนุรักษ์การแสดงพื้นบ้านโดยผู้สูงอายุ** เป็นการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมการแสดง พิธีรำพื้นบ้านเป็นชุดการแสดงของผู้สูงอายุและเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ในพิธีบายศรีสู่ขวัญเมื่อมีงานเทศกาลสำคัญ รวมถึงเป็นผู้นำในการทำพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับฮีตสิบสองคองสิบสี่

2.3) **กลุ่มอนุรักษ์การแต่งกายชุดพื้นเมือง** ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ใหญ่ที่เป็นสุภาพสตรีในเมื่อ เวลาเข้าวัดทำบุญและมีงานสำคัญของท้องถิ่น เช่น งานแต่งงาน งานต้อนรับนักท่องเที่ยวจากคณะภริณี-ผ้าป่า จะพบเห็นการแต่งกายด้วยผ้าสีน้ำเงินและผ้าลายมัดหมี่เป็นเอกลักษณ์

2.4) **กลุ่มอนุรักษ์การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์** ซึ่งเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่มีอยู่ในสังคม เมืองเรณูนครที่ตระหนักถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยคนในพื้นที่ได้แก่ กลุ่มของนายปิติ พรหมวงษ์ที่พยายามผลักดันการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้กับคนชุมชน ด้วยการร่วมกลุ่มชาวบ้านที่สนใจและพลังคน รุ่นใหม่ที่สนใจแต่ปัจจุบันยังมีจำนวนไม่มาก อีกทั้งส่วนใหญ่คนที่ให้ความสำคัญกับเรื่องมูลค่าทางเศรษฐกิจและการก่อสร้างที่ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องเอกลักษณ์ที่แท้จริงของท้องถิ่นอย่างเข้าใจ

2.5) **สภาวัฒนธรรมอำเภอเรณูนคร** เป็นหน่วยงานสำคัญในการผลักดันการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมผู้ไท ซึ่งในปัจจุบันอยู่ในการดูแลของกลุ่มเทศบาลตำบลเรณูนคร จะเป็นผลดีอย่างยิ่งถ้าหากสภา วัฒนธรรมอำเภอเรณูนครและเทศบาลตำบลเรณูนครมีความเข้มแข็งและเข้าใจถึงคุณค่าเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์ วัฒนธรรมจะได้เกิดการส่งเสริมและสร้างความเข้าใจอีกทั้งเป็นผู้นำหลักทางวัฒนธรรมที่จะดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ ความเป็นผู้ไทอย่างเข้าใจลึกซึ้งและร้อยพันกับมาสู่สังคมเมืองเรณูนคร

5.5.3 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

5.5.3.1 การเปลี่ยนแปลงของประชากรและจำนวนครัวเรือนในเขตเทศบาลตำบล

เรณูนคร

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการเพิ่มขึ้นของประชากรในพื้นที่ศึกษาที่กล่าวมาแล้วใน 3 ช่วงเวลา ประชากรมี จำนวนเพิ่มขึ้นมาโดยลำดับจนกระทั่งปี พ.ศ.2531 ถึง พ.ศ.2544 กลับพบว่าประชากรมีจำนวนลดลง เมื่อ พิจารณาประกอบกับสถานการณ์ในช่วงนั้นที่มีการพัฒนาทางการศึกษา เศรษฐกิจและเทคโนโลยีเพิ่มมาก ประกอบการสัมภาษณ์พบว่า ชาวผู้ไทเรณูนครมีการโยกย้ายไปทำงานต่างถิ่นมากขึ้นจากการที่มีระดับ การศึกษาสูงขึ้นหรือไปทำงานรับจ้าง ในกรุงเทพฯและการแต่งงานกับคนนอกพื้นที่รวมถึงระยะหลังในแต่ละ ครอบครัวยังมีลูกน้อยลง ในช่วงหลัง พ.ศ.2544 มีการเพิ่มขึ้นของประชากรแต่อยู่ในอัตราที่ค่อยๆเพิ่มขึ้นซึ่งเกิดขึ้น ตามธรรมชาติ การย้ายถิ่นฐานไม่ได้เกิดขึ้นอย่างรุนแรง แต่ลักษณะของประชากรในพื้นที่ศึกษามักจะมีครอบครัว ของพ่อแม่เป็นหลักอยู่ในเมืองเรณูนครเพื่อทำนาปลูกข้าว ส่วนลูกจะออกไปทำงานต่างถิ่นหรือค้าขายและส่ง เงินกลับบ้าน ประชากรที่อยู่จริงในพื้นที่ศึกษาจึงมีลักษณะค่อนข้างทรงตัว การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคน ต่างถิ่นเพื่อค้าขายพบเห็นได้น้อยมาก มีเฉพาะการแต่งงาน การเปลี่ยนแปลงของประชากรส่วนใหญ่จึงเกิดขึ้น จากตัวประชากรดั้งเดิมเป็นตัวแปรหลัก ส่วนจำนวนครัวเรือนมีแนวโน้มของการเพิ่มขึ้นในอัตราที่ค่อยๆเพิ่มขึ้น

ไม่มีการเพิ่มขึ้นอย่างรุนแรงหรือรวดเร็วจากการอพยพเข้ามาของคนนอกพื้นที่ ดังนั้นอาคารบ้านเรือนที่เพิ่มขึ้น ล้วนมาจากตัวประชากรในพื้นที่ศึกษาเป็นหลักเช่นเดียวกัน

5.3.3.2 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชุมชน

พื้นที่ชุมชนมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบเมืองมากขึ้นโดยขยายตัวตามถนน ออกไปยังพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่รอบชุมชน ในขณะที่พื้นที่ภายในชุมชนก็เริ่มปรับเปลี่ยนอาคารเพิ่มมากขึ้น จาก การเพิ่มขึ้นของอาคารบ้านเรือนสมัยใหม่ที่มีขนาดและหน้าตาแตกต่างไปจากอาคารดั้งเดิมและการปรับปรุงและ ดัดแปลงอาคารดั้งเดิมให้มีลักษณะคล้ายคลึงกับอาคารสมัยใหม่ด้วยวัสดุและสีที่หลากหลายซึ่งไม่ได้สะท้อน ความเป็นชนบท โดยพบว่าชาวผู้ไทเรณูนครมีค่านิยมในการสร้างบ้านเรือนแบบสมัยใหม่เพื่อแสดงออกทาง ฐานะและประโยชน์ในการขยายกิจการค้าขายมากกว่าคำนึงถึงคุณค่าของอาคารแบบดั้งเดิมจึงทำให้อาคาร ดั้งเดิมแบบพื้นถิ่นค่อยๆหายไปทีละหลังและกำลังจะหมดไปจากชุมชน

5.3.3.3 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

พื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังคงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมตามหลักฮีดลิบ สองผสานความเป็นชุมชนอยู่เช่นเดิม แต่มีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพคล้ายคลึงกับพื้นที่ชุมชนคือ มี ค่านิยมในการสร้างอาคารแบบสมัยใหม่และปรับภูมิทัศน์ให้มีความเป็นพื้นที่เมืองมากขึ้น เช่น การลาดพื้น คอนกรีตและจัดภูมิทัศน์ของพื้นที่ไม่ตามท้องตลาด เข้ามาทดแทนองค์ประกอบทางกายภาพดั้งเดิมจนหมดสิ้น ความเป็นชนบทที่เคยมีมาจึงไม่ปรากฏในลักษณะทางกายภาพของวัดเท่าที่ควรและจำนวนของอาคารและการ จัดภูมิทัศน์ในลักษณะดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อยๆ

5.3.3.4 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ

นาข้าวอาศัยน้ำฝนในที่ลุ่มมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงน้อยมากทำให้สภาพภูมิทัศน์นาข้าวที่แตกต่างตาม ฤดูกาลยังปรากฏอยู่เนื่องจากการผลิตข้าวยังส่วนใหญ่เป็นเพื่อการบริโภคในครัวเรือน แต่รูปแบบการเพาะปลูก จะมีความเข้มข้นจากการใช้เทคโนโลยีและการจ้างแรงงานช่วยในการผลิตส่งผลให้พิธีกรรมเกี่ยวกับนาข้าวได้ สูญหายไปอย่างสิ้นเชิง เช่น การทำบุญคุณลาน การเลี้ยงผีตาแฮก การลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้น ส่วนพื้นที่สวน ชนบทและนาโคกมีแนวโน้มที่กำลังจะหมดไปด้วยการขยายตัวของสวนป่าเศรษฐกิจ ได้แก่ ยางพารา พริก ยูคา ลิปดัส เข้ามาแทนที่และกำลังเพิ่มจำนวนขึ้นอยู่ตลอดเวลาจากกลุ่มนายทุนทั้งในและนอกพื้นที่

5.3.3.5 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี

วิถีชีวิตของชาวผู้ไทส่วนใหญ่มีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเป็นแบบคนเมืองที่มีอาชีพนอกภาค การเกษตรมากขึ้นและความสัมพันธ์แบบเครือญาติเริ่มสลายไป การใช้พื้นที่ลานบ้านและรั้วไม้แบบพื้นบ้านถูก แทนที่ด้วยกำแพงคอนกรีต ชาวผู้ไทเรณูนครมีค่านิยมในการสร้างบ้านแบบในเมืองและรับวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ สวนสาธารณะแบบคนเมืองทดแทนการใช้พื้นที่ลานวัด ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนห่างเหินกันมาก ขึ้น การทำเกษตรกรรมจะเพิ่มความเข้มข้นมากขึ้นจากการใช้เทคโนโลยีและการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติตามฤดูกาลและไม่อาจ ดำเนินวิถีชีวิตแบบการหาอยู่หากินอย่างเรียบง่ายได้ ด้านวัฒนธรรมประเพณีชาวผู้ไทยังคงยึดมั่นใน พระพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีเจ้าปู่ปลา แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทาง กายภาพของพื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น โดยเลียนแบบวัดในเมืองหรือศาลเจ้าในเมืองมากกว่า การก่อสร้าง

อาคารขนาดใหญ่ทั้งในวัดและในบ้านเรือนอาจทำให้เกิดการบดบังทัศนียภาพของพระธาตุเรณู ศูนย์กลางหลักสำคัญของเมืองเรณูนคร การประพฤติปฏิบัติตนตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ไม่ได้เน้นถึงความเข้าใจของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างแท้จริง วิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนครจึงมีแนวโน้มไปสู่วิถีชีวิตแบบคนเมืองมากขึ้น จนทำให้เอกลักษณ์ของความเป็นชนบทค่อยๆหายไปจากสังคมชาวผู้ไท

5.5.4 นโยบายที่เกี่ยวข้องกับเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

5.5.4.1 แผนยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

แผนยุทธศาสตร์พัฒนาโครงข่ายภายในภาคและเชื่อมโยงวงจรท่องเที่ยวเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มการท่องเที่ยวพื้นที่จังหวัดริมฝั่งแม่น้ำโขง ได้แก่ เลย หนองคาย นครพนมและมุกดาหาร ได้กำหนดให้เมืองเรณูนครเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผู้ไท โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลสงกรานต์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดให้สงกรานต์เมืองเรณูนครเป็นตัวแทนของภาคอีสานตามกรอบแนวคิดสงกรานต์สองฝั่งโขงเชื่อมโยงกับประเทศลาว

แผนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจเมืองชายแดนในการเป็นประตูการค้าและการท่องเที่ยวโดยให้มีบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานและการส่งเสริมการลงทุนในจังหวัดนครพนม หนองคายและมุกดาหาร และในกลุ่มจังหวัดสกลนคร กาฬสินธุ์ นครพนมและมุกดาหาร ได้วางยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ “สะพาน การค้าและการท่องเที่ยวอินโดจีน

แผนยุทธศาสตร์สำคัญของจังหวัดนครพนมปี พ.ศ.2557-2563 เน้นการค้าเศรษฐกิจชายแดนและการส่งเสริมการท่องเที่ยวพระธาตุประจำวันเกิดภายในจังหวัดและพระธาตุเชื่อมโยงระหว่างไทย-ลาวในแขวงคำม่วนและนครพนม พระธาตุเรณูจัดอยู่ในกลุ่มของการท่องเที่ยวพระธาตุประจำวันเกิด (วันจันทร์) การสนับสนุนสินค้าพื้นเมืองของเรณูนครที่ยกระดับเป็นสินค้าโอท็อประดับจังหวัด ได้แก่ เหล้าอู การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า คือ ข้าวและยางพารา อาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาและวิถีชีวิตการเกษตรกรรมของชาวนาที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทเรณูนคร

5.5.4.2 โครงการก่อสร้างที่ผลกระทบต่อการพัฒนาเมืองเรณูนคร

จากนโยบายการจัดโครงข่ายของการท่องเที่ยวและเดินทางเพื่อเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มภูมิภาคอินโดจีนโดยเฉพาะไทย-ลาว-เวียดนามและการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 2 จังหวัดมุกดาหาร และแห่งที่ 3 จังหวัดนครพนม ทำให้เกิดการขยายถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 เป็น 4 ช่องจราจรเชื่อมระหว่างอำเภอธาตุพนม อำเภอเรณูนครและอำเภอนาแก ส่งผลให้การเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังเมืองเรณูนครสะดวกมากขึ้นนักท่องเที่ยวที่เดินทางเพื่อจะไปท่องเที่ยวในภูมิภาคอินโดจีนมักจะแวะมานมัสการพระธาตุเรณูทำให้มีปริมาณนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นในช่วงวันหยุดและในช่วงเทศกาลงานประเพณีสำคัญ เช่น งานนมัสการพระธาตุพนมและงานสงกรานต์ เป็นต้น

5.5.4.3 ผังเมืองรวมจังหวัดนครพนม พ.ศ.2549

การกำหนดเขตท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และโบราณสถานบริเวณชุมชนเรณูนคร เนื่องจากเป็นที่ตั้งของพระธาตุเรณูและกำหนดเป็นเขตการท่องเที่ยวอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเนื่องจากเป็นแหล่งวัฒนธรรมของชาวผู้ไท เช่น การฟ้อนผู้ไท การดูตุง เป็นต้นและการจัดลำดับชุมชนเทศบาลตำบลเรณูนครเป็นชุมชนลำดับที่ 3 โดยกลุ่มชุมชนระดับนี้ในจังหวัดนครพนมส่วนใหญ่มีแนวโน้มการพัฒนาไปตามถนนสายสำคัญที่ตัดผ่านชุมชน

กำหนดบทบาทให้เมืองเรณูนครเป็นศูนย์กลางการบริหารระดับอำเภอ ศูนย์รวบรวมสินค้าการเกษตรและศูนย์กลางการบริการที่มีอิทธิพลครอบคลุมไปยังอำเภอปลาปากและธาตุพนม บทบาทของเมืองเรณูนครจึงเป็นเมืองท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและโบราณสถานเชื่อมโยงกับเมืองธาตุพนมควบคู่กับการเป็นศูนย์การค้าและส่วนบริการระดับอำเภอ

5.5.4.4 ผังเมืองชุมชนเทศบาลตำบลเรณูนคร พ.ศ.2550

ภาพที่ 5.72 ผังการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคตของเทศบาลตำบลเรณูนคร
ที่มา : เทศบาลตำบลเรณูนคร, 2550

ผังเมืองชุมชนเทศบาลตำบลเรณูนคร พ.ศ.2550 ได้มีแนวทางในการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินและวางผังโครงข่ายเส้นทางคมนาคมขนส่งทางถนนของพื้นที่ในขอบเขตเทศบาลตำบลเรณูนคร พบว่าการวางผังเมืองถูกจำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตเทศบาลทั้งที่ความจริงคนในชุมชนเทศบาลมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับพื้นที่รอบนอกทั้งพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์ ได้แก่ วัดป่าศรีรัตนธรรมนิมิตและหอเจ้าปู่ถลา จึง

ขาดการบูรณาการระหว่างพื้นที่ นำไปสู่การขัดแย้งต่างของการปฏิบัติในแต่ละพื้นที่โดยไม่สอดคล้องกันส่งผลให้
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เกิดการสูญหายไป

โครงการถนนสาย ก ขนาดทาง 20 เมตรเป็นถนนเลียยเมืองที่สร้างขึ้นเพื่อลดปริมาณการจราจรในเมือง
เป็นผลดีต่อการรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชน ไม่ควรตัดถนนผ่านข้างวัดปัจฉิมมาวาสเพราะการจราจร
จะรบกวนพื้นที่อีกทั้งเป็นตัดความเชื่อมต่อของชุมชนกับหอเจ้าปู่ถลาที่อยู่นอกเมือง จึงควรขยายจากเส้นทาง
ถนนเดิมที่มีอยู่รอบชุมชนให้เกิดความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่

การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย (เขตสีน้ำตาลอ่อน) เป็นการ
กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่ออนุรักษ์โบราณสถาน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือสาธารณประโยชน์ในพื้นที่
วัดธาตุเรณู เป็นผลดีต่อการรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม แต่ควรมีการวางมาตรการในด้านผังเมืองทั้งการกำหนด
รูปแบบสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่เหมาะสมและการควบคุมอาคาร การกำหนดให้วัดเป็นพื้นที่เขตสีเทา
ซึ่งการเปลี่ยนแปลงหรือขยายพื้นที่สามารถกระทำได้ทุกประเภทอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อองค์ประกอบของ
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เด่นชัด จึงควรกำหนดการขยายพื้นที่ดังกล่าวให้ครอบคลุมถึงหอเจ้าปู่ถลาและวัดอื่นๆที่อยู่
รอบชุมชนเพื่อให้การควบคุมและพัฒนาพื้นที่เป็นไปในทางเดียวกันรวมถึงเกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูเอกลักษณ์
ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่เหล่านั้น

การกำหนดพื้นที่เขตสีเขียวอ่อนเพื่อเป็นที่ดินประเภทที่โล่ง เพื่อนันทนาการและการรักษาคุณภาพ
สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ริมลำน้ำลำห้วยบ่อแก้วและลำห้วยขามป้อม(ห้วยหนองผือ) เป็นผลดีต่อการรักษาระบบนิเวศของ
ลำน้ำ จึงควรกำหนดแนวทางการจัดการพื้นที่ดังกล่าวให้สอดคล้องกับเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของป่า
บุง ป่าทาม และพื้นที่สวนสาธารณะควรออกแบบให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ เช่น การใช้พืชพรรณท้องถิ่นและ
สถาปัตยกรรมผู้ไท เป็นต้น

การกำหนดพื้นที่พณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก (สีแดง) บริเวณพื้นที่ชุมชนดั้งเดิมบางส่วนที่
อยู่ในบริเวณรัศมีของวัดพระธาตุเรณู อาจส่งผลกระทบต่อการบดบังทัศนียภาพของวัดพระธาตุเรณู ควรกำหนด
ขอบเขตพื้นที่ให้เหมาะสมมากกว่านี้ ทั้งนี้หากปล่อยให้กำหนดเป็นพื้นที่ซึ่งมีความหนาแน่นมากและไม่ได้ให้
ความสำคัญกับการอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมย่อมทำให้เกิดการสูญเสียเอกลักษณ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมและเสน่ห์
วิถีชีวิตอันงดงามของชาวผู้ไทจนกลายเป็นเมืองที่มีหน้าตาไม่ต่างจากเมืองอื่นและเป็นการไม่สอดคล้องกับ
นโยบายในแผนยุทธศาสตร์และผังเมืองรวมจังหวัดที่กำหนดให้เป็นเมืองท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และพื้นที่
เกษตรกรรมที่อยู่รอบชุมชนเป็นบริบทที่ส่งเสริมเอกลักษณ์และมีคุณค่าในเชิงนิเวศธรรมชาติควรมีการ
กำหนดการอนุรักษ์วิถีชีวิตและพื้นที่เกษตรกรรมควบคุมการอนุรักษ์วิถีชีวิตของชาวผู้ไทซึ่งเป็นสิ่งเดียวกันที่
สะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นผู้ไทเรณูนคร

บทที่ 6 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2484 – 2554) และการวิเคราะห์ถึงปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ตลอดจนนำมาสู่การระบุสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร เพื่อที่จะเสนอแนะนโยบายทางด้านผังเมืองเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นสิ่งแวดล้อมสร้างสรรค์สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเทศบาลตำบลเรณูนครให้เป็นไปอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และสะท้อนเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทของชาวผู้ไทเรณูนคร

6.1 สรุปผลการวิจัย

จากคำถามการวิจัย “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนครจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เนื่องด้วยสาเหตุหรือปัจจัยใดบ้าง” และวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่มุ่งเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่ออธิบายถึงพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2384-2554) ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลาและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร สามารถสรุปผลการวิจัยออกมาได้ดังต่อไปนี้

6.1.1 สรุปการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครมีความสอดคล้องกับความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งเป็นที่หนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับวัฒนธรรมและธรรมชาติที่สัมพันธ์กับสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัยตามที่องค์กรและนักวิชาการทั้งหลายได้นิยามไปในทิศทางเดียวและการจำแนกประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามเกณฑ์ของคณะกรรมการมรดกโลกและวนิดา พึ่งสุนทร แต่การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครมีข้อบ่งชี้ลักษณะการเปลี่ยนแปลงเฉพาะตัวดังต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 บ้านเรณู (พ.ศ.2384-2500) เป็นช่วงระยะก่อตัวขึ้นของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนคร จากการอพยพโยกย้ายของชาวผู้ไทเมืองวังในลาวเข้ามาสู่สยามช่วงปลายรัชกาลที่ 3 ตามนโยบายความมั่นคงทางการเมืองและการปกครองในขณะนั้น ชาวผู้ไทเมืองวังกลุ่มท้าวเพชรและท้าวสายได้พักพิงตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านนุงหวายและยกฐานะเป็นเมืองเรณูนครก่อนที่จะยุบเป็นบ้านเรณู ด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของพื้นที่ที่แห้งแล้งกิ่งกุ่มขึ้นมีความแตกต่างของฤดูกาลชัดเจน ชาวผู้ไทจึงปรับตัวให้สอดคล้องกับธรรมชาติตามฤดูกาลมากกว่าการจัดการพื้นที่เพื่อทำการเกษตรกรรมอย่างเข้มข้น เกิดการตั้งถิ่นฐานบนที่ดอนล้อมรอบด้วยนาข้าวอาศัยน้ำฝน สวนชนบทและพื้นที่ธรรมชาติเป็นระบบนิเวศในการผลิตปัจจัยสี่เพื่อบริโภค มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายใกล้ชิดธรรมชาติและผูกพันกับเงียงนา เล้าข้าว การเลี้ยงวัวควาย การทอผ้าและเรือนผู้ไท โดยอยู่ร่วมกันเป็นคุ้มเชื่อมต่อกันด้วยลานบ้านสร้างความสัมพันธ์แบบเครือญาติและประสานความเป็นหมู่บ้านเดียวกัน โดยมีวัดและพระธาตุเรณูเป็นศูนย์กลางสำคัญร่วมกับหอเจ้าปู่ปลาและหลักบ้าน ก่อให้เกิดพิธีกรรมและการละเล่นที่เชื่อมโยงระหว่างคน พื้นที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ที่หมุนเวียนตามฤดูกาล จึงปรากฏเป็นลักษณะของ

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านชาวนาผู้ไท” ที่มีความเป็นชนบทอย่างชัดเจน อันเนื่องมาจากการที่ชาวผู้ไทปรับตัวให้สอดคล้องกับธรรมชาติและฤดูกาลของพื้นที่

ช่วงที่ 2 สุขาภิบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2501-2531) เป็นช่วงระยะเริ่มเปลี่ยนจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทไปสู่แบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท จากสถานการณ์การดำเนินนโยบายการป้องกันและปราบปรามกลุ่มคอมมิวนิสต์เพื่อความมั่นคงทางการเมืองและการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในสังคมอุตสาหกรรมส่งผลโดยตรงต่อเมืองเรณูนครซึ่งอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยคอมมิวนิสต์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การยกฐานะเป็นอำเภอเรณูนครและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากภาครัฐที่เกิดขึ้นในเมืองเรณูนคร ทำให้เกิดเป็นภูมิทัศน์ถนนที่มีบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้และตลาดเรือนแถวเกาะตัวอยู่ย่านใจกลางชุมชนพื้นที่โดยรอบยังคงเป็นนาข้าวและสวนชนบทที่ผสมกับไร่พืชเศรษฐกิจ โดยองค์ประกอบที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นยังมีส่วนที่ยึดโยงกับธรรมชาติปรากฏเป็นโครงถนนร่างแหที่สัมพันธ์กับพื้นที่ชุมชนดั้งเดิม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมุงด้วยสังกะสี รั้วไม้พื้นบ้าน ลานดินวัดธาตุเรณูที่มีทางเดินคอนกรีต น้ำบาดาลโยก ไร่พืชเศรษฐกิจที่ทำได้เฉพาะในฤดูแล้ง บุญตามฮีตสิบสองที่ปรับให้ตรงกับวันหยุด การนำศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านมาแสดงแก่นักท่องเที่ยว ตลาดเรือนแถวขายสินค้าแบบพื้นบ้าน โดยวิถีชีวิตยังคงลักษณะความเป็นชนบทที่มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมผู้ไทและสังคมของชาวนา จึงปรากฏเป็นลักษณะของ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านพัฒนา” อันเนื่องมาจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการส่งเสริมอาชีพจากภาครัฐที่เข้ามาในพื้นที่และชาวผู้ไทเริ่มเข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมโดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่ออำนวยความสะดวกมากขึ้น แต่ยังคงให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและวิสัยทัศน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

ช่วงที่ 3 เทศบาลตำบลเรณูนคร (พ.ศ.2532 – 2554) เป็นช่วงระยะที่ปรากฏลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทอย่างชัดเจน จากผลการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องในช่วงสุขาภิบาลมาจนถึงช่วงเทศบาลตำบลเรณูนครและสถานการณ์ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยรวมถึงระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่เป็นกระแสหลักของสังคม ทำให้พื้นที่ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนจากอาคารบ้านเรือนสมัยใหม่ วิถีชีวิตมีความเป็นเมืองมากขึ้นจากอาชีพการค้าและการบริการภายในชุมชน พื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่โดยรอบมีรูปแบบการผลิตที่เข้มข้นขึ้นและเน้นเพื่อการค้า การดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวผู้ไทที่มีความเป็นชนบทจึงพบเห็นได้น้อยลง แต่สังคมชาวผู้ไทเมืองเรณูนครยังคงมีพระธาตุเรณูเป็นศูนย์กลางสำคัญและยึดเหนี่ยวกันด้วยวัฒนธรรมประเพณีที่มีรากฐานมาจากฮีตสิบสองคองสิบสี่และวิถีชีวิตชาวนา จึงปรากฏเป็นลักษณะของ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทของเมืองเรณูนคร” อันเนื่องมาจากการที่ชาวผู้ไทเข้ามาจัดการสภาพแวดล้อมโดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีชุมชนเมืองเป็นแบบอย่างและการปรับตัวให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมากขึ้น

จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาข้างต้นได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปและปรากฏลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแต่ละช่วงเวลาที่เปลี่ยนแปลงผ่านจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทของหมู่บ้านชาวนาผู้ไทมาสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทของเทศบาลตำบลเรณูนครในปัจจุบันสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์และการปรับตัวของคนที่มีต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันร่วมกับสถานการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากภายนอกและส่งผลกระทบโดยเฉพาะการวางแผนจากภาครัฐที่เกิดขึ้นในเมืองเรณูนครในยุคการปราบปรามคอมมิวนิสต์ที่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐาน รายได้และสภาพความเป็นอยู่ในช่วงระยะเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงและสถานการณ์ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมในปัจจุบัน ซึ่งมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความเป็นเมืองมากขึ้น ด้วยรูปแบบอาคารสมัยใหม่ กำแพงคอนกรีตและลานพื้นคอนกรีตซึ่งเป็นรูปแบบที่ยืมมาจากชุมชนในเมืองและการทำเกษตรกรรมแบบเข้มข้นของสวนป่าเศรษฐกิจเป็นองค์ประกอบที่ไม่ได้สะท้อนความเป็นชนบทของชาวผู้ไทที่มีปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและเชื่อมโยงกับคติความเชื่อในฮีตสิบสองคองสิบสี่ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทเมืองเรณูนครที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและปล่อยให้ดำเนินไปอย่างไร้ทิศทางหรือการควบคุมอย่างเหมาะสมยอมทำให้องค์ประกอบทางกายภาพและวิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทของชาวผู้ไทตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญหายไปอย่างสิ้นเชิง

6.1.2 สรุปสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้ง 4 องค์ประกอบร่วมกับการศึกษาความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจและด้านกายภาพที่เกี่ยวข้องกับเหตุปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบประกอบกับผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดทั้ง 3 ช่วงเวลาจนมาถึงปัจจุบันที่ได้เปลี่ยนแปลงจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทไปสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท พบว่าสาเหตุที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร มีหลายสาเหตุที่มีความสอดคล้องและคล้ายคลึงกับงานวิจัยด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมและงานวิจัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของเมือง ในพื้นที่ลักษณะเดียวกันทั้งในประเทศและประเทศเพื่อนบ้านในบางส่วน โดยในกรณีของเมืองเรณูนครมีข้อบ่งชี้ที่เป็นสาเหตุการเปลี่ยนแปลงจนเกิดการสูญเสียเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทของชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร มีดังนี้

1) นโยบายการวางแผนจากภาครัฐเพื่อเปลี่ยนบ้านเรณูให้เป็นเมืองในฐานะสุขภาพตำบลและเทศบาลตำบลตามลำดับ การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของหมู่บ้านชาวผู้ไทที่มีความเป็นชนบทมาสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทที่มีความเป็นเมืองเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา สะท้อนถึงนโยบายการวางแผนจากภาครัฐในยุคการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในพื้นที่สีชมพูที่ต้องการเปลี่ยนแปลงบ้านเรณูที่มีสภาพเป็นเพียงหมู่บ้านชนบทให้มีความเป็นเมืองมากขึ้นในรูปแบบสุขภาพตำบลเรณูนคร ก่อให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสำหรับเมือง เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้น การวางผังเมืองและการก่อสร้างสถานที่ราชการของอำเภอเรณูนครเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเมืองและวิถีชีวิตที่มีการปรับตัวไปตามความสะดวกสบายและเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องมาจนถึงช่วงเทศบาลตำบลเรณูนครที่ท้องถิ่นมีอำนาจในการพัฒนาพื้นที่มากขึ้นความ

เข้มข้นของความเป็นชุมชนเมืองจึงเพิ่มขึ้นตามมาเช่นกัน จนกระทั่งรูปแบบวิถีชีวิตของความเป็นชนบทที่มีความเรียบง่ายในสังคมเกษตรกรรมเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีชีวิตที่มีความซับซ้อนในเชิงสังคมและการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรซึ่งเป็นวิถีของคนเมืองและเกิดขึ้นพร้อมกับการปรับสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เอื้ออำนวยต่อวิถีชีวิตดังกล่าวจนปรากฏเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมกึ่งเมืองกึ่งชนบทและกำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบเมือง

2) การปลูกฝังแนวความคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยให้กับชาวผู้ไทในช่วงการพัฒนาประเทศหลัง พ.ศ.2500 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชาวผู้ไทเมืองเรณูนครมีพื้นฐานมาจากแนวความคิดการปรับตัวให้สอดคล้องกับธรรมชาติและฤดูกาลเพื่ออำนวยประโยชน์แก่การดำรงชีวิตอย่างพอเหมาะพอดี โดยการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมอย่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยไม่กระทำรุนแรงเกินความจำเป็นอีกทั้งยังผูกพันเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมฮีตสิบสองคองสิบสี่คติความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา การนับถือผีและฤดูกาลของธรรมชาติ ก่อเกิดเป็นองค์ความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทของชาวผู้ไท ถูกสั่งสมและถ่ายทอดผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมในระดับคุ้มเรือนที่มีลุงตาพาข้าวเป็นบุคคลสำคัญในการถ่ายทอดและระดับชุมชนที่มีวัดและพระสงฆ์เป็นบุคคลสำคัญในการถ่ายทอดรวมถึงพิธีกรรมในงานบุญประเพณีที่เป็นตัวอย่างจริงในการเรียนรู้สำหรับการปรับตัวและเคารพในกฎของธรรมชาติมาเป็นระยะยาวนานกว่า 100 ปี เมื่อมีการตั้งโรงเรียนเรณูนครเมื่อประมาณ พ.ศ.2503 เพื่อสนองนโยบายการศึกษาภาคบังคับในช่วงการพัฒนาประเทศหลัง พ.ศ. 2500 ที่ต้องการปลูกฝังแนวความคิดสมัยใหม่ที่พัฒนาไปสู่ความทันสมัยให้กับคนทั้งประเทศรวมถึงชาวผู้ไทเรณูนครเพื่อเครื่องมือหนึ่งในการเตรียมคนเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมและระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและเหตุผลสำคัญเพื่อป้องกันการมิให้ชาวผู้ไทเรณูนครฝักใฝ่เข้าร่วมกับกระบวนการคอมมิวนิสต์ที่เกิดขึ้นในช่วงนั้น การปลูกฝังแนวคิดดังกล่าวยังถูกถ่ายทอดผ่านการนำเทคโนโลยีเข้ามาพัฒนาสภาพแวดล้อมเพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน การส่งเสริมการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้นำในชุมชน การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมจากซุดลอกลำห้วยบ่อแกและห้วยขามบ่อมที่ทำลายระบบป่าบึงที่เชื่อมกับป่าห่อเจ้าปู่ลาดตามคติความเชื่อดั้งเดิมของการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วยแนวคิดฝักรักษาธรรมชาติให้คนใช้ การขยายพื้นที่ไรยาสูบ ไร่ปอและไร่มันสำปะหลังและที่เด่นชัดคือบ้านเรือนและอาคารมุงหลังคาสังกะสี แสดงให้เห็นว่าคนในจังหวัดได้รับการปลูกฝังแนวความคิดดังกล่าวและกลายเป็นจุดเริ่มต้นอีกประการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม เนื่องจากแนวความคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนั้นมีลักษณะที่สวนทางกับแนวความคิดการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่ยึดโยงกับคติความเชื่อดั้งเดิม เมื่อความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวผู้ไทถูกแนวความคิดการพัฒนาเข้ามาครอบงำ การแสดงออกที่ปรากฏในองค์ประกอบทางกายภาพและวิถีชีวิตในภูมิทัศน์วัฒนธรรมหมู่บ้านพัฒนาในช่วง พ.ศ.2501-2531 จึงเป็นตัวอย่างสำคัญที่สะท้อนสาเหตุดังกล่าวรวมถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องมาจนถึงยุคปัจจุบันในลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทในพื้นที่เทศบาลตำบลเรณูนครยังเป็นตัวแสดงให้เห็นว่าแนวความคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยยังเกิดขึ้นและส่งอิทธิพลต่อคนส่วนใหญ่ของสังคมชาวผู้ไทเมืองเรณูนครอยู่จนกระทั่งถึงในปัจจุบัน

3) การพัฒนาและปรับปรุงเส้นทางคมนาคมขนส่งทางถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 และถนนเชื่อมต่อภายในชุมชนเมืองเรณูนคร เมืองเรณูนครในอดีตจัดเป็นพื้นที่ชายแดนห่างไกลที่มีลักษณะ

เป็นเมืองปิด การเข้าถึงค่อนข้างลำบากต้องอาศัยทางเกวียนและทางเดินเท้าเป็นหลัก ภายหลังจากสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 เข้ามายังพื้นที่ เกิดการเชื่อมต่อของแนวถนนภายในชุมชนสานกันเป็นโครงข่ายร่างแหและเชื่อมต่อถนนที่เกิดขึ้นจากการวางผังแบบกวีตาร่างทางด้านเหนือเพื่อรองรับการพัฒนาพื้นที่และการเติบโตของเมือง ทำให้ทิศทางการวางตัวของบ้านที่เคยสัมพันธ์กับสภาพพื้นที่เปลี่ยนไปสู่สัมพันธ์กับถนนแทน ถนนได้เหนี่ยวนำการเข้ามาของคนต่างถิ่นจนเกิดการร้านค้าและตลาดริมถนน เกิดลักษณะของภูมิทัศน์ถนนและการสร้างบ้านครั้งตึกครั้งไม้เพื่อรองรับการค้าขายและพื้นที่จอดรถ มีรั้วไม้พื้นบ้านกันพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะ ในขณะที่เดียวกันถนนก็ชักนำคนผู้ไทไปปะทะกับสังคมภายนอกมากขึ้น เช่น กลุ่มพ่อค้าเร่นำรถยนต์ไปเช่าขายสินค้าและบริการตามถนนหนทางที่เข้าถึงทุกหมู่บ้านในภาคอีสาน การเดินทางเข้ามาเรียนหรือหางานในตัวจังหวัดและในกรุงเทพฯ เป็นต้น ในช่วงของเทศบาลตำบลเรณูนครมีการปรับปรุงพื้นผิวถนนอย่างดีและขยายพื้นที่ช่องจราจรประกอบกับมีถนนขนาดใหญ่เชื่อมต่อเข้ามาเพื่อรองรับการสัญจรของรถยนต์ขนาดใหญ่ เป็นแรงจูงใจให้เกิดความต้องการรถยนต์เพิ่มความหนาแน่นของการจราจรและการขับซื้ออย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น ถนนที่เข้ามาทดแทนลานบ้านได้ส่งผลต่อความใกล้ชิดระหว่างเพื่อนบ้านและพฤติกรรมการใช้พื้นที่อย่างอเนกประสงค์ในอดีตต้องเปลี่ยนไป การพัฒนาและปรับปรุงเส้นทางคมนาคมสายดังกล่าวและโครงข่ายอย่างต่อเนื่องเป็นแรงผลักดันสำคัญให้สำคัญให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพโดยเฉพาะอาคารบ้านเรือนสมัยใหม่ที่ปรับตัวตามระบบดังกล่าว บ้านเรือนและองค์ประกอบที่สะท้อนความเป็นชนบทจึงลดจำนวนลง

4) การปรับตัวของชาวผู้ไทให้สอดคล้องกับกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตดั้งเดิมแบบที่หาอยู่หากินตามธรรมชาติและเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน สูญการผลิตเพื่อขาย เช่น พืชไร่และสวนป่าเศรษฐกิจ ทำให้สวนชนบทที่มีความหลากหลายของไม้ใช้สอย เชื้อเพลิงและแหล่งอาหารหายไป และการออกไปหางานนอกภาคการเกษตร เช่น การรับจ้างในกรุงเทพฯ การออกไปค้าขายตามจังหวัดต่างๆของพ่อค้าเร่ อาชีพการค้าขายและบริการภายในเมือง จึงทำให้วิถีชีวิตการทำนาและการผลิตเพื่อบริโภคและพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ลักษณะดังกล่าวและส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบทที่มีความเรียบง่ายเกิดการเปลี่ยนแปลงตามและความเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบเมืองที่มีความหลากหลายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นตัวที่กำลังปรากฏขึ้นในภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทของเมืองเรณูนคร

5) การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อยู่รอบพื้นที่ชุมชนเมืองเรณูนคร เป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายพื้นที่รองรับการเติบโตของเมืองและสถานที่ราชการได้แผ่ดวงทำลายป่าไปรั้งซึ่งเป็นป่าไม้ใช้สอยผูกพันกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของเรือนผู้ไทและวัดที่ใช้วัสดุก่อสร้างที่หาได้จากธรรมชาติ การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมรुक้าทำลายป่าบุกริมห้วยที่เชื่อมต่อกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ป่าหอบเจ้าปู่กลางจนคติความเชื่อดั้งเดิมเริ่มเสื่อมคลายลงรวมถึงแหล่งอาหาร เชื้อเพลิงและพื้นที่ชะลอน้ำได้สูญหายไปเช่นกัน การขยายตัวของการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่เข้ามาทดแทนการทำสวนชนบทที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ธรรมชาติและมีความหลากหลายของไม้ใช้สอยและพืชตัดกรรม การใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชในนาข้าวส่งผลให้อาหารจากท้องถิ่นมีสารพิษเจือปนและลดจำนวนลง ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมเหล่านี้จึงส่งผลกระทบต่อเนื่องจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างใกล้ชิดกัน ส่งผลให้

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น วิถีชีวิตการหาอยู่หากินตามท้องถิ่นป่าไม้และการอนุรักษ์พื้นที่ธรรมชาติด้วยคติความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีรักษาป่าได้หายไปจากสังคมชาวผู้ไท

6) การยืมรูปแบบอาคารในชุมชนเมืองและนำวัสดุจากภายนอกท้องถิ่นเข้ามาใช้ในวิถีชีวิตของชาวผู้ไทเรณูนคร เมื่อองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมขาดหายไป การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้คนมีตัวเลือกมากขึ้น จึงสามารถยืมหรือเลียนแบบรูปแบบของการใช้ชีวิตแบบคนเมืองและรูปแบบการก่อสร้างแบบอาคารในชุมชนเมืองเข้ามาใช้ เช่น การสร้างบ้านรูปทรงบ้านจัดสรรมีกำแพงคอนกรีตปิดกั้นตัวเองของจากสังคม การใช้พื้นที่สวนสาธารณะและการก่อสร้างอาคารพาณิชย์แบบในเมือง เป็นต้น ทำให้สถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นและการใช้พื้นที่ลานบ้านหายไปรวมถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบคนเมืองเข้ามาทดแทนวิถีชาวผู้ไทที่หาอยู่หากิน ทำงานบุญร่วมกันแบบคนชนบทเริ่มทยอยหายไป ส่งผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่พึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่และมีรูปแบบอาคารเป็นเอกลักษณ์ของตนเองจำต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่อาศัยรูปแบบอาคารในชุมชนเมืองและทรัพยากรภายนอกเข้ามาเป็นองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนหรือกลายเป็นการสูญเสียเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไปอย่างสิ้นเชิง

6.2 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเมืองเรณูนครในเชิงอนุรักษ์

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีหน้าตาไม่แตกต่างจากเมืองอื่นจนเกือบสูญสิ้นเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีที่สอดคล้องกับธรรมชาติและฤดูกาลอย่างสิ้นเชิง แต่ยังคงมีรากฐานในเชิงพื้นที่ สิ่งก่อสร้างและวิถีชีวิตที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเมืองเรณูนครชุมชนแห่งลุ่มแม่น้ำโขงสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่รอการอนุรักษ์และฟื้นฟูขึ้นมาเพื่อให้เกิดคุณค่าทางจิตวิญญาณและความหมายต่อชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร ถ้าหากขาดไปย่อมกระทบต่อคุณภาพชีวิตที่เสื่อมถอยลง จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครเพื่อทราบถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงและสาเหตุการเปลี่ยนแปลง จนนำไปสู่การระบุเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในอดีตที่ยังคงหลงเหลือเป็นหลักฐานประจักษ์พยานในปัจจุบัน เมื่อนำมารวมกับการศึกษาสภาพปัญหา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง ศักยภาพและนโยบายที่เกี่ยวข้องจึงสามารถเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาเมืองเรณูนครในเชิงการอนุรักษ์เพื่อรักษาและฟื้นฟูภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

6.2.1 แนวทางการกำหนดพื้นที่เพื่อวางมาตรการทางผังเมืองและการพัฒนาอย่างเหมาะสม

เป็นการกำหนดพื้นที่เพื่อวางแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดิน การควบคุมและกำหนดรูปแบบอาคาร การควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมกิจกรรมเพื่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่อย่างครอบคลุม โดยคำนึงถึงเอกลักษณ์และความสำคัญของพื้นที่ซึ่งแตกต่างกันเป็นหลักและให้เป็นการประสานประโยชน์ในเชิงสังคมจากการร่วมมือของหน่วยงานท้องถิ่น ภาครัฐ เอกชนและประชาชนท้องถิ่นเพื่อการควบคุมการเติบโตของเมืองและพัฒนาเมืองอย่างเหมาะสมในทิศทางเดียวกันไปสู่การป้องกันและรื้อฟื้นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครให้กลับมาและคงอยู่สืบไป โดยอาศัยข้อบัญญัติทางกฎหมายผังเมืองเป็นแม่บทประกอบรายละเอียดเพิ่มเติม

ด้วยมาตรการเฉพาะท้องถิ่นซึ่งอาศัยความตามกฎหมายหรือข้อบัญญัติแห่งท้องถิ่นได้กำหนดพื้นที่ดังกล่าวละเอียดต่อไปนี้

1) พื้นที่อนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมและคตินิยมของชาวผู้ไท

การกำหนดพื้นที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาสภาพวัตถุให้คงสภาพที่เป็นอยู่ การซ่อมแซมจะกระทำเมื่อมีความจำเป็นในการป้องกันการทรุดโทรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคตรวมถึงและหรือฟื้นฟูองค์ประกอบของพื้นที่ซึ่งสะท้อนเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรมและคตินิยมของชาวผู้ไท โดยพื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศูนย์รวมทางจิตใจและสังคมของชาวผู้ไทเรณูนคร เป็นพื้นที่ดั้งเดิมมีความแท้ของที่ตั้งประกอบกับในพื้นที่เคยมีหรือยังมีโบราณสถาน โบราณวัตถุและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวรวมถึงสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทางกายภาพที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวอันเป็นตัวแทนสำคัญของชุมชน โดยพื้นที่เหล่านี้ประกอบด้วยวัดธาตุเรณู วัดบูรพาราม วัดปัจฉิมมาวาส วัดป่าศิวิลย์เรณู วัดป่าศรัทธาธรรมนิมิตและป่าหอยเจ้าปู่ถลา โดยกำหนดแนวทางไว้ดังนี้

- การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย (สีน้ำตาลอ่อน) ให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์โบราณสถาน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือสาธารณประโยชน์ในพื้นที่

- การเก็บรักษาโบราณสถานและโบราณวัตถุได้แก่ 1) พระธาตุเรณู 2) สิมวัดบูรพารามและ 3) พระองค์แสนวัดธาตุเรณู และองค์ประกอบที่สะท้อนเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมและคตินิยมของชาวผู้ไท ได้แก่ 1) ลานดินในวัดบูรพาราม 2) กุฏิไม้แบบพื้นถิ่นในวัดป่าศิวิลย์เรณู วัดป่าศรัทธาธรรมนิมิต วัดบูรพารามและวัดปัจฉิมมาวาส 3) ป่าวิปัสสนากรรมฐานในวัดป่าศรัทธาธรรมนิมิตและวัดป่าศิวิลย์เรณู 4) สิมวัดป่าศิวิลย์เรณูและวัดปัจฉิมมาวาส 5) ชุมประตู่โขงศิลปะปูนปั้นแบบล้านช้างวัดปัจฉิมมาวาสและ 6) ป่าหอยเจ้าปู่ถลา โดยรักษาสภาพวัตถุหรือพื้นที่และบริบทแวดล้อมให้คงสภาพที่เป็นอยู่ การซ่อมแซมจะกระทำเมื่อมีความจำเป็นในการป้องกันการทรุดโทรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

- การควบคุมอาคารในเขตพื้นที่โดยกำหนดรูปแบบและความสูงอาคารเพื่อไม่ให้ขัดหรือบดบังต่อทัศนียภาพของพระธาตุเรณู และความหนาแน่นของอาคารต่อแปลงที่ดิน อาคารที่ปลูกสร้างใหม่ การซ่อมแซมหรือดัดแปลงให้เป็นไปตามรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ เช่น การก่อสร้างพระอุโบสถควรเป็นรูปแบบของสิมวัดธาตุเรณู และศาลาการเปรียญเป็นรูปแบบของหอยแจก เป็นต้น

- การควบคุมการก่อสร้างในเขตพื้นที่โดยกำหนดรูปแบบการก่อสร้างสาธารณูปโภคและการปรับปรุงภูมิทัศน์ของพื้นที่ต้องเป็นไปตามรูปแบบที่กลมกลืนและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

- การกำหนดอัตราส่วนของพื้นที่ลาดเชิงต่อพื้นที่ลานดินโดยให้มีความเหมาะสมตามบริบทของพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ลานดินเป็นที่โล่งเพื่อนันทนาการและคุณภาพของสิ่งแวดล้อมที่ดีสำหรับคนในชุมชน

- ข้อกำหนดเพิ่มเติมเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะเฉพาะของพื้นที่ ได้แก่

1. การก่อสร้างในพื้นที่ควรมีการออกแบบและขออนุญาตเช่นเดียวกับการก่อสร้างอาคารทั่วไป

2. พื้นที่ลานวัดธาตุเรณูห้ามมิให้มีการจอดรถและกิจกรรมการค้าขายแต่ควรจัดพื้นที่ให้เหมาะสมโดยการย้ายพื้นที่กิจกรรมการค้าขายและลานจอดรถไปยังพื้นที่ว่างหลังวัดธาตุเรณูเพื่อให้เกิดความเชื่อมต่อกับถนน

เสียงเมืองและสามารถรองรับปริมาณการจราจรที่หนาแน่นในวันหยุดและช่วงเทศกาลงานประเพณีที่สำคัญของวัดไม่ก่อให้เกิดการรบกวนพื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์

3. การก่อสร้างอาคารภายในพื้นที่ควรเน้นให้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนมากกว่าเนื้อหาของงบประมาณหรือความต้องการเพื่อสร้างชื่อเสียงของกลุ่มนายทุน นักการเมือง ผู้นำท้องถิ่นหรือผู้นำของวัดเพียงอย่างเดียว

2) พื้นที่อนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิทัศน์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชนชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร

การกำหนดพื้นที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาและรื้อฟื้นพื้นที่ซึ่งสะท้อนเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาของการตั้งถิ่นฐานบนที่ดอน มีระบบที่ว่างและทางสัญจรสัมพันธ์กับภูมิประเทศ ตลอดจนเป็นพื้นที่ซึ่งเคยมีระบบความสัมพันธ์ของชุมชนเป็นแบบเครือญาติและเสมือนเครือญาติสะท้อนผ่านการใช้ลานบ้านเป็นพื้นที่ครอบครองร่วมกันไม่มีกำแพงคอนกรีตกันหรือมีเพียงรั้วไม้แบบพื้นบ้าน มีสถาปัตยกรรมของเรือนผู้ไทประยุกต์ เรือนแถว บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้แบบเก่าและเล่าข่าวกระจายอยู่ในพื้นที่ โดยกำหนดแนวทางไว้ดังนี้

- การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย (สีน้ำตาลอ่อน) ให้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมท้องถิ่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และวิถีชีวิตแบบพื้นบ้านของชาวผู้ไทเรณูนคร

- การควบคุมอาคารในเขตพื้นที่โดยกำหนดรูปแบบและความสูงอาคารเพื่อไม่ให้ขัดหรือบดบังต่อทัศนียภาพของพระธาตุเรณู และความหนาแน่นของอาคารต่อแปลงที่ดิน อนุญาตให้ในเขตพื้นที่เป็นที่อยู่อาศัยและที่อยู่อาศัยก็พาณิชยกรรมหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่ส่งผลกระทบต่อเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม การก่อสร้างใหม่ ซ่อมแซมหรือการดัดแปลง กำหนดให้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบผู้ไทและผังบริเวณที่มีองค์ประกอบของรั้วไม้และเล่าข่าวและอื่นๆที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

- การเก็บรักษาสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญ ได้แก่ เรือนผู้ไทประยุกต์ เรือนแถว บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้แบบเก่า รั้วไม้แบบพื้นบ้าน ลานบ้าน เล่าข่าว เป็นต้นรวมถึงวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ การทอผ้า การจักสาน การค้าขายแบบพื้นบ้าน เป็นต้น ที่สะท้อนความเรียบง่ายของวิถีชีวิตชาวผู้ไทที่ยังคงหลงเหลืออยู่และประกาศยกย่องให้เป็นพื้นที่หรืออาคารอนุรักษ์ตัวอย่างเพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชนสร้างความภาคภูมิใจแก่เจ้าของบ้านเรือน

- การควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ห้ามมิให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ไม่เกี่ยวข้องตามที่กำหนดไว้ในการควบคุมอาคารเพื่อความน่าอยู่อาศัยของชุมชน

- ข้อกำหนดเพิ่มเติมเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะเฉพาะของพื้นที่ ได้แก่

1. การส่งเสริมการสร้างรั้วไม้พื้นบ้านแทนกำแพงคอนกรีตระหว่างบ้านเรือน

2. ส่งเสริมให้พื้นที่หลังบ้านเชื่อมต่อกันด้วยระบบสวนครัวและเส้นทางเดินเท้าตลอดจนเปิดช่องกำแพงคอนกรีตให้สามารถเดินทางติดต่อกันได้เพื่อสร้างระบบการสอดส่องดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากการดูแลกันเองระหว่างเพื่อนบ้านนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมากขึ้นช่วยลดปัญหาทางสังคมได้อีกทางหนึ่งและยังสร้างความร่วมมือในลักษณะของความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน

3. งดการขยายขนาดของการจราจรเพิ่มเติมแต่ควรจะพัฒนาปรับปรุงผิวจราจรและควบคุมความเร็วของรถยนต์และยานพาหนะขนาดใหญ่ให้สะดวกต่อการใช้จักรยานและการเดินเท้า

3) พื้นที่อนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิทัศน์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวนาผู้ไท

การกำหนดพื้นที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาและรื้อฟื้นพื้นที่ซึ่งสะท้อนเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านการทำเกษตรกรรมที่หมุนเวียนตามฤดูกาล คือ ทำนาอาศัยน้ำฝนและปล่อยให้ธรรมชาติฟื้นตัวในฤดูแล้ง ในระหว่างการทำนามีการเก็บผักหักฟืนหาปุ๋ยปลาตามท้องนาเพื่อยังชีพสร้างความมั่นคงทางอาหารและความอยู่รอดโดยไม่ต้องพึ่งพาเงินตรา ก่อเกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างคนในสังคมโดยไม่คิดมูลค่าทางเศรษฐกิจผ่านการลงแขกหรือทำนาวานและยังเชื่อมโยงกับพิธีกรรมตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ที่หมุนเวียนไปตามวิถีของชาวนาสะท้อนผ่านภาพของการพ้อนผู้ไทเรณูนครในบุญเดือนหกเพื่อบูชาพระธาตุเรณูและพญาแถนเพื่ออำนวยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและข้าวยังเป็นวัตถุดิบหลักของการผลิตเหล้าอุเมื่องเรณูนครที่เลื่องชื่อ โดยกำหนดแนวทางไว้ดังนี้

- การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียวมีกรอบและเส้นทแยงสีเขียว) เป็นพื้นที่เกษตรกรรมชั้นดีเหมาะสมเฉพาะการทำเกษตรกรรมประเภทการทำนาอาศัยน้ำฝน การเข้าไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนต้องทำการขออนุญาตและพิจารณาความเหมาะสมของรูปแบบสิ่งก่อสร้างและกิจกรรมที่เกิดขึ้น ห้ามมิให้มีกิจกรรมของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ยกเว้นอุตสาหกรรมขนาดเล็กและเป็นแบบบ้านที่ไม่ก่อให้เกิดมลพิษอย่างรุนแรง เช่น การทำเหล้าอุ การทำขนมจีน เป็นต้น

- การเก็บรักษาพื้นที่สวนชนบทประเภทสวนรอบหมู่บ้านที่เป็นเสมือนกำแพงธรรมชาติของชุมชนและเกี่ยวนาสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่สะท้อนความเรียบง่ายของวิถีชีวิตชาวนาผู้ไทที่ยังคงหลงเหลืออยู่และประกาศยกย่องให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ตัวอย่างเพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชนสร้างความภาคภูมิใจแก่เจ้าของที่ดิน

- การควบคุมอาคารในเขตพื้นที่โดยกำหนดรูปแบบและความสูงอาคาร และความหนาแน่นของอาคารต่อแปลงที่ดิน อาคารที่ปลูกสร้างใหม่ การซ่อมแซมหรือดัดแปลงให้เป็นไปตามรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่

- ข้อกำหนดเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะเฉพาะของพื้นที่ ได้แก่

1. ส่งเสริมให้ทำการเกษตรแบบอินทรีย์ เน้นการปรับปรุงบำรุงดินด้วยวิธีการใช้ปุ๋ยธรรมชาติใส่สารเคมีและนำฟืนขี้วัวฟืนเมืองเข้ามาทดลองปลูกและขยายพันธุ์

2. การกำหนดสัดส่วนจำนวนต้นไม้เศรษฐกิจ เช่น ยางพารา ยูคาลิปตัส เป็นต้นต่อพื้นที่เพาะปลูกข้าวในแปลงที่ดิน

3. การเก็บรักษาต้นไม้ในนาข้าวเพื่อเป็นประโยชน์ในด้านปุ๋ยชีวภาพ ไม่ใช้สอยหรือไม้เชื้อเพลิงรวมถึงร่มเงาที่เย็นสบายนำมาผูกเข้ากับคติความเชื่อในเรื่องของผีตาแฮกและแม่ นางธรณีผู้รักษาที่นา

4. การรักษาและฟื้นฟูพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับนาข้าวตามฮีตสิบสองคองสิบสี่และการทำนาวาน เพื่อเป็นตัวกลางในสร้างความผูกพันระหว่างคนกับนาข้าวและเป็นเรื่องราวที่มีคุณค่าสำหรับอธิบายและเป็นตัวอย่างให้แก่ลูกหลานได้ปฏิบัติสืบทอดอย่างเป็นเหตุและผลต่อเนื่องกัน

5. ห้ามมิให้ทำรั้วแบ่งเขตแดนแต่ให้อาศัยคั่นนาและหลักหมุดเป็นตัวแบ่งเขตแดนที่นาเพื่อให้เกิดความเชื่อเพื่อและช่วยกันดูแลพื้นที่นาใกล้เคียงร่วมกัน

4) พื้นที่อนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิทัศน์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตการทำสวนชนบท

การกำหนดพื้นที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาและรื้อฟื้นพื้นที่ซึ่งสะท้อนเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านการทำเกษตรกรรมที่หมุนเวียนสลับเปลี่ยนระหว่างการทำนาในฤดูฝนมาสู่การทำสวนปลูกฝ้ายในฤดูหนาวที่ผสมผสานอยู่กับพืชผัก ไม้ผล ไม้ใช้สอยอย่างหลากหลายเกิดคุณค่าทางระบบนิเวศในการซับน้ำได้ดินเพื่อให้มีน้ำบ่อมาหมุนเวียนใช้สำหรับการเพาะปลูกในสวนชนบทประเภทสวนผสมป่าและเชื่อมโยงกับศิลปวัฒนธรรม การทอผ้าและการแต่งกายด้วยผ้าฝ้ายย้อมครามเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทเรณูนคร โดยกำหนดแนวทางไว้ดังนี้

- การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียวมีกรอบและเส้นทแยงสีเขียว) เป็นพื้นที่เกษตรกรรมชั้นดีเหมาะสมเฉพาะการทำเกษตรกรรมประเภทการทำสวนชนบทที่มีความหลากหลายของพืชพรรณ การเข้าไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนต้องทำการขออนุญาตและพิจารณาความเหมาะสมของรูปแบบสิ่งก่อสร้างและกิจกรรมที่เกิดขึ้น ห้ามมิให้มีกิจกรรมของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ยกเว้นอุตสาหกรรมขนาดเล็กและเป็นแบบบ้านที่ไม่ก่อให้เกิดมลพิษอย่างรุนแรง เช่น การทำเหล้าอู การทำขนมจีน เป็นต้น

- การเก็บรักษาพื้นที่สวนชนบทประเภทสวนผสมป่าและองค์ประกอบได้แก่ รั้วไม้พื้นบ้าน ตูบสวน เรือนผู้ไทประยุกต์และคอกสัตว์เลี้ยงแบบพื้นบ้านที่ยังคงหลงเหลืออยู่และประกาศยกย่องให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ตัวอย่าง เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชนสร้างความภาคภูมิใจแก่เจ้าของที่ดิน

- การควบคุมอาคารในเขตพื้นที่โดยกำหนดรูปแบบและความสูงอาคาร และความหนาแน่นของอาคาร ต่อแปลงที่ดิน อาคารที่ปลูกสร้างใหม่ การซ่อมแซมหรือตัดแปลงให้เป็นไปตามรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่

- การกำหนดสัดส่วนพื้นที่เพาะปลูกพืชไร่หรือพืชเศรษฐกิจ เช่น พริก ยางพารา ยูคาลิปตัส เป็นต้น ต่อพื้นที่เพาะปลูกพันธุ์พืชท้องถิ่นจำพวกไม้ใช้สอยและไม้ผลในแปลงที่ดิน

- ข้อกำหนดเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะเฉพาะของพื้นที่ คือ การส่งเสริมให้ปลูกพืชทดแทนได้แก่ ฝ้าย คราม หม่อน และไม้ใช้สอยและไม้ผล เช่น ยาง ไม้ สะเดา มะค่า เต็ง รัง สัก มะม่วง มะขาม กัลยง เป็นต้น โดยปลูกในลักษณะผสมผสานกันให้เกิดความหลากหลายของพืชพันธุ์เพื่อประโยชน์ในทางระบบนิเวศและการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

5) พื้นที่พัฒนา

การกำหนดพื้นที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแนวทางในการจำกัดให้ใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับการพักอาศัยของประชากรในชุมชนและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเมืองเรณูนครโดยกำหนดตามลักษณะของพื้นที่ดั้งเดิมที่อยู่ในผังโครงกริดที่วางขึ้นเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองในช่วงก่อตั้งอำเภอเรณูนครและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ซึ่งมีการใช้ประโยชน์ที่ดินด้านพาณิชยกรรมและที่ดินด้านสถาบันราชการ การสาธารณสุขและสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเป็นหลักจึงมีความหนาแน่นและความหลากหลายของกิจกรรมในพื้นที่ประกอบกับมีพื้นที่โล่งว่าง

สามารถรองรับการขยายตัวของเมืองได้อีก หากมีการกำหนดแนวทางอย่างเหมาะสมย่อมส่งผลดีต่อการอยู่อาศัย พัฒนาเศรษฐกิจและไม่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่อนุรักษ์ โดยกำหนดแนวทางไว้ดังนี้

- การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เป็นที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง (สีส้ม)
- การควบคุมอาคารในเขตพื้นที่โดยกำหนดรูปแบบและความสูงอาคาร และความหนาแน่นของอาคาร

ต่อแปลงที่ดิน อนุญาตให้ในเขตพื้นที่เป็นที่อยู่อาศัยและที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชยกรรม พาณิชยกรรมหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สถาบันราชการ การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่ไม่ส่งผลกระทบต่อเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม การก่อสร้างใหม่ ซ่อมแซมหรือการดัดแปลง กำหนดให้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่เพื่อไม่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่อนุรักษ์ทั้งในทางตรงและทางอ้อม

6) พื้นที่รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อบริการเชิงนิเวศ

บริการเชิงนิเวศ หมายถึง เป็นผลจากกระบวนการทางด้านกายภาพและชีวภาพที่เกิดขึ้นภายในระบบนิเวศซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนทั้งในทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ บริการรองรับและควบคุมเป็นการควบคุมสภาวะต่างของระบบ เช่น การระบายน้ำ การดูดซับน้ำใต้ดิน การผลิตออกซิเจน บริการเพื่อการพักผ่อนและชื่นชมความงาม และบริการเพื่อการผลิตอาหาร น้ำ เชื้อเพลิงและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง พื้นที่ให้บริการเชิงนิเวศเหล่านี้จึงเป็นตัวแทนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชาวผู้ไทที่มีวิถีชีวิตแบบหาอยู่หากินตามธรรมชาติเป็นพื้นฐานโดยไม่ต้องพึ่งพาทรัพยากรภายนอกและเงินตรา อีกทั้งยังผูกพันกับระบบความเชื่อเรื่องผีเจ้าปู่ปลาและวัดป่าในพระพุทธศาสนาและยังช่วยรักษาสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติจึงเป็นพื้นที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน โดยกำหนดพื้นที่และแนวทางไว้ดังนี้

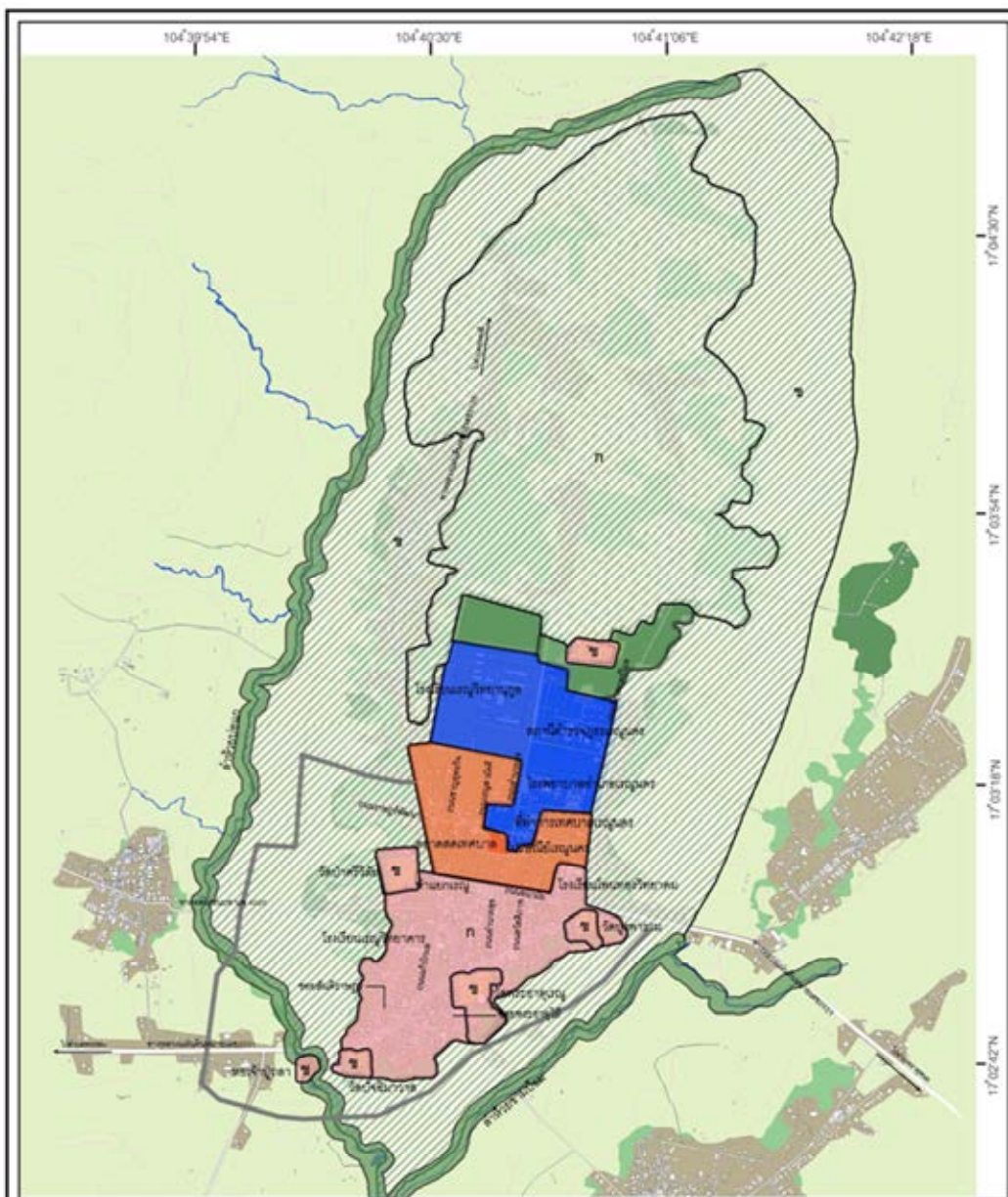
6.1) บริเวณริมลำน้ำห้วยบ่อแกและลำห้วยสาขา

พื้นที่ริมตลิ่งลำน้ำห้วยบ่อแกและลำน้ำสาขาด้านตะวันตก ลำน้ำห้วยขามป้อม กำหนดให้มีพื้นที่ว่างตามแนวขนานริมฝั่งลำน้ำห่างจากริมฝั่งไม่น้อยกว่า 6 เมตรและเพิ่มเติมได้ในบริเวณที่เกิดน้ำท่วมซ้ำซากเป็นประจำ การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เป็นที่โล่งพักน้ำเพื่อการป้องกันน้ำท่วม (สีเขียวอ่อนมีเส้นทแยงสีเขียว) ให้ใช้ประโยชน์เพื่อการป้องกันน้ำท่วม พื้นที่อนุบาลสัตว์น้ำ การสาธารณูปโภคที่เก็บผลผลิตจากธรรมชาติ โดยกำหนดให้เป็นป่าบุ่งป่าทาม ปลูกพืชจำพวกไม้พุ่มหนามที่เจริญได้ดีในพื้นที่ดินและน้ำเค็มและไม้พืชรอดทนท้องถิ่น ได้แก่ สะแก เตยป่า หวาย บุน ฝ้ายน้ำ ทุ้มน้ำ ตีนเป็ด ชะมวง คางสูง หว่า หัวลิง ลูกชิ่ง กระโดน ทำฮิปูเม่า เหียง ตะแบก ยาง สะแบง พะยอม เนินและแสง ไม้ เสียว และเนียมช้าง เป็นต้น

6.2) บริเวณป่าโปร่งที่ดินราชพัสดุ

การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่โล่งเพื่อนันทนาการและการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม (สีเขียวอ่อน) ให้ใช้ประโยชน์เพื่อนันทนาการหรือเกี่ยวข้องกับนันทนาการ การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การสาธารณูปโภคที่เก็บผลผลิตจากธรรมชาติหรือสาธารณประโยชน์เท่านั้น ห้ามมิให้ทำการก่อสร้างในพื้นที่หรือแผ้วถางทำลายโดยเด็ดขาด

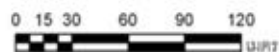

แผนที่ 6.1 การจำแนกพื้นที่เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาเมืองเรณูนครในเชิงอนุรักษ์

สัญลักษณ์

- โคจรข่ายเส้นทางเสียงเมือง
- พื้นที่รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อบริการเชิงนิเวศ
- พื้นที่พัฒนา
- พื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตการทำสวนชนบท
- พื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวนาผู้ไท
- ก พื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชนชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร
- ข พื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของเมืองเรณูนคร จังหวัดนครพนม

นายอัครพล อ่อนประทุม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : ผู้วิจัย

6.2.2 แนวทางการวางโครงข่ายเส้นทางคมนาคมทางถนนให้เกิดความสอดคล้องกับการพัฒนาเชิงอนุรักษ์

การกำหนดเส้นทางถนนเลียบเมืองเพื่อลดปริมาณการจราจรที่ไม่พึงประสงค์ในพื้นที่อนุรักษ์ภายในชุมชนลดความอันตรายสร้างความปลอดภัยในการเดินเท้า ใช้จักรยานและควบคุมความเร็วของยานพาหนะก่อให้เกิดการใช้พื้นที่ว่างหน้าบ้านอย่างมีประสิทธิภาพในการสานความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนให้มีความใกล้ชิดผูกพันกันมากขึ้น เสริมสร้างความเป็นคนชุมชนเดียวกันและสอดคล้องกับโครงการถนนสาย ก ตามผังเมืองชุมชนเทศบาลตำบลเรณูนคร พ.ศ. 2550 และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2031 ที่มีขนาดทาง 20 เมตรโดยเสนอแนะแนวทางให้ตัดถนนดังกล่าวโดยขยายถนนเส้นเดิมที่มีในพื้นที่เกษตรกรรมห่างจากเมืองอย่างเหมาะสมโดยให้เชื่อมต่อกับถนนเลียบเมืองเดิมที่ได้ดำเนินการไปแล้ว แต่ไม่ให้ตัดบริเวณหลังวัดปัจฉิมมาวาสเพราะเป็นการตัดขาดพื้นที่เชื่อมต่อของชุมชนกับหอเจ้าปู่ปลาที่อยู่นอกเมืองอีกทั้งการจราจรจะรบกวนพื้นที่วัดและจะทำให้คนไปตั้งบ้านเรือนบริเวณสี่แยกที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นพื้นที่ลาดเอียงสำหรับระบายน้ำตามธรรมชาติ

พื้นที่โล่งว่างหลังวัดธาตุเรณูยังเชื่อมต่อกับถนนเลียบเมืองดังกล่าวสามารถพัฒนาเป็นลานเอนกประสงค์เพื่อจอดรถและขายสินค้าในช่วงเทศกาลงานประเพณี ส่งผลให้ลานวัดธาตุเรณูสามารถปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ท้องถิ่นและเป็นพื้นที่นันทนาการของคนในชุมชนในช่วงเวลาปกติ ตลอดจนสามารถกำหนดพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวให้เข้ามาจอดรถด้านหลังและเดินเข้ามาชมมัสการพระธาตุเรณูและชมศิลปวัฒนธรรมการฟ้อนผู้ไทและเดินเที่ยวชมและเลือกซื้อสินค้าพื้นเมืองตามร้านค้าในพื้นที่อนุรักษ์ที่มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรมแบบผู้ไทและกลับออกมาโดยใช้เส้นทางดังกล่าวเดินทางต่อไปที่อำเภอแกลงและอำเภอธาตุพนมโดยไม่เข้าไปรบกวนตัวชุมชนอย่างเกินความจำเป็น ถนนภายในชุมชนจึงกลายเป็นถนนคนเดินของคนท้องถิ่นในเวลาปกติ ในช่วงเทศกาลงานประเพณีถนนทุกสายสามารถจัดขบวนแห่และหน้าบ้านทุกหลังสามารถเปิดต้อนรับนักท่องเที่ยวให้เข้ามานั่งเล่น กินน้ำ กินข้าวปุ้น ดูตลกดูตามจารีตประเพณีของการต้อนรับผู้มาเยือนในช่วงงานสำคัญ เช่น บุญพระเวสสันดร บุญสงกรานต์ บุญจูง เป็นต้น ตอนค่ำจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญและฟ้อนผู้ไทรวมกันตามคุ้มวัดต่างๆ

6.2.3 แนวทางการกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์

เป็นการเสนอแนะตัวอย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับชุมชนเพื่อสะท้อนเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร

1) การกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารที่เหมาะสม

- 1.1) กลุ่มอาคารที่ควรได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟูรูปแบบสถาปัตยกรรมในรูปทรงของหลังคา ผนัง และวัสดุตกแต่งจากไม้ การยกใต้ถุนและองค์ประกอบในผังบริเวณ ได้แก่ เรือนผู้ไทดั้งเดิมและเรือนผู้ไทประยุกต์
- 1.2) กลุ่มอาคารที่ควรได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟูรูปแบบสถาปัตยกรรมในรูปทรงของหลังคา ผนัง และวัสดุตกแต่งจากไม้ การยกใต้ถุนตามสมควรและองค์ประกอบในผังบริเวณ ได้แก่ เรือนกะเทินและเรือนแถว
- 1.3) กลุ่มอาคารที่ควรได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟูรูปแบบสถาปัตยกรรมด้านผนังและวัสดุตกแต่งจากไม้และองค์ประกอบในผังบริเวณ ได้แก่ บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้แบบเก่าและบ้านไม้ยกใต้ถุน

1.4) กลุ่มอาคารที่ควรได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟูรูปแบบสถาปัตยกรรมด้านพุทธศิลป์ที่เอกลักษณ์ร่วมระหว่างนานาชาติและองค์ประกอบในผังบริเวณ ได้แก่ สิม หอแจกและลานดิน

1.5) กลุ่มอาคารที่ต้องควบคุมรูปแบบหน้าตาของอาคารให้มีความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่โดยรวม รวมถึงมีขนาดสูงให้อยู่ในระดับของแนวหลังคาของกลุ่มอาคารดั้งเดิม ได้แก่ บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้แบบใหม่ อาคารสมัยใหม่ อาคารทางศาสนาสมัยใหม่

2) การกำหนดรูปแบบขององค์ประกอบอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

2.1) องค์ประกอบในผังบริเวณที่เสริมสร้างความสมบูรณ์ของสถาปัตยกรรมอาคารและกลมกลืนกับบริบทของพื้นที่บ้านเรือนอยู่อาศัยและสะท้อนวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ได้แก่ เล้าข้าว ลานบ้าน รั้วไม้พื้นบ้านและสวนครัว

2.2) องค์ประกอบในพื้นที่เกษตรกรรมที่เสริมสร้างความสมบูรณ์และกลมกลืนกับบริบทของพื้นที่และสะท้อนวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ได้แก่ เถียงนา คอกวัวคอกควายและตูปสวน

6.2.4 แนวทางส่งเสริมกลุ่มอาชีพและกลุ่มทางวัฒนธรรมให้เกิดความสอดคล้องกับการพัฒนาเชิงกายภาพ

1) ส่งเสริมกลุ่มอาชีพที่สะท้อนเอกลักษณ์ของชาวผู้ไท ได้แก่ ให้เป็นอาชีพอนุรักษ์และใช้ผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นเข้ามาเป็นทรัพยากรหลักให้สอดคล้องกัน เช่น การทอผ้าและการปลูกฝ้ายในสวนชนบท การผลิตเหล้าอูและขนมจีนน้ำนัวจากข้าวพันธุ์พื้นเมือง เป็นต้นและควรให้อาคารสถานประกอบการออกแบบให้เหมาะสมอย่างมีเอกลักษณ์พร้อมทั้งยกย่องและให้รางวัลแก่สถานที่และบุคคลตัวอย่าง

2) สนับสนุนบทบาทของกลุ่มวัฒนธรรมให้เป็นผู้นำหลักทางสังคม ได้แก่ กลุ่ม เพื่อเป็นจุดแข็งทางด้านวัฒนธรรมของเมืองเรณูนคร โดยผลักดันให้เกิดกิจกรรมการแสดงเพื่อการอนุรักษ์อย่างเหมาะสมและสร้างจิตสำนึกในการสืบทอด ส่งเสริมให้มีการแต่งกายพื้นเมืองเมื่อเข้าวัดและมิงานสำคัญในชุมชนแก่ประชาชนทุกคน รวมถึงการสนับสนุนและยกย่องให้รางวัลแก่บุคคลที่ผลงานดีเด่นและส่งเสริมให้กลุ่มเป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมต่อไป

3) สภาพวัฒนธรรมอำเภอเรณูนครควรมีบทบาทสำคัญในการร่วมการวางแผนและเป็นตัวหลักสำคัญในการรวบรวมกลุ่มอาชีพและกลุ่มวัฒนธรรมให้เข้ามามีส่วนร่วมและบริหารจัดการโดยเป็นตัวประสานระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมและอาชีพที่เข้มแข็งกับประชาชนทั่วไปและควรให้ความร่วมมือของกลุ่มชุมชนมีวัดเข้าเป็นศูนย์กลางในการจัดการประชุมต่างๆเพื่อรับรู้ไปพร้อมกันเป็นการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนที่เคยเป็นมาในอดีต

6.2.5 แนวทางการสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสืบทอดเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากองค์ความรู้ดั้งเดิมที่หายไปหรือกำลังขาดการสืบทอดจำเป็นต้องสืบค้นและรวบรวมข้อมูลที่มีอยู่ให้ได้มากที่สุด โดยมีการอธิบายอย่างละเอียดและชี้แจงแสดงเหตุผลความสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณี นำมาจัดเป็นฐานข้อมูลและแสดงในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่มีรูปแบบการนำเสนอที่น่าสนใจมากกว่าเป็นสถานที่รวบรวมทางวัตถุมากองไว้โดยไม่มีความหมาย ทำให้คนไม่อาจเข้าใจความหมายของสิ่งเหล่านั้นได้อย่างลึกซึ้งมากกว่าแค่การมองเห็นและรับรู้อย่างผิวเผิน ดังนั้นการจัดการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์ที่

มีอยู่เพื่อให้สามารถเป็นสถานที่ซึ่งนำองค์ความรู้จากการศึกษาไปใช้ในชีวิตประจำวันสำหรับผู้สนใจจะเปลี่ยนแปลงมาสู่ใช้ชีวิตแบบง่ายแต่มีคุณค่าทางสังคม

1.) การปรับปรุงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของเมืองเรณูนครให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และศูนย์กลางของข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในอุทยาน

2) การปรับปรุงอาคารขายสินค้าภายในวัดธาตุเรณูที่ถูกทิ้งร้างให้เป็นพื้นที่จัดแสดงนิทรรศการหมุนเวียนโดยกลุ่มอาชีพและกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆหมุนเวียนเข้ามาจัดแสดง

3) การปรับปรุงพื้นที่โล่งว่างหน้าวัดธาตุเรณูให้เป็นเรือนแถวโถงสำหรับจัดแสดงข้อมูลทางการท่องเที่ยว สถานที่แสดงภาพเก่าอดีตและศาลาเอนกประสงค์สำหรับนั่งพักผ่อน พร้อมจัดแสดงรายละเอียดและวิธีการก่อสร้าง ข้อเสนอแนะในการก่อสร้างในปัจจุบันรวมถึงแสดงข้อกำหนดของท้องถิ่นในการส่งเสริมให้อนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อเป็นการสร้างแหล่งการเรียนรู้และความเข้าใจเหตุผลของการอนุรักษ์ตลอดจนสร้างจิตสำนึกที่มีต่อคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

4) การปรับปรุงการใช้งานโรงละครเมืองเวเพื่อเป็นพื้นที่ประชุม แลกเปลี่ยนประสบการณ์และนำเสนอผลงานของคนในชุมชนจากกลุ่มอาชีพและกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานอยู่ตลอดเวลาและกระตุ้นการเรียนรู้ให้กับคนในท้องถิ่น สลับกับการใช้งานเป็นพื้นที่แสดงศิลปวัฒนธรรมผู้ไทในช่วงเทศกาลงานประเพณี

5) การก่อสร้างอาคารตัวอย่างที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบทางกายภาพและพืชพรรณที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นในพื้นที่สวนสาธารณะของชุมชนพร้อมกับจัดแสดงรายละเอียดและวิธีการก่อสร้าง ข้อเสนอแนะในการก่อสร้างในปัจจุบันรวมถึงแสดงข้อกำหนดของท้องถิ่นในการส่งเสริมให้อนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อเป็นการสร้างแหล่งการเรียนรู้และความเข้าใจเหตุผลของการอนุรักษ์ตลอดจนสร้างจิตสำนึกที่มีต่อคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

6.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในครั้งต่อไป

ในการศึกษาครั้งต่อไป ควรนำผลจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงและสาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครในครั้งนี้ เพื่อหาแนวทางหรือมาตรการในการสร้างข้อกำหนดและการออกแบบสำหรับรูปแบบสถาปัตยกรรมและการจัดวางองค์ประกอบที่เหมาะสมกับชุมชน ในฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมเพื่อคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นและสะท้อนเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมผู้ไทเมืองเรณูนคร

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

การปกครอง, กรม. ทำเนียบท้องที่ พุทธศักราช 2531. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2531.

เกรียงไกร เกิดศิริ. ทอรรคนะอุษาคเนย์ 1. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์, 2553.

เกรียงไกร เกิดศิริ. ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์, 2551.

โกวิทย์ พวงงาม. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.

คณะกรรมการ กอ.นตผ. ประวัติความเป็นมาของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP). [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: <http://www.thaitambon.com> [2554, พฤษภาคม 19]

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. วัดในภาคอีสาน คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด. เล่มที่ 3, กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2532

จารุวรรณ ธรรมวัตร. ใน ภูมิปัญญาแห่งอีสาน รวบรวมความอีสานคดีศึกษา. หน้า 51-52. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. วิถีทอรรคนะลาวในชุมชนสองฝั่งโขง. มหาสารคาม: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โครงการเมธีวิจัยอาวุโส คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.

จินตนา สุขจรรย์นั. การศึกษาและการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, 2549.

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ : ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. ศาสตร์ทางพื้นที่ บทอ่านทางภูมิศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

ชัยบดีนทร์ สาลีพันธ์. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดงมะเอ็ก. สัมภาษณ์, 28-30 ตุลาคม 2554.

ชัยวัฒน์ โกพลรัตน์. สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2554.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล/พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ดำรงราชานุภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เรื่องเกี่ยวกับต่างๆภาคที่ 4 ว่าด้วยเกี่ยวมณฑลอุดรและมณฑลอิสาน. พิมพ์ในงานปลงศพมารดาอำมาตย์เอกพระยาเวทสิทธิพิลาศ. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463.

เดิม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515

ถวิล ทองสว่างรัตน์. ประวัติผู้ไทยและชาวผู้ไทยเมืองเรณูนคร. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศรีอนันต์, 2529.

ทรงยศ วีระทวีมาศ, นพดล ตั้งสกุล, สุดจิต สนั่นไหว และ จันทนีย์ วงศ์คำ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาวในภาคอีสานของประเทศไทยและในสปป.ลาว. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.

ทางหลวง, กรม. ทางหลวงในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กรมทางหลวง, 2535.

ธวัช ตันโตภาส. พัฒนาชุมชนกับงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2529.

ธาดา สุทธิธรรมและวรจันทร์ วัฒนเสถ์. รูปแบบและระบบนิเวศวัฒนธรรมของฝั่งบ้านชาวอีสานตอนบน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541.

ธิดา สารระยา. กฎหมายว่าด้วยที่ดิน. ใน ประวัติศาสตร์ชาวนาสยาม, หน้า 9-10. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2544.

นภดล ตั้งสกุลและ จันทนีย์ วงศ์คำ. คติความเชื่อและระบบสังคม กับการปลูกสร้างเรือนพื้นบ้านและชุมชนผู้ไท. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2548.

น้อย แสงกุลัง. สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2555

นิติ เอี้ยวศรีวงศ์. ท่องเที่ยวบุญบั้งไฟในอีสาน : บุญบั้งไฟต้องรับใช้ชาวยโสธรไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบั้งไฟ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2536.

บริษัท อินเทอร์เน็ตประเทศไทย จำกัด (มหาชน). ประวัติการให้บริการอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.inet.co.th/ir/data_agm2013/56.pdf. [2554, พฤษภาคม 19]

บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุลและนภาพร พิมพ์วรรณธากุล. ฮีด-คอง-คะล่ำ : วิถีชีวิตของชาวไทยอีสาน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2546.

บุญยืน เตโซ. สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2555, 17 ตุลาคม 2555 และ 20 ตุลาคม 2555.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 70 เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2484.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 9. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2461.

ประเวศ วะสี. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. วารสารชุมชนพัฒนา 1 (2530): 5.

ประสงค์ สุขุม. ผู้ภัยแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ. สู่อีสาน...ถิ่นภูไท. อนุสาร อ.ส.ท. (มิถุนายน 2505).

ปรีชา พิณทอง. ลงช่วง : ประเพณี. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน. เล่ม 11 (2542): 3876-3877.

ปิติ พรหมวงษ์. นายสัตวแพทย์อำเภอนาแก. สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2554.

ผดุงแคว้นประจันต์, หลวง. ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ 1 ลัทธิธรรมเนียมลาว. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2461.

พจน์มัลย์ สมรรถบุตร. การฟ้อนผู้ไทในเรณูนคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

พระราชรัตนากร. ความเป็นมาของชาวผู้ไทเรณูนคร. นครพนม: พรประสิทธิ์การพิมพ์, 2554.

พระราชรัตนากร. เจ้าอาวาสวัดธาตุเรณู. สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2554.

พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์และทีศนา แหมมณี. พัฒนาการด้านการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ 9. กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

- มหาวิทยาลัยขอนแก่น, สำนักวัฒนธรรม. อีตลีสอง คองลีสี่. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.cac.kku.ac.th/images/stories/db/culture.pdf>. [2555, ตุลาคม 11]
- เยาวนุช เวศร์ภาดาและวันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. ข้าว วัฒนธรรมแห่งชีวิต = Rice Thai Cultural Life. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : แพลน โมทิฟ, 2541
- โยธาธิการและผังเมือง, กรม. ผังเมืองชุมชนเทศบาลตำบลเวียงนคร. นครพนม: เทศบาลตำบลเวียงนครจังหวัดนครพนม, 2550.(เอกสารไม่ได้พิมพ์เผยแพร่)
- ระลึก ธาณี. วิวัฒนาการในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย(พ.ศ.2475-2503). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- ริชาร์ด สโคบีและคนอื่นๆ. ยุทธศาสตร์เพื่อฟื้นฟูการพัฒนาชนบทของประเทศไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ. บรรณาธิการ แพลและเรียบเรียงโดย อ่ำไพ หรคุณารักษ์. กรุงเทพฯ: ส่วนการพัฒนาชนบทและทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิภาคแปซิฟิก ธนาคารโลก, 2543.
- เรือนอินทร์ หน้าพระลาน. "ผู้ไทย"ในเรณูนคร. ภูมิภาคทั่วไทย ชุมชนคนท้องถิ่น. คมชัดลึก [ออนไลน์]. 2553. แหล่งที่มา :<http://www.komchadluek.net/detail/20100920/73802.html#UkwTjtLFEVg> [2554, เมษายน 14]
- ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ ภาคที่ 5 ว่าด้วย ชาวป่าชาติต่างๆ. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2462.
- ลัทธิธรรมนิยมต่างๆฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2504.
- วรนุช จำปานิล. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี.วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- วิชาการเกษตร, กรม. ข้าวกับคนไทย. หน้า 200,2545.
- วิจิต คลังบุญครอง. สถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยชาวไทยอีสานและชาวไทยผู้ไทย=Isan Vernacular Houses : Thai Isan and Tai - Phutai,หน้า 27-28. ขอนแก่น:คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2552.
- วิจิต คลังบุญครอง. สถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยชาวไทยอีสานและชาวไทยผู้ไทย. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2552.
- วิเชียร รักการ. วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย. กรุงเทพฯ : โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์. 2529
- วิโรฒ ศรีสุโร. ลิมอีสาน = Isan sim : Northeast Buddhist holy temples. พิมพ์ครั้งที่ 1. ขอนแก่น: ภาควิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536
- วิลาวุฒย์ เอื้อวงศ์กุล. ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาเมืองเรณูนคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. Drought and way of life ใน ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิต, หน้า 139-145. 12-14 กันยายน 2543 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพฯ, 2543.

ศรีศักร วัลลิโภดม. นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิโนเวศวัฒนธรรม ระบบความเชื่อและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.

กรุงเทพฯ : มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2551.

ศรีสุข แสนยอดคำ. นายกเทศมนตรี เทศบาลตำบลเรณูนคร. สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2554.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2555.

ศิริพร ณ ถลาง. ชนชาติไทในนิทาน : แลลลอดแว่นคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน. หน้า 31-36. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545.

ศิริรัตน์ แอดสกุล. รวมบทความสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาพ.ศ. 2545. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542 :22-23.

สมคิด เลิศไพฑูรย์. กฎหมายการปกครองท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, 2547.

สมชาย นิลอาธิ. เกียงนา. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 5 (2542) : 1532-1534.

สมชาย นิลอาธิและจากรุวรรณ ธรรมวัตร. วิถีความคิด วิถีชีวิตชาวอีสาน. หน้า 3.มหาสารคาม: อักษรวิชัย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม: แนวทางศึกษาวิเคราะห์และวางแผน. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529.

สำนักงานเกษตรอำเภอเรณูนคร. แผนพัฒนาการเกษตรอำเภอเรณูนคร. นครพนม: สำนักงานเกษตรอำเภอเรณูนคร, 2554. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-5 [ออนไลน์].แหล่งที่มา: <http://www.nesdb.go.th> [2554, พฤษภาคม 19]

สิทธิพร ณ นครพนม. ทาม : ป่า. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 5 (2542): 1595-1598.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. นครพนมมาจากไหน? [ออนไลน์]. 2554 แหล่งที่มา: <http://www.sujitwongthes.com/2011/09/nakornpanom/>. [2555, กันยายน 24]

สุปัญญา แก้วมณีชัย. สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2554.

สุภาวดี เชื้อพราหมณ์และอรศิริ ปาณินท์. การอ่านความเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. วารสารสังคมลุ่มน้ำ ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2556): 133.

สุริพันธ์ พลเยี่ยมหาญ. สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555.

สุวิทย์ จิระมณี. เยือนอีสาน : อาจารย์. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม15 (2542): 5459-5464

แสงอรุณ รัตตสิกรและนิจ หิญาธีระนันท์. วัฒนธรรมพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน), 2551.

หัตยา สิริพัฒนากุล. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม? ใน จุลสารอิโคโมสไทย ฉบับที่10 (เดือนเมษายน-กรกฎาคม). [ออนไลน์]. 2550.แหล่งที่มา: <http://www.icomosthai.org> [2555, กุมภาพันธ์ 1]

องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครพนมและสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม. ผังเมืองรวมจังหวัดนครพนม. นครพนม: สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครพนม, 2549. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)
 อัมพร ใหญ่สาร. สัมภาษณ์, 28-30 ตุลาคม 2554, 1 พฤศจิกายน 2554, และ 18 ตุลาคม 2555.
 อานัติ วัฒนเสถ์และกุลศรี สุริยเดชสกุล. รูปแบบการวางผังและความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัยของสวนชนบทผู้ไท. ใน วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง. หน้า 55-80.ขอนแก่น. คลังน่านาวิทยา, 2549.
 อุดม วิโย. สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2554, 20 กรกฎาคม 2554 และ 21 ตุลาคม 2555.

ภาษาอังกฤษ

Carl Sauer. The Morphology of Landscape. 1925 อ้างถึงใน กุลวดี หันทาชีวะ. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมคลองบางกอกน้อยตอนบน จังหวัดนนทบุรี.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

English heritage. Buckinghamshire & Milton Keynes Historic Landscape Characterisation. [online] 2006. Available from: <http://www.english-heritage.org.uk/publications/buckinghamshire-historic-landscape-characterisation/hlcmethodologypart1.pdf> [2012, May 19]

Franz Boas. Cultural Relativism. 1858-1942. อ้างถึงใน สุชีพ วรรณสุด. [ออนไลน์] 2552.แหล่งที่มา: <http://sucheepost.blogspot.com/search?q=Franz+Boas>. [2554, เมษายน 16]

G. Hunter. Modernizing Peasant Societies. London: Oxford University Press. 1969, อ้างถึงใน โกวิทย์ พวงงาม. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.

Lennon, J., Matthews, S., and Associates. Cultural Landscape Management. Cultural Heritage Working Group Australian Alps Liaison Committee. Australia, 1996.

Louis Delaporte and Marie Joseph François (Francis) Garnier. Belleindochine. 1866-1873. [online] แหล่งที่มา: <http://belleindochine.free.fr/> [2012, May 11]

Malgaive, J. de (Joseph). Six mois au pays des Kha (sauvages de l'Indo-Chine centrale). 1893. [online] แหล่งที่มา: <http://ebooks.library.cornell.edu/cgi/t/text/textidx?c=sea;cc=sea;view=toc;subview=short;idno=seaA25>. [2012, May 11]

O'Hare, D., Interpreting the Cultural Landscape for Tourism Development. 1997. Urban design International, 2 (1), pp.35-54, อ้างถึงใน วรณัฐ จำปานิล. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

P.J. Fowler. World Heritage Cultural Landscape 1992-2002. Paris: Unesco World Heritage Heritage Centre, 2002.

Patrick Gay. Treasure Form Laos. Singapore: Silk Worm Press Pte Ltd. 1997

Paul Bohannam. Directional Process. 1953 อ้างถึงใน ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521.

Spencer J.E., and Thomas.W.L.Introducing Cultural Geography. New York: John Wiley and Sons, 1978.p.64-65.

UNESCO World Heritage Centre. [Online] 2011. Available from: <http://whc.unesco.org/en/activities/477/>
[2012, May 19]

Wibert E. Moore. Social Change and History. New York: The Macmillan Company. 1973, อ้างถึงใน โกวิทช์ พวงงาม. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสำรวจองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมและแบบบันทึกการสังเกตการณ์

แบบสำรวจองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม						หน้า 1
						วันที่สำรวจ...../...../2554
1.ประเภทของพื้นที่	.....พื้นที่ชุมชน	.....พื้นที่เชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์	.....พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ			
2.ชื่อสถานที่หรือการใช้ประโยชน์ที่ดิน .....(ตัวอย่าง วัดธาตุธรรม...สวนยุคาลิปตัส...เรือนผู้ไทประยุกต์...ฯลฯ).....						
3.ที่ตั้ง:	เลขที่.....	หมู่ที่.....	ถ.	ต.	.....นอกเขตเทศบาล	
4. กรรมสิทธิ์การครอบครอง	.....ส่วนราชการ	.....เอกชน	.....วัด/ศาสนา	.....ระบุไม่ได้	.....อื่นๆ ระบุ.....	
5.แผนที่หรือข้อมูลแสดงตำแหน่งที่ตั้งผังอาคาร บันทึกเพิ่มเติม						
6.ข้อมูลบันทึกเพิ่มเติมจากสำรวจและสอบถามเบื้องต้น						
(ตัวอย่าง เช่น ลักษณะทางกายภาพในปัจจุบันมีการใช้งานหรือทิ้งร้าง การใช้ประโยชน์ที่ดินดั้งเดิมของพื้นที่ก่อนที่เห็นในปัจจุบัน รูปแบบสถาปัตยกรรม และวัสดุของสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องในอดีตและปัจจุบัน รูปแบบการทำมาหากินหรือปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ในอดีตและปัจจุบัน เอกลักษณะสำคัญของพื้นที่และสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้อง ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ในปัจจุบัน ฯลฯ)						

แบบสำรวจองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม		หน้า 2
7.บันทึกภาพถ่ายในปัจจุบัน		
หมายเลขอ้างอิงภาพ.....	หมายเลขอ้างอิงภาพ.....	
หมายเลขอ้างอิงภาพ.....	หมายเลขอ้างอิงภาพ.....	
8.บันทึกภาพถ่ายในมุมเดิมเพื่อเทียบเคียงกับภาพถ่ายในอดีต (ถ้ามี)		
ภาพถ่ายในอดีต	ภาพถ่ายปัจจุบัน	
	หมายเลขอ้างอิงภาพ.....	

แบบบันทึกการสังเกตการณ์					
วันที่สังเกตการณ์...../...../ 2554 และเวลา...../.....					
1.ประเภทการสังเกตการณ์		.....แบบมีส่วนร่วม		.....แบบไม่มีส่วนร่วม	
2.ประเภทช่วงเวลา		....วันธรรมดา	....วันหยุด	....ฤดูกาล ระบุ.....	....กิจกรรมพิเศษ ....กิจกรรมรอบปี
3.ชื่อกิจกรรม		.....			
4.สถานที่		ชื่อสถานที่.....เลขที่.....หมู่ที่.....ถนน..... ตำบล..... ☐ นอกเขตเทศบาลตำบล			
5.บันทึกภาพถ่าย					
หมายเลขอ้างอิงภาพถ่าย.....					
6.บันทึกข้อความในการบรรยายลักษณะสำคัญของกิจกรรมและพฤติกรรมของคน					
(ตัวอย่างเช่น กลุ่มคนที่เข้าร่วมและให้ความสำคัญกิจกรรม กลุ่มคนที่ไม่ได้เข้าร่วมหรือสนใจกิจกรรม ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน การทำมาหากิน วิธีการทอผ้า วิธีการทำนา ฯลฯ)					

ภาคผนวก ข
แนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลสำคัญ

แนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลสำคัญ

การสัมภาษณ์บุคคลสำคัญจำนวน 9 คนจากบทบาทหน้าที่ในเมืองเรณูนครที่แตกต่างกันและเป็นที่ยอมรับของคนในพื้นที่ศึกษาในการให้ข้อมูลได้อย่างละเอียดและครอบคลุมมากที่สุด ได้เลือกใช้คำถามในการสัมภาษณ์ให้มีความเหมาะสมกับผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน ตรงประเด็นและถูกต้องตามความรู้ของแต่ละบุคคล โดยลักษณะของแนวคำถามทั้งหมด มีดังนี้

1. ภูมิหลังของผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ชานิก้าเนต การแต่งงาน การประกอบอาชีพ เป็นต้น โดยให้บรรยายแบบเล่าความตามความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์

2. ประสบการณ์และความรู้ความสามารถที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดความรู้ท้องถิ่น คิดความเชื่อ ข้อห้าม วัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมและการทำมาหากินในอดีต โดยให้บรรยายถึงบรรยากาศและลักษณะทางกายภาพ พร้อมทั้งยกตัวอย่างในปัจจุบันทั้งข้อแตกต่างและสิ่งที่ยังคงเหมือนเดิมหรือการปรับเปลี่ยนรูปแบบในลักษณะของการเล่าความตามประสบการณ์และความรู้ความสามารถของผู้ให้สัมภาษณ์

3. ประสบการณ์ร่วมกับคนในเมืองเรณูนครที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญของท้องถิ่น ค่านิยมในแต่ละช่วงเวลา การเปลี่ยนแปลงสำคัญในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยให้บรรยายบรรยากาศและลักษณะทางกายภาพ พร้อมทั้งยกตัวอย่างผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเชิงประจักษ์พยานของสิ่งก่อสร้างหรือรูปแบบการดำเนินชีวิตในลักษณะของการเล่าความตามที่ได้

4. ภาพรวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเรณูนครที่มีความสำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่สะท้อนภูมิปัญญาและความเป็นชุมชนของชาวผู้ไทเมืองเรณูนครที่เห็นเด่นชัดในอดีต

5. ช่วงเวลาที่เมืองเรณูนครมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนที่สุดคือช่วงเวลาใดและในช่วงเวลานั้นมีลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชุมชน พื้นที่เชื่อมโยงสังคม พื้นที่เกษตรกรรมและธรรมชาติ และวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีเป็นอย่างไร

6. สภาพทางธรรมชาติและกลุ่มคนที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของเมืองเรณูนครและภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลา

7. สิ่งที่คุณคิดว่าเป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ

8. สิ่งที่คุณคิดว่าเป็นปัญหาหลังจากเกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

9. แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครคิดว่ามีลักษณะไปในทิศทางใดและเห็นด้วยกับแนวโน้มดังกล่าวหรือไม่

10. ทัศนคติที่มีต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเรณูนครในปัจจุบันคิดว่าสิ่งใดเป็นส่วนสำคัญและจุดเด่นไม่ยากให้สิ่งใดเปลี่ยนแปลงและต้องการให้สิ่งใดกลับคืนมาสู่สังคมของชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร

ภาคผนวก ค
แหล่งที่มาของภาพถ่ายในอดีตจากบุคคล

แหล่งที่มาของภาพถ่ายในอดีตทั้งหมดนี้เป็นแหล่งที่อ้างอิงจากบุคคลเป็นหลัก มีดังนี้

1) ระบบออนไลน์

1.1) Charles F Keyes. จากUniversity of Washington. [Online]. 1962. Available from: <http://digital.lib.washington.edu> [2012, May 29] นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกา ได้เข้ามาสำรวจและบันทึกภาพถ่ายเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือในจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อปี พ.ศ. 2505 ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับชาวนาผู้ไทเมืองเรณูนคร

1.2) พลเอกดำเนิน เตชะกุล จากชมรมศิลปวัฒนธรรมอีสาน [ออนไลน์]. 2554 แหล่งที่มา: http://www.isan.clubs.chula.ac.th/webboard/index.php?transaction=post_view.php&room_no=10&id_main=748&star=0#top [2554, เมษายน 14] นายทหารในพื้นที่สี่หมูปุ่มร่วมกับคณะอสท.ได้บันทึกภาพการพ้อนรำผู้ไทเรณูนครในบุญมหาชาติหรือบุญเดือนหกงานบุญใหญ่ของชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2505

2). ตัวบุคคล

2.1) Anthony Thomson Creuse นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกา ได้เข้ามาสำรวจและบันทึกภาพถ่ายเกี่ยวกับการใช้พื้นที่และวิถีชีวิตของชาวผู้ไทเมืองหนองสูงเมื่อ พ.ศ.2505-2506 ชาวผู้ไทบ้านหนองสูง (ฐานะชุมชนในขณะนั้น) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกับชาวผู้ไทเรณูนครและอพยพมาจากแถบเมืองวังเช่นเดียวกันแต่อพยพมาภายหลัง จึงมีรูปแบบการใช้พื้นที่และวิถีชีวิตที่เหมือนกันของชาวผู้ไทเมืองหนองสูงและชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร โดยภาพถ่ายดังกล่าวได้รับความอนุเคราะห์จากนายปวิวรรต ไวสุตีก อายุ 26 ปีชาวผู้ไทเมืองหนองสูง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร

2.2) ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดงมะเอ็ก อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนมและเป็นผู้รวบรวมการศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเมืองเรณูนครและเจ้าของบ้านผู้ไทพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเอกชน ได้รวบรวมภาพถ่ายจากกลุ่มคนภายนอกท้องถิ่นที่บันทึกภาพถ่ายในปี พ.ศ.2505 กลุ่มนายทหารและคณะอสท.และพ.ศ.2522 กลุ่มการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

2.3) ชัยวัฒน์ โกพลรัตน์ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาดนตรีพื้นบ้าน (แคน) มหาวิทยาลัยมหิดล ผู้มีความสนใจและสืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวผู้ไทและกลุ่มชาติพันธุ์สองฝั่งแม่น้ำโขง ได้รวบรวมภาพถ่ายจากครอบครัวญาติพี่น้องและเพื่อนในพื้นที่เมืองเรณูนคร ภาพถ่ายส่วนใหญ่อยู่ในช่วง พ.ศ. 2500 – 2530

2.4) บุญยีน เตโซ เจ้าของร้านน้ำทิพย์จำหน่ายสินค้าพื้นเมืองหน้าวัดธาตุเรณู ได้ให้ความอนุเคราะห์ภาพถ่ายในอดีตช่วง พ.ศ. 2498

2.5) ปิติ พรธวงษ์ นายสัตวแพทย์อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม เป็นคนในท้องถิ่นที่ได้รวบรวมภาพถ่ายในอดีตจากชาวผู้ไทในเมืองเรณูนครมากที่สุดและได้รับหน้าที่เป็นผู้จัดแสดงภาพเก่าเล่าอดีตในงานแสดงศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของท้องถิ่น ได้ให้ความอนุเคราะห์ภาพถ่ายในอดีตตั้งแต่ พ.ศ.2498- 2525 จากหลายบุคคลซึ่งล้วนเป็นภาพถ่ายในเมืองเรณูนคร

2.6) รองศาสตราจารย์.ดร.วรรณศิลป์ พิรพันธุ์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เข้ามาสำรวจและบันทึกภาพถ่ายเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของเมือง สถาปัตยกรรมบ้านเรือนและวัด ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร อันเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยในปี พ.ศ.2522 ได้ให้ความอนุเคราะห์ภาพถ่ายทั้งหมดที่ได้จากการบันทึกดังกล่าว

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ	นายอัศวพล อ่อนประทุม
วัน เดือน ปี เกิด	วันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ.2530 ที่จังหวัดร้อยเอ็ด
ประวัติการศึกษา	สำเร็จการศึกษาปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง ในปีการศึกษา 2551 เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชา/ภาควิชา การวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2552